

11

O. V. Hiszem, O. O. Martinyuk

VILÁGTÖRTÉNELEM

Általános szint

O. V. HISZEM, O. O. MARTINYUK

11

VILÁGTÖRTÉNELEM

Általános szint

**Tankönyv a magyar tannyelvű középiskolák
11. osztálya számára**

Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának ajánlásával

Csernyivci
„Bukrek”
2019

УДК 94(100)“1945/2018”(075.3)

Г51

Перекладено за виданням:

О. В. Гісем, О. О. Мартинюк. Всесвітня історія (рівень стандарту) :
підруч. для 11 кл. закл. загал. серед. освіти. – Х. : Ранок, 2019. – 224 с. : іл.

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 12.04.2019 №472)*

Видано за державні кошти. Продаж заборонено

Гісем О.В., Мартинюк О.О.

Г51 Всесвітня історія (рівень стандарту) : підруч. для 11 кл. з навч.
угор. мовою закл. загал. серед. освіти / О.В. Гісем, О.О. Мартинюк ;
пер. з укр. – Чернівці : Букрек, 2019. – 228 с. : іл.

ISBN 978-617-7770-07-6

УДК 94(100)“1945/2018”(075.3)

Інтернет-підтримка
Електронні матеріали
до підручника

ISBN 978-617-09-5217-2 (укр.)

ISBN 978-617-7770-07-6 (угор.)

© Гісем О.В., Мартинюк О.О., 2019

© ТОВ Видавництво „Ранок”, оригінал-макет, 2019

© Видавничий дім „Букрек”, переклад, 2019

Kedves tizenegyedikesek!

Tizenegyedik osztályban fejezitek be a világtörténelem tanulmányozását. A tanórákon és otthon, akárcsak a korábbi években, a sikeres tanulásban a legfőbb segítők a tankönyv lesz. Mielőtt belevágunk, ismerkedjete meg a tankönyv tartalmával és szerkezetével.

A tananyag hat fejezetre van tagolva, minden fejezet paragrafusokból áll, amelyek további alpontokból állnak. A szövegben találkozhattok kiemelt szavakkal és dátumokkal. Ezekre különösen oda kell figyelnetek. A történelmet, amint már tudjátok, nem lehet elsajátítani a fogalomkészlet és a kronológia ismerete nélkül.

☉ A tananyag elsajátítását segítik az **illusztrációk** és az **ábrák**. Az illusztrációk esetében figyeljete az ahhoz tartozó magyarázó szövegre. Egyes esetekben kérdéseket is felteszünk. A megismert események rendszerezésében a táblázatok lesznek a segítségetekre. Az ábrák a történelmi jelenségek, folyamatok stb. összefüggéseit mutatják be.

A paragrafusok végén található a **következtetések**, amelyek felhívják a figyelmet a tankönyv szövegében feltárt legfontosabb gondolatokra. A **kérdések** és a **feladatok** a készségek és képességek fejlesztését szolgálják. A tankönyv végén találjátok a kronológiát.

A tankönyvhöz **interaktív oktatófelület** is tartozik, melynek címe: **interactive.ranok.com.ua**, ahol kiegészítő információkat találhattok az egyes paragrafusokhoz, idézeteket történelmi dokumentumokból, kulcsot kaptok a gyakorlati feladatok megoldásához, valamint az elméleti tudnivalókat, a kérdések és feladatok, valamint az online kitölthető, az egyes fejezetekhez tartozó tesztek az ismeretek elmélyítését segítik elő.

Az egyes rubrikákhoz tartozó szimbólumok megkönnyítik a tankönyv használatát.

Emlékezzetek vissza. A kérdések és feladatok, amelyek a paragrafusok elején kaptak helyet, segíségekre vannak a tanultak felidézésében és az új információk befogadásának előkészítésében.

Érdekességek. Ebben a rubrikában a tananyaggal kapcsolatos érdekességekre hívjuk fel a figyelmeteket.

Szótár. Itt magyarázzuk el a szövegben előforduló szakkifejezéseket és fogalmakat.

Következtetések. Ebben a rubrikában tömören összefoglaljuk a paragrafusban kifejtett tartalom alapvető gondolatait.

Kérdések és feladatok. Minden paragrafushoz kérdéseket és feladatokat állítottunk össze négy csoportba tagolva. A különböző szimbólumok azt jelölik, hogyan kell megoldani az adott feladatot.

Ellenőriztétek, mennyit sikerült megjegyezni a tananyagból. Ezeknek a kérdéseknek a segítségével ellenőrizhetitek magatokat és megtudhatjátok, sikerült-e kellő mértékben elsajátítani a tananyagot.

Gondolkodjatok és válaszoljatok. Ennek a rubrikának a kérdései segíségekre lesznek a tananyag elmélyítésében.

Végezzétek el a feladatokat. Ezeknek a feladatoknak a segítségével fejleszítitek a tanulást segítő képességeiteket (a történelmi térkép olvasásának, táblázat, vázlat stb. összeállításának képessége).

Alkotó feladat. Itt olyan feladatokat találtok, amelyekhez pótlólagos forrásokat kell felkutatnotok.

Sikeres tanulást kívánunk!

1.5 Bevezetés

1. A világtörténelem mely korszakaival foglalkoztatok a megelőző években? Nevezétek meg ezeknek a korszakoknak a kronológiai kereteit. 2. A legújabb kori történelem első időszakában mely eseményeket tartjátok a legfontosabbaknak? Miért? 3. Politikai térképen mutassátok meg, mely országokkal foglalkoztatok az előző tanévben. 4. Milyen gazdasági, politikai, társadalmi, kulturális és életmódbeli változások történtek a világ vezető államaiban a legújabb kor első időszakában? 5. Melyek voltak a második világháború legfontosabb eseményei Európa területén? 6. Soroljátok fel, milyen következményekkel járt a második világháború.

A legújabb kori világtörténelem második időszaka. A világtörténelem mint tudomány az emberiség múltját tanulmányozza és a társadalom fejlődésének folyamatát írja le a különböző népek történelemében megnyilvánuló sajátosságokkal és általános törvényszerűségekkel együtt. A világtörténelmi folyamat eseményeit a kutatóközösség feltételesen **történelmi korszakokra** tagolja. Az elmúlt években az ókor, a középkor, az újkor és a legújabb kor első időszakának történelmi eseményeit ismerhették meg. Ebben a tanévben a **legújabb kor történelmének** tanulmányozását folytatjátok.

A „legújabb kor története” fogalom használata, és a kor periodizációja viták tárgyát képezi. A tudósok véleménye szerint felülvizsgálatra érdemes a fogalom, s a legutóbbi két-három évtized történelmét kellene „legújabb korinak” nevezni. Számos kortárs ukrán történész osztja Eric Hobsbawm brit kutató álláspontját, aki szerint „nem lehet komoly kétségünk afelől, hogy az 1980-as évek végén – az 1990-es évek elején a világtörténelemben véget ért egy korszak és elkezdődött egy másik”. Úgy ítélik meg, hogy a „legújabb kori történelem” kifejezést az 1991-ig tartó eseményekre lehetne alkalmazni, az azóta zajló eseményekre és korszakra pedig a kortárs történelem lenne a megfelelő kifejezés. Megint mások úgy vélik, hogy 1991-el a legújabb kori történelem harmadik időszaka kezdődött el.

A kezetekben tartott tankönyv az 1945 utáni világtörténelmi eseményeket mutatja be egészen a XXI. század elejéig. Az időszakban számos mélyreható esemény következett be, melyeknek a világ fejlődésére gyakorolt befolyása nem egyértelmű. Társadalmi-gazdasági szempontból ezt az időszakot a háború utáni gazdasági emelkedés, a ciklikus gazdasági fejlődés, a szabályozott piacgazdaságról a neokonzervativizmus politikájára való áttérés és a piaci viszonyok általános elterjedése jellemezte. A világ fejlett országaiban

Világtörténelem — az emberi társadalom általános fejlődési folyamata, amelynek vannak a világ összes népének történelmére jellemző törvényszerűségei. Az emberi társadalom megjelenésével veszi kezdetét és a közös vonásoktól és jelenségektől függően történelmi korszakokra tagolódik.

Történelmi korszak — az emberiség politikai, társadalmi-gazdasági és kulturális fejlődésének szakasza, mely meghatározott eseményekhez, jelenségekhez, folyamatokhoz stb. kötött.

A legújabb kor története — a világtörténelem jelenlegi korszaka, amely a XX. század – a XXI. század elejének eseményeit öleli fel.

A világtörténelem korszakai

Ókor	Középkor	Újkor		Legújabb kor	
		Első időszak	Második időszak	Első időszak	Második időszak
Az ember megjelenése a Földön – i. e. V. század	XV. század vége – XVIII. század vége	XV. század vége – XVIII. század vége	XVIII. század vége – XX. század eleje	1914–1945	1945 – XXI. század eleje

posztindusztriális társadalmak alakultak, amikor az ipari és mezőgazdasági termelés helyett a tudományos-technikai fejlődésnek köszönhetően az információcsere és a szolgáltatások kerülnek az első helyre. Elmélyültek az integrációs folyamatok és növekedett a lakosság jóléte. A Szovjetunió és azok az országok, amelyek a befolyása alá tartoztak, teljesen más fejlődési utat jártak be.

Politikai téren a legfontosabb változások a világháború után a világ újrafelosztása a Hitler-ellenes koalíció országai által, az ENSZ megalapítása mint olyan döntőbíróvá, amelynek célja egy új katonai világkonfliktus kialakulásának megakadályozása, a szocializmus világrendszerének kialakulása, a „hidegháború” és a számos helyi fegyveres konfliktus, a nemzetközi feszültség „enyhülése”, a szocializmus világrendszerének felbomlása, a Szovjetunió szétesése, a mai demokrácia létrejötte, új helyi konfliktusok kialakulása, nemzetközi összefogás a béke megőrzése érdekében.

A világejlődés alapvető tendenciáit, akárcsak a megelőző időszakban, a világ vezető államai – az USA és Nyugat-Európa államai határozták meg. Az 1960-as években csatlakozott hozzájuk Japán, majd az új ipari országok, a XXI. század elején pedig – Kína.

2 Az 1945 és a XXI. század eleje közötti időszak világtörténelme tanulmányozásának forrásai. A történelmet, amint azt már tudjátok, történelmi források segítségével kutatják. A források mélyreható tanulmányozásával ismerhetők meg a múlt eseményei. Ezek tartalmazzák azokat a történelmi információkat, amelyek az emberi tevékenység megnyilvánulásait mutatják be.

A történelmi források különböző típusai ismertek – írásos, tárgyi, szóbeli, etnográfiai, nyelvi, film-, foto- és hangdokumentumok.

A különböző típusú történelmi források közös vonásai a következők:

- ▶ minden forrás tanúbizonysága egy adott időszaknak, és a múltbeli esemény egy bizonyos oldalát mutatja be;
- ▶ a források nyilvános és titkos információkat tartalmaznak, amelyeket különböző források összehasonlításával lehet feltárni;
- ▶ miután a múlt összes forrását emberek hozták létre, ezek a források az ő látásmódjukat és felfogásukat tükrözik;
- ▶ egyetlen forrás sem tartalmaz kimerítő információt az adott történelmi eseménnyel kapcsolatban.

Az 1945 és a XXI. század eleje közötti világtörténelmi eseményeket hatalmas mennyiségű forrásanyag alapján tanulmányozhatjuk. A megelőző korszakok nem rendelkeztek ilyen nagy információs bázissal. A legfontosabb az előítélet mentesség elvének betartása a történelmi források elemzése során.

3

A világ népességszámának változása az 1945 és a XXI. század eleje közötti időszakban. A XX. század második felében a világ népességszáma „robbanásszerűen” megnőtt. Ennek a népességszám növekedésnek 9/10-e a fejlődő országokra esett. Ez globális demográfiai robbanáshoz vezetett. Később, amikor a lakosságszám növekedése elérte a kevésbé fejlett országokat, a világméretű demográfiai robbanás az emberiség egyik globális problémájává vált. Ennek a demográfiai robbanásnak az epicentrumában, ahogyan korábban, továbbra is a Közép-ázsiai országok vannak.

A világ lakosságszáma növekedésének oka a halandóság csökkenése az egészségügy fejlődésének köszönhetően, a mezőgazdasági termelés hozamainak növekedése, az otthonok higiéniai viszonyainak javulása stb.

Egyes országokban ugyanakkor ebben az időszakban csökkent a lakosságszám. Elsősorban vonatkozik ez a kelet-közép-európai országokra, ami mindenekelőtt a születésszám csökkenésére vezethető vissza. Japán és egyes nyugat-európai országok a 2010-es években szintén a lakosságszám csökkenésének problémájába ütköztek.

A XX. század második felében Nyugat-Európa országaiban, ahol magas az életszínvonal, meghatározóvá vált a migrációs folyamatok átalakulása. Az afrikai és ázsiai országok (elsősorban India, Irán, Törökország) lakói, ahol az életszínvonal alacsonyabb volt, előbb idényszerűen érkeztek ide, majd pedig örökre letelepedtek.

A lakosságszám gyors növekedése – a XX. század második felének alapvető jellemvonása.

Menekülttábor Németországban. XXI. század eleje.

A XX. század végén a migránsfolyamokban új jelenség volt a menekültek számának növekedése. A migráció új hullámát a helyi etnikai és területi konfliktusok, politikai harcok, egyes esetekben pedig az éhezés idézte elő. Az ENSZ adatai szerint 2016-ben a világban különböző okokból 65,6 millió ember volt kénytelen elhagyni lakóhelyét, s közülük 22,5 millióan menekültekké váltak.

A Föld összlakossága 2017-ben 7,405 milliárd fő volt. A legtöbb ember Kínában és Indiában él – országonként több mint 1,3 milliárdan.

Következtetések

- ▶ Ebben a tanévben az 1945 és a XXI. század eleje közötti világtörténelmi eseményeket tanulmányoztátok.
- ▶ Az időszakra vonatkozó források bősége egyrészt megkönnyíti a kutatásokat, másrészt még erősebb mérlegelést tesznek szükségessé.
- ▶ Az időszakban a demográfiai helyzet legfőbb jellegzetessége a világban a fejlődő országok lakosságának gyors növekedése. Rendkívüli problémákat okozott a menekültek nagy száma.

Kérdések és feladatok

1. Mi a történelmi korszak? **2.** Mektől meddig tart az a történelmi időszak, amelyről ebben a tanévben tanultok? **3.** Milyen társadalmat neveznek posztindusztriálisnak? **4.** Soroljátok fel a történelmi források típusait. **5.** Mely országra esett a lakosság szám növekedésének 9/10-e a XX. század második felében? **6.** Hányan vannak ma a menekültek a világban?

7. Mutassátok be a tanulmányozott történelmi időszak helyét a világtörténelemben. **8.** Milyen szempontból vitatott az 1945 és a XXI. század eleje közötti időszak periodizációja a világtörténelemben? **9.** Milyen újdonságot hozott az információs forradalom az előző időszakokhoz képest? **10.** Milyen új kihívásokkal került szembe az emberiség ebben az időszakban?

11. Töltsétek ki „Változások a világban 1945 és XXI. század eleje közötti időszakban” című táblázatot.

Terület	Bekövetkezett változások
Társadalmi-gazdasági	
Politikai	

12. . Párokban vitassátok meg, miért fontos megismerni a világtörténelmi eseményeket a mai fiatalok számára.

13. Készítsetek előadást (prezentációt) a következő témában: „Az első és a második világháború mérlege, tanulsága, ára és következményei az emberiség számára”.

I. FEJEZET. A HÁBORÚ UTÁNI VILÁG BERENDEZKEDÉSE

2.§ Az új világrend kialakulása

- ✓ 1. Mikor került sor a jaltai (krími) és a potsdami konferenciára? 2. Melyek voltak a jaltai és a potsdami konferenciák legfontosabb döntései? 3. Mikor és hogyan jött létre az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ)? 4. Mi volt a legfőbb célja az ENSZ létrehozásának? 5. Milyen jogokat biztosított az 1948-es Emberi jogok egyetemes nyilatkozata?

1 A jaltai–potsdami világrend: lényege és sajátosságai. A háború utáni rendezésről először 1943-ban a teheráni konferencián beszéltek. Már akkor nyilvánvalóvá vált, hogy a háború utáni határok megvonásában az USA és a Szovjetunió kapja a fő szerepet. A jaltai és a potsdami konferenciák ezt megerősítették. Tehát már a második világháború éveiben megjelentek a **kétpólusú világrend** kialakulásának előfeltételei. Nagy-Britannia fokozatosan háttérbe szorult.

A jaltai konferencia határozatait „A felszabadított Európa deklarációja” és „A béke megszervezésében ugyanúgy egységet tanúsítsanak, mint a háború viharaiban” nyilatkozat tartalmazta, lerakva a nemzetközi kapcsolatok új rendszerének alapjait. A potsdami konferencia bővítette a határozatokat és lezárta a háború utáni új világrendről szóló vitát. Így jött létre a **jaltai–potsdami világrend**.

Az új világrend azt jelentette, hogy az USA és a Szovjetunió első ízben két részre osztotta a világot, meghatározta befolyási övezeteiket. Felszámolták a többközpontú világrendet, ami addig fennállt és létrehozták a kétpólusú struktúrát. Ebben a döntő szerepet két szuperhatalom – az USA és a Szovjetunió játszotta, amely országok a korabeli világrend „erőközpontjai” lettek.

A nemzetközi kapcsolatok legfőbb jellemzőjévé a **konfrontáció** vált. A két „erőtér” közötti folyamatos konfliktusok időnként éles szembenállással terebélyesedtek és valós háborús konfliktus határára egyensúlyoztak. A veszélyt növelte az atomfegyverek megléte.

A világ felosztása befolyási övezetekre Európában, valamint más régiókban az országok felosztásához

Kétpólusú világrend — erőegyensúlyi helyzet a nemzetközi kapcsolatokban, amikor a világban a befolyást két ország között osztják meg.

Jaltai–potsdami világrend — nemzetközi kapcsolatok rendszere, amely Európában állt fenn az 1940-es évek második felétől az 1990-es évekig, s amelyet a jaltai és a potsdami konferencián megállapodásaival hoztak létre.

Konfrontáció — versengés, szembenállás, özszeütközés különböző társadalmi rendszerek, érdekek, elvek között.

A „szocialista tábor” országai — azok az országok, amelyek a szocialista fejlődési utat választották és támogatták a szovjet ideológiát. Nyugaton ezeket az államokat kommunista országoknak nevezték, szembeállítva azokat a demokratikus országokkal.

Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) — nemzetközi szervezet, amely az államok közti együttműködést hivatott elősegíteni a biztonság és a világbéke elérésében.

(Németország, Korea, Vietnam, Kína) és az USA, valamint a Szovjetunió által vezetett katonai-politikai blokkok létrejöttéhez vezetett.

A jaltai–potsdami világrend politikai-ideológiai szembenállást eredményezett a „szabad világ”, azaz az USA által vezetett nyugati demokráciák és a Szovjetunió által irányított „szocialista tábor” országai között. Az eszmék harca

a szembenálló felek démonizálásához vezetett, ami alapvető jellemvonásává vált a nemzetközi kapcsolatok új rendszerének.

A háború utáni világ megszűnt alapvetően Európa-centrikus lenni, és a nemzetközi rend globális, az egész világra kiterjedő jelleget öltött. Ez megteremtette a feltételeit a gazdasági és a politikai globalizáció folyamatainak beindulásához.

A nemzetközi kapcsolatokat meghatározó jaltai–potsdami világrendnek nem voltak szilárd szerződéses-jogi alapjai. A megállapodások zöme, amelyen alapult, szóbeli volt és deklaratív jelleggel bírt.

A jaltai–potsdami világrend alapvető eleme volt az **Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ)**. Ez az intézmény töltötte be az alapvető egyeztető fórum szerepét, amelynek célja a háborúk és a konfliktusok megelőzése és a kollektív biztonság globális rendszerének megteremtése volt. Ilyen körülmények között az ENSZ fő feladata a szovjet–amerikai viszony normalizálása volt, amely a háború utáni világban a nemzetközi biztonság előfeltétele volt.

A nemzetközi kapcsolatok jaltai–potsdami világrendjével számos ország elégedetlen volt, amelyek szerepe a nemzetközi kapcsolatokban általa lényeges mértékben korlátozódott.

A nemzetközi kapcsolatok jaltai–potsdami világrendjének megszűnését a „szocialista tábor” és a Szovjetunió, a kétpólusú világrend egyik központjának felbomlásával kötik össze.

Ellentmondásossága és a két „erőközpont” közötti állandó feszültség ellenére a jaltai–potsdami rendszer képes volt gyengíteni a mindenkori európai szembenállást.

2

Az együttműködéstől a konfrontáció irányába történő elmozdulás okai.

A második világháború éveiben a nyugati országok és a Szovjetunió együttműködését a kényszer szülte. Amikor a háború befejeződött, már nem volt szükség az együttműködésre és az ellentétek a felek között kiéleződtek. A volt szövetségesek elképzelése a háború utáni békerendezésről alapvetően eltért egymástól.

A két „erőközponttá”, amelyhez a többi ország igazodott, az USA és a Szovjetunió lett. Az USA testesítette meg a nyugati demokráciát és annak társadalomfejlődési modelljét, illetve védőbástyája volt ezeknek az értékeknek. A legfőbb ellenség a Szovjetunió lett, amelynek viszont megjelentek a szövetséges államai a „szocialista tábor” formájában. A Szovjetunió egy másfajta társadalmi-politikai fejlődési utat követett, amelyik nem fogadta el és kategorikusan elutasította a nyugati demokrácia értékeit. Mind az USA, mind a Szovjetunió meg volt győződve a maga igazáról. Úgy vélték, hogy az ellenfél leradírozása a történelem porondjáról megfelel az emberiség érdekeinek, és igyekeztek növelni a saját befolyásukat, a másikat pedig csökkenteni. Ez elkerülhetetlenné tette a két szuperhatalom állandó érdekütközését és konfrontációját.

3 ENSZ – a nemzetközi együttműködés új mechanizmusa. Az ENSZ születésnapja 1945. október 24., amikor az ENSZ-tagállamok többsége által jóváhagyott alapokmánya életbe lépett. Legfőbb céljai a béke és a biztonság megőrzése, az emberi jogok védelme, az országok által vállalt nemzetközi kötelezettségek betartása fölötti örökös és a világ népei fejlődésének elősegítése. Az ENSZ-nek 51 alapító országa van. A Szovjetunió kivül az alapítók között volt Belorusszia (a mai Belarusz) és Ukrajna is. Utóbbi 1945–1991 között mint Ukrán SZSZK vett részt a szervezet munkájában.

Az ENSZ-nek hat fő szerve van – a Közgyűlés, a Biztonsági Tanács, a Gazdasági és Szociális Tanács, a Gyámügyi Tanács, a Nemzetközi Bíróság és az ENSZ Titkárság.

A Közgyűlés évente egyszer hívják össze három hónapos ülésszakra. Minden ország egy szavazattal rendelkezik. A Biztonsági Tanácsnak öt állandó tagja van (Nagy-Britannia, Kína, Szovjetunió, USA és Franciaország) és hat választott tagja van, melyeket a Közgyűlés választ meg három éves időszakra. Jelenleg a Biztonsági Tanácsnak tíz választott tagja van. Minden állandó tagnak vétőjoga van az alapvető kérdésekben.

A Biztonsági Tanács viseli az elsődleges felelősséget a béke és a biztonság fenntartásáért, határozatai kötelezőek az ENSZ minden tagállama számára.

A Gazdasági és Szociális Tanács a világ gazdasági és társadalmi problémáival foglalkozik, a Gyámügyi Tanács a vesztes országok elcsatolt területei, összesen 11 terület ellenőrzését végzi (ma már formálisan nem működik). A Nemzetközi Bíróság 15 bíróból áll, akiket kilenc éves terminusra választanak meg, nemzetközi vitákkal foglalkozik és szakértői tevékenységet

Az ENSZ alapokmányának aláírása a San Franciscó-i konferencián. 1945.

lát el. Döntéseivel szemben fellebbezésnek helye nincs. A Titkárság, amelyet a főtitkár irányít, végrehajtó szerv. Irányítási feladatokat lát el és tájékoztatja az ENSZ-tagországokat azokról a problémákról, amelyek a világbékét fenyegetik.

Az ENSZ keretében számos intézmény működik, melyek egy-egy konkrét témakörre szakosodtak. A legismertebbek a Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (ILO, alapítva 1919-ben), a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség (IAEA, alapítva 1957-ben), az ENSZ Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezete (UNESCO, alapítva 1945-ben), az ENSZ Iparfejlesztési Szervezete (UNIDO, alapítva 1966-ban), az ENSZ Gyermekalapja (UNICEF, alapítva 1946-ban), a Mezőgazdasági és Élelmezési Szervezet (FAO, alapítva 1945-ben), az Egészségügyi Világszervezet (WHO, alapítva 1948-ban), és a Világbank (alapítva 1945-ben). Az ENSZ humanitárius tevékenységei zömét ezeken a szervezeteken keresztül bonyolítja: például a tömeges oltások és vakcináció programjait a WHO-n keresztül, a kulturális emlékek megőrzését célzó programokat – az UNESCO-n keresztül, az éhínség és a rossz táplálkozás leküzdését célzó programokat – a FAO-n keresztül.

1947-ben az ENSZ székhelyét 1947-ben az USA-ba tették át, 1952-től a központ az East River partján található épületkomplexumban található: Manhattanben, New Yorkban. Az ENSZ-nek jelenleg 193 tagországa van és két ország megfigyelő státusban van.

4 Az emberi jogok nemzetközi normáinak kialakítása. A második világháború befejezése után, amikor napvilágra kerültek a náci rezsim bűntettei, a világ megértette, hogy le kell fektetni azokat az alapvető jogokat, amelyek minden emberre vonatkoznak, és amelyeket ENSZ határozatokban szükséges rögzíteni. Az Emberi Jogi Bizottság létrehozott egy 18 tagú testületet különböző nemzetiségű és politikai állású emberekből. A szerkesztő bizottság élére az USA 32. elnökének, Franklin D. Rooseveltnak a felesége, Eleanor Roosevelt került. A dokumentum két évi munkával készült el.

1948. december 10-én az ENSZ közgyűlése elfogadta az **Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát**. A dokumentum azokat az elidegeníthetetlen jogokat foglalta össze, amelyeket az államoknak minden ember számára biztosítaniuk kell.

A Nyilatkozat 30 cikkelyből áll, amelyek alapját képezték nemzetközi szerződéseknek, emberi jogokra vonatkozó regionális dokumentumoknak, nemzeti alkotmányoknak és jogszabályoknak, valamint számos emberi jogi nemzetközi, regionális és nemzeti

Eleanor Roosevelt az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának szövegével. Washington (USA). 1948.

szervezet tevékenységének. A Nyilatkozat az ENSZ Közgyűlése által 1966-ban elfogadott Gazdasági, Szociális és Kulturális Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya és a Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, valamint két fakultatív jegyzőkönyv képezik az emberi jogok nemzetközi „csomagját”. Ezek a dokumentumok 1976-tól váltak a nemzetközi jog részévé.

December 10-én, amikor az ENSZ elfogadta az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát, az **emberi jogok nemzetközi napját** méltatjuk. A Guinness Rekordok Könyve szerint a Nyilatkozat a világ legtöbb nyelvre lefordított dokumentuma.

Következtetések

- ▶ A második világháború befejezése után Európában kialakult a nemzetközi kapcsolatok jaltai–potsdami világrendje, amely a két „erőközpont” szembenállásához vezetett.
- ▶ Az USA és a Szovjetunió szembenállásának, amely a háború után vette kezdetét, történelmi előzményei voltak.
- ▶ A háború utáni időszakban a béke, a biztonság és az együttműködés ügyét szolgálta az ENSZ megalakulása.
- ▶ A második világháború eseményei rádöbentették az emberiséget, hogy rögzíteni kell az elidegeníthetetlen emberi jogok standardjait. Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata lett az egyik első nemzetközi jogi dokumentum, amely az alapvető emberi jogokat és szabadságjogokat rögzítette.

Kérdések és feladatok

1. Mi a nemzetközi kapcsolatok jaltai–potsdami világrendje? **2.** Hozzatok fel példákat ketéosztott országokra. **3.** Miben különbözik a konfrontáció az együttműködéstől? **4.** Nevezétek meg az ENSZ Biztonsági Tanács állandó tagországát. **5.** Hol volt 1952-ben az ENSZ székháza? **6.** Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata mikor vált a nemzetközi jog részévé?

7. Soroljátok fel és kommentáljátok a nemzetközi kapcsolatok jaltai–potsdami világrendjének alapvető vonásait. **8.** A háború utáni nemzetközi viszonyok közepette miért történt meg az áttérés az együttműködésről a konfrontációra? **9.** Hogyan épül fel szervezetenként az ENSZ tevékenysége? **10.** Hogyan zajlott az emberi jogok nemzetközi standardjainak kidolgozása?

11. Írjátok vázlatot a követő témában: „A nemzetközi kapcsolatok új rendszerének kialakulása”. **12.** Rajzoljátok fel az ENSZ szerkezeti ábráját. **13.** Eleanor Roosevelt az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának jelentőségét méltatva azt mondta: „Nagyon is lehetséges, hogy ez a nyilatkozat az egész emberiség nemzetközi Magna Chartájává fog válni.” Mi volt a Magna Charta? **Párokban vitassátok meg**, hogyan értelmezték az idézett kijelentést.

14. Az ENSZ valamely kiválasztott szervezete tevékenységének bemutatásával vázoljátok fel, hogyan valósítják meg az ENSZ céljait az égisze alá tartozó intézmények*.

* Az ezzel kapcsolatos információkat a tankönyvhöz tartozó interaktív felületen találjátok meg.

3.5 A kétpólusú világregnd kialakulása

1. Kelet-Közép-Európa mely államait szabadította fel a szovjet hadsereg a második világháború éveiben? 2. Soroljátok fel azokat az alapvető eszközöket és módszereket, amelyeket az ellenfelek a hagyományos „forró” háborúban alkalmaznak. 3. Nevezétek meg az általatok ismert katonai-politikai tömböket. Milyen sajátosságaik voltak?

Kelet-Közép-Európa szovjet megszállása. Európa területét, melyet a második világháború időszakában a Hitler-ellenes koalíció tagjai szabadítottak fel, katonai megszállási területekre osztották fel. Nyugat- és Dél-Európa az USA, Kelet-Közép-Európa, valamint a Balkán nagy része pedig a Szovjetunió ellenőrzése alá került. Az USA az általa ellenőrzött régió társadalmában a nyugati demokrácia-felfogás újjáélesztésén fáradozott.

A Szovjetunió által megszállt területeken folytatandó politikát J. V. Sztálin határozta meg, aki úgy fogalmazott, hogy „ez a háború különbözik a többitől: az, aki területet foglal, az elfoglalt országokat rákényszerítheti az általa diktált társadalmi rend elfogadására”.

Bár az USA és a Szovjetunió többször is kinyilatkoztatta, hogy elismerik a népek jogát a saját fejlődési út megválasztására, ez azonban nem változtatott a helyzeten. A szovjet vezetés azt sulykolta, hogy a kommunisták sikerei népszerűségükből következnek, a nyugati kormányok viszont azt állították, hogy ezek a sikerek nem a szovjet hadsereg állomáshelyéül szolgáló országok népeinek szabad akaratnyilvánításából következnek.

1945 tavaszán a nyugat-európai vezetők követelték a kormányváltást Romániában és Bulgáriában, azt állítva, hogy a fennálló vezetés nem tükrözi a valós politikai erőviszonyokat ezekben az országokban. A szovjet vezetés ezt elutasította, arra irányuló próbálkozásnak ítélte, hogy a Szovjetuniót vele nem barátságos országok vegyék körbe Kelet-Európában.

Azt, hogy a Nyugat elfogadta a kialakult területi-politikai viszonyokat, amelyek a korabeli Európában kialakultak, pontosan írta le **Winston Churchill 1946. március 5-én Fultonban (USA)** elmondott beszédében. Kijelentette, hogy a Szovjetunió és a világ kommunista szervezetei, amelyek annak „ötödik hadoszlopát” képezik, korlátlan expanzióra törekednek, ami fenyegeti a „teljes keresztény civilizációt”. Churchill felszólította az összes angol nyelvű országot, hogy együtt küzdjenek a kommunizmus terjedése ellen.

A Szovjetunió vezetése Sztálin személyében úgy értelmezte ezt a beszédet, hogy az egy „háborús uszító” felhívása arra, hogy „újabb katonai hadjárat induljon Kelet-Európa ellen”, és ígéretet tett ennek a törekvésnek a megállítására.

W. Churchill beszédet mond Fultonban 1945. március 5-én.

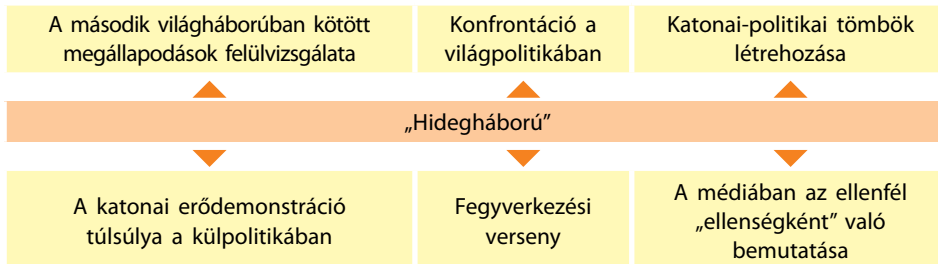
? Milyen szerepet töltött be ez a beszéd a kétpólusú világregnd kialakulásában?

Churchill beszédének ellentmondásai képezték az alapját a szövetségesek közötti ellentétek kiéleződésének.

2 **„Hidegháború”.** George Orwell brit író „Te és az atombomba” című cikkében, amelyet 1945-ben publikált, először nevezte az USA és a Szovjetunió közötti szembenállást **„hidegháborúnak”**. A fogalom gyorsan elterjedt. Hivatalosan elsőként Bernard Baruch, Harry S. Truman amerikai elnök tanácsadója használta 1947-ben elhangzott beszédében.

Egyes kortárs kutatók úgy vélik, hogy a „hidegháború” a XX. században a harmadik és utolsó világháború volt. Egyrészt valódi világháborús vonásokat mutatott, ami a világ újrafelosztásához vezetett a győztesek által és azoknak az országoknak az összeomlásához, amelyek vereséget szenvedtek. Másrészt – a „hidegháborúban” többnyire a nem katonai szembenállás kemény gazdasági, ideológiai, politikai és technológiai eszközeit vetették be. Ez határozta meg a globális szembenállás formáit, méreteit és következményeit, amelyek gyakran túlmutattak egy világháborún.

A „hidegháború” jellemzői

A „hidegháborúban” mindkét fél elkerülte a nyílt konfliktust, mivel tisztában voltak a beláthatatlan következményekkel abból következően, hogy egyik oldalnak sem volt meg az egyértelmű erőfölénye. A „hidegháború” kezdetén az USA kezében volt az atomfegyverek monopóliuma, de nem volt eszközük a célba juttatásra, amely ki tudta volna kerülni a szovjet elhárító légvédelmet. A Szovjetunió Európa területén a hagyományos fegyverek tekintetében volt előnyben. Miután 1949-ben a Szovjetunió is lett atomfegyvere, később pedig ballisztikus rakétája is, a két ország versengése új szintre lépett.

A „hidegháború” fogalmát először Juan Manuel kasztíliai herceg használta a XIV. században. A Pireneusi-félszigeten zajló reconquista (a keresztények és a muszlimok harca) eseményeiről elmélkedve a háborúkat „forró” és „hideg” típusokra osztotta. A „forró háborúk” államok bukásával vagy békével záródnak. A „hidegháborúk” nem hoznak békét és dicsőséget azok számára, akik elkezdtek.

3 A „hidegháború” kezdeti szakaszának előfeltételei. Az 1947–1953 közötti időszakot tekintik a „hidegháború” kezdeti szakaszának. Az USA és a Szovjetunió háborús konfliktust készített elő.

1947 júliusában az USA-ban nyomtatásban megjelent George F. Kennan, az USA külügyminisztériuma politikai osztálya igazgatójának cikke „A szovjet magatartás gyökerei” címmel, amelyben meghirdette a „**feltartóztatás politikáját**”. A szerző elképzelése szerint ennek kellett volna biztosítania a békét a világban annak alapján, hogy totális válaszcsapást mérnek az ellenségre abban az esetben, ha az elsőként mér csapást. A cikk „Kennan memorandumként” került be a világtörténelembe és a XX. század második felének világpolitikájában megalapozta a szovjet–amerikai kapcsolatokat. E dokumentum alapján dolgozta ki az USA a stratégiáját a Szovjetunióval kapcsolatban. Mindkét ország azon fáradozott, hogy a még el nem kötelezett országokban az ellenfélnél hamarabb szerezzenek befolyást.

1947 februárjában a brit kormány arról értesítette amerikai partnerét, hogy nem képes önállóan támogatni Görögországot és Törökországot. Ez ahhoz vezethetett volna, hogy a Szovjetunió kiterjeszti befolyását a térségre. 1947. március 12-én Truman amerikai elnök felhívást intézett a Kongresszushoz, melyben az USA számára veszélyesnek ítélte meg a helyzetet, és 400 millió dollárt kért Görögország és Törökország kormányainak támogatására, valamint katonai kontingensek állomásoztatására a két országban. Az elnök felhívásának alapvető tézisei képezték az USA külpolitikájának fő irányvonalát és „**Truman-doktrína**” néven kerültek be a történelembe. A lényege az volt, hogy az USA támogatást nyújt azoknak a szabad népeknek, amelyek ellenállnak az agresszióknak.

1947 júniusában George Marshall, az USA államtitkára közzétette gazdasági akciótervét a háborúban szenvedett Európa megsegítésére. A későbbiekben ezt nevezték el „**Marshall-tervnek**”. Az azt elfogadó országok számára 13 milliárd dollár (mai értéken 125 milliárd dollárt) segílyt nyújtottak. A segítség előfeltétele volt a kommunisták eltávolítása a hatalomból. 1948-ra egyetlen nyugat-európai ország kormányában sem voltak kommunisták. A „**Marshall-terv**” 17 nyugat-európai országban valósult meg. A legnagyobb támogatást Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország, Nyugat-Németország és Hollandia kapta.

A „**Marshall-terv**”, a nyugat-európai gazdaságon megsegítésén túl, az USA fejlődéséhez is hozzájárult, lehetővé tette az alvó tőke aktivizálását és európai piacokat teremtett az amerikai áruk számára. Ezzel eleget tett a „**Truman-doktrína**” stratégiai céljának is.

A Szovjetunió és a vele szövetséges országok elítélték a „**Marshall-tervet**” mint olyat, amely Európát az USA befolyása alá helyezi. A szovjet vezetés abban látta a legfőbb veszélyt, hogy fenyegeti a befolyását a kelet-közép-európai országokban. A kelet-közép-európai országok jelszava az volt, hogy saját erejükre és a Szovjetunió segítségére kell támaszkodni.

A „Marshall-tervet” elfogadó nyugat-európai országok rövid idő alatt újjáélesztették gazdaságukat és maguk váltak az USA versenytársaivá a világpiacokon.

A „Marshall-terv” kiélezte a német helyzetet. Németország három nyugati megszállási övezete, amelyek csatlakoztak a tervhez, szemben álltak a szovjet megszállási övezettel. 1947 decemberében az amerikai New York Herald Tribune című újság a következőket írta: „A jaltai időszaknak vége. Németország felosztása cselekvési szabadságot ad nekünk abban, hogy Nyugat-Németországot a nyugati országok csoportjához csatlakoztassuk.”

4 A „hidegháború” kezdeti szakaszának fő konfliktusai. 1948–1949-ben ki-robban az első berlini válság. 1948 júniusában a nyugati és a szovjet befolyási övezetekben is önálló pénzreformot hajtottak végre. A szovjet vezetés követelte, hogy Berlin nyugati befolyás alá tartozó részében is a szovjet zóna pénzügyi viszonyai érvényesüljenek.

Miután a Nyugat ezt megtagadta, a szovjet megszálló vezetés blokádot hirdetett Nyugat-Berlinnel szemben. Válaszul a nyugati országok léghídat létesítettek a városrésszel. Repterén öt percenként ért földet amerikai katonai szállító repülőgép. A blokádot alatt álló városrészbe összesen 2,3 millió tonna árut szállítottak. Egyik fél sem élezte tovább a helyzetet, mert az a harmadik világháború kitörésével fenyegetett Európában. Ugyanakkor tárgyalásokat sem kezdtek egymással, mert azt a gyengeség jelének tartották. Nyugat-Berlin blokádjá annak a konfrontációnak a szimbólumává vált, amelynek eredményeképpen az USA-ról az a kép alakult ki, hogy a nyugati civilizáció megmentője és erősítette a Szovjetunióhoz való negatív viszonyulást.

A berlini válság miatt több mint 40 évre felfüggesztették a tárgyalást az egységes Németország megteremtéséről. **1949-ben** a nyugati megszállási övezetekben létrehozták a **Német Szövetségi Köztársaságot (NSZK)**, a keletiben pedig – a **Német Demokratikus Köztársaságot (NDK)**. Nyugat-Berlin autonóm önkormányzattal rendelkező város lett, amelyet közlekedési folyosó kötött össze az NSZK-val.

A következő konfliktus, amely az USA-t és a Szovjetuniót fegyveres konfliktus határára sodorta a koreai háború volt 1950–1953-ban. A második világháború befejezése után a 38. szélességi kör mentén Koreát kettéosztották szovjet és amerikai megszállási területre. A megszálló katonai erők kivonása után Észak-Koreában a kommunisták kerültek hatalomra a Szovjetunió támogatásával, Dél-Korea kormánya pedig az USA-val kötött szövetséget. Mindkét részország arra törekedett, hogy a félszigetet a saját fennhatósága alatt egyesítse. 1950 júniusában a fél-koreai hadsereg átlépte a 38. szélességi kört és kitört a háború.

A koreai háborúban a déli részt támogatta ENSZ zászlók alatt az USA és szövetségeseinek katonasága, az északiak oldalán pedig a kínai katonaság

és szovjet katonai szakértők vettek részt a háborúban. Változó sikerrel a háború 1953-ig tartott. A „hidegháború” kezdeti szakaszának legélesebb konfliktusa volt. Douglas MacArthur amerikai tábornoknak (a dél-koreai ENSZ katonaság parancsnoka) azon az állásponton volt, hogy atomcsapást kell mérni Kínára. Ám Truman elnök nem akarta a konfliktust kiterjeszteni a félszigeten túlra, és ezzel kiprovokálni egy atomháborút a Szovjetunióval.

5

Az Észak-atlanti Szövetség Szervezete (NATO) és a Varsói Szerződés (VSZ) megalakulása.

A világháború után Európa két országcsoportra bomlott. Az egyik oldalon álltak azok, aki bekapcsolódtak a „Marshall-tervbe” és együttműködtek az USA-val, a másik oldalon – azok az országok, amelyek a szocialista fejlődési utat választották és a Szovjetunió tartották szövetségesüknek. Az európai kontinensen, a világ többi részeihez hasonlóan, katonai-gazdasági és politikai szövetségek alakultak, amelyek szemben álltak egymással. Az USA és a Szovjetunió mint kétpólusú világ „erőközpontjai” voltak ezeknek a tömböknek a vezető államai.

1947 tavaszán megalakult a Kominform (a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája). A szovjet vezetés ezen a struktúrán keresztül gyakorolt politikai és ideológiai ellenőrzést a kelet-közép-európai országokat irányító kommunista és munkáspártok, valamint Franciaország és Olaszország nem kormányzó kommunista pártjai fölött.

1948-ban a Szovjetunió a kelet-közép-európai országok többségével barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést kötött. 1948 márciusában erre válaszol megjelent a **Nyugati Szövetség**. Résztvevői Nagy-Britannia, Franciaország, Belgium, Hollandia és Luxemburg. Az országok kötelezték magukat, hogy fenyegetettség esetén katonai segítséget nyújtanak egymásnak. A szerződés értelmében a szövetségesek katonai erői együttesen szálltak volna szembe a szovjet katonai agresszióval. Ez a szövetség nem tudta kiegyenlíteni az európai erőviszonyokat, de egy lépés volt az USA-val való szövetség felé. A Nyugati Szövetség tagjai tisztában voltak azzal, hogy saját erejük nem elegendő, és azzal a kéréssel fordultak az USA-hoz és Kanadához, hogy csatlakozzanak a szövetséghez.

1949. április 4-én Washingtonban Belgium, Nagy-Britannia, Franciaország, Dánia, Izland, Olaszország, Kanada, Hollandia, Norvégia, Portugália és az USA

aláírta az észak-atlanti szerződést, amellyel megalakult az új szövetség – az **Észak-atlanti Szövetség Szervezete (a NATO)**. A szövetség tagjai kölcsönös segítségnyújtási egyezményt kötöttek. 1952-ben a NATO-hoz csatlakozott Görögország és Törökország, három évvel később pedig – az NSZK.

A Szovjetunió a NATO-t „agresszív tömbnek” tekintette, amelyet az USA

Észak-atlanti Szövetség Szervezete (NATO) — nemzetközi kormányközi szervezet, Észak-Amerika és Európa 29 államának katonai-politikai szövetsége, amelyek az 1949. évi Észak-atlanti Szerződésben céljait kívánják elérni. 2018-tól Ukrajna csatlakozásra váró állam státuszába került.

kezdeményezésére a nyugati államok a szocialista országok ellenében hoztak létre. A NATO geopolitikai kiegyensúlyozására 1955-ben létrehozták a **Varsói Szerződés Szervezetét (VSZ)**. Az alapítók Albánia, Bulgária, Magyarország, az NDK, Lengyelország, Románia, Csehszlovákia és a Szovjetunió, amelyek aláírták a varsói szerződést a barátságról, együttműködésről és kölcsönös segítségnyújtásról. A szerződéssel megszületett a szocialista országok katonai szövetsége a Szovjetunió irányításával és megszilárdította a kétpólusú világrendet 36 évre. A szerződés megszületése válasz volt arra, hogy az NSZK belépett a NATO-ba.

Következtetések

- ▶ Kelet-Közép-Európa szovjet megszállása új területi-politikai viszonyokat teremtett és kiélezte a helyzetet a kontinensen.
- ▶ Az USA és a Szovjetunió szembenállása előidézte a „hidegháborút”.
- ▶ A „hidegháború” kezdeti szakasza nyilvánvalóvá tette, hogy milyen kegyetlen tud lenni a szembenállás az „erőközpontok” között.
- ▶ A NATO és a Varsói Szerződés létrejötte megerősítette a kétpólusú világrendet, amely a második világháború után alakult ki.

Kérdések és feladatok

1. Mikor mondta el Churchill a fultoni beszédét? **2.** Mi a „hidegháború”? **3.** Kinek a nevéhez kötődik a „feltartóztatás politikája”? **4.** Melyik évben volt az első berlini krízis? **5.** Hogy nevezték az 1949-ben létrejött két német államot? **6.** 1949-ben hány ország hozta létre a NATO-t?

7. Milyen változásokat idézett elő Kelet-Közép-Európában a szovjet megszállás? **8.** Milyen okok idézték elő a „hidegháború” kezdeti szakaszának történéseit? **9.** Mutassátok be a „hidegháború” kezdeti szakaszának fontosabb konfliktusait. **10.** Milyen okok vezettek a NATO és a Varsói Szerződés megalakulásához és hogyan jöttek létre ezek a szövetségek?

11. Politikai térképen mutassátok meg azokat az országokat, amelyek a NATO-t és a Varsói Szerződést létrehozták. **12. Párokban vitassátok meg,** hogyan kötődik a „hidegháború” a második világháború végkimenetéhez. **13.** Töltsétek ki „A „hidegháború” kezdeti szakaszának nemzetközi konfliktusai” című táblázatot.

Esemény és dátum	Okok	Történések	Eredmények és következmények

14. Véleményetek szerint a „hidegháború” kezdeti szakasza nemzetközi konfliktusainak nyilvánvaló megoldhatatlansága miatt nem vezette arra az USA-t és a Szovjetuniót, hogy lemondjanak a konfrontációról? **15.** Barack Obama amerikai elnök 2014-es észtrországi látogatása alkalmával a következőket mondta: „Védelmezzük szövetségeseinket a NATO-ban, mindegyik szövetségest. Ebben a szövetségben nincsenek régi és új tagok, nincsenek másodrendű és kiemelt tagok. Valamennyi ország – szövetséges, ez egyszerű és világos. És mi megvédjük minden tagország területi egységét.” A NATO mely elvét tükrözi az idézet? **Párokban vitassátok meg,** mi a jelentősége ennek az elvnek.

II. FEJEZET. ÉSZAK-AMERIKA ÉS NYUGAT-EURÓPA ORSZÁGAI: A POSZTINDUSZTRIÁLIS TÁRSADALOM KIALAKULÁSA

4.5 Észak-Amerika és Nyugat-Európa országai gazdasági és társadalmi fejlődésének tendenciái

1. Milyen jellemvonásokkal írható le Nyugat-Európa országainak gazdasági fejlődése a XX. század első felében? 2. Milyen társadalmi változások következtek be ezekben az országokban a jelzett időszakban? 3. Definiáljátok az „indusztriális társadalom” fogalmat és soroljátok fel legfontosabb jellemzőit.

A nyugati országok gazdasági fejlődése a XX. század második felében – a XXI. század elején. Észak-Amerika és Nyugat-Európa államainak összefoglaló neve, amint tudjátok, nyugati országok. A vizsgált időszakban a gazdaságuk bonyolult, de dinamikus fejlődést mutatott.

Az európai gazdaság fejlődésében döntő szerepe volt a „Marshall-tervnek”. Bekapcsolódott Ausztria, Belgium, Nagy-Britannia, Görögország, Dánia, Írország, Izland, Olaszország, Luxemburg, Hollandia, Norvégia, Portugália, Franciaország, Törökország, Svájc, Svédország és az NSZK (1949-től). 1951 közepéig az USA 13 milliárd dollárt fordított a terv megvalósítására. A „Marshall-terv” megvalósítása érdekében az erőfeszítések és a gazdaság újjáépítésének koordinálására 1948-ban megalakult az **Európai Gazdasági Együttműködési Szervezet (OEEC)**. Ily módon a háború utáni újjáépítés megteremtette a későbbi európai integráció alapjait.

A nyugat-európai országok gazdaságának újjáépítésében fontos szerepet játszott az 1944-es Bretton Woods-i konferencia határozatai alapján a világháború után az új nemzetközi valutarendszer bevezetése. Az addigi aranyfedezetű valuta-elszámolást felváltotta a szabályozott arany-dollár elszámolás. Ez elősegítette, hogy az USA vezető szerepet töltsön be a világgpiacokon. Egyidejűleg a nemzetközi pénzügyek kezelésére létrehozták a **Nemzetközi Valutaalapot (IMF)** és a **Nemzetközi Újjáépítési és Fejlesztési Bankot (IBRD)**.

1947-től kezdve a nyugat-európai országok gazdasági fejlődése növekedésnek indult. A nyugat-európai országok mezőgazdasága 1948–1952 között elérte a háború előtti szintet, az ipari termelés 35%-kal bővült, az export pedig

Az IMF megalapítása a Bretton Woods-i konferencián. USA. 1944.

megkétszereződött. Az 1947–1973 közötti időszak a nyugat-európai országok történetébe úgy került be, mint a gazdasági fellendülés időszaka. A gazdasági növekedés globális méreteket öltött és kiterjedt az összes nyugat-európai országra. Az időszakban az átlagos gazdasági növekedés 4,9%-ot tett ki.

Az 1950-es évek második felére – az 1960-as évek elejére esik a tudományos-technikai forradalom első hulláma. Sajátosságai: számítástechnikai, biotechnológiai fejlesztések, mesterséges anyagok feltalálása és felhasználása, a termelés automatizálása számítógépes technológiák segítségével, új energiaforrások felhasználása stb. Ekkor jelentek meg digitális órák, a kazettás videomagnók, a xerox (fénymásoló), az első lézerek stb. A televízióadások színesesek lettek; ez vált a tömegkommunikáció legelterjedtebb eszközévé. A kőolaj alacsony ára hozzájárult a személygépkocsi-gyártás fejlődéséhez. A személygépkocsi az időszak tömegkultúrájának egyik jelképévé vált.

Az 1947–1973 közötti gazdasági fellendülés elősegítette a fogyasztói társadalom kialakulását. Az ipari termelés volumene az áruk iránti kereslettől függött, ami a fogyasztást a gazdaság motorjává tette. Az 1950-es években az USA-ban és a nyugat-európai országokban a foglalkoztatási struktúrában az első helyen a szolgáltatóipar állt. A kereskedelemben a kisboltokat felváltották a szupermarketek és a kereskedelmi központok. Ekkor terjedt el a gyorsétterem (fast food) is.

A nyugati országokban szociális állammodell, az úgynevezett „jóléti állam” modellje alakult ki. A hagyományos szervezési és jogi funkciók egy új funkcióval egészültek ki – az állampolgárok jólétéről való gondoskodás. A legnagyobb költségekkel járó feladat és egyben a legfontosabb feladat lett az emberek szociális védelemhez fűződő jogának védelme a születéstől a halálig. A szociális stabilitás érdekében rendezték a konfliktusokat a munkaadók és a munkavállalók között. A „jóléti államnak” fontos feladatává vált a környezetvédelem is.

Ebben az időszakban jelentek meg a **multinacionális nagyvállalatok**, mint a horizontális gazdasági integráció megvalósítói. Ellenőrzést gyakoroltak a termelés bizonyos ágazatai fölött és kiterjesztették befolyásukat azokra, amelyek szükségessé voltak a stabil működésük biztosításához. A multinacionális nagyvállalatok hozzájárultak a világ gazdasági fejlődéséhez a piacgazdaság bővítésével új régiók

Tudományos-technikai forradalom — minőségi változás a termelőerők fejlődésében, az anyagi termelés technikai feltételeinek átalakításában a tudománynak a termelés fő mozgatórugójává tételével, aminek eredményeképpen az ipari társadalom átalakult posztipari társadalommá.

„Jóléti állam” — az állami fejlődés egy modellje az iparilag fejlett országokban, amely magas életszínvonalat céloz meg. Jellemzője a tömegfogyasztás és a szociális háló. A nyugati országokban az 1940-es évek végén – az 1950-es években terjedt el, virágzása az 1960-as évekre – az 1970-es évek elejére esik.

Multinacionális nagyvállalatok — nemzetközi társaságok, amelyek ipari termeléssel foglalkoznak közvetlen külföldi befektetések révén, és amelyek ellenőrzést gyakorolnak más országokba telepített fiilialéik felett.

irányában és a nemzetgazdaságoknak a világgazdaságba történő bevonásával. Ugyanakkor tevékenységüknek negatív hatása is volt az egyes országokra és azok gazdaságára.

1970-ben az USA felmondta a Bretton Woods-i rendszert. Ez a stabil nemzetközi pénzügyi rendszer időszakának végét jelentette. A „gazdaság túlhevülése” és az 1973-as olajválság elvezetett az 1973–1975-ös **gazdasági válsághoz**. A gazdaságban „dominóeffektus” működött, amikor valamely ágazat visszaesése analóg folyamatot indított el más ágazatokban. Összességében az időszakban a nyugati országok ipari termelése több mint 10%-kal esett vissza. Jelentősen megemelkedtek a fogyasztói árak és növekedett a munkanélküliség. A korabeli viszonyokat a stagfláció jellemezte – a magas munkanélküliség és infláció recesszióval párosult.

A válság következményeit Nagy-Britanniának csak 1987-re sikerült felszámolnia, az USA-nak pedig – 1992-re. A válság leküzdését segítette a tudományos-technikai forradalom második hulláma, amely a XX. század utolsó negyedében – a XXI. század elején érte el a nyugat-európai országokat. Az új technológiák optimalizálták a termelést, gazdaságosabbá és olcsóbbá tették azt. A tudományos-műszaki forradalmat a számítógépek, az elektronika, az újrahasznosítás, az atomenergia, a polimer anyagok felhasználása stb. jelentette.

1976-ban a komputertechnológia egyik megújítója, az ukrán származású amerikai Steve Wozniak megalkotta az első személyi számítógépet, az Apple I-et, és barátjával Steve Jobs-szal megszervezte találmányának forgalmazását. A berendezés 500 dollárba került plusz a bolti forgalmi felár. 2015-ben az eredeti Apple I-et megvásárolta egy magánújtó 200 ezer USA dollárért.

A komputertechnika fejlődésével párhuzamosan számos egyéb területen is születtek sikerek: megjelent a zsebszámológép, a digitális fényképezőgép, a CD-lemez stb. A robotizálásnak köszönhetően csökkent az emberi munkaerő iránti igény. Az 1990-es években megjelentek az első mobiltelefonok az Ericsson cég gyártásában, 1996-ban a finn Nokia pedig kibocsátotta az első smartfonokat.

Az 1973–1975-ös válság arra készítette a nyugati országokat, hogy elmélyítsék a gazdasági integrációt. Az 1970-es években a gazdaság ténylegesen globálissá (területi határoktól teljes mértékben függetlenné) vált. Ennek hatására a nemzeti gazdaságok kölcsönös függőségbe kerültek egymástól.

Steve Wozniak és Steve Jobs. USA. 1970-es évek.

A világgazdaság egységes rendszerré vált, amelyben egyik ország gazdasági állapota feltétlenül hatással volt másokra. A gazdaság globalizációjának megnyilvánulása volt a technológiák, az adópolitika és a foglalkoztatáspolitiká standardizálása. 1976-tól kezdve a nyugati országok gazdaságpolitikáját a „hetek csoportja” (G7) koordinálta, melynek tagjai Nagy-Britannia, Olaszország, Kanada, az USA, Franciaország, az NSZK és Japán.

A „hetek csoportja” nem nemzetközi szervezet és döntéseinek nincs kötelező érvénye. 1991–2002 között szakaszosan a „nyolcak csoportjává” (G8) változott át Oroszország részvételével (7+1 formátumban). 2014 óta a nyugati országok nem működnek együtt Oroszországgal a G8-formátumban. Ezt a lépést José Manuel Barroso, az Európai Bizottság elnöke a következőképpen magyarázta: „A Nyolcak elveszthette volna az értelmét, mert az azonos gondolkodó országokat kellene tömörítenie, ám most nem beszélhetünk azonos gondolkodásról, amikor az egyik állam megszállja egy másik állam területét.” Ez a világ legfejlettebb államainak az egyik válasza volt Oroszországnak az Ukrajna ellen elkövetett agressziójára.

1999-ben jött létre a „húszak csoportja”, amelyben a világ fejlett országai és fejlődő államai tartoznak. Ők állítják elő a világ GDP-jének 85%-át és ezekben az országokban él a világ lakosságának 2/3-a.

A XX. század végén a nyugati országok gazdasági fejlődése új irányt vett. A Szovjetunió és a „szocialista tábor” felbomlása nyilvánvalóvá tették a nyugati gazdasági modell előnyeit. Véget ért a „hidegháború”. Ugyanakkor a nyugati országok új gazdasági konkurensei lettek Kína, India és a „ázsiai tigrisek” (Hongkong, Malajzia, Dél-Korea, Szingapúr, Thaiföld, Tajvan). A nyugati országok gazdaságának folyamatosan válaszolnia kell az új kihívásokra.

A XXI. század elején a nyugati országok gazdasága jelentősen visszaesett. Az IMF adatai szerint a gazdasági növekedés üteme lassúbb volt, mint az 1980-as években. A nyugati országok gazdasági fejlődésének egyik alapvető tendenciája volt a foglalkoztatottak számának növekedése a harmadlagos szektorban (a szolgáltatási szférában). 2002-ban az EU tagállamaiban a szolgáltatások tették ki a gazdaság 68%-át, az ipari termelés pedig mindössze 26%-át.

2008-ban a nyugati országokat **gazdasági válság** sújtotta. A „hetek csoportja” külön tervet fogadott el a válság leküzdésére. 2010-re a pénzügyi szektor stabilizálódott, azonban a válságjelenségek a gazdaság más területeit is érintették. A kormányoknak olyan intézkedéseket kellett foganatosítaniuk, melyek csökkentették a negatív tényezők befolyását és biztosították a stabil gazdasági fejlődést.

2 **A posztindusztriális társadalom koncepciója.** 1970-ben a VII. nemzetközi szociológiai kongresszuson Daniel Bell szociológus először beszélt a **posztindusztriális társadalomról** szóló koncepciójáról.

Posztindusztriális (posztmodern, információs) társadalom — a társadalmi fejlődés szakasza, amely az indusztriális társadalmat váltott fel. Alapvető jellemzői a tudás, az információ felértékelődése, a megújuló energiák felhasználása, a környezetvédelem stb.

a tudományos kutatóintézetek. A szociális struktúrában bekövetkező változások új ellentmondásokat hoznak a felszínre. Míg az indusztriális társadalomban a legfőbb ellentmondás a vállalatok tulajdonosai és a bérmunkások között volt, úgy a posztindusztriális társadalomban a konfliktus a szakemberek és a hétköznapi emberek között nyilvánul meg szervezeti szinten és a társadalmi életben.

Bell állítása szerint az akkori nyugati országokban ezek a folyamatok valóságos formát öltöttek, az indusztriális társadalom jellemvonásai pedig kiaptak.

A posztindusztriális társadalom jellemvonásai Bell koncepciója szerint

- ▶ Átmenet az árutermelésről a szolgáltatások termelésére
- ▶ A munka szférájában többségbe kerülnek a szaktudást igénylő munkafolyamatok
- ▶ A társadalom gazdasági, politikai és társadalmi struktúrájában kiemelt szerep jut az elméleti tudáson alapuló újításoknak
- ▶ A technológiai fejlődés ellenőrzése és értékelése lehetséges jövőbeli irányai módszereinek előtérbe helyezése
- ▶ Döntéshozatal az „intellektuális tőkére” alapozva.

3 A nyugati országok társadalmi fejlődése a XX. század második felében – a XXI. század elején. A háború utáni javuló tendenciák eredményeképpen gyors növekedésnek indult a születések száma. Így az USA-ban az 1930-as években 24 millió gyermek született, 1950-ben pedig egyetlen év alatt – több mint 3,5 millió. Ugyanakkor már az 1960-as években csökkent a születésszám, Nyugat-Európában pedig két évtizedes távlatban a legalacsonyabb szintre esett vissza. Ez jelentős mértékben összefüggött a nők emancipációjával és az elérhető fogamzásgátló eszközök elterjedésével.

Változások következtek meg az migrációs folyamatokban is. A XIX. században – a XX. század első felében az USA-ba főleg Európából érkeztek bevándorlók, a világháború után pedig – Ázsiából és Latin-Amerikából. A gazdasági fellendülés időszakában a munkaerőhiány pótlására Észak-Afrikából, Törökországból, Indiából és Pakisztánból érkeztek bevándorlók Nyugat-Európába.

A háború utáni időszakban, akárcsak korábban, a nukleáris családmódel volt elterjedve (szülők és gyerekek, vagy csak házaspár gyerekek nélkül). Az 1960-as években ezt a modellt éles bírálat érte, hogy megakadályozza a nőket az önmegvalósításban. Az emancipációs mozgalom elősegítette, hogy a nőket

ugyanazok a jogok illessék meg, mint a férfiakat, bevonva őket a gazdasági életbe és lehetővé téve számukra a társadalmi elismerést.

A hétköznapi élet liberalizálásának és a tudományos-technikai forradalom feltételei közepette az ifjúság megkérdőjelezte a hagyományos családmódel értékeit. Az 1950–60-as években az USA-ban jött létre a **beatnemzedék** és a **hippi**-mozgalom. Később mindkettő elterjedt Európában is. Az 1960-as években jelent meg a tinédzserek szubkultúrája (13 év fölötti kiskorúak, akiknek saját ideáljai, öltözködési stílusuk és nyelvezetük volt).

A társadalmi mobilitás és a társadalmi akadályok felszámolása eredményeképpen a nyugati társadalom egységesebb lett. Majdnem összeért, alig különbözött egymástól a falusi és a városi életmód. Az emberek egyre kevésbé azonosították magukat egy bizonyos társadalmi csoporttal. Ugyanakkor a gazdasági fellendülés időszakában intellektuális válságjelenségek mutatkoztak, melyeket tovább élezett a posztindusztriális társadalmi fejlődés szakaszába való belépés.

A háború után a nyugati társadalom társadalmi struktúrája jelentős változásokon ment keresztül. Többek között a mezőgazdaságban a termelés gépesítése jelentős mértékben csökkentette az ebben az ágazatban foglalkoztatottak számát. Ezt a folyamatot „a falusiak halálának” nevezték.

Az 1960-as években a nyugati országokban szexuális forradalom zajlott le, amit a szabad szerelem jelszava hozott el. Eredményeképpen a társadalom elismerte a szexualitás megkülönböztetett és rendkívüli jelentőségét az ember életében. A szexualitást többé nem titkolták, hanem éppen ellenkezőleg, hangsúlyozták. Ez gyökeres változásokat eredményezett a divatban és az öltözködésben is.

Az „állami jólét” kialakulásának feltételei közepette a dolgozók helyzete jelentős mértékben javult. Folyamatosan növekedett a fizetések reálértéke. A különböző biztosítási formák bevezetését követően a munkanélküliség kevesebb veszélyt jelentett azok számára, akik elveszítik az állásukat. A gazdasági fellendülés időszakában a munkanélküliség egyébként is igen alacsony volt. A munkaerőpiac lenyelte a faluból városba telepedők és a migránsok százezreit. Az 1960-as évektől világossá vált, hogy a munkásság nem kívánja támogatni a baloldali radikális mozgalmakat.

Az időszakban a legerősebb társadalmi csoport a **középosztály** lett – a farmerek, a kisvállalkozók és a felsőfokú végzettséggel rendelkező magasan képzett

Beatnemzedék — irodalmi és ifjúsági mozgalom az USA-ban az 1950-es évek közepén – az 1960-as évek elején. Tagjai önként lemondtak a kényelmes és biztonságos életről, a szegénységet és a kéregetést választották, tagadták a fennálló társadalmi morált.

Hippik — nemzetközi ifjúsági mozgalom, amely 1965-ben San Franciscóban (USA) vette kezdetét a társadalom liberalizációja és demokratizálása közepette, az ellenkultúra egyik leglátványosabb megnyilvánulása. Pacifista jellemvonásokat hordozó mozgalom volt, amely hatással volt a művészetekre, különösen a rockzenére. A korszak egyik jelképévé vált. A „virágok gyermekeinek” vagy a „szerelem gyermekeinek” nevezték magukat. Szexuális forradalmat hirdettek, a szabad szerelem hívei voltak. A mozgalom az 1970-es években halt el.

Az AIDS áldozatai világnapja tiszteletére szervezett HIV/AIDS felvilágosítási kampány diák résztvevője az USA-ban. 1990-es évek.

? Magyarozzátok meg, miért igyekszik a kampány résztvevője befolyást gyakorolni a környezetére.

szakemberek. Az utóbbiak a gazdasági fellendülés eredményeképpen lettek a középosztály tagjai, s számuk dinamikusán növekedett. A középosztály volt az, amely fogyasztójává vált a különböző új háztartási termékeknek, a személygépkocsiknak és az egyéni otthonteremtésnek. A középosztálybeliek politikai szimpátiája a mérsékelt erőket célozta meg.

A nagytulajdonosok pozíciói meggyengültek. A „régi gazdagok” átadták a helyet az „újgazdagoknak”, akik a gazdasági fellendülés időszakában szerezték vagyonukat.

Az 1970-es évektől kezdve megváltozott a munkások helyzete. Szakképzet rétegük a középosztály tagjává vált. A mezőgazdaságban és az építkezéseken elsősorban ázsiai, afrikai és kelet-közép-európai migránsokat kezdtek el foglalkoztatni. A ciklikus munkanélküliséget, amely a termelés visszaesésekor az összes dolgozót érintette,

felváltotta a strukturális munkanélküliség, amely csak bizonyos ágazatok dolgozóit érintett. Az „újgazdagok” vagyona, különösen azoké, akik a technikai innováció területén működtek, gyorsan növekedett.

Ebben az időszakban a nyugati országokban demográfiai változások következtek be, összefüggésben a gazdasági fellendülés lezárulásával és a válságokkal tarkított évtizedek beköszönteivel. A házasságot kötők átlagéletkora emelkedett, ami azzal volt összefüggésben, hogy az emberek elsősorban anyagi biztonságot szerettek volna teremteni, s csak utána családot alapítani. A családok száma csökkent, mint ahogy a születések száma is. A születések számának csökkenése és az idős emberek arányának növekedése előidézte a népesség előregedését.

A gazdasági stabilitás hiánya a XX. század utolsó harmadában – a XXI. század elején előidézte a régi társadalmi problémákat kiéleződését, valamint újak megjelenését. Ezek közül a legsúlyosabbak a kábítószer-függőség és az AIDS. A nyugati országok többsége nem tiltotta a kábítószer-fogyasztást, hanem erőfeszítéseit a kábítószer-kereskedők és – előállítók megfékezésére összpontosította. Az AIDS csak 2007-ben 2,1 millió ember életét követelte (közülük 300 ezren 15 év alattiak, gyermekek és fiatalok voltak).

A XX. század második fele – a XXI. század eleje arról szólt, hogy tovább erősödött a mozgalom a szexuális és gender kisebbség jogaiért. A cél a polgári egyenlőség biztosítása, az emberi jogok betartása, a diszkrimináció és a ksenofóbia felszámolása, a szexuális szabadság, a türelmesség és a „más-ság” elismerése volt. A mozgalom keretében létrejöttek civil szervezetek, sajtókiadványok, gay-negyedek, felvonulások, tüntetések stb.

Ebben az időszakban a nyugati országokban fejlődtek a nyelvi és vallási kisebbségek jogaiért való küzdelmek különböző formái. Ezek sok

esetben összefonódtak a nemzeti kisebbségek jogaiért folytatott küzdelmekkel. (Erről részletesebben lesz szó a nyugati országok fejlődéséről szóló tanulmányrészben.)

4 Feminista mozgalom a XX. század második felében – a XXI. század elején.

Ebben az időszakban a nőmozgalmak tovább küzdöttek azért, hogy mindkét nemet azonos jogok illessék meg az élet minden területén.

Az 1960-as években vette kezdetét a feminista mozgalom második hulláma, amely a mai napig tart, párhuzamosan az 1990-es években keletkezett harmadik hullámmal. A második hullám Betty Friedan „A női misztikum” című könyvének megjelenésével vette kezdetét. Ebben a szerző szembeszállt az amerikai felfogással „a boldog feleség és háziasszonyról” és a társadalmi, valamint a szakmai életben való korlátozott részvételről. A könyvnek hatalmas sikere volt. Ez lehetővé tette Friedan számára nézeti népszerűsítését, előadásokkal szerepelt a nyugat-európai országokban. A második hullám feministái a nyugati országokban úgy vélték, hogy feloldhatatlan az összefonódás a nők és a férfiak kulturális és politikai egyenlőtlensége között. Arra hívták fel a nőket, hogy úgy tekintsenek a saját életükre, mint a szexista hatalmi struktúrák megnyilvánulására, ami mélyen át is van politizálva. A második hullám feministáinak népszerű jelszava volt: „A személyes – politikai!”

A másik probléma, amely ellen a feministák a nyugat európai országokban küzdöttek, a családjog reformja volt, mivel addig a jogi szabályozás a férfiakat a családban a nők fölé helyezte.

Az 1990-es évek elején az USA-ban indult el a feminista mozgalom harmadik hulláma. Ennek a hullámnak a feministái tagadták a korábbi álláspontot arról, hogy van jó és rossz a nők számára. Többek között széles körben elterjedt az a nézet, hogy a nemek között nincsenek pszichológiai különbségek, a nemi szerepeket a társadalom mesterségesen találta ki.

2012 körül indult el a feminizmus negyedik hulláma. Követői figyelmének középpontjába a szexuális zaklatás és a nők elleni erőszak elleni fellépése került. A negyedik hullámban meghatározó az információs technológiák bevetése – közösségi háló, blogok, weboldalak stb. A lehangosabb szervezett kampányok a „Mindennapi szexizmus”, „Tíz óra séta New Yorkban nőként”, „Női március, 2017”, „Női menet, 2018” stb.

5 A svéd társadalmi modell.

A társadalmi-gazdasági és politikai fejlődés egyik kortárs modellje az, amit Svédországban gyakorolnak az 1930-as évek óta. A társadalmi-gazdasági fejlődés svéd modellje a „jólétinek” nevezett államban azon alapszik, hogy egyenlőnek ismerik el a tulajdon és a gazdasági hatalom minden formáját, és tiltják az egy kézben való jelentős koncentrációt. A nemzetgazdaság célja a lakosság magas életszínvonalának biztosítása.

A svéd társadalmi modell biztosítja a férfiak és a nők egyenlőségét, többek között a gyermekgondozás tekintetében. 1980-as évek.

7 A kép a svéd társadalmi modellel kapcsolatban milyen információt közöl velünk?

A svéd modell alapján az úgynevezett funkcionális szocializmus, vagy nemzetiesítés nélküli szocializáció képezi. A termelési eszközök alapvetően magánkézben vannak, azonban az összes jövedelmet az állam osztja el. A jövedelmet adó formájában áramoltatják a költségvetésbe és onnan társadalmi-gazdasági célok megvalósítására használják fel. Ily módon a magánvállalatok a termelésért felelnek, a hatalom pedig – az életminőségért és az anyagi javak igazságos elosztásáért.

A társadalomorientált svéd modell igyekszik csökkenteni a társadalmon belüli egyenlőtlenségeket a nemzeti jövedelem újraelosztása révén a társadalom sérülékenyebb rétegei számára.

A svéd modell fontos eleme, hogy a magas jövedelműek magas adót fizetnek. A magánjövedelmeket 31,5% és 85% között adóztatják (Ukrajnában – 13%).

A modell alapja a fejlett polgári társadalom, amely megfelelő eszközökkel rendelkezik a hatalom ellenőrzésére.

Az államapparátus és a törvényhozó hatalom fenntartásának költségei pontosan meg vannak határozva és korlátozva vannak (a kormánynak – 11 szolgálati jármű, a parlamentnek – 3 jár). A svéd állam nem tagja semmilyen tömbnek. Az egészségügy, amely a világon az egyik legjobb rendszer, teljesen ingyenes és 95%-ban állami (azaz az orvosok mindössze 5%-ának van magánpraxisa). Svédországban a világon a legmagasabb az egy főre jutó oktatási költség. Kötelező a kilencosztályos oktatás, ami az állami oktatási rendszerben elvégezhető. Az állam által fenntartott felsőoktatásban minden polgár diplomát szerezhet, aki leérettségizett.

Az egy főre jutó GDP tekintetében a világ összes országa között Svédország a nyolcadik, s ugyanilyen előkelő helyet foglal el az életminőség, az egészségvédelem, az oktatásügy, a polgári és politikai jogok védelme, a konkurenciaképesség, az egyenlőség, a fejlődés stb. tekintetében. 1995 óta Svédország tagja az Európai Uniónak, azonban a lakosság szűz referendum keretében elutasította az euró-övezetbe való csatlakozást.

Következtetések

- ▶ A nyugati országok gazdaságának háború utáni fejlődése megélt hullámhegyeket és hullámvölgyeket. Összességében bizonyította, hogy képes felülkerekedni a kihívásokon és alkalmazkodni az új feltételekhez.
- ▶ A korabeli nyugati országok fejlődését elemezve juthatunk arra a következtetésre, hogy beléptek a posztindusztriális fejlődési szakaszba.
- ▶ A gazdasági fejlettségének köszönhetően a nyugati országokban emelkedett az életszínvonal.

- Annak példája, amikor a gazdaság és a hatalom az ember érdekeit helyezi előtérbe a svéd társadalmi-gazdasági modell.

Kérdések és feladatok

1. Mikor volt a gazdasági virágzás időszaka a nyugat-európai országokban? **2.** Mi az a „jóléti állam”? **3.** Kinek a nevéhez kötődik a posztindusztriális társadalom koncepciója? **4.** Hol vette kezdetét a hippizmus mozgalom? **5.** Mely eseményhez kötődik a feminista mozgalom második hullámának kezdete? **6.** Mikor jött létre a svéd társadalmi modell?

7. Jellemezzék a nyugati országok gazdasági fejlődését a XX. század második felében – a XXI. század elején. **8.** Mi a lényege a posztindusztriális társadalom koncepciójának? **9.** Mi jellemezte a nyugati országok társadalomfejlődését a jelzett időszakban? **10.** Milyen új jelenségek figyelhetők meg a korszak feminista mozgalmában? **11.** Párokban vitassátok meg, mi jellemzi a svéd társadalmi modellt.

12. Politikai térképen mutassátok meg azokat az országokat, amelyek részesültek a „Marshall-tervben”. **13.** Töltsétek ki az „Észak-Amerika és Nyugat-Európa országai gazdasági és társadalmi fejlődésének tendenciái a XX. század második felében – a XXI. század elején” című táblázatot.

Terület	Fejlődési irányok
Gazdaság	
Társadalom	

14. Készítsetek előadást (prezentációt) a beatnemzedék vagy a hippizmus témakörében (szabadon választható). Milyen szerepet tölthettek be ezek a mozgalmak a nyugati országok civil társadalmában alakulásában?

5.5 Észak-Amerika és Nyugat-Európa politikai fejlődésének tendenciái

1. Mi a demokrácia? Soroljátok fel a demokrácia alapelveit. **2.** Milyen rezsimeket nevezünk autoriternek? Soroljátok fel a jellemvonásait. **3.** Definiáljátok a „civil társadalom” fogalmát. Melyek az alapelvei? **4.** Miben különbözik a konzervatívizmus a liberalizmustól?

A demokrácia megszilárdítása Nyugaton a második világháború után. A második világháború befejeztével, amikor a világ közvéleménye tudomást szerzett a náci rezsim büntetteiről, nyilvánvalóan szükségessé vált kidolgozni és meghonosítani az emberi jogok nemzetközi standardjait. A minden ember elidegeníthetetlen jogait globálisan megfogalmazó legelső dokumentum az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata volt. Ezt kiegészítette az 1966-ban elfogadott **polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmánya**, amely 1976-ban lépett hatályba. A kinyilatkoztatott jogok bekerültek a nemzetközi szerződésekbe, nemzeti alkotmányokba és törvényekbe.

Az emberi jogok jogi dokumentumokba foglalása elősegítette a demokrácia intézményeinek és elveinek megerősítését és az államhatalom ezzel összefüggő cselekedeteit a nyugati országokban. Az emberi jogok érvényesítésének fontos megnyilvánulásai voltak azok a tömegkampányok, amelyek a választói jogok gyakorlása tekintetében a nemi és bőrszín szerinti megkülönböztetésen alapuló korlátozások és diszkrimináció megakadályozására irányultak. 1948-ban Nyugat-Németországban a nők visszakapták választójogukat (a náci rezsim 1933-ban megvonta tőlük ezt a jogot). Választójogot kaptak a nők 1944-ben – Franciaországban, 1952-ben – Görögországban, 1968-ban – Portugáliában, 1971-ben – Svájcban, 1976-ban – Spanyolországban. Az államok többségében 18 éves kortól vált gyakorolhatóvá a választójog.

Aktívan fejlődtek a közvetlen demokrácia módszerei. Így például az 1969-ben a franciaországi választók népszavazás keretében döntöttek Charles de Gaulle elnök sorsáról, a svéd választók pedig 1980-ban ugyancsak népszavazás keretében döntöttek a villanyáramot szolgáltató atomerőművek bezárásáról. A svéd Alkotmány szerint a parlament által elfogadott összes törvényt népszavazással meg lehet erősíteni vagy vissza lehet vonni.

A demokrácia megszilárdulása hozzájárult az autoriter rezsimek bukásához Délnyugat-Európában. 1974-ben Görögországban megdöntötték a katonai rezsimet és megnyitotta a demokratikus fejlődés lehetőségét a „szegfűk forradalma” Portugáliában. Francisco Franco 1975-ben bekövetkezett halála után Spanyolország is a demokratikus fejlődés útjára lépett.

A demokrácia megerősödésének megnyilvánulása volt a nyugati országokban a **civil társadalom** szerepének növekedése. A hatalom törekedett arra, hogy erősítse a civil társadalom hatékony befolyását a politikára. A civil társadalomnak volt köszönhető a hatalom korrupciójának és visszaéléseinek leleplezése az NSZK-ban (1962), az USA-ban (1972), Japánban (1976–1983), Olaszországban (1980–1990) stb.

2

A pártrendszer fejlődésének tendenciái. A világháború utáni időszakban megváltozott a nyugati országokban a pártpolitikai szerkezet. A politikai mozgalmat, amelynek köze volt a totalitárius rezsimek fenntartásához és a háború kirobbantásához, lekerültek a politika színpadáról. A legtöbb országban vagy fennmaradt, vagy újjáélesztették a két világháború közötti időszak pártrendszerét. A világháború után létrejövő pártok saját programot dolgoztak ki, megújítva a hagyományos eszmei-politikai irányzatokat, hogy jobban megfeleljenek a kor kihívásainak.

A **konzervativizmus** mint eszmei-politikai áramlat a világháború utáni időszakban megőrizte jelentőségét és

Neokonzervativizmus — jelenkori politikai áramlat, amely a konzervativizmus hagyományos értékeit igazítja a posztindusztriális társadalom napi gyakorlatához, az utóbbi évtizedekben meghatározza egyes vezető nyugati országok kormánypolitikáját és politikai irányvonalát (például tatcherizmus, reageizmus).

befolyását a nyugati országokban. Vezető áramlatává a **neokonzervativizmus** vált, amely az első világháború után alakult ki az európai forradalmi átalakulásokra adott válaszként. A második világháború után az áramlat továbbfejlődését elősegítette a fasizmus és a náciizmus bukása, a gyarmati világrend felbomlása és a fokozatos átmenet az ipari társadalomból a posztindusztriálisba.

Azzal összefüggésben, hogy egyes konzervatív erők együttműködtek a náccal és nem vettek részt az ellenállási mozgalomban, a közvélemény meglehetősen negatívan viszonyult a konzervatívokhoz, s így küzdeniük kellett befolyásuk visszaszerzéséért. 1951-ben ismét hatalomba kerültek, hangsúlyozva, hogy Nagy-Britanniában meg kell őrizni a hagyományos politikai irányvonalat.

A **liberalizmus** eszméi, akárcsak korábban, fontos szerepet tölthettek be a nyugati országok társadalmi-politikai életében. Elvei bekerültek a nemzeti alkotmányokba és más politikai pártokra is áttértek. A liberalizmus eszméit elfogadta többek között a háború utáni szociáldemokrácia, amely a társadalmi reformok legfőbb szorgalmazója volt. A liberalizmusnak az időszakban a neoliberais iránya terjedtek el.

A **liberais** eszméket követték politikájukban a nyugat-európai kereszténydemokraták is. Többek között neoliberais gazdaságpolitikát folytatott az 1950–1960-as években és így érte el a német „gazdasági csodát” a kereszténydemokrata politikus és közgazdász **Ludwig Erhard**.

A német „gazdasági csoda” alapját a szociális piacgazdaság elmélete képezte, amely négy elven alapult:

- ▶ szabad verseny monopolisztikus korlátozások nélkül;
- ▶ a vállalkozók számára korlátlan árueledása és nyersanyag vásárlási lehetősége;
- ▶ magántulajdon mint a szabad verseny alapja és szabad vételi-eladási jog;
- ▶ a vállalkozók teljes körű felelősségvisselése tevékenységük végeredményéért.

A keresztény néppártok a világháború utáni a nyugat-európai országokban gyakorolt gazdaságpolitikájukban egyesítették a konzervatív eszméket a liberális elvekkel. Nyugat-németországban a kereszténydemokrata és a keresztényszocialista szövetség által alkotott tömb volt a vezető politikai erő. Általánosan elfogadott, hogy a kereszténydemokraták vezető szerepét az NSZK-ban a szociális piacgazdaság neoliberais elveinek megvalósítása biztosította. Ugyanakkor Konrad Adenauer, a német kereszténydemokraták vezetője 14 évig volt

Neoliberalizmus (új liberalizmus) — ideológiai és politikai mozgalom, amely az 1930-as években keletkezett és 1980–1990-es években vált meghatározóvá.

„Gazdasági csoda” — képletes kifejezés, amelyet egyes országok és régiók gyors gazdasági növekedésére használnak.

Szociális piacgazdaság — piacgazdaság, amelyben a szabad piac eszméje társul a szociális kiegyensúlyozás elvével. A koncepciót 1947-ben alkotta meg Walter Eucken német közgazdász.

kormányfő, meggyőződéses konzervatív volt és a választásokon a „semmiféle extrémistát” jelszóval tudott nyerni.

A **szocialista irányvonal** a világháború utáni időszakban megőrizte pozícióját. A szociáldemokrata pártok többsége, okulva a Szovjetunióban uralkodó totalitárius rezsim tapasztalataiból, eltávolodott a marxizmustól. Meghirdették a demokratikus pluralizmust és a demokratikus szocializmust. A szociáldemokraták társadalmi átalakításokra törekedtek, ám úgy vélték, hogy ezt reformokkal lehet elérni. A háború utáni időszakban a szociáldemokraták 12 nyugati ország kormányában vállaltak szerepet.

A kommunisták a világháború időszakában az ellenállási mozgalomban való részvételnek köszönhetően szereztek tekintélyt. Ám a világháború után, a „hidegháború” kibontakozásának időszakában a nyugat-európai kommunisták ellenzékbe kerültek.

3 A XX. század utolsó harmada – a XXI. század eleje pártpolitikai életének sajátosságai.

A Nyugat pártpolitikai életében a XX. század utolsó harmadában – a XXI. század elején jelentős változások következtek be. A gazdasági válság, a növekvő munkanélküliség és a jövő miatti félelem újjáélesztette a konzervativizmust. Az 1970-es évektől kezdve szinte az összes nyugati országban a neokonzervativizmust követő „konzervatív hullám” képviselői erősödtek meg. Nagy-Britanniában a régi konzervatívokat az új hullám képviselői váltották fel, élükön Margaret Thatcherrel. Kormányának sikerei hasonló láncreakciót indítottak el a többi nyugati országban. Az USA Konzervatív Pártjában a neokonzervativizmus képviselője volt a leendő elnök, Ronald Reagan. Franciaországban a neokonzervatív Jacques Chirac lett az elnök, az NSZK-ban a neokonzervatív érát Helmut Kohl kancellár nyitotta meg.

Környezetvédők első szervezett akciója az atombomba-kísérletek ellen. Alaszka (USA). 1971. szeptember 15. Ezt a napot tekintik a nemzetközi környezetvédelmi szervezet, a Greenpeace születésnapjának.

A baloldali pártok politika jelentősen megváltozott. Fő célként hirdették meg az elért eredmények megőrzését és az életszínvonal javítását. A szociáldemokraták válságba kerültek. Ez a „jóléti állam” válságával volt összefüggésben, ugyanis a gazdasági növekedés lezárulásával és a gazdaság globalizációjának megindulásával kevesebb lehetőség volt a szociális védőháló biztosítására. Ráadásul a kommunista rezsimek bukása megingatta a hitet abban, hogy a szocializmusnak van jövője. Mindez megújulásra készítette az európai szociáldemokratákat. A neoliberalizmus befolyására a szocializmus új formája a szociálliberalizmus lett.

A Szovjetunió felbomlása és a „szocialista tábor” eltűnése után a kommunista párt befolyása lényegesen meggyengült, válságba kerültek, amiből keresni kellett a kiutat.

A neoliberális mindenütt megerősítette centrista pozícióját a politikai struktúrában. A választóknak meglehetősen szűk köre támogatta a liberális pártokat.

Az ökológiai problémák szaporodása az ökológiai mozgalmak és a „zöld” pártok megerősödéséhez vezetett. 1971-ben alakult meg a nemzetközi környezetvédelmi szervezet, a Greenpeace. 1985-ben 15 fejlett ország képviselői voltak a tagjai. Az első zöld párt 1972-ben Ausztráliában alakult meg. Ma Nyugaton több száz zöld párt és mozgalom működik. A zöldek a társadalmi életben fajsúlyos szerepet töltenek be. Környezetvédelmi akcióikkal növelik támogatóik számát, azaz szavazatokat s ezzel képviselői helyeket tudnak szerezni a különböző szintű önkormányzatokban.

4 Integrációs folyamatok Nyugat-Európában. Nyugat-Európa háború utáni újjáépítése igen gyakran megkövetelte az országok közötti együttműködést. Ez lökést adott a régió gazdasági integrációjához. Ezzel egyidejűleg kezdetét vette a Franciaország és Németország között a régmúltban gyökerező ellentétek feloldásának bonyolult folyamata. Az első lépés volt ezen az úton a francia vezetés javaslata arra vonatkozóan, hogy Franciaország és az NSZ szén- és acéliparának irányítását egységes, államközi irányítás alá helyezték. 1951-ben Franciaország, az NSZK, Olaszország és a benelux államok (Belgium, Hollandia, Luxemburg) képviselői egyezményt írtak alá az **Európai Szén- és Acélközösség (ESZAK)** megalakításáról. Ezzel megszüntettek minden korlátozást, amely akadályozta a szén- és acélipari termékek szabad áramlását az aláíró országok között. A benelux államok javasolták az ESZAK szabad kereskedelmi övezetté alakítását. 1957-ben aláírták a római egyezményt az **Európai Gazdasági Közösség (EGK, Közös Piac)** létrehozásáról és a szerződést az **Európai Atomenergia Közösség (Euratom)** megalakításáról. Ily módon rakták le ún. „Kis-Európa” hat országa gazdasági integrációjának alapjait.

Az 1973–1975-ös válság arra készítette a Közös Piac országait, hogy erőfeszítéseket tegyenek annak leküzdése érdekében. 1985-ben a benelux államok, Franciaország és az NSZK aláírták a **schengeni egyezményt**, amely megszüntette az útlevél-ellenőrzést. Az egyezmény 1995-ben lépett hatályba.

A Közös Piac sikere arra készítette a többi nyugat-európai országot, hogy csatlakozzon hozzá: 1973-ban Nagy-Britannia, Dánia és Írország, 1981-ben Görögország, 1986-ban Spanyolország és Portugália lett a tagja.

A Közös Piac országai közötti egyeztetések eredményeképpen 1986-ban aláírásra került az Egységes Európai Okmány. Ez a dokumentum lefektette a létrehozandó Európai Unió alapjait.

Az európai országok vezetői a maastrichti szerződés aláírása után. 1992. február 7.

1992. február 7-én Maastrichtban (Hollandia) az addigi együttműködések alapján aláírták az egyezményt az **Európai Unió (EU)** létrehozásáról. Az egyezmény előírta, hogy az EU-nak közös irányítási szerve lesz, amelynek feladata a gazdasági-monetáris és a külpolitika koordinálása. 1995-ben csatlakozott az EU-hoz Ausztria, Finnország és Svédország. 2002. január 1-jén bevezették a közös pénznemet – az eurót.

Az európai integrációs folyamatok elmélyítésének eredményeképpen újabb országok csatlakoztak az EU-hoz. 2004-ben lépett be Észtország, Lettország, Litvánia, Ciprus, Málta, Lengyelország, Szlovákia, Szlovénia, Magyarország és Csehország, 2007-ben – Bulgária és Románia, 2013-ban – Horvátország.

vénia, Magyarország és Csehország, 2007-ben – Bulgária és Románia, 2013-ban – Horvátország.

Az Európai Unió életében bonyolult helyzetet idézett elő Nagy-Britannia kiválási folyamata – a brexit. 2016-ban Nagy-Britanniában népszavazást tartottak, ahol a résztvevők 51,9%-a támogatta az EU-ból való kiválást. Skócia és Észak-Írország lakóinak többsége a bennmaradásra voksolt, Anglia és Wales pedig a kilépésre. Az idő fogja megmutatni, hogyan alakul Nagy-Britannia és az EU viszonya.

5

Etnikai feszültségek. Etnonacionalizmus. A nyugati országokban újra és újra felütötték fejüket az etnikai feszültségek. Ezek közül az egyik legnehezebben kezelhető – a migránsoké. Különböző okok késztették az emberek nagy tömegeit, hogy nyugati országokba költözzenek. A befogadó országok társadalmába való integrálódás számos kulturális, nyelvi, vallási és egyéb problémába ütközött. A hatalom nem mindig fordított kellő energiát ezeknek a problémáknak a megoldására, többnyire nem megelőzték ezeket a problémákat, hanem utólagos tűzoltásra kényszerültek.

Ma a Nyugat etnopolitikájában az alapvető elvek az etnikai pluralizmus és a multikulturalizmus, melyek keretében a nemzet egysége az államban nem nyomja el a kisebbségek kultúráját, azzal a feltétellel, hogy betartják a demokratikus hagyományok elveit és tisztelettel viszonyulnak az összállami érdekekhez.

A nyugati országokban az etnikai viszonyokat nem lehet teljes mértékben rendezettnek tekinteni. A más országokból érkezők elégedetlenek a szigorú bevándorlási politikával. Továbbra is bonyolult kérdés a migránsok egyenlő és szabad hozzáférése a presztízsszakmákhoz. A hatalom ugyanakkor látványosan törekszik a problémák megoldására, betartva a demokratikus elveket a társadalmi béke és a politikai stabilitás megőrzése érdekében.

A XX. század második felében – a XXI. század elején a nyugati országokban az etnonacionalizmus (etnikai alapú nacionalizmus) talaján alakultak ki konfliktusok.

Az 1960-as évek végétől 1998-ig állt fenn az ulsteri probléma – a Nagy-Britanniához tartozó Észak-Írország nacionalistái a független Írországgal szerettek volna egyesülni. Üldözték őket az uniópártiak, akik az Egyesült Királyság kötelékében szerettek volna maradni. Az ellenségeskedés fegyveres összecsapásba torkollott, melynek következtében 3,5 ezer ember vesztette életét. A konfliktust az 1998-as belfasti egyezmény zárta le. Az egyezménnyel Észak-Írország Nagy-Britannia része maradt, ám a lakosság számára szavatolták, hogy a jövőben népszavazással dönthetnek a szigettel való egyesülésről. Az egyezményt népszavazással megerősítette Észak-Írország és az Ír Köztársaság lakossága is.

Etnonacionalizmus — a nacionalizmus egyik változata; a polgári nacionalizmustól eltérően (a nemzethez való tartozást az állampolgárság határozza meg) hívei úgy vélik, hogy a nemzetet a közös örökség – a nyelv, a vallás, a hagyományok, a történelem, a vérokonság stb. határozza meg.

Quebec Kanada legnagyobb tartománya, amely az ország területének 15%-át foglalja el. A **quebeci probléma** azzal függ össze, hogy a helyi népesség 81%-át kitevő francia nyelvű közösség jelentős része olyan státust kívánt, amely szavatolja nemzeti identitásuk megőrzését.

Az 1960-as évek elején a kérdésben a radikális nacionalista Quebec Felszabadításáért Front tanúsította a legnagyobb aktivitást, Quebec függetlenedéséért és szocialista állammá alakításáért szállt síkra. A szervezet célja elérése érdekében terrorakciókat és gyilkosságokat hajtott végre. Az 1970-es években a tartomány szuverenitásának és függetlenségének eszméje széles körben elfogadott lett. Két népszavazást is tartottak – 1980-ban a szuverenitásról, 1995-ben pedig – a függetlenségről. A quebeci szeparatisták mindkettőben vereséget szenvedtek. A quebeci radikálisok azonban nem vesztek el a reményt, hogy elérjék céljukat.

Spanyolország számára **Baszkföldön** alakult ki nehéz helyzet. A helyi etnonacionalisták függetlenségi mozgalmát hosszú időn keresztül eredménytelenül próbálta elfojtani a Franko-rezsim. A helyi szeparatista szervezet, az ETA 1959-ben az országban és annak határain túl is akcióba kezdett a spanyol adminisztráció és annak támogatói ellen. Az ETA-t betiltották és terrorszervezetté nyilvánították, azonban ezzel nem zárult le a konfliktus. Több ezer ember esett áldozatául. A baszkföldi konfliktus feloldása és egyéb konfliktusok megelőzése érdekében Spanyolország 1978-ban alkotmányt fogadott el, amely szavatolta az autonómiát minden régió és az országban élő minden nemzetiség számára. Azonban ez nem elégítette ki a baszkföldi etnonacionalista köröket, akik teljes függetlenséget követeltek és folytatták a fegyveres harcot.

Ugyanakkor a baszkok többsége egyetértően fogadta, hogy Spanyolország autonómiát adott a régiónak. Az ETA csak 2011-ben jelentette be, hogy „véglegesen leállítja fegyveres tevékenységét”.

A spanyol vezetés azt hirdette, hogy ez a lépés „a demokrácia, a törvény és a józan ész győzelme”. A felek álláspontja ugyanakkor nem közeledett. A spanyol vezetés úgy értékeli a baszkföldi konfliktust, hogy az „terrorista szervezet fellépése a közrend ellen”, a baszkok pedig állítják, hogy „Baszkföld különböző politikai szubjektumai politikai nézeteinek megnyilvánulása”. Még egyes spanyol politikusok is egyetértenek azzal, hogy „a konfliktus a Frankorezsim öröksége, amelynek kegyetlensége vezetett az ETA megjelenéséhez. Elfogadhatatlan egy plurális társadalomban és ellentmond a demokrácia elveinek”.

Következtetések

- ▶ A nyugati államok korabeli politikai életében a legfontosabb a demokratikus elvek fejlesztése és a társadalmi élet minden területén való érvényesítésük volt.
- ▶ A pártpolitikai változások a nyugati országok lakossága korabeli nézeteit és törekvéseit tükrözték.
- ▶ Nyugat-Európában a gazdasági és politikai integráció folyamata a lakosságnak egy „határok nélküli Európa” irányába való törekvését tükrözte. Történelmi fejlődés logikus lépése volt, amely megfelelt a kontinens érdekeinek.
- ▶ Az etnikai konfliktusok – a nyugati társadalmak életének elválaszthatatlan velejárói. Az etnikai viszonyok rendezésének képessége alapfeltételévé vált a multikulturális és toleráns nyugati társadalom fejlődésének.

Kérdések és feladatok

1. Mikor vált a nemzetközi jog részévé az Emberi jogok egyetemes nyilatkozata?
2. Melyik nyugat-európai politikus nyert választásokat „semmilyen extrémizmust” jelzővel?
3. Nevezetek meg két-három politikus, akik a nyugati országok politikai életében a neokonzervativizmust képviselték.
4. Mely ország csatlakozott az Európai Unióhoz 2013-ban?
5. Mi az etnonacionalizmus?
6. Hogyan oldották fel az ulti-steri konfliktust?

7. Miben állt a demokrácia megszilárdítása a háború után a nyugati országokban?
8. Milyen tendenciákat követett a politikai rendszer fejlődése a háború utáni időszakban?
9. Jellemezzétek a pártpolitikai rendszer sajátosságait a XX. század utolsó harmadában – a XXI. század elején.
10. Milyen integrációs folyamatok mentek végbe Nyugat-Európában a XX. század második felében – a XXI. század elején?
11. Miért játszik fontos szerepet az etnikai kérdés a nyugati országokban?
12. **Vitassátok meg** a következő kérdést: „Miként befolyásolták a Nyugat fejlődését az etnikai nacionalizmus megnyilvánulásai?”

13. Töltsétek ki „A pártpolitikai rendszer fejlődése a Nyugat országában” című összehasonlító táblázatot.

Időszak	Fejlődési tendenciák
1945–1975	
1975 – XXI. század eleje	

14. A térképen mutassátok meg azokat a helyeket, ahol az etnocentrizmus következtében a legsúlyosabb konfliktusok alakultak ki. 15. Térkép segítségével mutassátok be Nyugat-Európa gazdasági integrációs folyamatait.

16. Írjatok esszét „Pozitív és negatív hatással van a társadalomra az etnikai nacionalizmus?” címmel. 17. Elemezzétek az etnikai nacionalizmussal összefüggő problémákat a mai nyugat-európai országokban és mondjátok el véleményetek arról, hogyan lehet ezeket megoldani.

6.§ USA és Kanada

1. Milyen szakaszokra osztható az USA fejlődése az 1918–1939 közötti időszakban? 2. Milyen utat járt be az USA társadalmi-gazdasági fejlődése ebben az időszakban? 3. Soroljátok fel az időszak legjelentősebb politikai eseményeit az USA történetében. Magyarazzátok meg, miért ezekre az eseményekre esett a választásokat. 4. Mit tudtok Kanada létrejöttéről és a világ fejlődésére gyakorolt hatásáról?

Az USA az 1945–1960 közötti időszakban. A világháború után az Amerikai Egyesült Államok lett a világ vezető hatalma. A nyugati országok termelésében az USA 54,6%-ot képviselt, aranytartaléka pedig a világ aranytartalékának 54,6%-át tette ki. 1949-ig az USA volt a világ egyetlen országa, amely rendelkezett atomfegyverekkel. A nyugati országok közül az amerikaiaké volt a legnagyobb létszámú és legerősebb hadsereg. A Szovjetunióval való szembenállás kiéleződésének időszakában az USA a „szabad világ” védelmezőjévé nyilvánította magát a szovjet expanzióval szemben.

Harry S. Truman, az USA elnöke a bonyolult nemzetközi viszonyok, valamint a háborúból a békére való áttérés körülményei közepette képes volt sikeresen megoldani a felmerülő feladatokat. 1947 végéig befejeződött a gazdaság átállítása a békés fejlődési útja. Truman szociális reformot hajtott végre „**igazságos fordulat**” jelszóval. Ez előirányozta többek között az egészségügyi ellátás, az oktatás, a lakóházépítés fejlesztését, a munkakapcsolatok fejlesztését, az afroamerikaiak polgári jogainak védelmét.

A „hidegháborúnak” a belpolitikára gyakorolt befolyása következménye volt az 1950-es években a harc meghirdetése az „Amerika-ellenes aknatevékenység” leleplezésére. A kommunista pártot és támogatóit üldözték mint a külső országok ügynökeit.

A mccarthyizmust elutasító tüntetők szabadságot követelnek a hollywoodi dolgozóknak. USA. 1950.

? Az időszak amerikai társadalmának mely sajátosságáról tanúskodik a fotó?

Mccarthyizmus — jelenség az USA belpolitikájában 1950–1954 között, amely Joseph Raymond McCarthy szenátor nevéhez kötődik. Harcot hirdetett a Szovjetunió javára végzett kémtevékenységgel vádolt kommunisták ellen és üldözte a liberális meggyőződésű embereket.

Az USA lett a világ első állama, ahol az 1950-es években kibontakozott a tudományos-technikai forradalom első hulláma. Korábban soha nem tapasztalt mértékben támogatták a tudományos kutatásokat és növekedett a tőkebefektetés a gazdaságba. Végbement a termelés automatizálása és a komputer-technika meghonosítása. A tudományos-technikai forradalomnak köszönhetően megváltozott a munkaerő szerkezete. Kevesebb lett a termelésben foglalkoztatottak száma, és nőtt a szolgáltatásban foglalkoztatottaké. Csökkent a falusi lakosság, akik a farmgazdaságokban dolgoztak.

A munkanélküliség szintje jelentéktelen volt. Folyamatosan nőttek a lakossági jövedelmek, amelyek meghaladták a nyugat-európai munkások jövedelmeit. A középosztály számbeli gyarapodásának köszönhetően csökkent az egyenlőtlenség.

1955-ben az ország két szakszervezeti szövetsége – az **Amerikai Munkászövetség (AFL)** és a **Munkás Szakszervezetek Kongresszusa (CIO)** – egyesült **AFL-CIO** néven. 15 millió fős tagsága volt.

A korbéli USA társadalmi-politikai életében fontos szerepet játszott az afroamerikaiak mozgalma a polgári jogokért és a diszkrimináció ellen. 1955

A Szovjetunióval való szembenállás során Truman adminisztrációja határozott és megingathatatlan álláspontra helyezkedett. Azonban a koreai háború, amely az USA-nak több milliárd dollárjába került, több ezer halottat és sebesültet követelt, negatívan befolyásolta a népszerűségét az amerikai lakosság körében. Az 1952-es elnökválasztás a republikánus **Dwight D. Eisenhower** nyerte meg. Bár élesen kritizálta az elődöket, az új elnök lényegében folytatta a politikájukat. Az államnak továbbra is döntő szerepe volt a gazdasági és a társadalmi folyamatok irányításában.

Az Amerika-ellenes tevékenységgel megvádoltak és a kommunista eszmék elleni harc a másként gondolkodók elleni totális háborúvá terebélyesedett. **Joseph Raymond McCarthy** szenátor lett az eszmei megalapozója ennek a törekvésnek, amely a **mccarthyizmus** nevet kapta. Emberek ezrei veszítették el állásukat és szenvedtek üldöztetést nézeteik miatt. A mccarthyizmus magát a hatalmas diszkreditálta, aminek egyenes következménye volt, hogy az USA szenátusa 1954-ben elítélte McCarthy tevékenységét.

decemberében Alabama államban incidenst történt az egyik városi autóbuszon, amikor is az afroamerikai Rosa Parks megtagadta, hogy átadja a helyét egy fehérbőrű utasnak. Az egész delet elborította az „afroamerikai forradalom”. Az eset hatására az USA Legfelsőbb Bírósága kimondta, hogy a szegregáció az autóbuszon ellentétes az USA Alkotmányával. A rasszisták nem akarták azt sem, hogy eltöröljék az afroamerikai és a fehér bőrű polgárok külön oktatását, ezért a lázongások tovább folytatódtak. 1957 és 1960 között az USA Kongresszusa törvényeket fogadott el a polgári jogokról, amelyek választójogot adtak az afroamerikaiaknak. Az afroamerikai mozgalmának vezetője **Martin Luther King** volt. Aktív, de erőszakmentes, a keresztény eszméken alapuló cselekvésre szólított fel.

A háború után az USA külpolitikája globálissá vált. A legfőbb ellenség a Szovjetunió lett. Éppen ez a szembenállás alakította ki „a szabad világ védelmezője” és „a kommunizmus feltartóztatása” doktrínát. Az alapvető régió, ahol az USA és a Szovjetunió szembenállása megnyilvánult, Nyugat-Európa volt. Az USA és a nyugat-európai országok együttműködését a „Mars-hall-terv” alapozta meg.

A Szovjetunióval való szembenállás különösen Eisenhower elnöksége idején éleződött ki. Az új külpolitikai doktrína „a kommunizmus visszaszorítása” volt, amely a népeknek a kommunista uralom alóli felszabadítását célozta meg. Ez ahhoz vezetett, hogy mindkét hatalom demonstratíván egy új háborús konfliktus határán egyensúlyozott, ám mindegyik tartózkodott attól, hogy átlépje a határt. J. V. Sztálin a Szovjetunió vezetőjének 1953-ban bekövetkezett halálával a két ország kapcsolatai javulni kezdtek. 1959-ben az új szovjet vezető, Nyikita Hruscsov a történelemben az első szovjet vezetőként az USA-ba látogatott és tárgyalt Eisenhower elnökkel. Azonban miután 1960-es a Szovjetunió felett lelőttek az egy amerikai felderítő repülőgépet, a kapcsolatok ismét romlottak.

Törekedve arra, hogy ne kerüljön sor kommunista forradalmakra és ne terjedjen ki a szovjet befolyás Latin-Amerikára, az USA 1947-ben 21 latin-amerikai országgal aláírta az **Amerika-közi kölcsönös segítségnyújtási szerződést**. Egy évvel később pedig kezdeményezte az **Amerikai Államok Szervezetének** létrehozását, amely szövetség volt a nyugati félteke országaival.

1945–1960 között összességében az USA kezdeményezésére a világban katonai szövetségrendszerek alakultak ki 70 állam támogatásával. Azonban az USA így sem tudta megakadályozni az 1959-es kubai forradalmat.

2 **Az USA 1961–1980 között.** Az 1960-as választáson a demokrata John F. Kennedy lett az Egyesült Államok elnöke. Meghirdette az „új távlatok” politikáját, amely előírta a gazdaság növekedésének ösztönzését a tudományos-technikai forradalom bővítése útján. A társadalompolitikában a munkások átképzésére, az elmaradott városnegyedek rekonstrukciójára, a minimálbér emelésére és a szociális biztosítás kiterjesztésére fordítottak figyelmet. A külpolitikában a fő cél az USA katonai erejének növelése volt annak érdekében, hogy a világ különböző térségeiben ellensúlyt képezzenek a Szovjetunióval szemben.

Martin Luther King a washingtoni polgári menet idején. 1963. augusztus 28.

? Hogyan hatott az USA társadalmi gondolkodására Martin Luther King?

A program megvalósítása lehetővé tette a kilábalást az 1960–1961-es gazdasági visszaesésből és rálépni a gyors gazdasági fejlődés útjára. Azonban az elnöki adminisztráció tevékenységének számos ellensége volt. 1963. november 22-én Kennedy elnököt meggyilkolták.

Az USA új elnöke a demokrata **Lyndon B. Johnson** lett. Ő szociális átalakításokat hirdetett „**nagy társadalom**” jelszóval, amely kísérlet volt az ország alapvető szociális problémáinak a megoldására. Központi kérdés volt a szegénység elleni küzdelem. Ebben az időszakban az USA lakosságának 20%-a a szegénységi küszöb alatt élt. Az 1964-es törvény értelmében az állam pótlólagos szociális juttatásban részesítette azokat, akiknek segítségre volt szükségük a

tanuláshoz, a szakmaszerzéshez stb. Ennek eredményeképpen 1968-ra az USA-ban a szegénységi szint alatt élők száma 36 milliőről 25 millió főre csökkent.

Újabb intézkedéseket fogantatosítottak a faji diszkrimináció megszüntetése érdekében. Az 1964 és 1968 közötti új törvények a polgári jogokról megtiltották a diszkriminációt a választók névjegyzékbe vételekor, a dolgozók alkalmazásakor és elbocsájtásakor, az oktatási intézményeknek, a közösségi helyszíneken, lakáseladás és -vásárlás közben stb.

Azonban 1968 után Johnson elnök adminisztrációjának reformlelkesedése alábbhagyott. Ez azzal volt összefüggésben, hogy az USA is belépett a vietnami háborúba, amelynek jelentős eszközigénye volt. A meghatározó szerepet az amerikai gazdaság akkori fejlődésében a tudományos-technikai forradalom játszotta. Jelentős mértékben kibővült a számítástechnika felhasználási területe. Az 1960-as évek végén az USA-ban 2,5-szer többen használtak számítógépet, mint a világ összes többi országában együttvéve. A tudományos-technikai fejlesztések lehetővé tették az USA számára, hogy megelőzze a Szovjetunió a világűr meghódításában, ami az 1950-es évek végén vette kezdetét. A technikai fejlődés lehetővé tette a mezőgazdaságban foglalkoztatottak számának csökkentését, ezzel egyidejűleg az ágazat termelékenységének növelését. 1961–1968 között az ipari termelés 52%-kal nőtt. A sikerek lehetővé tették az USA számára, hogy 1970-ig az egész világon ebben az országban voltak a legmagasabbak a fizetések.

Tovább fejlődött a diszkriminációellenes afroamerikai mozgalom. Olyan új elemei jelentek meg a küzdelemnek, mint a „szabadság vonata” és „az üldözések”. A küzdelem csúcspontja az afroamerikaiak és a fehérbőrűek közös washingtoni menete volt 1963 augusztusában Martin Luther King vezetésével. 1968-ban Martin Luther King gyilkosság áldozata lett, aminek hatására

az USA több mint 200 városában tiltakoztak az afroamerikai mozgalom hívei. Ez volt az utolsó nagy akció, a mozgalom ezután hanyatlani kezdett.

Az 1960-as években az USA-t ifjúsági diákmozgalom árasztotta el. Kezdetben döntően békés, erőszakmentes jellege volt, az oktatási folyamat megújítására, az egyetemeken a diák önkormányzatiság bevezetésére irányult. 1965-től kezdődően a fő cél az volt, hogy megakadályozzák az USA további részvételét a vietnami háborúban. A mozgalom egyre népesebb lett, ahogy egyre szaporodtak az összetűzések a rendőrséggel. A tetőpontját a mozgalom 1970-ben érte el, amikor az ország 500 egyeteme lépett sztrájkba. Ezután a mozgalom fokozatosan elhalt.

A külpolitikában republikánusok „a kommunizmus visszaszorítása” és „tömeges visszafizetés” jelszavait a demokraták a „rugalmas reagálás” politikájára váltották. Ez előirányozta a totális atomháborút és a hagyományos fegyverekkel vívott helyi háborúkat is a Szovjetunió megállítása érdekében. Az USA Szovjetunió elleni politikájának egyenes következménye volt Kennedy elnöksége alatt a második berlini válság, a Berlini Fal megépítése és a karibi válság. A vietnami háború, amelyben kiderült, hogy az amerikai erők képtelenek megszerezni a győzelmet, a legfőbb oka lett annak, hogy a demokraták és személyesen Johnson elnök elvesztette a népszerűségét.

1968-ban az USA új elnökévé **Richard Nixont** választották. Szociális téren folytatta a demokraták reformpolitikáját. Bővültek a lakosság sérülékenyebb rétegeinek nyújtott szociális támogatások. Gazdasági téren a republikánusok politikája szintén a republikánusok neoliberais átalakításaira emlékeztetett. A külpolitikában Nixon adminisztrációja, miután sikerült paritásossá tenni a fegyverkészleteket a Szovjetunióval, a tárgyalásoknak szánta a fő szerepet. 1973-ban békekötéssel véget ért a vietnami háború. Az USA 110 milliárd dollárt költött a háborúra. Több mint 56 ezer katonája halt meg. Nagy jelentősége volt annak, hogy 1972-ben Nixon adminisztrációja rendezte a viszonyt Kínával. Ugyanabban az évben megállapodást írtak alá a Szovjetunióval a fegyverkezési verseny visszafogásáról.

1974-ben a „**Watergate-botrány**” következtében, elkerülendő az elnöki hatalomtól való megfosztást, Nixon önként lemondott. Az USA új elnöke a korábbi alelnök, **Gerald Ford** lett.

A bonyolult helyzetben, amikor az USA gazdasága stagflációt élt át, Ford adminisztrációja széleskörű programot

Diáktüntetés a vietnami háború ellen. USA. 1960-as évek.

„**Watergate-botrány**» — politikai botrány az USA-ban 1972–1974-ben azzal összefüggésben, hogy lehallgató készüléket próbáltak elhelyezni a demokrata elnökjelölt stábjának irodájában. A botrány Nixon elnök lemondásával zárult le. Ez volt az egyetlen az USA történetében, hogy az elnök lemondott.

hirdetett annak leküzdésére. Szociális téren folytatták Nixon adminisztrációjának politikáját. Azonban Ford elnöknek nem sikerült nagy eredményeket elérnie. Az 1976-os választások alkalmával veszített a demokrata **Jimmy Carterrel** szemben.

Carter elnökségének kezdete egybe esett a gazdasági teljesítmény javulásával az 1973–1975-ös válság után. Összességében folytatta a korábbi adminisztráció gazdaságpolitikáját. Carter centrista politikára törekedett, ami kritikát váltott ki mind a baloldali, mind a jobboldali erők körében.

Az amerikai gazdaság tartalékai lehetővé tették az alkalmazkodást a nehéz helyzethez. Az energiahordozók világgpiaci áremelkedésére például az energiatároló technológiák fejlesztésével válaszolt. Tovább folyt a termelés automatizálása.

A korábban aktív társadalmi-politikai mozgalmak az 1970-es évekre elhaltak. A vietnami háború befejezése véget vetett a háborúellenes mozgalomnak is. Az új jelenség az USA-ban az ökológiai mozgalom, a „zöldek” megjelenése volt. Első jelentős rendezvénye a Föld napjának megrendezése volt 1970. április 22-én.

Az amerikai nép azzal vádolta Carter elnököt, hogy megengedte a Szovjetunióknak az USA beelőzését a fegyverkezési harcban, és további expanzióját a világban. Az 1980-as választásokat Carter elveszítette. Az új elnök a republikánus **Ronald Reagan** lett.

3 **Az USA 1981–2000 között.** ÍEbben az időszakban az USA mély gazdasági válságot élt át, és Reagan a legfontosabb feladatnak a gazdaság megújítását tekintette a válság leküzdése érdekében. „Új rend Amerika számára: a gazdaság megújításának programja” című programját **reaganizmus** vagy „reagani forradalomnak” nevezték el. Reagan programjának alapját a neokonzervativizmus eszméi képezték. Általános adócsökkentéssel, az állami kiadások jelentős visszafogásával és a gazdaságba való állami beavatkozás csökkentésével akarta Reagan legyőzni a válságot. Ez merőben különbözött elődei válságellenes politikájáról.

Az 1980–1982-es válságidőszak igen keménynek bizonyult. Nőtt a munkanélküliség és az infláció. Ugyanakkor a reagani reformok következtében az ipari potenciálja megújult. 1980-ban Reagan meghirdette a „csillagháborús” programját, a **Stratégiai Védelmi Kezdeményezést (SDI)**. Nöttek a védelmi kiadások és csökkentek a szociális ráfordítások.

1983-ban a válságot felváltotta a gazdaság élénkülése. Az 1984-es választások alkalmával Reagant a második ciklusra is megválasztották. Erre az időszakra esett az **Irangate-botrány**, amikor az Iránnak titokban eladott fegyverek árából a nicaraguai antikommunista partizánok

Reaganizmus — az amerikai kormány állami gazdaságpolitikája Ronald Reagan elnöksége idején, amely az 1980–1982-es gazdasági válság és annak következményei leküzdését célozta meg.

tevékenységét finanszírozták. Reagannak azonban sikerült bebizonyítania, hogy nem volt köze az ügyletnek.

Reagan nyolc éves elnöksége sikeresnek volt mondható. Az ország GDP-je 60%-kal nőtt. A gazdaság strukturálisan megújult a tudományos-technikai forradalom követelményeinek megfelelően. Megnőtt az USA nemzetközi tekintélye.

Az 1988-as választáson a republikánus **George H. W. Bush** lett az elnök. Összességében tevékenysége során folytatta Reagan politikáját. Az USA közvéleménye gyakran konstata-
ta, hogy elnöksége hiányában van a friss gondolatoknak. A Szovjetunióval fennálló viszony normalizálódása, valamint annak széthullása következtében lényeges csökkentek a katonai kiadások. Ezzel egyidejűleg többet költöttek oktatásra, egészségügyre, tudományos kutatásra. 1989 végén az addigi gazdasági fellendülés visszaesés követte, ami 1992-ig tartott. Azonban ez a visszaesés viszonylag jelentéktelen volt és nem járt együtt inflációval, valamint a fizetések reálértékének csökkenésével.

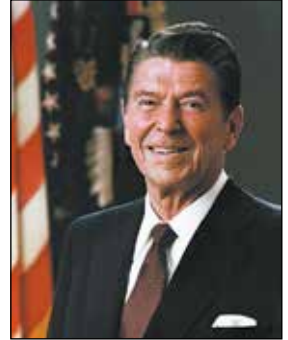
1990–1991-ben az USA a soknemzetiségű katonai kontingens tagjaként részt vett a Perzsa-öbölbeli háborúban. A háborúban legyőzték Irakot és felszabadították az általa megszállt Kuvaitot.

Reagan és Bush elnöksége alatt fontos szerepet töltöttek be a kapcsolatok a Szovjetunióval. 1985-ben éles szembenállás volt megfigyelhető. Mihail Gorbacsov hatalomra kerülésével a Szovjetunióban a kapcsolatok normalizálódtak. 1991-ben a Szovjetunió szétesését az USA visszafogottan fogadta, attól tartva, hogy „széthurcolják” a szovjet atomfegyvereket. Azonban miután garanciákat kaptak az atomfegyverek el nem terjesztésével kapcsolatban, a következő évben sorra elismerték a szovjet utódállamokat.

1991–1992 fordulóján az USA és Ukrajna diplomáciai kapcsolatot létesített. 1992 májusában Leonyid Kravcsuk, Ukrajna elnöke az USA-ba látogatott, megbeszéléseket folytatott a Bush adminisztrációval, illetve együttműködési megállapodást írtak alá.

Az 1992-es elnökválasztáson a demokrata **Bill Clinton** győzedelmeskedett „A legfontosabbak – az emberek” programmal. A központi eleme az általános egészségbiztosítás bevezetése volt az összes amerikai lakos számára. Gazdasági téren Clinton a gazdasági visszaesést igyekezett korrigálni és jelentősen növelni az amerikai lakosság jövedelmeit. Mindezt a védelmi és a költségvetési kiadások visszafogása révén kívánta elérni. Ugyanakkor a föderális hatalom nagyobb befolyást kapott a gazdaság irányítására. Clinton csökkenteni tervezte a középosztály adóterheit.

A korábbi republikánus adminisztrációktól eltérően, amelyek neokonzervatív irányvonalat követtek, Clinton egyesítette a liberális és a konzervatív eszméket. A csillagháborús terv megvalósításától elzárkózott.

Ronald Reagan

Az egészségügy megreformálását az elnök felesége, **Hillary Clinton** irányította. Az üzleti körök ellenállása miatt azonban nem sikerült megvalósítani. Clinton adminisztrációja a bűnözés visszaszorítása terén ért el sikereket.

A gazdaság helyzetének javulása elősegítette, hogy az 1996-os elnökválasztáson Clintont újraválasszák. Az USA a gazdasági fellendülés időszakába lépett. Milliós számban létesültek új munkahelyek, javultak a fogyasztási mutatók és bővültek a lakásépítések. Clinton adminisztrációja jól menedzselte a gazdaságot.

A Szovjetunió felbomlása és a kétpólusú világrend felbomlása után Clinton adminisztrációja új külpolitikát dolgozott ki. A legfőbb feladatnak azt tekintették, hogy az USA ellenőrzése alá vonja a világejlődés alapvető folyamatait és megakadályozza regionális vagy globális szinten az ország számára káros jelenségek elharapózását.

Miután Ukrajna kinyilvánította atomfegyvermentes státusát, a két ország kapcsolatai sikeresen fejlődtek. 1994-et az USA-ban Clinton „Ukrajna évének” nyilvánította. A következő években az USA és Ukrajna partneri kapcsolatokat épített. Az USA felső körei több ízben sikeresnek nevezték Ukrajna európai integrációját.

Bill Clinton imidzsét negatívan befolyásolta az 1998-as botrány – titkolt szexuális kapcsolatának napvilágra kerülése fehér házi gyakornokával, Monica Lewinskyvel, ami a „Monicagate” elnevezést kapta. Azonban közvélemény kutatás kimutatta, hogy az amerikai polgárok 68%-a a botrány ellenére támogatja az elnököt.

4

Az USA a XXI. század elején. A 2000-es elnökválasztáson **George W. Bush** (az ifjabbik Bush) szerezte meg a győzelmet. Elnökségének kezdetére esett az USA történetének legsúlyosabb terrortámadása. 2001. szeptember 11-én 19 terrorista eltérített és kijelölt célpontoknak vezetett négy menetrendszerinti utasszállító repülőgépet. A támadás következtében 3 ezer ember halt meg. Viszonylag gyorsan kezdetét vette az terrorelhárító művelet az iszlamista Al-Kaida szervezet ellen, amelyik a terrorakciót elkövette.

A művelet sikeressége növelte Bush elnök és radikális beállítottságú adminisztrációja népszerűségét, amelyik könnyörületet nem ismerő külpolitikába kezdett. A közétett „Bush-doktrína” értelmében az USA fenntartotta az első csapás jogát a vele ellenséges terrorszervezetekkel és országokkal szemben. Kinyilvánították, hogy az USA kész önállóan, nemzetközi támogatás és szövetségesek nélkül cselekedni.

Ukrajna és az USA kapcsolatai a „narancsos forradalom” után különösen intenzíven fejlődtek, melyet ifjabb Bush adminisztrációja minden lehetséges eszközzel támogatott. Az USA kinyilvánította érdekeltségét abban, hogy Ukrajna erős, független és demokratikus állam legyen.

Ifjabb Bush adminisztrációja a belpolitika keretei között 2001-ben jelentős oktatási reformba kezdett. Változások történtek az egészségügyi ellátásban is, többek között anyagi segítséget nyújtottak gyógyszerbeszerzéshez. A 2004-es elnökválasztáson ifjabb Bushnak ismét bizalmat szavaztak. A második ciklus még bonyolultabb volt, mint az első. Az USA a világpolitikában számos problémába ütközött. 2005 augusztusában New Orleans-t árvíz sújtotta, amelynek következtében több százan meghaltak. A helyzet bizonyította, hogy a hatalom nincs felkészülve a természeti katasztrófákra.

A Világkereskedelmi Központ épületének romjai New Yorkban. 2001. szeptember 11.

A 2008-as elnökválasztások az USA történetében először egy afroamerikai jelölt, **Barack Obama** szerezte meg a győzelmet. Az adminisztráció pénzügyi-gazdasági válság közepette vette át a kormányzást, amit sikeres intézkedésekkel sikerült leküzdeni. 2010-ben megkezdődött az egészségügy és az egészségügyi biztosítás reformja. Abban az évben az USA Kongresszusa elfogadta az elnöki törvénytervezetet a pénzügyi reformról. A Nagy Depresszió időszakától ez volt a legnagyobb volumenű reform. Nemzetközi szinten Obama adminisztrációja nagy figyelmet fordított az afganisztáni eseményekre, melyet a nemzetközi terrorizmus elleni harc legfontosabb frontjának tekintett.

2012-ben a soros elnökválasztás alkalmával Obama ismét győzött. Az USA belpolitikájában folytatódott a megkezdett egészségügyi reform.

Obama adminisztrációja megkísérelte fokozottabb ellenőrzése alá vonni az országban belüli fegyverkereskedelmet.

Az időszak külpolitikájában a legnagyobb visszhangot Obama 2014-es kijelentése keltette, miszerint az amerikai hadsereg nagy külföldi hadműveleteinek ideje lejárt.

Oroszország Ukrajna elleni fegyveres agressziója, amely 2014-ben vette kezdetét, új kihívást jelentett az USA külpolitikája számára. Az USA kinyilvánította, hogy támogatja Ukrajna területi egységét és szuverenitását.

A 2016-os választások alkalmával az USA elnökévé **Donald Trumpot** választották meg. Trump bejelentette, hogy éles fordulat következik a bel- és külpolitikában a protekcionizmus javára és az USA érdekeinek védelmében. Már elnökségének első napján eltörölte az egészségügyi reformot, amelyet Obama kezdeményezett, s amelyet folyamatosan bíráltak a republikánusok.

Trump egyéb választási ígéretei a Transz-csendes-óceáni Partnerségből való kilépés és falépítés az USA és Mexikó határán az USA-ba áramló illegális bevándorlók megállítása érdekében. Ezenkívül rendeletekkel megtiltotta a szíriai menekültek befogadását, valamint 120 napra befagyasztotta az iráni, iraki, jemeni, líbiai, szomáliai és dél-szudáni menekültek befogadását.

Trump elnökségének hatását az USA fejlődésére csak idővel lehet majd megítélni. Pillanatnyilag egyes lépései eltérő, gyakran egymással szöges ellenében álló reakciókat váltanak ki.

Az USA lakossága – több mint 309 millió fő. Közülük 2,2 millióan ukrán származásúak. Csak harmaduk beszéli az ukrán nyelvet, s még kevesebben vannak, akik a családban is használják ezt a nyelvet. Az országban hivatalosan több mint 30 ukrán szervezet van bejegyezve.

Kanada. A világháború után Kanadában gazdasági fellendülés következett. Ezt elősegítette az ország északi és nyugati területeinek meghódítása, a belső piacok növelése és a lakosságszám növekedése, ami elsősorban a bevándorlásnak volt köszönhető. 1953-ban az ipari termelés volumenét tekintve Kanada a világ vezető állama lett. A gyors iparosítás következtében csökkent a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma, ugyanakkor az ország továbbra is az USA mögött a világ második legnagyobb gabona-exportőre maradt a világpiacon.

A gazdasági helyzet erősödése gyengítette a hagyományos kapcsolatokat Kanada és Nagy-Britannia között. Csökkentette a politikai függőséget 1947-ben a kanadai állampolgárságról szóló törvény elfogadása, a kanadai Legfelsőbb Bíróságnak az ország legfelsőbb fellebbviteli szerveként való elismerése és a parlament felruházása az Alkotmány módosításának jogával. 1952-ben a kanadai fő kormányzó kinevezésének joga a kanadai vezetésre szállt. **Vincent Massey** volt az első kanadai, aki ebben az évben elfoglalhatta Kanada fő kormányzói székét.

A politikai életben nem szűnt meg a versengés a Liberális és a Konzervatív Párt között. 1935–1957 között a liberálisok voltak hatalmon. A kanadai liberális a „jóléti állam” eszmei alapján álltak. A szabad vállalkozás és az egyéni szabadság talaján bírálták őket a konzervatívok. A liberális politikája segítette elő a gazdasági fellendülést és a kapcsolatok erősödését az USA-val.

1957–1963 között a konzervatívok kormányoztak, a kormányfő **John Diefenbaker** volt. Választási ígéreteik többségét nem tudták betartani. 1963-ban a hatalomba visszatértek a liberálisok és maradtak egész 1979-ig. **Lester B. Pearson** (1963–1968) liberális kormányának legemlékezetesebb tette volt 1965-ben az új kanadai zászló elfogadása és a szerződés kötése a kanadai és az egyesült államokbeli autóipar egyesítéséről. Ahogy már tudjátok, a belpolitikában

a legbonyolultabb helyzetet Quebec tartomány teremtette. Erre való tekintettel a liberális vezetőjüknek a francia-kanadai **Pierre Trudeau** választották, aki tervet dolgozott ki a kérdés megoldására.

A liberális Trudeau kormánya 1968–1979 között volt hatalmon. Keresztültvítették a parlamenten azt a törvényt, amely egyenlő jogokat biztosított az angol és a francia nyelvnek az államapparátusban és bevezette a kétnyelvűséget ott, ahol az egyik államnyelv beszélőinek aránya 10% fölött van. Ezek az intézkedések javították a helyzetet, azonban a hatalom jelszava „Egy ország – egy nemzet”, akárcsak korábban, kiváltotta a francia-kanadaiak tiltakozását. 1979-ben a liberálisok egy évre elvesztették a hatalmat, majd 1980–1983 között ismét visszaszerezték. A Trudeau vezette kormány azzal a kéréssel fordult a brit hatalomhoz, hogy adják meg Kanadának az önálló alkotmányozási jogot. 1982-ben a brit parlament eleget tett a kérésnek, és 1982. április 17-én a kanadai parlament elfogadta a kanadai alkotmányt.

Az 1980-as évek elején Kanada gazdasági válságot élt át, amely minden egyéb problémát a háttérbe tolt. Visszaesett a termelés. Csökkentek a dolgozó lakosság jövedelmei, a munkanélküliség 12%-ra nőtt. A liberálisok, akikre a felelősséget hárították az ország helyzetének romlása miatt, elvesztették a hatalmat. A konzervatívok jöttek a helyükre.

Brian Mulroney kormánya (1984–1993) reformokat hajtott végre a „konzervatív forradalom” szellemében, amelyek lehetővé tették az ország kivezetését a gazdasági válságból. A legbonyolultabb kérdés még mindig Quebec volt, amely megtagadta az 1982-es Alkotmány elismerését.

1993–2005 között Kanada kormányainak élén liberálisok álltak. Az időszakban számos fontos reformot és átalakítást hajtottak végre. Többek között javítottak a pénzügyi rendszeren, megvalósítottak két szociális programot – „Az egyenlő lehetőségek stratégiáját” és a „Biztonságos társadalom megteremtését”. A vállalkozó kedvet aktivizálta az adóreform, amely az adómértékek fokozatos csökkentését irányozta elő. A liberálisok kormányzása alatt strukturálisan átalakult az ország gazdasága: csökkent a nyersanyag ágazatok részaránya, és nőtt a tudásalapú termelés volumene. A társadalmi-gazdasági növekedés sikerei oda vezettek, hogy gazdasági fejlettsége tekintetében Kanada a hetedik ország a világon, a lakosság életszínvonalára tekintetében pedig – az első.

2006 – 2015 között a konzervatívok kormányoztak, 2015 novemberében pedig a liberális kerültek vissza az ország élére **Justin Trudeau** – Pierre Trudeau fia – irányításával. Az ő kormányában valósult meg először Kanada történetében a nemi egyensúly: ugyanannyi női és férfi miniszterrel (15–15). Ez a kormány

Kanada mai zászlaja
1965-től van érvényben. Installáció.
Ottawa (Kanada)

? Véleményetek szerint mit jelképez a zászló a kanadai történelemből?

növeli a magas keresetűek adóját és csökkenti – a középosztálybeliekét. Meglehetősen nagy összegeket költenek az állami költségvetésből a szegénység leküzdésére.

Az 1980-as évekig Kanada külpolitikája jelentős mértékben tükrözte a Nagy-Britanniától és az USA-tól való függőséget. 1982-től Kanada igyekezett saját útját követni, közvetíteni az USA és a Szovjetunió, az USA és a „harmadik világ” országai között. Kanada egyre fontosabb szerepet játszott a nemzetközi konfliktusok rendezésében.

A Szovjetunió széthullása után Kanada támogatta az új független államok megalakulását. 1991. december 2-án elismerte Ukrajna függetlenségét. Ukrajna jelenkori európai integrációs törekvéseit Kanada osztja és támogatja.

Kanada – a világ harmadik legtöbb ukránnak otthont adó országa (Ukrajna és Oroszország után). 2016-ban Kanada lakossága 36 millió fő volt, ebből több mint 1,3 millió ukrán. Ők a legnagyobb szláv diaszpóra Kanadában. Kanadában nincsenek csak ukrán lakosú települések. Kanada büszke arra, hogy toleráns és multikulturális ország. A kanadai ukránok kultúráját az összkanadai kultúra elválaszthatatlan részének tekintik.

Következtetések

- ▶ A XX. század második felében – a XXI. század elején az USA a „szabad világ” dinamikus és sikeresen fejlődő vezető állama volt.
- ▶ Kanada ebben az időszakban következetesen építette önálló identitását, magasan fejlett gazdaságát, „jóléti államát” és multikulturális társadalmát.

Kérdések és feladatok

1. Ki váltotta Trumant az USA elnöki székében? 2. Hogy nevezték Johnson elnök szociális átalakítási tervét? 3. Mikor írták alá a vietnami háborúnak véget vető békét? 4. Hogy nevezték másként a Stratégiai Védelmi Kezdeményezést? 5. Ki volt az elnök az USA-ban, amikor Ukrajnában a narancsos forradalom zajlott? 6. Hányadik helyen van Kanada a világ országai között az ukrán diaszpóra lélekszáma tekintetében?

7. Hogyan jellemezhető az USA fejlődése 1945–1960-ban? 8. Milyen tendenciák jellemezték az USA fejlődését 1961-ben? 9. Mutassátok be az USA fejlődését 1981–2000-ben. 10. Soroljátok fel az USA fejlődésének alapvető vonásait a XXI. század elején. 11. Mi jellemezte Kanada fejlődését ebben az időszakban?

12. Töltsétek ki „Az USA fejlődése a XX. század második felében – a XXI. század elején” című táblázatot”.

Időszak	Belpolitika	Külpolitika

13. Térképen mutassátok meg, hol helyezkedik el az USA és Kanada.

14. Készítsetek összefoglaló előadást „Ukrán diaszpóra Észak-Amerikában és Nyugat-Európában” címmel. 15. Pierre Trudeau kanadai miniszterelnök mondta a következőket: „Egy kontinensen élni az USA-val – ez ugyanaz, mint együtt élni egy elefánttal. Megtörténhet, hogy nem veszi észre a jelenlétünket, mi viszont megérezzük minden mozdulatát.” **Párokban vitassátok meg** ezt a véleményt. 16. Willy Brandt, az NSZK kancellárja úgy vélte, hogy Pierre Trudeau tette Kanadát a világpolitika aktív részesevé. Készítsetek előadást arról, mi volt a jelentősége Pierre Trudeau tevékenységének az ország számára. 17. Soroljátok fel, milyen emberi jogi küzdelmeket folytattak az USA-ban. Játsszatok szerepjáték a következő témában: „Kampányt szervezünk az emberi jogok diszkriminációja ellen”. Készítsétek el a forgatókönyvet, megjelölve a célt, és az annak elérést segítő eseményeket és módszereket.

7.5 Nagy-Britannia és Franciaország

1. Soroljátok fel Nagy-Britannia 1918–1939 közötti társadalmi-gazdasági és politikai fejlődésének sajátosságait. 2. Milyen szerepet játszott Nagy-Britannia a második világháborúban? 3. Soroljátok fel Franciaország 1918–1939 közötti társadalmi-gazdasági és politikai fejlődésének sajátosságait. 4. Jellemezzétek Franciaország második világháborús részvételének formáit. 5. Milyen külpolitikát folytatott Nagy-Britannia és Franciaország 1918–1945 között?

Nagy-Britannia 1945–1979 között. A második világháború Nagy-Britannia számára győzelemmel ért véget, ám jelentősen meggyengült a gazdasága és politikai súlya a világban. Az első háború utáni választások 1945-ben a munkáspártiak (Labour) kerültek hatalomra. A választókat az „Arccal a jövő felé” című programjukkal nyerték meg, amelyben „jóléti állam” felépítését ígérték. Az első háború utáni kormány élén **Clement Attlee** állt. Nagy-Britannia gazdaságának háború utáni újjáépítésében nagy segítséget nyújtott a „Marshall-terv”.

1947-ben a brit ipari termelés elérte a háború előtti szintet, 1951-re pedig harmadával meghaladta. A mezőgazdaság az 1950-es évek elejére szintén elérte a háború előtti szintet. 2,5-szeresére nőttek az állam szociális kiadásai. A hatalom a lakosság számára bevezette az ingyenes egészségügyi ellátást. A nők 60 éves kortól, a férfiak pedig 65 éves kortól garantált nyugdíjat kaptak. Segélyt fizettek munkanélküliség, betegség, gyermekszületés esetén; bevezették a fizetett szabadságot. Széles körű lakóházépítés vette kezdetét. Ezeknek és egyéb intézkedéseknek köszönhetően a háború előtti állapotokhoz képest javultak az anyagi viszonyok. Ám a társadalomban terjedt a kiábrándultság amiatt, hogy a választási ígéretek nem teljesültek teljes mértékben.

Nagy-Britannia külpolitikáját a „három felelősségi kör” koncepciója határozta meg – atlanti együttműködés, Brit Nemzetközösség és egyesült Európa.

A külpolitikában a munkáspártiak folytatták a szoros együttműködést az USA-val. Kezdeményezéseket léptettek életbe az európai integrációs folyamatokkal összefüggésben. **1949-ben** Nagy-Britannia és kilenc európai ország létrehozta az **Európa Tanácsot** – az emberi jogok, a parlamenti demokrácia, a tagországok kulturális, szociális és jogi természetű politikájának összehangolását felvállaló nemzetközi szervezetet.

Bonyolult kérdés volt Attlee kormánya számára a nemzeti-felszabadító mozgalom. 1947 augusztusában India és Pakisztán kikiáltották függetlenségüket, a következő évben elnyerte függetlenségét Srí Lanka és Burma. 1947-ben Attlee kormánya bejelentette, hogy Palesztinában átadja a hatalmi funkciókat az ENSZ-nek. A „Brit Birodalom” és a „brit alattvaló” helyett ekkortól a „Brit Nemzetközösség” és „a Nemzetközösség állampolgára” kifejezéseket használták. A társadalomban negatív visszhangra talált Nagy-Britannia részvétele a koreai háborúban.

A munkáspártiak népszerűségük csökkenése következtében elvesztették az 1951-es választásokat. A konzervatívok jutottak hatalomhoz, kormányaik megszakítás nélkül 1964-ig irányították az országot. A belpolitikában a legnagyobb problémákat, amelyek megoldásán ebben az időszakban a konzervatívok fáradoztak, a gazdaság stabilizálásának kísérletei és a brit szociális szféra javítása jelentette. Winston Churchill kormánya, tartva magát a meghirdetett „türelmesség és konstruktivitás” irányvonalhoz, ne törekedett arra, hogy gyökeresen változtasson elődei politikáján. A gazdaságban a konzervatívok azt hangsúlyozták, hogy a tulajdonforma eldöntésében a legfontosabb tényező a termelés hatékonyságának elve. Minden vállalatnak (a magán- és az állami vállalatoknak egyaránt) pénzt adtak modernizációra és a termelés hatékonyságának növelésére. A konzervatívok politikájának köszönhetően megindult növekedés segített lényegesen lecsökkenteni a munkanélküliséget. A költségvetésben jelentős mértékben növekedtek az egészségügyi és az oktatási kiadások. Megkülönböztetett figyelmet fordítottak a népiskolákra.

A külpolitikában Churchill kormánya mindenekelőtt befejezte e Brit Nemzetközösség reformját. Az európai ügyekben a legfontosabb az európai országok védelmi képességeinek javítása és egy katonai-politikai szövetség létrehozása volt.

Churchill távozása után **Anthony Eden** lett a miniszterelnök. Nem változtatott elődje bel- és külpolitikáján. Az 1956-ban kirobbant válság, amikor Egyiptom államosította a Szuezi-csatornát, Nagy-Britannia vereségével ért véget. Eden kénytelen volt beadni a lemondását.

Az új miniszterelnök **Harold Macmillan** lett, aki megújulásra és progresszív nemzeti fejlődési modell kidolgozására szólította fel a konzervatívokat. Az 1960-as évek elején Nagy-Britannia gazdaságában enyhe visszaesés volt tapasztalható, a kormánynak erőfeszítéseket kellett tennie a helyzet javítása érdekében.

1960-ig Nagy-Britannia az ipari termelés tekintetében a világon a második helyet foglalta el az USA után. Ám 1960-ban megelőzte az NSZK.

Macmillan kormánya a külpolitikában igyekezett megőrizni Nagy-Britannia befolyását az egykori gyarmatokra és a nyugati országok együttműködésének fejlődésére a NATO keretei között.

1963-ban a hadügyminiszter körüli hangos kémbotrány miatt Macmillan kénytelen volt lemondani. Az új miniszterelnök, **Alec Douglas-Home** nem változtatott az előző kormány politikai irányvonalán. Azonban a konzervatívok sikertelenül próbálták megőrizni a brit gyarmati birodalom maradványait. Az 1960-as évek közepére az végképp szétesett.

A gazdasági növekedés visszaesésére, ami mindenütt másutt növekedésben volt, valamint a brit birodalom széthullására a társadalom élesen reagált. A konzervatívok elvesztették az 1964-es választásokat.

Harold Wilson munkáspárti kormányának hatalomra kerülése után gazdasági és politikai instabilitás időszaka következett, amit „technokrata időszaknak” (1964–1979) neveztek. A gazdasági helyzet javítására tett kísérletek sikertelenek voltak. Az általános gazdasági mutatók tekintetében Nagy-Britannia a világ országai között az ötödik helyre csúszott vissza, maga mögé utasította az USA, az NSZK, Japán és Franciaország.

Az időszak legnagyobb visszhangot kiváltó eseménye a választójognak a 18. életévre való leszállítása volt 1969-ben. Az 1960-as évek végén tovább éleződött az ulsteri konfliktus, amelyik egy évtizedre instabilitást vitt a politikai rendszerbe.

1970–1974 között a hatalomba visszakerültek a konzervatívok. A munkáspárti „kollektív mennyország” (a javak szétoztása a társadalom valamennyi tagja között) helyett címzett segílyeket nyújtottak és ösztönözték a magánvállalkozásokat, hogy „javítsák a nemzeti szellemet és a személyiség szabadságának garanciáját”.

A gazdaság modernizálásának eszközévé a konzervatívok az állami vállalatok privatizációját tették. Csökkentették az önkormányzati lakásépítésre szánt összegeket és a magánépítkezéseket ösztönözték. Ezek és egyéb intézkedések rövidtávú pozitív eredményt hoztak.

1973-ban Nagy-Britannia jelentős engedelmeyeket tett, belépett a Közös Piacba. Azonban ez a lépés negatív befolyást gyakorolt a gazdaságára. 1973–1975 folyamán a brit gazdaság válságot élt át.

Kriszjelenségek az 1964–1979 közötti időszakban. A család három nemzedéke egyetlen szobában él, egy alagsori helyiségben. Liverpool (Nagy-Britannia). 1969.

? A fotó alapján mit tudhatunk meg a válságnak a brit társadalomra gyakorolt befolyásáról?

Az 1974-es választások után a kormányzás ismét a munkáspártiak kezébe került. A munkáspárti Harold Wilson és James Callaghan által vezetett kormányok azon fáradoztak, hogy leküzdjék a gazdasági válságot az országban. Fokozatosan sikerült felülkerekedni, és 1976-tól lassú fejlődés kezdődött. Ám 1979-ben az életszínvonal Nagy-Britanniában 20%-kal alacsonyabb volt mint Franciaországban és az NSZK-ban. Az ígéretek és az eredmények nem egyezése miatt az emberek kiábrándultak a munkáspártiakból. Az 1979-es választásokat elveszítették.

2 Nagy-Britannia 1979–2007 között. Az új konzervatív kormány élére az ország életében először egy nő került – Margaret Thatcher. Tevékenységével lezárult a gazdasági és politikai instabilitás időszaka és kezdetét vette a reformidőszak, amelyet **thatcherizmusnak** neveztek el. Thatcher neokonzervatív kormánya a **monetarizmusra** támaszkodott, igyekezett csökkenteni az inflációt a közvetett adók növelésével, felhagyott a vállaltok dotálásával és megnövelte a hozzáadott érték utáni adókat. Egyidejűleg csökkentették az államapparátust és vele együtt a rá fordított költségeket. Privatizálták a pénzügyi támogatásra szoruló állami vállalatokat. Mindezek következtében nőtt a munkanélküliség. Az infláció leküzdése érdekében Thatcher kormánya csökkentette az állami kiadásokat a kommunális szférára és az utgázdálkodásra, az oktatásra és a kultúrára. Az elfogadott törvények megnehezítették a szakszervezeti (trade-union) sztrájkokat.

A kormány antiinflációs politikája eredményekre vezetett és 1983-tól emelkedésnek indult Nagy-Britannia gazdasága, ami 1990-ig tartott. Thatcher tekintélyének növekedéséhez hozzájárult az 1982-es katonai konfliktus Argentínával a Falkland-szigetekért (Malvin-szigetek), amely a miniszterelnök határozottságának köszönhetően Nagy-Britannia győzelmével végződött.

1983–1989 között a kormány folytatta az állami vállalatok magánkézbe adásának politikáját. Thatcher

Thatcherizmus — Nagy-Britannia Margaret Thatcher vezette konzervatív kormányának politikája 1979–1990 között. Fontos elemei voltak a vállalatok magánosítása, a monetarizmus a pénzügyi-gazdasági szférában, az oktatás és az egészségvédelem csökkenő állami támogatása.

Monetarizmus — közgazdasági elmélet, amely szerint a forgalomban levő pénz mennyisége a gazdaság fejlődésének meghatározó tényezője. Megalapozója Milton Friedman közgazdász.

reformjainak köszönhetően Nagy-Britanniában az állami szektor részaránya a GDP előállításában 10%-ról 6,5%-ra csökkent. Az állami vállalatok finanszírozása a tizedére csökkent. Thatcher célul tűzte ki „a tulajdonosok nemzetének” kialakítását. A gazdaság egészségesebbé tétele hozzájárult ahhoz, hogy az 1980-as évek második felében a brit lakosok jövedelmei évente 5%-kal emelkedtek.

1988-ban kezdetét vette a nyugdíjreform. Az állami nyugdíj mellett nyugdíjalapokat hoztak létre az vállaltoknál. Ennek köszönhetően évi 7% százalékkal nőttek a nyugdíj-kiegészítések.

A thatcherizmus negatív következménye volt a társadalmi különbségek növekedése. A családok 20%-a viszonylagos szegénységbe süllyedt és az államtól nem kaptak támogatást. Romlott az állami alkalmazottak helyzete, akiknek nem volt egyéb jövedelmük, mint a fizetésük. Sokaknak nem tetszett a „vaslady” – így nevezték Thatcher – keménykezü kormányzása, amely nem felelt meg a brit demokratikus értékeknek. Ugyanakkor le kell szögezni, hogy a XX. században egy brit kormány sem volt hozzá hasonlóan sikeres egy viszonylag szűk időszakban.

A lakosságnak a konzervatívokba vetett bizalma csökkent és a pártszakadás veszélye arra készítette Thatcher, hogy lemondjon. 1990-ben a konzervatív kormány élére John Major került. Változásokat eszközölt a társadalmi-gazdasági és külpolitikában, lemondott a thatcherizmus szélsőséges eszközeiről. Többek között eltörölte a „fejadót”, amely nem függött az anyagi helyzettől és felháborította a lakosságot. A magánvállalatok előnybe részesítése helyett Major igyekezett egyensúlyt tartani az állami és a magánszektor között. A változások befolyással voltak a népnek a konzervatívokhoz fűződő viszonyára, akik 1992-ben megnyerték a parlamenti választásokat. 1992–1994 között Major kormánya a termelés technológiai korszerűsítésére, a konkurencia és az export ösztönzésére fordította a figyelmet. Tevékenységét összességében pozitívan ítélték meg. A társadalompolitikában a civil társadalom jogi megalapozásán fáradozott. Számos dokumentumot fogadtak el, amelyeket „állampolgári karta” néven ismerünk, melyekben lefektették az ország lakossága különböző rétegeinek jogait és kötelességeit. Sokat tettek a gazdaságilag lemaradó régiók – Skócia és Észak-Írország modernizálásáért.

Az 1980–1990-es években Nagy-Britanniában felülvizsgálták a külpolitikai prioritásokat. Lemondtak a „három körös” doktrínáról, Nagy-Britannia fejlesztette kapcsolatait Ázsia és Latin-Amerika országaival, a „szocialista tábor” felbomlása után pedig – Kelet-Közép-Európa országaival is.

Az 1997-es választásokon a munkáspártiak szereztek meg a győzelmet, akik erre az időre lényegesen megújították pártjukat. Az új kormány élére a munkáspárti Tony Blair került. Blair kijelentette, hogy szociális piacgazdaságra van szükség, amelyben az egyéni kezdeményezés és a kollektívizmus összekapcsolódik. Célul tűzték ki a civil társadalomnak az állami irányítási rendszer partnereként való fejlesztését. Blair nem változtatta meg a thatcherizmus gazdasági stratégiáját, folytatta technológiai alapon a

Margaret Thatcher

termelés modernizálását és tartotta magát ahhoz az elvhez, hogy az állam csak minimális mértékben avatkozik be a gazdaságba.

A munkáspárti kormányzás évtizedében Nagy-Britannia gazdasága meglehetősen sikeresen fejlődött. Ennek köszönhetően javult a lakosság szociális helyzete. Jelentős összegeket költöttek az egészségügy, az oktatás fejlesztésére és a fiatalok számára munkahelyteremtésre.

A munkáspártiak népszerűségére negatív hatással volt Nagy-Britannia részvétele az 1990–1991-es Perzsa-öbölbeli háborúban. A többség Blairt okolta emiatt. A párt tekintélyének megőrzése érdekében a miniszterelnök lemondott.

Ukrajna függetlenségének kikiáltása után 1991. december 31-én Nagy-Britannia elismerte szuverenitását és diplomáciai kapcsolatot létesített országunkkal. A két ország kapcsolatai azóta fejlődnek. 2005 decemberében az Ukrajna–EU csúcstalálkozón, melyen Tony Blair elnökölt, Ukrajna megkapta a piacgazdaság országa státust.

3

Nagy-Britannia 2007–2017-ben. A munkáspárti **Gordon Brown**, aki 2007-től vezette a kormányt, elődjétől eltérően nem támogatta a gazdaság állami szektorának reformját. Nem támogatta azt sem, hogy Nagy-Britannia katonákat küldjön Irakba. 2007 augusztusában Brown bejelentette, hogy Nagy-Britannia nem vezeti be az egységes európai valutát.

A 2008–2009-es pénzügyi válság következtében jelentősen csökkent a lakosság bizalma Brown kormánya iránt. A 2010-es parlamenti választásokon a munkáspártiak vereséget szenvedtek. A konzervatív **David Cameron** koalíciós kormányt alakított a konzervatívok és a liberális demokraták részvételével. Az új miniszterelnök kormánya fő céljának azt tekintette, hogy olyan társadalmat építsenek, amelyben „nem azt kérdezzük, milyen jogaink vannak, hanem tudjuk, mik a kötelességeink”. A társadalmi-gazdasági stabilizáció érdekében Cameron kormánya kemény költségvetési szigorításba kezdett.

2014-ben Cameron megtagadta, hogy Nagy-Britannia növelje a befizetés az EU költségvetésébe. A miniszterelnök véleménye szerint az uniónak több jogot kellene biztosítania Nagy-Britannia számára saját határai ellenőrzésében, hogy ez által csökkenthessék a migránsok beáramlását az EU más tagországaiból. Programja egyik legfontosabb elemének tartotta Nagy-Britannia EU-tagságának célszerűségét.

„Brexít” — Nagy-Britannia kiválási folyamata az EU-ból, amely a 2016. június 23-án megtartott népszavazás eredményén alapszik.

2016 júniusában az országban népszavazást tartottak Nagy-Britannia EU-tagságáról, amit „brexít” néven ismerünk, s amelyen a résztvevők 51,9%-a

támogatta az ország kiválását az unióból. Cameron, ahogyan megígérte, a referendum után lemondott.

A konzervatívok új kormányának élére az ország második női miniszterelnöke **Theresa May** állt. Legfőbb feladatának a „brexit” végrehajtását tartotta. A külpolitikában a brit kormány igyekezett visszaszerezni Nagy-Britannia számára a nagyhatalmi státuszt és a döntőbírói szerepet a globális és regionális kérdésekben.

Ukrajnával kapcsolatban a brit kormány támogatta, hogy az Európai Unió támogassa Ukrajna fejlődését. 2015-ben Cameron bejelentette, hogy brit katonai instruktorkat küldenek Ukrajnába.

A jelenkori Nagy-Britannia lakossága több mint 66 millió fő. Egyes kutatók véleménye szerint az ukrán közösség lélekszáma 30 ezer főre tehető. Hivatalos statisztika erre vonatkozóan nincs. Az utóbbi években az ukrán közösség a többségében illegális munkavállaló bevándorló révén gyarapodott. Legnagyobb tagságú szervezetük a Nagy-Britannia Ukránjainak Szövetsége, amely közel 1700 tagot számlál. A Szövetségnek saját nyomtatott sajtóorgánuma van – az Ukrajinszka Dumka [Ukrán Gondolat] című újság. Az ukrán közösségből 400-an látogatják a 14 hétvégi iskolát.

4

Franciaország 1945–1969 között. 1944 nyarától, amikor megkezdődött Franciaország felszabadítása a német megszállás alól, a Negyedik Köztársaság 1946-os Alkotmányának elfogadásáig terjedő időszakot átmenetinek tekintik. A hatalmat Franciaországban ideiglenes kormány gyakorolta **Charles de Gaulle** vezetésével. A gazdaság talpra állítása és az államirányítás újjáélesztése éles politikai küzdelmek közepette zajlott. A háború előtti vezető jobboldali pártok megszűntek. Helyette megalakult a köztársasági szabadság párt és néhány „független” csoport. Gyengült a radikálisok befolyása. Az ellenállásban játszott szerepüknek köszönhetően megerősítették pozíciójukat a kommunista és a szocialista irányzatok. Charles de Gaulle nézetei, vagy a gaulle-izmus nagy népszerűsége tette szert. A **gaulle-izmus** lényegét négy jelszó írta le: „nemzeti eszme”, „erős állam”, „szociális reformok”, „Franciaország nagysága”. A gaulle-isták meggyőződése szerint a politikai harc meggyengíti az államot és ezért alá kell rendelni az állam érdekeinek.

A francia lakosság De Gaulle-t „a franciák megmentőjeként” fogadta. A gazdaságban a **beavatkozási politika** (dirigism) híve volt. 1945–1947-ben álamosították a vállalatokat, Franciaország iparának közel 20%-a állami kézbe került. Belföldi kötvények kibocsátásával stabilizálták a pénzügyi rendszert és elegendő pénzt gyűjtöttek be a gazdaság újjáépítéséhez.

Beavatkozási politika (dirigism) — az államnak a gazdaság irányításába való aktív beavatkozása az 1940-es évek közepén Franciaországban.

Charles de Gaulle

A külpolitikában Franciaország ideiglenes kormányát elsősorban Németország sorsa, a francia gyarmatok, valamint a nyugati országokkal és a Szovjetunióval fennálló kapcsolatok foglalkoztatták. Charles de Gaulle Németország federalizálásának volt a híve. A francia gyarmatbirodalmat a helyi lakosságnak nyújtott kedvezményekkel próbálta megőrizni. Charles de Gaulle Franciaországot igyekezett a Szovjetunió és a nyugati országok közötti híddá tenni.

A háború utáni első választás és azzal párhuzamosan tartott népszavazás alkalmával 1945 októberében a nők először gyakorolhatták választójogukat. A polgárok 96%-a a Harmadik Köztársaság Alkotmányának megsemmisítésére, valamint alkotmányozó gyűlés összehívására és az új alkotmány előkészítésére szavazott. Az 1946 decemberében tartott népszavazáson megerősítették a Negyedik Köztársaság Alkotmányát. Franciaország parlamenti „oszthatatlan, világi, demokratikus és szociális köztársaság” lett. Gyarmatai a francia szövetség részei voltak.

Miután a kommunisták felléptek a „Marshall-terv” ellen, kizárták őket a kormányból. 1947-ben Franciaország ipari termelése elérte a háború előtti szintet. Az USA által nyújtott „Marshall-tervnek” köszönhetően Franciaország gyorsan stabilizálta a gazdaságot, megkezdte annak strukturális átalakítását és technikai fejlesztését. 1951-ben Franciaország ipari termelése a kétszerese volt a háború előttinek. A mezőgazdaság vonatottabban fejlődött, de annak mutatói is felülmúlták a háború előtti értékeket.

A gazdasági fellendülés lehetővé tette a szociális változásokat. 1950-ben bevezették az össznemzeti bérminimumot, az egységes állami társadalombiztosítást és megemelték a nyugdíjakat. Az 1940-es évek végétől széles körű olcsó lakóházépítés kezdődött.

A külpolitikában a „hidegháború” feltételei közepette Charles de Gaulle eszméjét a hídszerepről a Nyugat és a Szovjetunió között el kellett felejteni. Franciaország fokozatosan közeledett az atlanti szolidaritáshoz. Az atlanti szövetség, a NATO egyik alapítója volt. Az 1940-es évek végétől Franciaország a nyugat-európai integráció egyik kezdeményezője volt.

Továbbra is bonyolult helyzetet teremtettek a gyarmatok. A francia szövetség meghirdetésével nem sikerült megállítani a gyarmatbirodalom szét hullását. Vietnam, Tunézia, Marokkó, Algéria nemzetiségi mozgalmak terepet lett. A tengeren túli birtokokon kieleveződő helyzet belpolitikai válságot okozott Franciaországban.

1958. június 1-én a nemzetgyűlés felhatalmazta Charles de Gaulle-t mint kormányfőt, hogy hárítsa el „az ország szétszakadásával és polgárháborúval” fenyegető veszélyt. Ezzel az eseménnyel lezárult a Negyedik Köztársaság időszaka Franciaországban.

Charles de Gaulle hívei új alkotmányt készítettek elő. Az erős állam eszméjét igyekeztek összekötni a valódi demokrácia országának újjáélesztésével. Az 1958-as népszavazás alkalmával a francia polgárok 79%-a jóváhagyta az Ötödik Köztársaság Alkotmányát. Ezzel új időszak kezdődött az ország életében. Franciaország elnöki köztársaság lett. Az elnök lett a hatalom legfőbb birtokosa. A francia szövetséget felváltotta a francia közösség, amely szuverénnek tekintette a szubjektumait. 1958-ban de Gaulle-t az Ötödik Köztársaság első elnökévé választották.

A gazdaság fejlődésének ösztönzése, gaulle-ista szellemben, állami beavatkozással történt. A következő tíz évben (1958–1968) az ipar éves növekedése 5,5%-ot tett ki. Az ipari és a mezőgazdasági termelés volumene az időszakban 60–66%-kal emelkedett.

Az Ötödik Köztársaság első évtizedében jelentős mértékben megváltozott a népesség struktúrája. A munkaképes lakosság 12%-át a mezőgazdaságban foglalkoztatták, közel harmadát – a nem termelő szférában. Fokozatosan javultak az emberek anyagi viszonyai.

A külpolitikában „Franciaország nagyságára” törekvés kiélezte a viszonyt és ellentéteket szított a NATO-val. Franciaország kifejlesztette saját atomfegyverét és kilépett a NATO-ból. Az Ötödik Köztársaság első évtizedére esett a francia gyarmati birodalom széthullása. 1960-ban 14 francia gyarmat független állammá nyilvánította magát. A legsúlyosabb a helyzet Algériában volt, ahol 1 millió francia élt. Algériában kitört a gyarmati háború, ami 1962-ben ért véget. A francia kormány hivatalosan elismerte Algéria függetlenségét.

1968-ban de Gaulle bel- és külpolitikájával való elégedetlenség növekedése Franciaországban politikai válsághoz vezetett. Az elégedetlenség első megnyilvánulásai a diáktüntetések voltak. 1968 tavaszán 10 millió ember lépett sztrájkba. Az ország történetébe ez az időszak „vörös május” néven került be. A válság leküzdésére törekedve de Gaulle 1969-ben népszavazást hirdetett az ország hatalmi rendszerének reformjával kapcsolatos törvénytervezetről, ám a polgárok 52%-a elutasította a reformokat. Charles de Gaulle lemondott, mivel úgy vélte, hogy a francia polgárok bizalmának hiányában nem maradhat a pozíciójában. A következő évben meghalt. Lemondata és halála egy egész korszakot zárt le Franciaország történetében.

Felborult gépjárművek zavargások és a diáktüntetések után. Párizs (Franciaország). 1968. május 11.

- 7 Milyen információkat közöl a korabeli franciaországi eseményekkel kapcsolatban a fenti fotó?

5 Franciaország 1970–1995 között. Az 1969-es előrehozott elnökválasztáson a gaulle-isták vezetője, az egykori miniszterelnök **Georges Pompidou** nyert. Bejelentette, hogy folytatja elődje politikáját és ezzel egyidejűleg párbeszédet kezd az ellenzéki erőkkel. Az országban az „új társadalom” felépítését Pompidou azzal kötötte össze, hogy nagyobb teret kell engedni a társadalom minél szélesebb rétegeinek az állam irányításában való törvényalkotó részvételhez. Aktivizálta a helyi önkormányzatok és a diák önkormányzatiság hatásköreinek bővítését célzó programokat. 1970-ben bevezették a minimálbér éves indexálását az infláció mértékével.

Pompidou külpolitikájában, tartva de Gaulle irányvonalát, igyekezett kiűzőbőlni az ellentéteket az USA-val és a Nyugat többi országával.

Pompidou halála után az 1974-es előrehozott elnökválasztásokon a független republikánusok jelöltje, **Valéry Giscard d'Estaing** győzött. Szociális reformokat ígért a liberalizmus szellemében, megígérte a nők és a fiatalok jogainak bővítését. Az új elnök hivatala energiaválság közepette kezdte meg a tevékenységét. Az ipari termelés visszaesett, az árak növekedtek, a munkanélküliség pedig 1974–1976 során a 2,5-szeresére nőtt. Szigorú monetáris politikával 1970 végéig a válságot sikerült leküzdeni. A kormány a választójogot 20-ról 18 éves korra vitte le, növelte a segélyeket és a nyugdíjakat 5–10%-kal.

Az 1981-es elnökválasztáson Franciaország történelmében először nyert egy szocialista politikus **François Mitterrand** személyében. Az általa kinevezett kormány megkezdte annak a programnak az életbe léptetését, amely nagyobb jogokat adott az önkormányzatoknak és átfogó szociális reformokat irányzott elő. 60 évre szállították le a nyugdíjkorhatárt, a minimálbért 40–50%-kal megemelték, bevezették öt hetes fizetett szabadságot.

Ezzel egyidejűleg államosítási programot valósítottak meg. Az iparban az állam szektor a GDP harmadát adta, a pénzügyi-hitelezési szférában pedig 95%-ot tett ki. Az államosítás következtében a tőke külföldre áramlott és visszaesett a gazdasági növekedés üteme. Ezzel összefüggésben a szocialisták kormánya leállította az államosítást és kihirdette az állami és a magántulajdon egyenjogúságát. Ennek eredményeképpen 1984-től a gazdaság ismét nőtt.

Az 1980-as évek Franciaországában bonyolult problémát jelentettek a terrorakciók, amelyek szélsőséges iszlamista szervezetek hajtottak végre. Válaszol a kormány elkezdte kitiltani az országból a letelepedési engedéllyel nem rendelkező bevándorlókat, illetve megnehezítették a külföldiek bejutását az országba.

Az 1986-os parlamenti választásokon első jelentős sikerét érte el **Jean-Marie Le Pen** Nemzeti Frontja – egy extrémista és rasszista eszméket valló szervezet. A választásokon a szocialistáknak nem sikerült többséget szerezniük. Ezért Mitterrand kormányalakítással a jobboldali erők vezetőjét, Jacques Chiracot bízta meg. Chirac visszamagánosította az állami vállalatokat és liberalizálta a gazdaságot. A privatizáció eredményeképpen több mint 40 millióan lettek társtulajdonosok.

Az 1988-as elnökválasztás alkalmával ismét Mitterrand lett az elnök, aki ezúttal nem a szocialisták, hanem a nemzet vezetőjeként pozícionálta magát. Megállította a privatizációt, újra bevezette a magas jövedelmek megadóztatását, tartózkodott bármiféle komolyabb reformtól. A következő években ennek a politikának köszönhetően a gazdaság némiképp növekedett. Mitterrand második elnöksége összességben nem volt sikeres az ország számára. Az 1980-as évek végén Franciaország munkaképes lakosságának 10%-a munkanélküli volt (ez jóval nagyobb arány volt, mint a többi nyugati országban). Mitterrand a külpolitikában igyekezett javítani a kapcsolatokat az USA-val, aktivizálta az együttműködést a NATO-val és támogatta az európai integrációt. 1991-ben Mitterrand Franciaország történetében először egy nőt nevezett ki kormányfőnek – **Édith Cresson** személyében. Tevékenységének egyes vonásaiban követte Margaret Thatchert és Ronald Reagant. Am Cresson próbálkozása, hogy a francia „vaslady” váljon belőle a gazdasági helyzet további romlásának feltételei közepette csak irritálta a társadalmat, aminek egyenes következménye volt a lemondása.

1991–1993-ban Franciaországban megélné a gazdaság. Csökkent az infláció, nőtt a termelés.

1992 januárjában Franciaország elismerte Ukrajna függetlenségét. Franciaország volt az első ország, amellyel Ukrajna kölcsönös egyetértési és együttműködési megállapodást írt alá. Chirac szavai szerint „a független, területileg egységes Ukrajna elengedhetetlen eleme a majdani nagy Európa politikai egyensúlyának”.

6

Franciaország 1995–2017-ben. Az 1995-ös elnökválasztáson a jobboldali erők képviselője, Jacques Chirac szerezte meg a győzelmet. Elnöksége elején a legnagyobb erőfeszítéseket az infláció leküzdésére és a francia nemzet egyesítése érdekében tette. Az utóbbinak különösen nagy jelentősége volt akkor, amikor Korzikán széles körű mozgalom bontakozott ki a nemzeti-kulturális autonómiáért. A cél elérése érdekében a korzikai szeparatisták országszerte terrorcselekményeket hajtottak végre.

Gazdasági téren a kormány tevékenysége egybeesett a gazdaság felívelésének ciklusával. Már 1997-ben Franciaország számára rekordnagyságú növekedést könyvelhetett el. 2000-ben a kormány bevezette a 35 órás munkahetet. Franciaország lett a legrövidebb munkahét országa. Ezzel egyidejűleg közel 100 ezer új munkahely keletkezett, ami hozzájárult a munkanélküliség csökkenéséhez.

2003-ban Korzikán a szeparatisták követelésére referendumot tartottak a sziget autonóm jogainak kiszélesítéséről. A lakosság többsége nem támogatta a sziget státusának megváltoztatását, a szeparatista mozgalom fokozatosan elhalt. A 2002-es választásokon aratott győzelmet követően Chirac folytatta Franciaország gazdaságának átalakítását. Ennek köszönhetően felgyorsult a

vállalatok modernizálása és nőtt az export volumene. 2005-ben Franciaország adta a világ exportjának 5%-át. Azonban a gazdasági növekedés és annak üteme alacsonyabb volt, mint Nagy-Britanniában és Olaszországban. Ez jelentős mértékben azzal függött össze, hogy a beruházókat eltántorította, hogy túl sokat kell befizetni a szociális alapokba, valamint a 35 órás munkahét is. 2005 őszén Franciaországban a bevándorló fiatalok zavargásokkal és a rendőrséggel való összecsapásokkal járó tiltakozásokat szerveztek. Válaszul a hatalom tömegesen utasította ki a bevándorlókat.

A 2007-es elnökválasztást a gaulle-ista **Nicolas Sarkozy** nyerte meg. Elősegítette győzelmét, hogy radikális változásokat ígért az ország életében. 2008-ban alkotmánymódosítást kezdeményezett, melynek eredményeképpen az Alkotmány 89 cikkelyéből 47-et módosítottak. Az elnöki ciklus öt évre változott; egy személy legfeljebb két cikluson keresztül töltheti be a tisztséget. Sarkozy gazdaságpolitikai intézkedéseinek köszönhetően sikerült leküzdeni a válságot és biztosítani a gazdaság növekedését.

2010-ben törvényt fogadtak el a nyugdíjreformról, amely 62 évre emelte a nyugdíjkorhatárt. Válaszul sztrájkok és tömegdemonstrációk következtek. Sarkozy népszerűségi indexe 30% alá süllyedt.

2012-ben Franciaország elnökévé a szocialista **François Hollande**-ot választották meg. Választási ígéretének megfelelően be akarta vezetni a 75%-os adómértéket a több mint 1 millió euró jövedelemmel rendelkezők esetében. Az Alkotmánybíróság azonban megsemmisítette a kezdeményezést. Az elnök bejelentése a melegházasságok legalizálásáról és a melegpárok számára az örökbefogadás engedélyezéséről a francia lakosság körében tömeges tiltakozásokat váltott ki, tiltakozott a katolikus egyház és a jobboldali ellenzék is.

Hollande a külpolitikában a partnerség elmélyítésére törekedett Franciaországgal és Németországgal. Oroszországnak az Ukrajna elleni 2014-es agressziója után támogatta az Oroszország elleni szankciók bevezetését. Támogatásáról biztosította az ukrán hatalmat az európai normák szerinti átalakításokban.

2016 novemberében Hollande népszerűségi indexe mindössze 4% volt. Franciaország történetének egyetlen olyan elnöke volt, aki nem indult el a választásokon a második ciklus elnyerésért.

A 2017-es elnökválasztáson a győzelmet **Emmanuel Macron** szerezte meg, aki programjában a baloldali és a jobboldali világnézet elemeit egyesítette.

Franciaország lakossága közel 66,9 millió fő. Az itt élő ukránok számát mintegy 35 ezer főre teszik. 1985 óta működik az Ukrán Távirati Iroda, amelyik a francia sajtó és kormányzati körök számára francia nyelvű híreket szolgáltat Ukrajnáról. A Franciaországi Ukránok Reprezentatív Bizottsága nevű civil szervezet szorosan együttműködik Ukrajna franciaországi nagykövetségével. Franciaországban összesen 16 ukrán civil szervezet működik.

Következtetések

- ▶ Nagy-Britannia és Franciaország a XX. század második felében – a XXI. század elején a nyugati társadalmak fejlődésének két különböző modelljét képviselték.
- ▶ Sajátosságaik megőrzése és fejlesztése mellett, különböző utakon közelítettek a civilizációs kihívásokhoz, melyek a nyugati országok előtt álltak ebben az időszakban.
- ▶ Ezeknek az országoknak a tapasztalata fontos és tanulságos azért, mert igazolja, hogy azonos problémákat különbözőképpen lehet kezelni.

Kérdések és feladatok

1. Ki vezette a brit kormányt az 1951-es parlamenti választások után? **2.** Mi a monetarizmus? **3.** Mikor tartották Nagy-Britanniában a „brexit”-nek nevezett népszavazást? **4.** Milyen kormányzati formát vezetett be Franciaországban a Negyedik Köztársaság Alkotmánya? **5.** Nevezétek meg Franciaország első női miniszterelnökét. **6.** Hol tartott 2003-ban a francia hatalom népszavazást az autonóm jogok bővítéséről?

7. Soroljátok fel Nagy-Britannia 1945–1975 közötti fejlődési irányait. **8.** Hogyan jellemezhető Nagy-Britannia fejlődése 1979–2007 között? **9.** Hasonlítsátok össze a thatcherizmust és a reaganizmust. **10.** Melyek voltak Nagy-Britannia fejlődésének fő irányai 2007–2017 között? **11.** Jellemezzétek Franciaország fejlődését 1945–1969 között. **12.** Véleményetek szerint melyek voltak a legfontosabb változások Franciaország életében 1970–1995 között? Miért? **13.** Melyek voltak Franciaország fejlődésének alapvető tendenciái 1995–2017 között? Indokoljátok véleményeteket.

14. Töltsétek ki a „Nagy-Britannia és Franciaország fejlődésének sajátosságai a XX. század második felében – a XXI. század elején” című összehasonlító táblázatot.

Időszak	Nagy-Britannia	Franciaország

15. A brit munkáspárti Tony Blair azt állította, hogy „a kommunizmus bukása után nyilvánvalóvá vált, hogy csak a szocializmus etikai elvei állták ki az idők próbáját”. Mondjátok el, hogyan értelmezték ezt az állítást. Hogyan viszonyultok ti a kérdéshez? **16.** Internetes források segítségével állítsátok össze Margaret Thatcher, Tony Blair vagy François Mitterrand (szabadon választható) politikai portréját. **Kis csoportokban vitassátok meg**, véleményetek szerint milyen jellemvonásokkal kell rendelkeznie egy mai politikusnak.

8. § Az NSZK és Olaszország

1. Milyen következményekkel járt Németország számára a második világháborúban elszenvedett vereség? **2.** Mikor alakult meg az NSZK? **3.** Mivel végződött Olaszország számára a második világháború, és mik lettek a következmények.

Németország 1949–1974 között. Az 1949-ben létrehozott NSZK az Alkotmány értelmében demokratikus és szociális föderatív állam volt. A törvényhozói hatalmat a Bundestag – a föderális parlament gyakorolta. Az állam élén az elnök állt, korlátozott, inkább jelképesnek mondható

hatalommal. A végrehajtó hatalmat a kormány gyakorolta, amelyet a Bundestag alakított meg. A kormány élén a kancellár állt, akit a parlament képviselői választottak meg, a minisztereket pedig a kancellár javaslatára az államfő nevezett ki.

AZ NSZK első kancellárja 1949-ben a 73 éves **Konrad Adenauer** lett. 14 éves kormányzása alatt az ország politikai stabilitása megingathatatlan volt. Sem a belpolitikában, sem a külpolitikában nem volt híve a kísérletezgetésnek.

Az ország vezető politikai erői a kereszténydemokraták és a szociáldemokraták voltak. Az előbbieket képviselte a **Kereszténydemokrata Unió és a Keresztényszociális Unió (CDU/CSU)**, az utóbbiakat – **Németország Szociáldemokrata Pártja (SPD)**. Mindkét politikai erő össznépivé vált, ideológiai elveik pedig – egymáshoz nagyon hasonlóakká. A korábban népszerű kommunista párt fokozatosan elvesztette támogatását a társadalomban.

Az NSZK háború után gazdasági újjáépítésének koncepcióját a közgazdász, későbbi gazdasági miniszter **Ludwig Erhard** dolgozta ki. Ennek megfelelően az országban szociális piacgazdaság építését hirdették meg. A gazdaság újjáépítésében fontos szerepet játszott az USA segítsége, amelyik a „**Mars-hall-terv**” keretében 1,4 milliárd dollárt folyósított. A szociális piacgazdaság felé vett iránnyal és a pénzreformmal együtt ez megalapozta az NSZK sikeres gazdasági fejlődését.

Az újjáépítés időszakában (1948–1951) gazdasági fellendülés vette kezdetét, a **német „gazdasági csoda”** néven került be a történelembe. Ennek megvalósításához jelentős mértékben hozzájárult Erhard, akit új típusú liberális reformernek neveztek.

A gazdasági fejlődés elsősorban az ipar területén volt látványos. A technikai fejlesztéseknek köszönhetően csökkent a mezőgazdaságban foglalkoztatottak száma, az ágazat modernizálódott.

Ludwig Erhard gazdaságpolitikáját a következőképpen foglalta össze: „Ha arra fogunk törekedni, hogy folyamatosan javítsuk népünk életviszonyait, ezzel aláaknázzuk a technikai fejlődést, ezzel együtt kiesünk a civilizált népek táborából, konzerváljuk a mesteréges szegénységet. Csak a fogyasztás bővítésével vagyunk képesek részt venni az egészséges világfejlődésben.”

Az NSZK gazdasága a szociális piacgazdaság elveit honosította meg. Az állam garantálta mindenki számára a szociális biztonságot, többek között a teljes foglalkoztatottság biztosítása által. 1960-ban az NSZK-ban a munkanélküliek aránya 0,5% volt. Az állam jelentős pénzeszközöket fordított lakóházépítésre. 1949–1962 között közel 6,8 millió lakás épült. A német „gazdasági csoda” megváltoztatta az ország lakosságának életmódját. Megjelent a fogyasztói társadalom, amelyik megengedhette magának a

háztartási gépeket, a személygépkocsit, a külföldi nyaralást stb. A társadalom felső rétegei számára elérhető szabadidős tevékenységek mindenki számára elérhetővé váltak.

Adenauer külpolitikája az atlantizmuson, a nyugati országok együttműködésének elmélyítésén alapult és arra irányult, hogy az NSZK teljes jogú félként vegyen részt a nyugati világ egyesítési folyamataiban. 1949-ben az ország tagja lett a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezetnek (OECD), amelyik a „Marshall-terv” megvalósítását koordinálta, 1951-ben belépett az Európai Szén és Acélközösségbe, 1955-ben – a NATO-ba, 1957-ben aláírta az Európai Gazdasági Közösség (Közös Piac) megalakítását kimondó római szerződést.

1961-ben elmélyült a **második berlini válság**. Az NDK szovjetbarát kormánya fallal választotta ketté Berlin területét. Adenauer népszerűsége visszaesett. A társadalom kudarcosnak értékelte keleti politikáját. 1963-ban Adenauer lemondott a kancellárságról.

A következő kancellár a szociáldemokrata Ludwig Erhard lett, aki folytatni kívánta elődje politikáját. Legfontosabb lépései között tartják számon a büntetőtörvénykönyv reformját, a szociális ellátással kapcsolatos komplex intézkedéseket és az oktatási reformot. A német kérdésben Erhard igyekezett elérni az NDK diplomáciai elszigetelését és egyúttal meggyőzni a világot arról, hogy elkerülhetetlen Németország egyesítése a nyugati országok sorában.

1966-ban az NSZK gazdasága válságba jutott. Nőtt a munkanélküliség az országban és ezzel együtt az elégedetlenség a társadalomban. 1966-ban Erhard kormánya lemondott. Az új kancellárnak **Kurt Georg Kiesingert** választották meg. A válság leküzdése érdekében a kormány megadóztatta a hozzáadott értéket és megváltoztatta az adók elosztását a központ és a tartományok között. 1968–1969-ben sikerült felülkerekedni a gazdasági válságon.

1967–1968-ben az NSZK-ban tömeges tiltakozásokra került sor. Elsősorban az értelmiség és a diákok mozdultak meg, bírálták az idősebb nemzedék értékeit és a fogyasztói szemlélet mindenek elé helyezését. Összezapásokra került sor a rendőrséggel. A tüntetők követelték a vietnami háború befejezését. Jelentős erőfeszítések árán a hatalom felülkerekedett a tiltakozókon, ám a tüntetések megalapozták a változásokat és a reformokat az élet minden területén.

1969-ben a szociáldemokrata **Willy Brandt** lett a kancellár. Úgy fogalmazott, hogy a kormány a „megújulást” fogja képviselni. A kormány által kezdeményezett átalakítások sorában fontos szerepet volt az

Willy Brandt Lengyelországban a második világháború áldozatainak emlékműve előtt. A Spiegel című német folyóirat címlapja. 1970.

Stagnálás — az államok gazdasági fejlődésének hagyományos fázisa a piacgazdaságban, amelynek jellemzője a vállalkozói aktivitás csökkenése, a munkanélküliség kis mértékű emelkedése és az árak csökkenése.

szállították le. Szociális téren emelték a gyermekek után járó támogatást, emelték a szegények támogatását a lakáshoz jutásban és kiterjesztették a kötelező biztosítást a gyerekekre és a diákságra. 1972-ben nyugdíjreformot hajtottak végre, amely rugalmas nyugdíjkorhatárt állapított meg. A gazdasági szférában az állam növelte befolyását a gazdasági folyamatok irányítására. Ez lehetővé tette a **stagnálásból** való kitörést, amely az 1970-es években uralta el a gazdaságot.

A külpolitikában új tendenciák jelentek meg. A kormány elhatározta, hogy javítani fogja a kapcsolatokat az NDK-val és a „szocialista tábor” többi országával, a békés egymás mellett élés szükségességére alapozva. 1971-ben az egykori Hitler-ellenes koalíció négy államával írt alá megállapodást Nyugat-Berlin helyzetének rendezéséről. Brandt politikájának számos támogatója volt a társadalomban. Voltak azonban kritikusai is.

1974 elején a gazdaságban kiéleződtek a válságjelenségek. Nőtt a munkanélküliség. A gazdasági nehézségek növelték az elégedetlenséget Brandt kormányával. 1974 májusában a kancellár lemondott.

2 Németország 1974–1998 között. 1974 Németország kancellárja a szociáldemokrata **Helmut Schmidt** lett. Fő feladata a tetőpontjára érkezett gazdasági válság leküzdése volt. A Schmidt-kormány válságkezelő programja a pénzügyi rendszer stabilizálására, a munkaviszonyok racionalizálása révén a munkanélküliség leküzdésére és az ipar strukturális modernizációjára irányult. Ezeknek az intézkedéseknek köszönhetően 1976-tól az NSZK gazdasági ismét növekedett. A kancellár népszerűsége is gyorsan nőtt.

A civil társadalom fejlődését jelezte az NSZK-ban az 1970-es évek második felében a **környezetvédelmi mozgalmak** megjelenése. A „zöldek” ekkoriban alakult politikai pártjai az 1983-as választásokon 28 képviselői helyet szereztek a Bundestagban. A törvényhozásban a „zöldek” a környezetvédelmet, az erőszakról való lemondást, a katonai tömbök felszámolását és az atomfegyverkezés megszüntetését képviselték.

Az 1980-as évek elejétől az új gazdasági válság körülményei közepette Schmidt kormánya meggyengült. Törekvése a szociális kiadások növelésére és az adók emelésére számos ágazatban, de még Schmidt egyes párttársai között is elégedetlenséget váltott ki.

1982-ben Németországban új koalíciós kormány alakult a kereszténydemokraták és a szabaddemokraták részvételével, a kancellár **Helmut Kohl** lett. Az új kancellár Adenauer követője volt, az ő politikáját szándékozott folytatni és továbbfejleszteni.

Kohl kiemelt feladatának tartotta a gazdasági válság leküzdését neoliberais politikai eszközökkel. Megemelte a hozzáadott érték adóját, csökkentette a vállalkozók adóterheit és a szociális kiadásokat. Ennek a politikának az eredményei már 1983-ban megmutatkoztak, amikor megindult a termelés növekedése. Különösen gyors ütemben növekedett a gépgyártás, az elektrotechnikai, vegyi és az autóiipari ágazat. A krízis leküzdése lehetővé tette az NSZK számára, hogy 1986–1988-ban a világ legnagyobb exportőrévé váljon.

A külpolitikában Kohl igyekezett egyesíteni az euroatlanti együttműködést azokkal az intézkedésekkel, melyek a nemzetközi feszültség csökkentését célozták. A kancellár aktív kapcsolatokat épített a Szovjetunióval, az NDK-val és Lengyelországgal.

Kohl tevékenységének legfontosabb kérdése az 1980-as évek végén Németország egyesítésének kérdése vált. Ebben az időszakban az új szovjet vezető, Mihail Gorbacsov által kezdeményezett megújítási politikának köszönhetően az NDK-ban széles körű mozgalom bontakozott ki az egyesítés érdekében. **1989 novemberében** megnyitották a határt az NDK és az NSZK között és lerombolták a berlini falat. November végén Kohl benyújtotta a Bundestagnak Németország egyesítésének tervét. Tíz pontban foglalta össze a két német állam fokozatos közeledésének egyes lépéseit. A kancellárt támogatta a Bundestag összes pártja, a „zöldek” kivételével.

1990. december 2-án tartották meg az első össznémet választásokat a Bundestagba. Az egyesített Németország első kancellárja Helmut Kohl lett. A kormány legfőbb feladatának a keletnémet tartományok átalakítását tartotta. Jelentős erőfeszítéseket követelt a keleti tartományok gazdaságának a piacgazdaság szabályai szerint átalakítása. Privatizálták az vállalatokat és megteremtették a feltételeket a piaci viszonyok közötti működésükhöz. A keletnémet tartományokban a mezőgazdaság reformja elsősorban a föld magántulajdon ismételt bevezetését jelentette. A földbirtokokat visszakapták egykori tulajdonosaik, vagy pedig pénzbeli kompenzációt kaptak érte.

A keletnémet tartományok gazdasági fejlesztése érdekében tett erőfeszítések meggyengítették a nyugatnémet tartományok gazdaságát és 1993-ban visszaesést eredményeztek. Az egyesítés utáni eufória helyett a társadalomban inkább a kiábrándultság jelei mutatkoztak. A kereszténydemokratáknak nem sikerült meggyőző tervet felmutatniuk a nehézségek leküzdésére. Kohl népszerűsége visszaesett.

A berlini fal lerombolása. NDK. 1989.

- ? Az ábrázolt eseménnyel kapcsolatban milyen információt hordoz a fenti fotó?

Az 1998-as választások eredményeképpen a Bundestagban koalíciót kötöttek a szociáldemokraták és a „zöldek”. Az új kancellár **Gerhard Schröder** lett.

Az NSZK volt a nyugati országok közül az egyik legelső, amelyik 1991. december 26-án elismerte Ukrajna függetlenségét. Azóta a két ország széleskörű együttműködést folytat különböző területeken.

3

Németország 1998–2017 között. 1999-től kezdve a Bundestag a berlini Reichstag épületében ülésezett. Belpolitikájában Schröder a brit miniszterelnök, Tony Blair tapasztalataira támaszkodott. Legfőbb feladatának a gazdasági társadalmi szektorának korszerűsítését, a vállalatok adóterheinek és a fizetésekre rakódó munkáltatói terhek csökkentését tekintette. Ezekkel az intézkedésekkel kormánya a válságon igyekezett felülkerekedni, amely elérte az NSZK gazdaságát.

2003 márciusában Schröder benyújtotta a Bundestagnak az ország szociális ellátórendszere teljes reformjának programját. A legfontosabb javaslatok a polgárok adóterheinek csökkentése, az oktatásra fordított költségek növelése, az egészségügyben a verseny ösztönzése voltak. A programban voltak meglehetősen népszerűtlen elemei is – a munkanélküliségi segély, az egészségügyi kiadások és a szociális segélyek csökkentése, a munkavállalók könnyebb elbocsájtásának lehetősége. Azonban ezek az intézkedéseket nem segítették a kormány a válság leküzdésében. A külpolitikában Schröder nagy figyelmet fordított az európai integráció fejlesztésére. 1999-ben kezdetét vette az egységes európai gazdasági térség kialakítása az egységes valuta, az euró bevezetésével, egységes külpolitikával és biztonságpolitikával. Az NSZK részt vett az NSZK békefenntartó műveleteiben. Ugyanakkor Schröder nem engedte bevonni Németországot a Szaddam Husszein iraki rezsimje elleni NATO-hadműveletbe.

A 2005-ös parlamenti választások után az NSZK kancellárja első ízben egy nő lett – a kereszténydemokrata **Angela Merkel** személyében. Kijelentette, hogy szándékában áll elődje politikáját folytatni, ám „más eszközökkel”. 2006-ban megreformálták a föderalista rendszert, amelynek eredményeképpen lényeges változás történt a központ és a tartományok kapcsolatában. Merkel kormány erőfeszítéseket tett új munkahelyek teremtése és a gazdaságnak a jelentős szociális kiadások terhek alóli felszabadítása általi támogatása érdekében. A kormány politikájának hatására 2003-ra Németország gazdasága felélénkült, utána azonban a fejlődés lelassult. 2008-ban mutatkoztak meg a pénzügyi válság első jelei, amely elérte a gazdaság más ágazatait is. A Merkel-kormány válságkezelő intézkedései lehetővé tették a válság leküzdését.

Angela Merkel

Az NSZK legsúlyosabb problémája ebben az időszakban is a keleti tartományok helyzete volt. 17 év alatt az állam az infrastruktúrába, az oktatásba, az egészségügybe, a szociális szférába és a lakásépítésbe 1,5 trillió eurót fektetett be. Ám ez az összeg kevésnek bizonyult. Ennek eredményeképpen a munkaképes lakosság nagy része kénytelen volt átmenni a nyugat-német tartományokba. Ebben az időszakban a keletnémet tartományok lakosság száma 17%-kal csökkent.

A külpolitikában Angela Merkel összekötötte az amerikai irányvonal támogatását és az európai integráció fejlesztését. Ukrajna európai integrációs törekvéseihez az NSZK meglehetősen visszafogottan viszonyult. Oroszországnak az Ukrajna elleni 2014-es agressziója után Merkel támogatta az Oroszország elleni szankciók bevezetését. A következő évben a kancellár kijelentette, hogy az NSZK nem szállít fegyvert Ukrajnába, és hangsúlyozta, hogy a donbázi konfliktust békésen kell megoldani.

Merkel kancellársága idején az NSZK-nak számos problémával kellett szembenéznie. Azonban a kormány és személy szerint Merkel minden esetben konstruktívan állt hozzá a megoldásukhoz. Emiatt a lakosság nagyfokú bizalommal viseltetett iránta.

Németország lakossága közel 82 millió fő. Területén 272 ezer ukrán él, ami a lakosság 0,5%-a. Az NSZK-ban 34 ukrán civil szervezet működik. Ezek közül a legbefolyásosabb a Németországi Ukrán Szervezetek Egyesülete. Célja az összes többi szervezet tevékenységének koordinálása és a Németországban élő ukránok érdekeinek védelme. A német felsőoktatási intézményekben több mint 8 ezer ukrainiai diák tanul. Münchenben működik az Ukrán Szabadegyetem, ahol a képzés nyelve az ukrán.

4

Olaszország 1945–1975 között. 1945 júniusában létrejött Olaszország első háború utáni koalíciós antifasiszta kormánya, amely fő céljának tekintette az ország defaszizálását és demokratizálását. Valamennyi fasiszta intézményt és szervezetet felszámolták, a jogi normák megsértőit pedig felelősségre vonták.

Olaszország háború utáni politikai rendszere többpártrendszer volt. A központi politikai erő, amely maga köré gyűjtötte a demokratikus erőket, a Kereszténydemokrata Párt lett. Vezetője, **Alcide De Gasperi** állt az élére a szocialisták, a kommunisták és a kereszténydemokraták antifasiszta koalíciós kormányának.

1946-ban Olaszországban új választójogi törvényt fogadtak el, amely megkétszerezte a szavazásra jogosultak számát, választójogot adott a nőknek.

A háború utáni Olaszország egyik legfontosabb politikai kérdése az államberendezkedés típusának eldöntése volt. A monarchia már nem volt népszerű a lakosság körében. Az **1946. június 2-án megtartott referendumon**

Olaszország elnöke, Enrico De Nicola aláírja az Alkotmányt. Róma (Olaszország). 1947.

Olaszország lakosságának többsége a köztársaság mellett foglalt állást. Az 1947-es Alkotmány ennek megfelelően Olaszország államformájává a parlamenti köztársaságot tette. Az új Alkotmányban Olaszország lemondott a háborúról, mint a nemzetközi konfliktusok megoldásának eszközéről. A német, francia és szlovén nemzeti kisebbség által lakott területek speciális autonóm státust kaptak. Ezeknek az autonóm területeknek a vezetői részt vehettek a minisztertanácsi üléseken. Olaszország 1947-ben elfogadott Alkotmánya a nyugati országok körében a legdemokratikusabb alaptörvény volt.

1948–1963 között Olaszország kormányait a jobbközép képviselői adták. Az olasz vállalkozók konföderációja anyagi támogatására, az USA, Nagy-Britannia és Franciaország kormányköreinek támogatására támaszkodtak.

1948-ban a „Marshall-terv” értelmében az USA 1,5 milliárd dollár segílyt és a 2 milliárd dollár kölcsönt nyújtott Olaszországnak. Ennek köszönhetően év végére az ipari termelés volumene elérte a háború előttit, két évvel később pedig felzárkózott a mezőgazdaság is. A gazdaság újjáépítése 1949-re fejeződött be.

Az 1950-es évek elején Olaszország az ipari termelés növekedése tekintetében az összes nyugat-európai országot megelőzte. Az 1950-es évek második fele – az 1960-as évek úgy kerültek be az ország történelmébe, mint az olasz „gazdasági csoda”. Ebben az időszakban az ipari termelés évente 10%-kal növekedett. A nemzeti jövedelem megkétszereződött. 15 év alatt Olaszország magasan fejlett ipari országgá vált. Az átlagos emberek mindennapos eszközeivé vált a személygépkocsik, a televízió, a háztartási gépek stb. A olasz „gazdasági csoda” elméleti alapjait a neoliberális képezte, amelyet 1953-ban követett az olasz kormányfő, Alcide De Gasperi. A piacgazdaság szabadságán, a magánvállalkozások fejlesztésén és a konkurencia támogatásán alapult.

Az olasz „gazdasági csoda” következménye lett a vállalkozók új „pateralista” politikájának kialakulása. Ennek lényege az volt, hogy magukra vállalták a munkások szociális szükségleteinek fedezését, cserébe a lojalitásért. 1960-ban törvény fogadtak el, amely elősegítette a nemi egyenlőség érvényesülését az országban. A törvény többek között előírta, hogy a férfiakat és a nőket azonos munkáért azonos bér illeti meg, elhárította a nőket érő diszkrimináció egyéb fajtáit is.

Az olasz „gazdasági csoda” negatív következménye volt az egyenlőtlen fejlődés elmélyülése az ipari Észak és az agrárius Dél között. A déli emberek közül sokan külföldre mentek dolgozni.

Olaszország külpolitikájában nyugatos, atlantista politikát követett, együttműködött ebben Franciaországgal, Nagy-Britanniával és az USA-val. 1949-ben belépett a NATO-ba és egyik alapító tagországa lett az Európa Tanácsnak. 1951-ben aláírta az Európai Szén- és Acélközösség megalapításáról szóló egyezményt, 1955-ben pedig az ENSZ tagja lett. 1957-ben Olaszország csatlakozott a Közös Piachoz és az Európai Atomenergia Közösséghez.

1963–1976 között Olaszországot balközép kormányok irányították, melyek kereszténydemokrata és baloldali pártok képviselőiből tevődtek össze. Kormányzásuk kezdetén lelassult a gazdasági fejlődés, azonban néhány évvel később ismét beindult a növekedés. 1968-ban a nemzeti jövedelem ismét megkétszereződött.

1968–1969-ben a franciaországi események hatására Olaszországban is komoly diáktüntetések kezdődtek. 1969 „forró őszének” tiltakozó megmozdulásaiban közel 20 millióan vettek részt. A tiltakozásokat támogató munkásság legfőbb nyeresége az volt, hogy nőttek a munkabérek, és fokozottabb védelemben részesültek a gazdasági okokból való elbocsájtásokkal szemben.

1973–1975-ben Olaszország gazdaságában válság következett be. A kormányok tehetetlensége provokálta ki a szélsőbaloldali és szélsőjobboldali csoportok által végrehajtott terrorcselekményeket.

A „forró ősz” tüntető tömege Rómában (Olaszország). 1969.

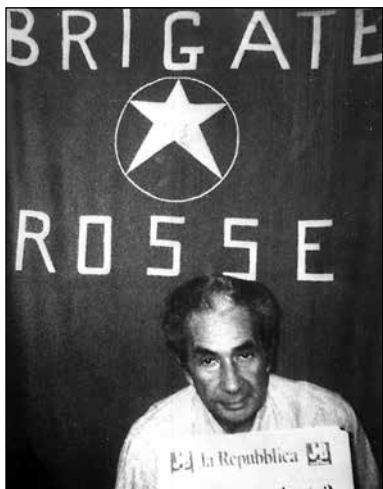
? Milyen információt hordoz az ábrázolt eseménnyel kapcsolatban a fenti fotó?

Az 1960-as években Olaszországban többféle szélsőbaloldali és szélsőjobboldali csoportosulás jött létre. Ezek közül a legismertebb a baloldali „Vörös Brigádok” volt. Terrorcselekményekkel akarták meggyengíteni Olaszországban a hatalmat és előkészíteni a terepet a szocialista átalakuláshoz. Velük párhuzamosan szélsőjobboldali neofasiszta csoportok is működtek. Az utóbbiak csak 1972 első felében 271 terrorakciót hajtottak végre, amelyek emberáldozatokkal is jártak. Arra törekedtek, hogy felbőszítsék a népet és a kemény kéz politikáját követeljék, amelyik képes a rendteremtésre.

5

Olaszország 1976–1990 között. 1976–1979 között Olaszország kormányait a kereszténydemokrata **Giulio Andreotti** vezette. Tevékenységét nehéz körülmények között kezdte meg, amikor elkezdődött a gazdaság visszaesése és aktivizálódtak a terrorszervezetek. 1978 márciusában a „Vörös Brigádok” elrabolták a baloldali kereszténydemokraták vezetőjét, Aldo Morot. Szerették volna kicserélni 13 fogva tartott harcostársukra.

Aldo Moro a „Vörös Brigádok” fogságában. Róma. 1978.

Morot májusban holtan találták Róma központjában. Ilyen körülmények között kezdett bele a reformokba Andreotti, melyeknek köszönhetően 1978 végére javult az ország gazdasági helyzete. Átalakításokat hajtott végre a hadsereg, a rendőrség, a titkosszolgálatok és a terrorizmus elleni harc demokratizálása érdekében. Nagy jelentősége volt az egyetemi oktatásügy átszervezésének.

1980–1983 között Olaszország gazdasági válságot élt át. Aktivizálták tevékenységüket a jobboldali terrorszervezetek. Az általuk végrehajtott, nagy számú emberáldozatot követelő terrorcselekmények országos tiltakozásokat váltottak ki. A politikai erők megértették, hogy a liberális-reformista irányvonal nem hatékony. Ezzel összefüggésben az 1980-as évek elején áttértek a neokonzervatív politikára. Olaszország kormányai, melyek 1981–1983 között kivezték Olaszországot a válságból, a neokonzervatív vállalkozói csoportok követeléseinek figyelembe vételével cselekedtek.

A neokonzervatív politika legkövetkezetesebb végrehajtója a szocialista **Bettino Craxi** lett, aki 1983–1987 között volt miniszterelnök. Privatizálta vagy felszámolta a veszteséges állami vállalatokat. Ezzel egyidejűleg támogatta a kisvállalkozókat. A kormány szigorú takarékoskodást vezetett be, az inflációhoz kötötte a munkabérek növekedését, csökkentette a költségvetés szociális kiadásait. Ugyanakkor felelősségre vonták a maffia képviselőit. **1986-ban** került sor az ország történelmének legjelentősebb maffiaperére.

Az 1980-as évek második felétől a gazdaság növekedni kezdett. Az ország középső és déli részén beindult az ipari termelés modernizációja. Nőtt a szolgáltató szférában foglalkoztatottak száma. 1986-ban az összes foglalkoztatott 56%-át tették ki. Olaszország déli részén megújították a mezőgazdaságot, új iparvállalatok létesültek és utak épültek. Craxi külpolitikájában aktívan támogatta az atlantista szolidaritást és csatlakoztatta Olaszországot az Amerikai Védelmi Kezdeményezéshez.

Olaszországban rekordnak számító négy évet eltöltve a kormányfői székben, Craxi a soros belpolitikai feszültség eredményeképpen beadta a lemondását. Az 1980-as évek vége – az 1990-es évek Olaszországát a politikai instabilitás jellemezte. Az 1990-es évekbe Olaszország fejlett ipari országgént lépett be, amelyik a GDP tekintetében az ötödik helyet foglalta el a világban. Az ipari termelésben a gépgyártás vált a vezető ágazattá. Az ország őrizte vezető helyét az élelmiszeripar, vegyipar, építőipar, könnyűipar

és háztartási elektronika gyártása terén is. A mezőgazdaságban a „földközi-tengeri” típusú növények termelése és feldolgozása volt a legnagyobb volumenű. Emiatt az országnak meglehetősen sokféle mezőgazdasági terméket kellett importálnia.

Olaszország külkereskedelmében az ipari termékek foglalják el a legnagyobb helyet. A világpiacon különösen népszerűek az olasz divatipar termékei. 2002-ben Olaszország bevezette az eurót.

1991 decemberének végén Olaszország elismerte Ukrajna függetlenségét. 1995-ben a két állam aláírta a barátsági és együttműködési szerződést. Ukrajna alapvetően nyersanyagot exportál Olaszországba, és tőlük ipari termékeket importál.

Az 1993-as népszavazás eredményeképpen Olaszország választási rendszerét arányosról többségire változtatták. A változtatást Olaszországban a „nagy reformnak” nevezték el, amely az első köztársaságból a másodikba való átmenetet jelezte.

1992-ben jelentős társadalmi visszhangot váltott ki a „Tiszta Kezek” akció – így nevezte el a sajtó az országban a korrupció ellen indított legjelentősebb hadjáratot. 3 ezer ember, minden negyedik képviselő, mint hatodik miniszter, a nagyvárosok polgármesterei stb., büntetőjogi felelősségre vonása történt meg. Több mint 20 politikai szereplő lett öngyilkos. A 13 évre ítélt Craxi elmenekült az országból. A korrupciós politikusok által az országnak okozott kár 150–180 milliárd dollárt tett ki.

Olaszországban a politikai vákuumot új politikai erők töltötték ki. Az időszak legnépszerűbb pártjai az Hajrá Olaszország! **Silvio Berlusconi** vezetésével, az Északi Liga – Föderatív Olaszország és megreformált neofasiszta Nemzeti Szövetség. Ez a három párt nyerte meg az 1994-es parlamenti választásokat. A választások eredményeként létrejött Berlusconi-kormányba a háború utáni időszakban először bekerült az újfasiszta párt öt képviselője is. Ezek a választások igazolták a régi pártrendszer életképtelenségét, amelyben 50 évig domináltak a kereszténydemokraták, s ezzel lezárult Olaszországban az Első Köztársaság története.

A Második Köztársaság első kormánya nem tudta gyorsan és sikeresen megoldani a felhalmozódott problémákat, azért lemondott. Az 1996-os előrehozott parlamenti választásokon a balközép erők szereztek meg a győzelmet. A kormányfő a baloldali kereszténydemokrata **Romano Prodi** lett, aki a keresztényszocialista eszméket hirdetett. Két és fél évig irányította az országot, s ez idő alatt nem sikerült javítania az ország helyzetén. A következő kormányfő a kommunista **Massimo**

Ügyészek – a „Tiszta Kezek” akció végrehajtói a milánói igazságügyi palota folyosóján. 1992.

D'Alema lett, aki szintén nem hajtott végre radikális változtatásokat. Miután a baloldal vereséget szenvedett a 2000-es önkormányzati választásokon, D'Alema lemondott.

A korabeli Olaszország külpolitikájában továbbra is az EU tagországaival való együttműködés, az európai integrációban való részvétel, valamint a kapcsolatok az USA-val és a NATO-val játszották a fő szerepet. Olaszország a „hetek” csoportjának tagja volt. Az USA-val együtt Olaszország részt vett Szaddam Husszein iraki rezsimje elleni katonai akcióban.

6 **Olaszország a XXI. század elején.** A 2001-es parlamenti választások eredményeként Olaszország kormánya ismét a jobboldali Hajrá Olaszország! vezetője, Silvio Berlusconi kezébe került. Hozzálátott neokonzervatív programja megvalósításához – csökkentette az adókat, létrehozott 1,5 millió munkahelyet, emelte a nyugdíjakat és folytatatta a bűnözés elleni harcot. Berlusconi képes volt elhárítani magáról a maffiavádat és nagy népszerűsége tette a társadalomban.

Berlusconi 57 évesen lett politikus. Ő volt az első multimilliárdos, aki egy európai országban kormányfő lett, és az Olasz Köztársaságban ő tartja a kormányon maradás idejének rekordját. Berlusconi nevéhez fűződik még egy politikai rekord: 1994-ben alapította első pártját, a Hajrá Olaszország!-ot és 60 nappal később megnyerte vele az olaszországi parlamenti választásokat.

2008 áprilisában a parlamenti választásokon a jobbközép koalíció ismét megszerezte a győzelmet. Ez lehetővé tette Berlusconi számára, hogy 2008 májusa és 2011 novembere között vezesse az olasz kormányt. A legnagyobb probléma, amivel szembe kellett néznie, a 2008-ban Olaszországot is elérő pénzügyi-gazdasági világválságból való kilábalás. A nemzetgazdaság 5%-kal visszaesett. A válság leküzdése érdekében Berlusconi kormánya külföldön vett fel hiteleket. Ennek következtében Olaszország államadóssága 2011-ben elérte a GDP 120%-át. Ám a helyzet Olaszországban kedvezőbb volt, mint Spanyolországban, Belgiumban, Portugáliában és Görögországban. Berlusconi kategorikusan elzárkózott attól, hogy hitelt vegyen fel az IMF-től, mivel úgy vélte, hogy ezzel az ország elveszítené a szuverenitását, és Olaszországra kényszerítenének olyan feltételeket, amelyek az IMF-nek kedveznek. Berlusconi ugyanakkor elfogadta az Európai Bizottság javaslatát a költségvetési pénzek takarékos felhasználásra vonatkozóan. Ám az ország gazdasági helyzete nem javult.

Silvio Berlusconi

2011 novemberében Berlusconi kormánya lemondott, az olasz gazdaság növekedési üteme alatta maradt az EU-s átlagnak. Az olasz pénzügyi rendszer megbízhatósága

katasztrofális szinte süllyedt. A politikai helyzet is instabil volt. A 2011 novemberére és 2018 márciusa közötti időszakban Olaszországban öt kormányváltás történt. Háromban a Demokrata Párt, kettőben a függetlenek kapták meg a kormányrudat. A 2018 márciusi választásokon a 81 éves Berlusconi által vezetett koalíció szerezte meg a győzelmet.

2018 júniusában Olaszország kormányfője **Giuseppe Conte** lett, aki politikai beköszöntőjében arról beszélt, hogy követeli az ukrajnai beavatkozás miatt Oroszországgal szemben bevezetett szankciók eltörlését.

Olaszország lakossága a 2016. évi állapot szerint 60,6 millió fő. A hivatalosan itt élő ukránok száma meghaladja a 240 ezret. Többségük – munkavállaló, akik az 1990-es évek közepétől dolgoznak itt. 2016-ban Olaszországban több mint 25 ukrán iskola működött. A legnagyobb, 23 ezres példányszámú ukrán nyelvű sajtótermék a 2006-ban alapított Ukrajinszka Gazeta [Ukrán Újság].

Következtetések

- ▶ Az NSZK és Olaszország, miután leküzdötték a háború utáni újjáépítés nehézségeit, újjáélesztették piacgazdaságra épülő nyugati demokratikus társadalmi modelljüket. Ebben az időszakban a gazdaság, akárcsak korábban, bizonyította alkalmazkodóképességét az új feltételekhez és a felmerülő problémák megoldásához.
- ▶ Mindkét ország államformája a parlamenti köztársaság lett, mivel ezt tartották a demokratikus elvek megvalósítása szempontjából a legmegfelelőbbnek.
- ▶ A külpolitikában az NSZK és Olaszország következetesen tartotta magát az euroatlanti integráció irányvonalához.

Kérdések és feladatok

1. Mi volt a törvényhozás intézménye az NSZK-ban? **2.** Ki vette át a kormányt az NSZK-ban 1974-ben? **3.** Mikor lett Angela Merkel először az NSZK kancellárja? **4.** Az 1947-es Alkotmány Olaszország mely régióinak biztosított sajátos autonóm státust? **5.** Mikor lépett be Olaszország az ENSZ-be? **6.** Hogyan nevezték az 1992-es összolaszországi korrupcióellenes akciót?

7. Elemezték az NSZK fejlődését 1949–1974 között. **8.** Melyek voltak az NSZK fejlődésének sajátosságai 1974–1998 között? **9.** Jellemezték Olaszország fejlődését 1945–1975 között. **10.** Mi jellemezte Olaszország fejlődését 1976–1990 között? Indokoljátok véleményeteket. **11.** Hasonlítsátok össze az NSZK és Olaszország fejlődését a XX. század végén – a XXI. század elején.

12. Töltsétek ki „Az NSZK és Olaszország fejlődésének sajátosságai a XX. század második felében – a XXI. század elején” című összehasonlító táblázatot.

Időszak	NSZK	Olaszország

13. Forbs magazin szerint Angela Merkel a jelenkor legbefolyásosabb asszonya. Tényekkel igazoljátok az állítást. **14.** Támogatva Silvio Berlusconi elhatározását, hogy nem vesz fel hitelt az IMF-től, Olaszország pénzügyminisztere a következőket mondta: „Az öngyilkosságnak kellemesebb formáit is ismerem, mint segítséget kérni az IMF-től.” Mondjátok el, hogyan értelmezték a kijelentést. Értelmezzétek a miniszter szavait a polgár és a politikus szemszögéből. **15.** Készítsétek el Konrad Adenauer, Angela Merkel, Alcide De Gasperi vagy Silvio Berlusconi (szabadon választható) politikai portréját. **16. Beszéljétek meg** a következő problematikus kérdést: „A „zöld” pártok tevékenységének és a környezetvédelmi problematika fontossága a jelenkori világ bármely országa számára (Ukrajna példáján).”

Gyakorlati foglalkozás

Demokratizálási folyamatok

Nyugat-Európa és Amerika országaiban a XX. század második felében – a XXI. század elején: okok, sajátosságok, következmények

Az I. és a II. fejezet összegzése

**A világ újjászervezése a második világháború után.
Észak-Amerika és Nyugat-Európa országai:
a posztindusztriális társadalom kialakulása**

Gyakorló tesztfeladatok

az I. és a II. fejezet
alapján

**A világ újjászervezése a második világháború után.
Észak-Amerika és Nyugat-Európa országai:
a posztindusztriális társadalom kialakulása**

III. FEJEZET. KELET-KÖZÉP-EURÓPA ORSZÁGAI: ÁTALAKÍTÁSI FOLYAMATOK

9.5 Kelet-Közép-Európa országainak fejlődési sajátosságai az 1940-es évek második – az 1950-es évek első felében

1. A térképen mutassátok meg és nevezzétek meg Kelet-Közép-Európa országait. 2. Ismertessétek a kelet-közép-európai országok fejlődési sajátosságait 1918–1939 között. 3. Mely kelet-közép-európai országok szabadultak fel a náci megszállás alól? 4. Soroljátok fel a szocializmus sztálini modelljének sajátosságait. 5. Hogyan fejlődött Ukrajna az 1940-es évek második – az 1950-es évek első felében?

A második világháború után a szovjet hadsereg állomásoztatása a kelet-közép-európai országok többségében, a „hidegháború” és a kétpólusú világ kialakulásának következménye volt Európa két részre, a Nyugatra és a Keletre tagolása. A kelet-európai országokban a Szovjetunió kikényszerítette a társadalmi fejlődés sztálini modelljének követését.

Lengyelország. Lengyelországban az 1945–1948 közötti időszakot a „népi demokrácia” időszakának nevezik. A szovjet hadsereg parancsnokságának támogatásával és a szovjet tanácsadók segítségével új államvédelmi hálózat alakult ki – hadsereg, belügyi csapatok, munkásmilícia és titkosszolgálat. Mindezt a kommunisták ellenőrizték, akiket a **Lengyel Munkáspárt (PPR)** egyesített. A kommunisták az új erőszakszervezetekre és a szovjet támogatásra támaszkodva, az ellenzékkel szemben nyílt terrort alkalmazva küzdöttek a hatalomért. Támogatták őket a szocialisták is a **Lengyel Szocialista Pártból (PPS)**. A kommunisták meghirdették az egyesülést a radikális társadalmi-gazdasági átalakítások megvalósítása, a koalíciós kormányzás, a lakosság helyzetének javítása érdekében, valójában azonban tekintélyelvű-totalitárius módszereket alkalmaztak. A lakosság többsége ezt Lengyelország „szovjetizálásaként” értelmezte.

1946 januárjában törvény fogadtak el, amelynek alapján az 50 főnél több dolgozót foglalkoztató vállalatokat

„**Népi demokrácia**” — a társadalom politikai berendezkedésének típusa, amely Kelet-Közép-Európa egyes országaiban alakult ki a második világháború utáni időszakban.

Emléktábla a Visztula-akció emlékére (lengyel és ukrán nyelven). Nízke Beskydy (Lengyelország).

államosították. A Lengyelországhoz visszakerült nyugati területek gazdasági újjáélesztését jelentős népességmozgás is kísérte. 1947-ben a **Visztula-akció** keretében Lengyelország északi és nyugati vajdaságaiból – Łemkowszczyzna, Nadsanie, Podlasie és Chełm területéről közel 156 ezer embert telepítettek ki.

1945–1947-ben az Ukrán Felkelő Hadsereg (UPA) alakulatai Lengyelország területén harcoltak a lengyel kommunista hatalom és a lengyel társadalom sovinszta tagjai ellen, védelmezve a helyi ukrán lakosságot és igyekezve megvédeni őket a kitelepítéstől. Az UPA ellen a lengyelek bevetették a hadsereget, ám sikertelenül. Miután az UPA fogságában elhunyt Karol Świerczewski belügyminiszter, a mozgósított lengyel katonaság lélekszámát 17 ezerre emelték. Minden lépést egyeztettek a Szovjetunió vezetésével, amelyik 13 ezer fős katonaságot vont össze a lengyel határon. Az UPA soraiban mindegy 2 ezren harcoltak és illegálításban – még közel 4 ezer hívük.

A Visztula-akció során az UPA elvesztette a lakosság támogatását, ezért felhagyott a harcokkal. Egy részük átment a határon Szovjet-Ukrajna területére, mintegy 400-an pedig a nyugat-németországi amerikai megszállási övezetbe menekültek. Kisebb csoportok még 1953-ig tevékenykedtek Zakerzonie vidékén – a Lengyelországhoz tartozó nyugat-ukrán etnikai területeken.

1947-ben tartottak választásokat a Szejmbe, melyet a Demokrata Blokk nyert meg. A Blokkban a kommunistáknak és a szocialistáknak volt vezető szerepe. A választások során a hatalom többszörösen megsértette a választók és az ellenzéki jelöltek jogait. Ám a nyugati országok erre nem reagáltak, mivel Lengyelország a szovjet befolyási övezetbe tartozott.

Az alakuló Szejm Lengyelország elnökévé a kommunista **Bolesław Bierutot** választotta meg, kormányfővé pedig – Józef Cyrankiewiczet.

A szovjet mintájú szocialista rendszer meghonosításában fontos szerepet volt annak, hogy **1947-ben** az európai kommunista pártok képviselőinek tanácskozásán megalakították a Kommunista Tájékoztató Irodát, rövidítve **Kominformot**. Az volt a feladata, hogy Kelet-Közép-Európában elterjessze a szocializmus sztálini modelljét, elvetve mindenféle nemzeti sajátosságot. Bierut lengyel elnök maga is lelkes híve volt „a szocializmushoz vezető sztálini útnak”.

1948 decemberében a PPR és a PPS egyesítésével létrejött a **Lengyel Egyesült Munkáspárt (PZPR)**. Fő programja Lengyelországban a szovjet típusú szocializmus felépítése volt, amely nem volt tekintettel a helyi nemzeti-kulturális hagyományokra.

A PZPR megalakítása után Lengyelországban megkezdődött a totalitárius politikai rezsim kiépítése és rövid határidővel a lengyel társadalomnak a szocializmus sztálini modelljére való átállítása. Lengyelországban

fokozódott az agresszív hivatalos propaganda, tömeges tisztogatások kezdődtek a PZPR, valamint az ellenzék soraiban, ideológiai befolyás alá helyezték a kultúrát, az oktatást, a tudományt. Az országban kibontakozóban volt Bierut személyi kultusza, akit a „lengyel Sztálinnak” neveztek.

A PZPR, miután leszámolt a liberális-demokrata ellenzékkel, nem szánta rá magát rögtön az egypártrendszer bevezetésére. Teljes felügyelet mellett, de engedélyezték az Egyesült Néppárt és a Demokrata Párt működését. Valójában totalitárius politikai rendszer alakult ki, amelyik kiszorította az ellenzékét. Az egyetlen független intézmény a római katolikus egyház lett, amelyik szavatolta lojalitását a fennálló politikai rezsim iránt, cserébe a kezdeti időszakban tevékenységét nem korlátozták. 1953-ban speciális dekrétummal a katolikus egyházat világi felügyelet alá helyezték.

Az 1952-es Alkotmány befejezte a totalitárius politikai rendszer kiépítését. Az Alkotmány értelmében az ország új neve – **Lengyel Népköztársaság**.

A szocializmus sztálini modelljének meghonosítása azzal járt, hogy megkezdődött a széles körű iparosítás és a mezőgazdaság erőszakos kollektivizálása. Lengyelország ipari-agrárius fejlődési utat választott, az életszínvonal lényegesen alacsonyabb volt, mint a nyugati országokban.

2 Magyarország. A háború utáni Magyarországon a legnagyobb népszerűségnek a **Független Kisgazda-, Földmunkás- és Polgári Párt**, röviden **Független Kisgazdapárt (FKgP)** örvendett, amely liberális-demokratikus elveket vallott. A szovjet katonai parancsnokság támogatásának köszönhetően megerősödtek a **Magyar Kommunista Párt (MKP)** pozíciói. A munkások jelentős részét hagyományosan a **Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP)** egyesítette. A nemzetgyűlési választásokon 1945 novemberében a választópolgárok 58%-a az FKgP-re, 17-17%-a az MKP-ra, illetve az MSZDP-re szavazott. 1946 februárjában ismét bevezették a köztársasági államformát.

A választások után a baloldaliak mindent megtettek a helyzet destabilizálása érdekében, hogy ezáltal megszerezzék a hatalmat. Azon igyekeztek, hogy kiszorítsák az FKgP-t a hatalomból és blokkolják a kezdeményezéseit. Az FKgP parlamenti demokrácia és piacgazdaság kiépítésére törekedett. A kommunisták „népi demokráciát” követeltek, amely kikövezi az utat a szocializmus felépítéséhez.

1947-ben a Szovjetunió hathatós támogatásával az MKP lett az ország legbefolyásosabb pártja. Az országban megkezdődött az iparvállalatok, a bankok államosítása és a

Május 1-jei felvonulás Budapesten az MKP vezetőinek arcképeivel. Magyarország. 1947..

? Hogyan jellemnek meg a korabeli fotón a korabeli Magyarország társadalmi életének jellegzetességei?

parancsuralmi-elosztó irányítási rendszer bevezetése. Ezzel egyidejűleg a kommunisták mindent megtettek a többi politikai párt lejáratása érdekében. A Kominform utasítására az MKP vezetése, **Rákosi Mátyással** az élen, a hatalom monopolizálását és a gazdaság államosítását célozta meg. Ez egyet jelentett azzal, hogy az országban bevezették a szovjet politikai modellt. 1948-ban az MSZDP-t erővel beolvasztották az MKP-ba – így jött létre a **Magyar Dolgozók Pártja (MDP)** Rákosi Mátyás elnökletével.

1949 augusztusában az országgyűlés elfogadta az új Alkotmányt, amellyel létrejött a **Magyar Népköztársaság**.

1949 szeptemberében bíróság elé állították a kommunisták egy csoportját, akik nem osztoztak Rákosi nézeteit, hazaárulással, valamint „az amerikai és a jugoszláv titkosszolgálatokkal való együttműködéssel” vádolták meg őket és valamennyiüket kivégezték. Ez nyilvánvalóvá tette, hogy Magyarország, amelyet a munkásosztály nevében egy szűk kommunista elit irányított, visszafordíthatatlanul sztálini típusú totalitárius rezsim lett.

A „szocialista tábor” országainak gazdasági együttműködése az **1949-ben** létrehozott **Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST)** segítségével valósult meg. A KGST integrációs modellje azon alapult, hogy a „szocialista tábor” országai között a munkamegosztásnak a Szovjetunió népgazdasága szerkezetén kell alapulnia. Mai szakértők véleménye szerint gyakorlatilag barterkereskedelem folyt – a szovjet nyersanyagért cserébe a KGST-tagállamok ipari termékeket állítottak elő. Minden ország gazdaságában túlnyomórészt nem az intenzív, hanem az extenzív gazdálkodási mód volt jelen. Maga a szovjet vezetés a szervezetet a Varsói Szerződés „gazdasági mellékletének” tekintette.

1950-ben felszámolták a hagyományos magyar önkormányzatiságot és bevezették a tanácsi rendszer. A „nép ellenségeivé” nyilvánították a római katolikus egyházat, az ellenzéki beállítódású kommunistákat, szociáldemokratákat, értelmiségeiket, munkásokat és parasztokat. Rákosi rezsimje alatt a lakosság közel 10%-a üldözött volt.

A szocializmus építésének első ötéves tervében (1950–1954) teljes mértékben lemásolták a szocializmus sztálini modelljét. Gazdasági fejlettsége tekintetében Magyarország ipari-agrárius ország lett. Ám ezért nagy árat kellett fizetnie. A mezőgazdaság erőszakos kollektivizálására az

1950-es évek elején a gazdaságok 65%-nak hanyatlásához vezetett. A nyugati országokhoz viszonyítva az ország lakosságának életszínvonala igen alacsony volt. A megtorlások, a politikai üldöztetések és a törvénytelenések mindennapos jelenségekké váltak.

Kölcsönös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST) — a szocialista országok nemzetközi szervezete, amelyiket a gazdasági integrációs és kölcsönös segítségnyújtás elősegítésére hoztak létre. A szervezet Moszkvában alakult meg 1949-ben. Alapító tagországok – Bulgária, Lengyelország, Szovjetunió, Románia, Magyarország és Csehszlovákia.

3 Bulgária. A háború utáni Bulgáriában az elsőségért a társadalomban a kommunisták és az agráriusok küzdöttek egymással pártjaik, a **Bolgár Munkáspárt (kommunisták) (BMP(k))** és a **Bolgár Földműves Népi Szövetség (BFNSZ)** által. Az 1945 novemberi parlamenti választásokon mind a kommunisták, mind az agrárius 94-94 mandátumot szereztek. Nagy-Britannia és az USA a választásokat nem ismerte el, mivel az ellenzék csak korlátozottan vehetett részt.

Az 1946-os népszavazás eredményeképpen eltörölték a cárságot, valamivel később pedig kikiáltották – a **Bolgár Népköztársaságot**. 1946 őszén a kommunisták aktivizálták tevékenységüket. A tisztogatási hullámok és a le-tartóztatások a társadalomban negatív visszhangra találtak és az ellenzék úgy értékelte, hogy kommunista diktatúra alakult ki.

Az 1946-os parlamenti választások alkalmával a kommunisták a szavazatok több mint 53%-át szereztek meg, és alakítottak kormányt **Georgi Dimitrov** vezetésével. Az új kormány belefogott a magántulajdon korlátozásába és a gazdaság államosításába. Politikai ellenfeleik semlegesítése érdekében a kommunisták bíróság elé állították a BFNSZ vezetőjét, Nikola Petkovot, akit elítéltek az „angol-amerikai imperialisták szervezeti központjának” létrehozása vádjával, majd kivégezték. Nem sokkal ezután a pártot feloszlatták, képviselőit pedig megfosztották mandátumaiktól. Ugyanolyan sors várt a bolgár szociáldemokratákra is. Ez arról tanúskodott, hogy a demokratikus parlamentarizmus helyet az országban kommunista diktatúra alakult ki.

1947 decemberében a kommunisták programját az ország új Alkotmányában rögzítették. Bevezették a tervgazdaságot. A föld azé volt, aki megművelte, az állam jogot nyert arra, hogy államosítsa úgy az egyes vállalatoknak, mint a teljes ágazatot.

Bulgária politikai életében a kommunisták átalakításai ahhoz vezettek, hogy minden párt, a BMP(k) és a BFNSZ kivételével, eltűnt a politikai életből. Az utóbbit a kommunisták a nagy taglétszám és a magas támogatottság miatt nem merték felszámolni.

1948 decemberében az BMP(k) V. kongresszusa deklarálta, hogy 10–15 év alatt lerakják a sztálini típusú szocializmus alapjait. Pártjukat a kommunisták átnevezték, a párt új neve – **Bulgária Kommunista Pártja (BKP)**. A program megvalósítása során 1948 végéig a kommunisták felszámolták a magánszektort a közlekedésben, a kiskereskedelemben, az iparban és a banki szférában.

A Szovjetunióval való szoros együttműködésben valósult meg az ország iparosítása. Az első ötéves terv alatt (1949–1953) több mint 700 új iparvállalatok adtak át. A mezőgazdaságban a kollektivizálás következtében kibontakozott a

Nagygyűlés a háború utáni Bulgáriában. Szófia. 1948.

paraszság kuláktalanítása. 1953-ra a mezőgazdasági földterületek 60%-a volt kollektív tulajdonban.

1952-re megszilárdult a kommunista vezetés Bulgáriában, az elmaradott agrárországból ipari-agrárius ország lett.

A gazdasági átalakításokkal egyidejűleg totalitárius politikai rendszer alakult ki, amelyben a hatalmat a kommunisták monopolizálták. 1949 novemberében a BKP tíz tagját bíróság elé állították azzal a váddal, hogy Bulgáriát az „angol-amerikai imperializmus gyarmatává” akarták tenni, és halálra ítélték őket.

4 Románia. A Román Királyság első háború utáni kormányában, melyet Petru Groza vezetett, a 17 miniszteri tárca közül három – a belügyi, az igazságügyi, valamint a hírközlési és propaganda minisztérium irányítása volt a kommunisták kezében. Az állami apparátusnak a régi rendszer híveitől való megtisztítása során **Román Kommunista Párt (RKP)** igyekezett a hadsereget, a rendfenntartó erőket és a tömegtájékoztatási eszközöket teljes körűen a felügyelete alá vonni. Ez kiváltotta a többi politikai erő elégedetlenségét. Az első háború utáni parlamenti választások során, 1946-ban a kommunisták csak 68 mandátumot szereztek, ám így is domináltak a törvényhozásban. Az új kormányban az RKP új tisztségeket szerzett. 1947-ben irányt vett a teljes hatalomátvétel felé.

Az RKP a Szovjetunió támogatását élvezte. A szovjet vezetés gazdasági és pénzügyi segítséget nyújtott, ám ezzel együtt a szocializmus sztálini modelljét is ráerőszakolta Romániára. A hatalom megszerzése érdekében a kommunisták politikai válságot provokáltak. 1947 közepén a sajtóban arra vonatkozó hírek jelentek meg, hogy lelepleztek egy államcsínyt előkészítő szervezetet. Ez ürügyül szolgált arra, hogy üldözni kezdjenek mindenkit, aki nem támogatta az RKP-t. Helyüket az államapparátusban kommunisták foglalták el.

1947 november végén a parlament kikiáltotta a **Román Népköztársaság** megalakulását. Ez elősegítette, hogy a kommunisták visszafordíthatatlanul monopolizálják a hatalmat.

1948-ban a Szociáldemokrata párt és a Román Kommunista Párt egyesülésével létrejött a **Román Munkáspárt (RMP)**. Főtitkára az RKP elnöke, **Gheorghe Gheorghiu-Dej** lett.

Ebben az időszakban a román társadalomban eluralkodott a kémmánia és mindazoknak a fenyegetése, akik nem értettek egyet

Az emberek politikai szimbólumokat rajzolnak a járdásra. Románia. 1940-es évek.

az RMP politikájával. Az országban politikai nyomásra került sor bírósági perekre az ellenzéki erők vezetői ellen.

1948-ban az RMP meghirdette a „szocialista rendszer alapjainak” megteremtését Romániában. A régi politikai pártok 1947–1953 között felszámolódtak.

Romániában a kommunista diktatúra bevezetésével az RMP létrehozta a Tervbizottságot, az Állami Ellenőrzési Bizottságot, új típusú rendőrséget és titkosszolgálatot szervezett, megreformálta az oktatásügyet és a bíróságokat. Az átalakítások során az RMP elvesztette politikai szervezet jellegét és összenőtt az állami irányítási apparátussal.

A gazdaságban az RMP szovjet mintára eszközölt átalakításokat. Erőteljes államosítás és iparosítás vette kezdetét. A mezőgazdaságban kollektivizálással állami gazdaságokat, gép- és traktorállomásokat, valamint mezőgazdasági szövetkezeteket hoztak létre. 1950-ben dolgozták ki Románia gazdasági fejlesztésének első öt éves tervét (1951–1955).

5 Csehszlovákia. 1945 áprilisában a kassai kormányprogramnak megfelelően létrejött a csehek és a szlovákok koalíciós kormánya. Vezetője Zdeněk Fierlinger lett. Egyidejűleg ismét hatályba lépett az 1920-as Alkotmány, megtartva az elnöki tisztséget, mely pozícióra **Edvard Beneš** választották meg.

A háború utáni első években Csehország és Szlovákia számára a legfontosabb kérdés a fejlődési irány megválasztása volt. A kommunisták, akik igyekeztek a maguk oldalára állítani a társadalmat, a Szovjetunió segítségére támaszkodtak. Az ellenzék a háború előtti társadalmi-politikai berendezkedést szerette volna újjáéleszteni. A kommunisták az ország kormányában három miniszteri tárcát birtokoltak, de a tartományi és járási nemzeti bizottságokban, amelyek ebben az időszakban a helyi önkormányzatok szerepét töltötték be. Rájuk támaszkodva indítottak harcot a kommunisták a hatalom megszerzéséért.

1945 nyarán a kommunisták elérték, hogy a kormány dekrétumokat fogadjon el a kollaboránsoktól elkobzott iparvállalatok, valamint a bankok államosításáról. Az agrárreform keretében elvett földeket a parasztságnak adták. Az államosításról szóló dekrétumok létrehozták az állami szektort, mint a szocializmus kommunisták által meghonosított sztálinista modelljének gazdasági alapját.

Kommunista nők babakocsival a május elsejei felvonuláson. Tábor (Csehszlovákia). 1948.

? Véleményetek szerint mit igyekezett demonstrálni a hatalommal az intézkedéssel?

Az 1946-os választásokon a cseh és a szlovák kommunisták a szavazatok 38%-át szerezték meg és ezzel ők kapták a legtöbb képviselői mandátumot. Az új kormány élére a cseh kommunista **Klement Gottwald** került. A hatalom monopolizálását a kommunisták „a nemzet többsége megnyerésének” irányvonalaként aposztrofálták. Ennek érdekében a nép szimpátiájával találkozó intézkedéseket hoztak – a milliomosok megadóztatása, az 1947-es szárazság károsultjainak megsegítése, a textiláruk elosztásának állami ellenőrzése a spekuláció megelőzése érdekében stb.

Politikai ellenfelekkel szemben a kommunisták megtorló és lejárató kampányokat folytattak. A kommunisták megnyerték maguknak a szegényebb néptömegeket. **1948 februárjában** Gottwald, elvbarátai támogatásával, akik általános sztrájkot szerveztek, eltávolított a kormányból 12 minisztert – a kommunisták ellenfeleit. Ezzel egyidejűleg minden állami szervezetben, intézményben a kommunisták „cselekvési bizottságokat” alakítottak, melyek feladata volt az ellenzék eltávolítása. A vállalatoknál a tisztogatást a munkástanácsok végezték el. A későbbiekben a kommunisták ezeket az eseményeket úgy nevezték el, hogy „a szocialista forradalom győzelme Csehszlovákiában”.

Az **1948** februári forradalom eredményeit az ebben az évben elfogadott új Alkotmány rögzítette. A hatalom teljes egészében a kommunisták kezébe került. Az új köztársasági elnök Klement Gottwald lett. A kommunista párt lett a totalitárius rezsim központja, amelynek alá volt rendelve az ország összes egyéb politikai szervezete.

A szocializmus sztálini modelljének kommunisták általi meghonosítása biztosította a gazdaság feletti teljes körű ellenőrzést. A mezőgazdaságban erőszakos kollektivizálást hajtottak végre. Azokat, akik ezt nem támogatták, kulákoknak vagy szabotőröknek nyilvánították és megtorlás áldozatai lettek. 1953-ig a megtorlás áldozatainak száma elérte a 280 ezret. Közülük közel 150 ezer embert kivégeztek.

A gazdaság ötvenes tervek alapján fejlődött. Az első (1949–1953) célja a szocializmus anyagi-technikai bázisának megteremtése volt. 1949-ben, akárcsak a „szocialista tábor” többi országa, Csehszlovákia is csatlakozott a KGST-hez. Ettől kezdve csak a „szocialista tábor” országaival kereskedett. 1953-ban a külkereskedelmi forgalom 80%-a a KGST országaival valósult meg.

Csehszlovákia gazdasága az időszakban gyorsított ütemben fejlődött. Ezt elősegítette a Szovjetunió támogatása. Csehszlovákia a Szovjetuniótól kapta a szén 90%-t, a kőolaj 80%-át, a vasérc 80%-át, az alumínium 70%-át stb.

6 Jugoszlávia. Jugoszlávia nácizmus alóli felszabadítása után a hatalmat a Demokratikus Föderatív Jugoszláv Köztársaság ideiglenes kormánya vette át, a kormányfő **Josip Broz Tito** lett. A tagok többsége a **Jugoszláv Kommunista Pártból (JKP)** és szövetségeseiből került ki. A kormánytagok között volt az antikommunista emigráció hat képviselője is. Erre az engedményre a

kommunisták azért voltak hajlandóak, hogy kikerüljék a felállítandó rezsim külföldi kritikáját. Ebben az időszakban a kommunisták nem féltették a hatalmukat, mivel ők uralták a hadsereget, a bírászkodást, a belügyi szerveket, a titkosszolgálatokat, a szakszervezeteket és a civil szervezeteket.

1945 augusztusában a JKP, a Szocialista Ifjúsági Szövetség, a Jugoszláviai Munkások és Hivatalnokok Egységes Szakszervezete, a Nők Antifasiszta Frontja, az Antifasiszta Fiatalok Egyesített Szövetsége és egyes személyiségek – az ellenállási mozgalom tagjai egyesültek a **Jugoszláv Népfrontba**. A Népfront célul tűzte ki az egységes nép föderatív államának felépítését tűzte ki.

1945 novemberében megalakult a **Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság**, amelybe beletartozott Szerbia (az autonóm Vajdasággal, Koszovóval és Metóhiával), Horvátország, Szlovénia, Montenegró, Macedónia, Bosznia és Hercegovina.

A JKP, a szocializmus sztálini modelljének megfelelően, hozzálátott a gazdaság államosításához és a tervgazdálkodás bevezetéséhez. 1945 végéig a vállalatoknak mindössze 28%-a maradt magánkézen.

1945-ben elfogadták a Jugoszláv Szövetségi Népköztársaság Alkotmányát, az 1936-os szovjet Alkotmány mintájára. Jugoszlávia soknemzetiségű föderatív állam lett, amely azonban nem ismerte el az egyes nemzetiségek jogát a szövetségből való kilépésre. Az Alkotmány egyéb tekintetben egy totalitárius rendszer képét mutatta.

1946 végén az államosításról szóló törvény értelmében az állam tulajdonába került a nagykereskedelem, a bankszféra és a közlekedés. Az első öt éves terv (1947–1951) alapvető célként határozta meg Jugoszlávia átalakítását agrárországból agrárius-ipari országgá. Ezekben az átalakításokban fontos szerepet játszott a Szovjetunió segítsége. A szovjetek 135 millió dollár hitelt adtak Jugoszláviának, ellátták nyersanyaggal és berendezésekkel az iparvállalatait.

1948-ban Tito és Sztálin között konfliktus robbant ki azzal összefüggésben, hogy a jugoszláv vezető arra törekedett, hogy a Szovjetuniótól függetlenül cselekedjen és felül akarta vizsgálni a szocializmus sztálini modelljét is. A szovjet vezetés Titót **opportunistussal** vádolta meg és megkísérelte leváltani. Kelet-Közép-Európa országai-ban a Szovjetunió széles körű jugoszlávellenességet szított. 1949-ben a

Felvonulás Sztálin és Tito portréjával. Belgrád (Jugoszlávia) 1946.

? Hogyan tükrözi vissza a fenti fotó a korabeli Jugoszlávia társadalmi-politikai képét?

Opportunizmus — tudatos politika, ami megragadni igyekszik minden kínálkozó lehetőséget az előnyserzésre, gyakran akár az erkölcsi elvek áthágásával, meghatározott politikai kör vagy ideológia elárulásával.

A „független szocializmus” koncepciója —

a szocializmus sajátos értelmezése, amely Jugoszláviában honosodott meg a szocializmus időszakában. A társadalom demokratizálása és decentralizálása során sajátos öngazgatási rendszert alakítottak ki, amely piacgazdasággal párosult.

Szovjetunió felmondta Jugoszláviával a barátsági, együttműködési és kölcsönös segítségnyújtási szerződést.

A Kominform bejelentette, hogy a JKP Tito bandájából származó „gyilkosok és kémek” kezében van, és „az angol-amerikai imperialisták utasításai alapján cselekszik, a jugoszláv vezetők pedig Sztálint és elvtársait azzal vádolták meg, hogy „a

szocialista rendszer állami kapitalizmussá alakították”. A szovjet – jugoszláv szembenállás különösen 1949–1953 között volt éles, és hozzájárult ahhoz, hogy a kommunisták a „szocialista tábor” többi országában különös kegyetlenséggel bántak el az ellenzékkel. Minden ország vezetői körei felgyorsították a szocializmus sztálini modelljének meghonosítását. A konfliktus megváltoztatta Jugoszlávia külpolitikai helyzetét. A „hidegháború” időszakában Jugoszlávia magára maradt. Ez a körülmény arra készítette az ország vezetőit, hogy más szövetségeket keressenek és átgondolják az ország fejlődésének útját. 1950-ben használta először Tito a „független szocializmus” kifejezést. A JKP által kidolgozott új modell szerint az állam fokozatosan elhal, ahogyan intézményei fokozatosan „a közvetlen demokrácia és öngazgatás” rendszerének láncszemeivé válnak. A gazdaságban meghatározó volt, hogy nem fogadták el a terüvatasításos rendszer és a piacgazdaságra tértek át.

Az új fejlődési modellnek megfelelően a vállalatokat átadták a munkáskollektíváknak és biztosították számukra a gazdálkodási önállóságot. Az állami tervezés csak az általános arányokat határozta meg, amely alapján a munkáskollektívák kidolgozták munkaterveiket. Az agrárszférában a parasztoknak megengedték, hogy kilépjenek a kollektív szervezetekből és magángazdaságokat hozzanak létre. Eladhatták és bérelhették a földet, bér-munkát alkalmazhattak. A politikai életben nőttek a szövetségi köztársasági intézmények jogkörei és bevezették az öngazgatást. A JKP új neve a **Jugoszláv Kommunista Szövetsége (JKSZ)** lett, amelyik bejelentette, hogy fő feladatának az események eszmei és politikai befolyásolását tekinti. Az öngazgatás elve határozta meg az egész társadalom életét és bekerült az 1953-as Alkotmányba is.

Következtetések

- ▶ A háború utáni időszakban Lengyelország, Magyarország, Bulgária, Románia, Csehszlovákia és Jugoszlávia kommunista pártja a Szovjetunió támogatásával megszilárdították monopol hatalmukat és hozzáláttak az államosításhoz, az iparosításhoz és az erőszakos kollektivizáláshoz. A társadalmi fejlődés sztálini totalitárius modelljének a Szovjetuniótól való átvétele célszerűségét a büntetéstől való félelem miatt senki sem merte megkérdőjelezni.

Kérdések és feladatok

1. Kit választottak meg Lengyelország elnökévé 1947-ben? **2.** Melyik politikai párt volt a legnépszerűbb a háború utáni Magyarországon? **3.** Mikor kiáltották ki a Bolgár Népköztársaságot? **4.** Ki volt a háború utáni Román Királyság első kormányfője? **5.** A szavazatok hány százalékát szereztek meg a cseh és a szlovák kommunisták az 1946-os parlamenti választásokon? **6.** Mit tűzött ki a gazdaság legfőbb céljául Jugoszláviában az első öt éves terv.

7. Mutassátok be Lengyelország és Magyarország fejlődését az 1940-es évek második – az 1950-es évek első felében. **8.** Mi volt a közös és az eltérő Bulgária és Románia fejlődésében a nevezett időszakban? **9.** Mi jellemezte Csehszlovákia és Jugoszlávia fejlődését az időszakban?

10. Mutassátok meg a térképen Kelet-Közép-Európa azon országait, akiről szó volt a paragrafusban, nevezétek meg fővárosaikat. **11.** Töltsétek ki a „Kelet-Közép-Európa országai az 1940-es évek második – az 1950-es évek első felében” című táblázatot.

Ország	A fejlődés jellegzetességei

12. Kis csoportokban vitassátok meg a szocializmus sztálini modellje meghonosításának azonos és eltérő vonásait a kelet-közép-európai országokban.

10.§ Kelet-Közép-Európa országai az 1950-es évek második felében – az 1960-as években

1. Mit jelent a forradalom a társadalomban? Mi jellemzi a forradalmakat? **2.** Definíáljátok a „modernizáció” fogalmát. Hozzatok példákat a világban zajló modernizációs folyamatokra. **3.** Mi az intervenció? Hozzatok fel történelmi példákat az intervencióra. **4.** Mutassátok be Ukrajna fejlődését az 1950-es évek második felében – az 1960-as években.

A szocializmus sztálini modellje, amelyet rákényszerítettek a kelet-közép-európai országokra, nem felelt meg az országok adottságainak és történelmi hagyományainak. A régió országaiban különböző formában kiéleződtek a gazdasági és társadalmi-politikai válságjelenségek. Mivel a fennálló modell keretei között ezeket nem lehetett megoldani, ez a körülmény egyre közelebb hozta és elkerülhetetlenné tette a rendszer alapjaiban való megrendülését és végső széthullását.

1 Lengyelország. Miután a Szovjetunióban meghalt Sztálin, Lengyelország kísérletet tett arra, hogy megváltoztassa a fejlődési irányt. 1956-ban a Szovjetunióban az SZKP XX. kongresszusán Nyikita Hruscsov felszólalásában leleplezte Sztálin „személyi kultuszát”. Lengyelországban ebben az időben halt meg Bierut. Ez lökést adott, hogy kezdetét vegye

Keresztek az 1956-os poznaíni tömegfelkelés és a kommunista rendszer elleni későbbi lengyel lázadások emlékművén.

Bierut „személyi kultuszának” és az országban akkor fennálló rendszernek a kritikája. 1956 júniusának végén Poznańban munkássztrájkokra és sokezres tüntetésekre került sor. A résztvevők követelései: „Kenyere és szabadságot”, „Vonják ki a szovjet csapatokat” és „Szabad választásokat”. Az erőszakszervezetek kegyetlenül elfojtották a tüntetéseket. 74 ember meghalt, 600 ember lett üldözött. A PZPR vezetése a társadalom lecsillapítása érdekében reformokat és az üldözöttek rehabilitálását ígerte. Ám ezek az ígéretek a többséget nem nyugtatták meg.

1956 októberében a PZPR új vezetőjévé a rehabilitált kommunistát, **Władysław Gomułkát** választották meg. Úgy vélte, hogy a poznaíniak nem a szocializmus ellen tüntettek, hanem annak Bierut általi elferdítése ellen, mely hibákat ki lehet javítani.

A változások eredményeként a vállalatokat és a munkástanácsokat bevonták a tervezésbe. Két évvel később azonban jelentős mértékben korlátozták a munkástanácsok jogköreit. A társadalmi élet demokra-

tizálása hozzájárult a cenzúra enyhítéséhez, a rendőrség és a titkosszolgálatok jogköreinek korlátozásához. Új törvényeket alkottak a szejmről, a munkástanácsokról, a civil szervezetekről és a hadseregről.

Az agrárszférában a legfontosabb változás az erőszakkal létrehozott mezőgazdasági szövetkezetek felszámolása volt. Számuk két év alatt 1,5 ezerre csökkent. Rendeződött a viszony a római katolikus egyházzal. A szülők kérésére a gyermekek hittanoktatásban részesülhettek. A választók lehetőséget kaptak arra, hogy több jelöltre szavazzanak. Közgazdászokkal összefogva kidolgozták az ország gazdasága decentralizálásának és a gazdasági szereplők jogai kibővítésének programját.

A Gomułka által irányított lengyel vezetés reformintézkedéseinek köszönhetően némiképp javult a lakosság anyagi helyzete és csökkent a szociális feszültség a társadalomban. Ám a szocializmus sztálini modellje, mint a válság legfőbb okozója továbbra is fennmaradt és nem ébresztett kétségeket.

Az 1950-es évek végén a PZPR ráébredt, hogy az ország fejlődésének modellje és a reformok ellentmondásban vannak egymással, ezért irányt váltott.

Az 1961–1965-ös és az 1966–1970-es ötéves tervek, akárcsak a korábbiak, előirányozták a centralizált tervezés és irányítás, valamint a gazdálkodásban az extenzív módszerek túlsúlyának fenntartását. Ám még ilyen körülmények között is Lengyelország nemzeti jövedelme 1966–1977 között 80%-kal nőni tudott. A KGST-n belül Lengyelország a vasúti

szerelvények, valamint textilipari, elektrotechnikai és egyéb vállalatok be rendezéseinek előállítására szakosodott. A mezőgazdasági termelés az 1960-as években 25%-kal bővült, a falusi lakosság zömét immár az egyéni gazdálkodók tették ki.

Az 1960-as évek elejére a lengyel vezetés megfeledkezett a poznańi tömegfelkelésről. A reformok híveit eltávolították a hatalomból. Maga Gomułka kritikát nem tűrő autoriter vezetővé változott.

1960–1965-ben mindinkább kiéleződött az ellentét a PZPR és az értelmiség között. A Varsói Egyetem két tanárát, Karol Modzelewskit és Jacek Kurońt a PZPR tagjaihoz intézett „nyílt levél” miatt három és fél évre ítélték. 1968 végén a csehszlovákiai események hatására diáktüntetések kezdődtek az országban. Erőszakos elfojtásuk során többen megsérültek, 360 embert elítéltek, a tiltakozásokban részt vevő teljes tanári kart elbocsájtották.

Az 1960-as évek végén kifejezésre jutott az is, hogy az ország lakosságának különböző rétegei elégedetlenek anyagi viszonyaikkal. A szocialista Lengyelország életszínvonala messze volt a nyugati normáktól.

1970 decemberében az élelmiszerárak megemelése miatt tömegsztrájkokra került sor Gdańskban, Gdyniában és Sopotban. Elfojtásuka a hatalom bevetette a hadsereget. A katonaság fegyveres beavatkozása országos felháborodást keltett. A válságból a hatalom úgy próbált kilábalni, hogy megemelte a minimáltbért, a nyugdíjakat és a szociális segélyeket. Ezzel egyidejűleg Gomułkát leváltották, a PZPR új vezetője **Edward Gierek** lett.

A „Gomułka-korszak” lezárultával a párt ideológiailag megújult. A hagyományos kommunista irányelvek mellé bekerült a „nemzeti szolidaritás” jelszava. A PZPR letett arról, hogy totális felügyeletet gyakoroljon a kultúrában és a tudományban. A decemberi események hatására a munkásság úgy érezte, hogy képes befolyásolni az országban zajló eseményeket.

2 Magyarország. Magyarországon a politikai élet demokratizálása 1953-ban vette kezdetét, amikor **Nagy Imre** lett a kormányfő. Felszámolták a kényszertáborokat, szabadon engedték a politikai fogvatartottakat, csökkentték a tőkebefektetést a nehéziparba. A falusiaknak megengedték, hogy kilépjenek a termelőszövetkezetekből. Ugyanakkor „a magyar Sztálin” Rákosi Mátyás továbbra is a Magyar Dolgozók pártjának főtájkára volt. A kormányfő reformtörekvéseit nem fogadta el és ellenállást tanúsított.

1955-ben, miután a Szovjetunió vezetését meggyőzte arról, hogy a kormányfő reformjai az ország kárára vannak, Rákosi leváltotta Nagy Imrét és megállította Magyarország demokratizálódási folyamatát. A válságjelenségek egyre gyűltek. A közvélemény gyökeres változásokat várt el. 1956-ban Rákosi távozott a hatalomból „egészségi állapotára való tekintettel”.

Magyarország zászlaja, melynek közepéről kivágták a kommunista címet. Ez a zászló lett az 1956-os forradalom jelképe. Budapest

? Véleményetek szerint mit akartak ezzel üzeni az 1956-os magyarországi forradalom résztvevői?

1956. október 6-án a hatalom által 1949-ben kivégzett politikai üldözöttek újratemetése hatalmas antikommunista demonstrációvá nőtte ki magát. A helyzetet tovább élesítették a lengyelországi antikommunista lázongásokról érkező hírek. A magyarországi demonstrációk népfelkelésbe torkolltak.

Az ország vezetése a felkelés elfojtására segítséget kért a szovjet hadsereg parancsnokságától. Október 24-én Budapest utcáin megjelent a szovjet katonaság. A városban fegyveres összecsapásokra került sor, melyek során több tucat felkelő és szovjet katona halt meg.

A budapesti véres események nem állították meg a magyar forradalmat, hanem annak szétterjedését segítették elő. A radikális az utcákon pogromokat hajtottak végre a hatalom képviselőivel szemben.

1956 október végén a Magyar Dolgozók Pártja vezetését a reform beállítottságú Kádár János vette át. Ezzel egyidejűleg Nagy Imre, aki a felkelők oldalára

állt, többpárti kormány alakításába fogott. Rendeletet írt alá a tüzszünetről és a szovjet csapatok kivonásáról Budapest területéről. A fegyveres felkelés résztvevőinek amnesztiát hirdetett. Mindezeket az intézkedéseket jóváhagyták a Szovjetunió Magyarországon levő képviselői.

Miután a szovjet hadsereg elhagyta Budapestet, pogromok kezdődtek a kommunisták ellen, vezetőik ellen valóságos vadászat indult. A helyzet miatt az USA fontolóra vette a magyarországi eseményekbe való beavatkozást. A szovjet vezetés, hogy megelőzze az amerikaiakat, katonai intervenciót hajtott végre Magyarország ellen.

Budapesten súlyos harcok bontakoztak ki, a szovjet hadsereggel mintegy 15 ezer felkelő szállt szembe. A létszámfölényben levő intervenciósi erők elfojtották a magyar forradalmat. A harcokban közel 3 ezer magyar halt meg, 19 ezren megsebesültek.

1956 novemberében a szovjet katonaság támogatásával Kádár és támogatói visszatértek a fővárosba és bejelentették győzelmüket. Nagy Imre és társai elhagyták Magyarországot, az új hatalom hozzálátott a kommunista rezsim restaurálásához. A Magyar Dolgozók Pártja helyett létrejött a **Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)** Kádár János vezetésével. Az 1956-os eseményeket a kommunisták „ellenforradalmi kísérletnek” nevezték el. Mintegy 1,5 ezer embert, akik részt vettek a forradalomban, halálra ítélték, 16 ezer embert csuktak börtönbe. 1958-ban Nagy Imrét visszahozták az országba és kivégezték.

Kádár azonban nem csak büntetett, hanem engedményeket is tett. Eleget tett az 1956-os magyar forradalomban megfogalmazott követelések jelentős

részének. A nehézipar fejlesztését visszafogták, a termelőszövetkezetek működését üzleti alapúvá tették. Ezeknek az intézkedéseknek az összességét az MSZMP Magyarországon „a szocializmus alapjai lerakásának” nevezte. Politikai téren visszatértek az egypártrendszerhez és az Alkotmányban rögzítették a kommunista párt vezető szerepét a társadalomban. 1967-ben az országban egyéni választókerületeket hoztak létre, amelyekben több jelöltre lehetett szavazni.

1968 elején Magyarországon gazdasági reform vette kezdetét. Ennek lényege a piacgazdaság egyes elemeinek meghonosítása és az irányításban a parancsuralmi-adminisztratív módszerek csökkentése volt. A vállalatok bizonyos fokú önállóságot kaptak, a dolgozókat pedig anyagilag érdekeltté tették munkájuk végeredményében. Azonban 1970-es évek elején szovjet nyomásra leállították a gazdasági reformokat.

3 Bulgária. Azok a változások, amelyek Sztálin halála után a Szovjetunióban bekövetkeztek, Bulgária vezetőit arra ösztönözte, hogy megújítsák politikájukat. Felszámolták a munkatáborokat, enyhítettek a munkafegyelemre vonatkozó szigorú szabályokon, emelték a fizetéseket és csökkentették a bolti árakat. Külpolitikai téren rendeződtek a kapcsolatok az USA-val, Jugoszláviával és Görögországgal.

1954-ben a Bolgár Kommunista párt főtitkára **Todor Zsivkov** lett. Kezdeményezésére 1956-ban elítélték a „személyi kultusz” megnyilvánulásait, és kinyilvánították, hogy a BKP politikájában visszatér a „lenini elvekhez”, elősegíti a munkáskollektívák és a társadalmi szervezetek részvételét a társadalmi életben. Ám a magyarországi események hatására a hatalom ismét szigorúbban lépett fel a máskéntgondolkodók ellen.

1958 augusztusában a bolgár kommunisták bejelentették, hogy az országban létrejött a kommunizmus anyagi-technikai bázisa, a következő évben pedig meghirdették az ország gazdasági fejlődésének gyorsítását. Ezzel összefüggésben a mezőgazdaságban a szövetkezeteket összevonták, gépekkel látták el. Ennek ellenére a mezőgazdasági termelés volumene alig érte el a háború előtti szintet. 1962-ban Bulgária a gabonát Kanadából importálta.

Az iparban 1966-ben megkezdték a régi berendezések és a kézi munkaeszközök lecserélését. Ez a kommunisták által kidolgozott, az ország 1961–1980 közötti távlati fejlesztési tervében foglaltaknak megfelelően ment végbe. A terv előirányozta Bulgáriában a szocializmus felépítését és az áttérést a kommunizmus építésére. 1962-ben szovjet segítséggel Zsivkov kormányfő lett, majd kilenc évvel később az Államtanács elnöke is. Ily módon a kezében összpontosultak az ország irányításának csúcspozíciói.

4 Románia. Miután a Szovjetunióban megkezdődött a desztalinizáció folyamata, a román vezetés is elismerte, hogy az országban jelen vannak a sztálinizmus megnyilvánulásai, melyekkel fel kell venni a küzdelmet. Ám a sztálinizmus megnyilvánulásaival szembeni küzdelem kimerült a külsőségek

felszámolásában. 1956-ban a kommunista párt bejelentette, hogy felszámolták a „személyi kultusz” maradványait, törvénysértés pedig nem történt Romániába, így nincs szükség rehabilitációra se. Gyakorlatilag annyi történt, hogy az orosz nevű utcáknak és iskoláknak román nevet adtak.

Az 1956-os magyar forradalom idején az ország vezetése tartott attól, hogy a forradalomhoz csatlakoznak a romániai magyarok, ezért fokozták a népcsoport elnyomását. Románia teljes mértékben támogatta a Magyarország elleni szovjet intervenciót. Megtiltották, hogy a helyi magyarok bármilyen kapcsolatot tartsanak fenn Magyarországgal. A magyar nacionalizmus elleni harc jelszavával bezártak több magyar oktatási intézményt és felszámolták a Magyar Autonóm Tartományt.

Az 1950-es évek végén Románia és a Szovjetunió kapcsolataiban súrlódások keletkeztek amiatt, hogy a Szovjetunió a KGST-tagországok gazdasági specializációjára törekedett. Ennek megfelelően Romániának nyersanyagot és mezőgazdasági termékeket előállító országgá kellett volna válnia.

Az 1960-as évek elején a román kommunisták között megjelentek egy új nemzedék képviselői. Ők a legfontosabb célnak a „nemzeti kommunizmus” felépítését, valamint a szocialista országok között olyan viszonyrendszer kialakítását tartották, amelyben minden ország egyenlő és a Szovjetunióknak nincs vezető szerepe.

1965-ben a „nemzeti kommunizmus” hívét, **Nicolae Ceaușescu**t választották meg a Román Munkáspárt vezetőjévé, melynek nevét **Romániai Kommunista Pártra (RKP)** változtatta. Megváltozott az ország neve is – **Román Szocialista Köztársaságra**. Tevékenysége első időszakában Ceaușescu nagy társadalmi támogatottságot élvezett. Ezt elősegítette a stabil gazdasági helyzet, valamint a rájátszás a román nép nacionalista érzelmeire.

Azonban a gazdaság extenzív módon fejlődött. Minden pénz az ipar fejlesztésére költöttek, a mezőgazdaságot pedig maradványelven finanszírozták.

A „szocialista tábor” országai közötti szinte összes megállapodáshoz és egyezményhez Románia „különvéleményt” fűzött. A nyugati országok Romániát, a KGST-vel és a Varsói Szerződéssel kapcsolatos álláspontja miatt „disszidensnek” tartotta Moszkva szövetségesei között. Ennek köszönhetően Románia kapta a Nyugattól a legnagyobb támogatást a kereskedelem elősegítésére, és Romániának nyújtottak a legkedvezőbb feltételekkel hitelt.

A lavírozás a Szovjetunió és a Nyugat között lehetővé tette Ceaușescu számára, hogy megtartsa a hatalmat az országban, egyúttal azt az üzenetet közvetítette a Szovjetunióknak, hogy nem célszerű nyomást gyakorolni rá. 1968-ban Ceaușescu elítélte Csehszlovákia

Ceaușescu személyesen részt vett Csehszlovákia Varsói Szerződés általi megszállása ellen tiltakozó nagygyűlésen. Bukarest (Románia). 1968.

megszállását a Varsói Szerződés csapatai által, s ezt az álláspontját nagyra értékelte a Nyugat. Ezek a körülmények lehetővé tették számára, hogy 1969-ben az országon belül nekimenjen az ellenzéknek.

1971-ben a román kommunista vezetés bejelentette, hogy az országban a saját útját fogja követni a sokoldalúan fejlett szocialista társadalom építése során.

5 Csehszlovákia. A Szovjetunióban zajló desztalinizációs folyamatok Csehszlovákiában is indukáltak politikai liberalizációs folyamatokat. Aktivizálták tevékenységüket a társadalmi szervezetek és a katolikus egyház. Diskurzus alakult ki **Csehszlovákia Kommunista Pártja (CSKP)** korábbi tevékenységével kapcsolatban és arról, ahogy az állam fejlődésének távlatait szemléli.

1956-ban a CSKP elítélte a sztálinizmust és annak híveit a pártban. Óvatos és korlátozott lépéseket tettek az ország gazdasága irányításának decentralizálása érdekében. Az 1956-os magyarországi és lengyelországi események hatására a CSKP fokozott nyomást gyakorolt azokra, akik megújulást követeltek. Ám az országban épp ekkoriban nyert teret a kiábrándultság a szocialista eszmékben és azok megvalósításában a kommunisták által. Ennek hatására fokozódott az uralkodó rendszer bírálata és annak tudatosítása, hogy szükség van a társadalmi élet demokratizálására.

1960-ban a parlament elfogadta az új Alkotmányt, amely kinyilvánította, hogy befejeződött a szocialista társadalom építése. Az ország nevét **Csehszlovák Szocialista Köztársaságra** változtatták. Az Alkotmány ugyanakkor gyakorlatilag megszüntette a szlovák felső hatalmi szervezetet. Szlovákiát teljes egészében Prágából irányították. Szlovákia, egy országban Csehországgal, nem kapott politikai és állami egyenlőséget.

Az 1960-as évek elején a CSKP vezetői gazdasági reform kidolgozását kezdeményezték. Ez előíranyozta a tervgazdálkodás fokozatos leépítését és a piaczgazdasági viszonyokra való ellenőrzött áttérést. 1965-ban a reformtervet jóváhagyták.

Ilyen feltételek közepette a cseh és a szlovák kommunisták között megjelentek a gazdasági reformoknak megfelelő „szocialista demokrácia” új modelljének támogatói. Ezeknek a nézeteknek a terjedése ahhoz vezetett, hogy az 1960-as évek második felében az országban társadalmi mozgalom indult el a gazdasági és politikai reformok elmélyítéséért, az **„emberarcú szocializmus”** felépítése érdekében.

„A Szovjetunióval sohasem!” plakátot visznek a tüntetők – a plakátszöveg az „Örökre a Szovjetunióval!” jelszó parafrázálása. Karlovy Vary (Csehszlovákia). 1968.

? Véleményetek szerint miért volt szükség az ehhez hasonló jelszavakra?

„Emberarcú szocializmus” — fogalom, amely kifejezésre juttatta a kommunista rendszer megreformálásának kísérletét Csehszlovákiában 1968-ban a „prágai tavasz” idején. Tág értelemben – a szocialista eszméknek a demokratikus társadalom eszméivel való vegyítése.

„Prágai tavasz” 1968 — a politikai liberalizáció és a társadalmi-politikai reformok időszaka Csehszlovákiában 1968 január –augusztusa közötti időszakban, melynek célja az „emberarcú szocializmus” felépítése volt.

Így alapozta meg az országban fennálló kommunista rendszer megreformálásának szükségességét a reformok támogatója **Alexander Dubček**.

1966-ban kezdetét vette a gazdasági reformok megvalósítása. Ám a CSKP vezetése, amelynek élén **Antonín Novotný** államfő állt, nyíltan akadályozta ezt a folyamatot. A hatalom a megtorlás eszközához folyamodott, kijelentve, hogy „a demokráciának és a szabadságnak vannak korlátai”.

1967 októberében Prágában diáktüntetések kezdődtek, melyek résztvevői az ország demokratizálását követelték. A társadalom mélyen elítélte, hogy a hatalom erőszakkal lépett fel a tüntetőkkel szemben.

Az országot és annak vezetését elérte a válság. 1968 januárjában a demokratizálást ellenző Novotnýt eltávolították a CSKP KB első titkári pozíciójából és helyére a reformpárti Alexander Dubčeket választották meg. Novotný azonban továbbra is betöltötte az államfői pozíciót. Az ez után következő események úgy kerültek be az ország történelmébe, mint az **1968-as „prágai tavasz”**.

A reformpártiak által megvalósítani kívánt változások a szocializmus deformációjának kijavítását és a társadalmi élet demokratizálását célozták. Egyik fontos feladatuknak tartották Szlovákia jogi helyzetének rendezését is. 1968 márciusában eltörölték a cenzúrát, ami elősegítette polgári aktivitást. Új társadalmi-politikai szervezetek alakultak, egyre népszerűbb volt a „kommunisták nélküli szakszervezetek” mozgalom. Szlovákiában nemzeti mozgalom bontakozott ki.

Ezzel egyidejűleg a CSKP-n belül kiéleződtek az ellentétek a reformok hívei és ellenzői között. A társadalom nyomására Novotný lemondott az államfői pozícióról. Március végére a reformpártiak megszerezték az országban az állami-politikai tisztségek többségét.

A szovjet vezetés, amelyet nyugtalanított a reformpártiak népszerűsége, nyílt nyomásgyakorláshoz folyamodott, követelte a csehszlovák vezetéstől, hogy hagyjanak fel a reformokkal. Eközben a csehszlovákiai neosztálinistákra támaszkodott, akik a reformpártiakat revizionistáknak tartották, akiknek tevékenysége „lerombolja a szocializmus vívmányait”.

A csehszlovákiai reformok teljes elutasítása ahhoz vezetett, hogy a Szovjetunió és szövetségesei elhatározták, hogy erővel állítják meg ezt a kísérletet. 1968. augusztus 21-én megkezdődött a Varsói Szerződés tagállamai (Románia kivételével) hadseregeinek bevonulása Csehszlovákiába „a szocializmus értékeinek megvédése” céljából. A Varsói Szerződés közel 500 ezres hadserege megszállta Csehszlovákiát. **Ludvig Svoboda** államfő parancsára a csehszlovák hadsereg

nem tanúsított ellenállást. Az ország lakosságát felháborította a megszállás. A szervezetlen tiltakozásokban több tucat ember halt meg. A reformpárti vezetőket, Dubčekkel az élen letartóztatták és Moszkvába vitték.

Svoboda és azok, akiket a szovjet vezetés meghagyott a tisztségében, hozzáláttak „a válsághelyzethez kivezető program” megvalósításához. A szovjet hadsereg „ideiglenesen” ország területén maradt. Az országot a szlovák és a cseh köztársaságok föderációjává alakították. Az előző vezetés minden reformját visszavonták. Csehszlovákia megszállását a nyugati országok mellett szocialista országok is elítélték – Jugoszlávia, Románia, Albánia és Kína.

Az ország megszállása megakasztotta a szocializmus sztálini modellje megreformálásának kísérletét. A cseh kommunisták új vezetőjévé a neosztálinista **Gustáv Husákot** választották meg. Az új politikai rendet a „normalizáció” rendszerének nevezték. A legfőbb cél az volt, hogy biztosítsák a stabilitást a társadalomban a CSKP vezető szerepének helyreállításával, valamint betartsák a „marxizmus-leninizmus elveit”. A „normalizáció” jegyében az új vezetés harcot kezdett az „antikommunista ideológia és propaganda” ellen. 1969-től Csehszlovákiában ismét bevezették a cenzúrát. Üldözték a reformok híveit és a hatalom bírálóit. A reformok híveit megakadályozták abban, hogy megfelelő állásokhoz jussanak, 117 író megfosztották a publikálás lehetőségétől. A színházak dolgozóinak 40%-át bocsájtották el úgy, hogy többé nem helyezkedhettek el a szakmájukban. Csak 1969-ben az üldöztetések miatt 140 ezer ember hagyta el az országot.

6 Jugoszlávia. Az 1950-es évek közepén a kommunista párt az ország fejlődése legfontosabb irányainak a desztalinizációt, a demokratizálást, a decentralizálást, a bürokráciamentesítést, a piacgazdaság fejlesztését és a nyugati országokkal a kapcsolatok építését tartotta. Ám a „hidegháború” körülményei közepette mindezeket a feladatokat a maguk teljességében nem lehetett végrehajtani. Ugyanakkor a kommunisták tervét az országban a „független szocializmus” felépítésére vonatkozóan a társadalom nem fogadta osztatlan elismeréssel. Éppen ezért a demokratizálás folyamatában a jugoszláv vezetés megtorlásokat alkalmazott mindazokkal szemben, akik nem értettek egyet a politikájával.

Az 1950-es évek második felében – az 1960-as évek elején Jugoszlávia gazdasága nagy ütemben fejlődött. Az ipari növekedés éves szintje 14%-ot tett ki. Sikeresen vonták be az áru-pénzügyi rendszerbe a mezőgazdaságot. Ugyanakkor ellentétbe kerültek egymással a föderáció köztársaságai, amelyek a gazdasági fejlettség szintje tekintetében eltértek egymástól. A gazdagabb köztársaságok a gazdálkodásban nagyobb önállóságra törekedtek, a szegényebbek pedig – az állam segítségére vártak. Az öngazgatás mértékéről és lényegéről szóló diskurzusok hamar nacionalista színezetet kaptak.

Az 1963-as új alkotmány alapján az ország neve **Jugoszláv Szocialista Szövetségi Köztársaságra** változott. 1965-ben mélyreható gazdasági reform

vette kezdetét. A reform előirányozta az intenzív gazdálkodási módszerekre való áttérést, az aktív részvételt a nemzetközi munkamegosztásban, a munka termelékenységének fokozását és egyéb intézkedéseket, amelyek segítették a gazdaság minőségi megújítását. Eközben a föderáció szubjektumainak jogai és önállósága bővült. A gazdasági reform eredményeképpen az 1970-es évek elejére elérte a közepesen fejlett európai országok szintjét. Azonban a reform negatív következménye volt, hogy nőttek a föderáció szubjektumai gazdasági és kulturális fejlettségi szintje közötti különbségek.

A „független szocializmus” modellje enyhítette a kommunista rendszer megnyilvánulásait az országban. Azonban a fennálló rendszer megőrizte autoriter jellegét, ami elsősorban Tito „személyi kultuszában” nyilvánult meg.

Miután 1967-ben Jugoszlávia megnyitotta határait, megélnékültek a kapcsolatai a Nyugattal. Ez gyökeres változásokat eredményezett a polgári társadalmi tudatában (főleg az ifjúság körében). **1968 májusában** az országban diáktüntetések zajlottak, ahol a tüntetők a társadalmi-politikai élet további demokratizálását követelték. A tüntetéseket a hatalom erőszakkal fojtotta el. Azonban ez nem állította le a demokratizálási mozgalmat. Az ország különböző régióban ez a követelés gyakran összekapcsolódott nacionalista követelésekkel. **1970-ben** a „Horvátország újjászületése” jelszóval elindult tiltakozás kiterjedt az egész köztársaságra. A helyzetet értékelve Tito kijelentette, hogy „Jugoszlávia etnikai polgárháború szélére sodródott”. Csak 1971 őszén tudták a rendfenntartó erők végleg letörni a horvát ellenzékét.

Következtetések

- ▶ Az 1950-es évek második felében – az 1960-as években Kelet-Közép-Európa országaiban, amelyek a kommunista fejlődési utat választották, válság söpört végig.
- ▶ A fennálló működési modellek modernizálására tett kísérletek a Szovjetunió vezetésének ellenszempontjává és kegyetlen megtorlást váltottak ki.
- ▶ Jugoszlávia, amelyik nem követte a szocializmus sztálini modelljét, saját, „független szocializmus” elnevezésű modelljét igyekezett megvalósítani.

Kérdések és feladatok

1. 1956 júniusában melyik lengyelországi városban voltak munkássztrájkok és többezres tömegtüntetések? 2. Hány áldozata volt a felkelők körében az 1956-os magyarországi forradalomnak? 3. Mikor lett a bolgár kommunista vezetője Todor Zsivkov? 4. Milyen indokkal számolta fel a román hatalom a Magyar Autonóm Tartományt? 5. Mi volt a „prágai tavasz”? 6. Mely eseményt nevezte Tito az etnikai polgárháború előszobájának?

7. Mutassátok be, miben nyilvánult meg a kommunista rezsim válsága a korabeli Lengyelországban. 8. Mutassátok be a korabeli Magyarország fejlődésének legfontosabb jellegzetességeit. 9. Hasonlítsátok össze a kommunista rezsim működését Bulgáriában és Romániában. 10. Mutassátok be a társadalmi-politikai berendezkedés modernizálására

tett kísérletet Csehszlovákiában és az azt követő szovjet katonai intervenciót. **11.** Miben különbözött Jugoszlávia fejlődési útja a kelet-közép-európai térség többi országáétól?

12. Vitassátok meg a következő kérdést: „Az országban a hatalom megszerzésére törekvő ember etikai normái (a korabeli kelet-közép-európai országok antikommunista mozgalmi személyiségeinek példáján).” **13.** Töltsétek ki a „Kelet-Közép-Európa országai az 1950-es évek második felében – az 1960-as években” című táblázatot.

Ország	Fejlődési sajátosságok

14. 1968. júliusában Alexander Dubček felszólalt a cseh televízióban és olyan politika folytatására szólított fel, amelyben „a szocializmus nem veszíti el emberi arcát”. Mondjátok el véleményeket arról, milyennek kell lennie bármely ideológiát követő politikusnak ahhoz, hogy ne veszítse el emberi arcát. **15.** Készítsetek összefoglaló előadást „Prágai tavasz, 1968” címmel.

11.5 Kelet-Közép-Európa országai az 1970–1980-as években

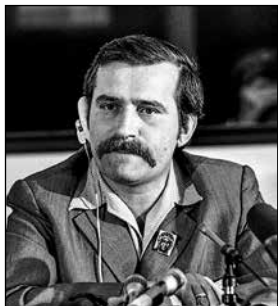
1. Hozzatok fel példákat válságjelenségekre a kelet-közép-európai országok fejlődésében az 1950–1960-as években. **2.** Milyen előzmények vezettek a kommunista rezsimek megreformálásának kísérleteihez a térségben? **3.** Melyek voltak Ukrajna fejlődési sajátosságai az 1970–1980-as években?

Lengyelország. A LEMP vezetőinek lecserélése az 1970. decemberi eseménye után megnyugvást hozott az országban, amely mindazonáltal valódi változásokra várt. 1971-ben újabb munkássztrájkokra került sor Szcze-cin, Łódź városokban. A párt, figyelemmel a társadalom hangulatára, zászlajára tűzte „Lengyelország modernizálását”.

Elhatározták, hogy ezeknek a terveknek a megvalósításához a nyugati országok technológiáját és hiteleit veszik igénybe. Az 1970-es években Lengyelország összesen 24 milliárd dollár kölcsönt kapott. Ez hozzájárult ahhoz, hogy csökkent a feszültség Lengyelország és a nyugati országok között. Az iparban az új berendezések mellett késztermékek előállítását szolgáló szabadalmakat is megvettek. Az agrárszférában megszüntették a kötelező mezőgazdasági termékbeszolgáltatást. A polgároknak lehetővé tették, hogy kisvállalkozásokat nyissanak, megkönnyítették a külföldi utazásokat. Ezeknek és egyéb intézkedéseknek köszönhetően a nemzeti jövedelem 10%-kal nőtt. A lakosság anyagi helyzete javult. A LEMP bejelentette, hogy az ország megkezdte a „fejlett szocialista társadalom” építését.

Ám az elért sikerek nem változtattak a szovjet fejlődési modell lényegén és jelentős mértékben azoknak a külföldi hiteleknek voltak köszönhetőek, amelyeket vissza kellett fizetni. Fájdalmas csapást mért Lengyelországra az 1974–1975-ös energetikai világválság is.

Lech Wałęsa. 1981.

1975-ben Lengyelország, miután nem volt képes fizetni az általa felvett hitelek kamatait, csődöt jelentett. A helyzetet jelentősen nehezítette, hogy a rossz termés miatt 1974–1975-ben élelmiszert kellett importálni.

Az 1970-es évek második felében Lengyelországban romlott a helyzet. A különböző társadalmi csoportok sorában az ellenzéki hangulatot felerősítették a munkássztrájkok és a tüntetések, amelyekre Lengyelország egyes városaiban került sor 1976 júniusában. Az országban fokozatosan legális ellenzéki mozgalom bontakozott ki.

Lengyelország gazdasági helyzete tovább is igen nehéz volt. Ennek következtében a lakosság anyagi helyzete folyamatosan romlott, az üzletek polcai kiürültek. Ugyanakkor virágozott a spekuláció és a „feketepiac”. A lengyel vezetés Edward Gierekkal az élen képtelen volt kezelni a helyzetet.

1980 közepén Lengyelország mély társadalmi-gazdasági és politikai válságba süllyedt. Sztrájkok követték egymást, melyekben több mint 700 ezren vettek részt. Gdańsk, Gdynia és Sopot sztrájkolói Üzemközi Sztrájkbizottságot hoztak létre, melynek elnökévé **Lech Wałęsát** választották meg. Hasonló bizottságok más városokban is alakultak. 1980 augusztusában a LEMP engedményeket tett a sztrájkolóknak és beleegyezett, hogy független szakszervezeteket alakítsanak, gazdasági reformok történjenek, emelkedjenek a bérek, korlátozva legyen a cenzúra stb. A sztrájkok azonban tovább folytatódtak. A gazdaság tovább zuhant. Az ország a teljes gazdasági összeomlás szélére került. 1980 szeptemberében Giereket leváltották, a párt élére új vezetőket választottak, a Lengyelországi Egyesült Munkáspárt elnöke immár Stanisław Kania lett. 1980. szeptember 17-én a gdański rendszerkritikusok megalapították „**Szolidaritás**” **Független Önkormányzó Szakszervezetet** Lech Wałęsa vezetésével. Egy év múlva már 10 millió tagja volt. Noha a szakszervezet elsősorban a munkásság érdekvédelmi szervezetének hirdette magát, valójában a kommunista rezsim megdöntésére törekedett.

A „Szolidaritás” ugyanakkor igyekezett keretek között tartani a helyzetet, hogy ne adjanak okot a Szovjetunióknak a katonai beavatkozásra. Az országban villámsebességgel mélyült a válság, egyre több volt a sztrájk és a tüntetés. A hatalom mindenért a sztrájkolókat tette felelőssé, az utóbbiak pedig – a kormányt. 1981 áprilisában Lengyelországban a húsrá bevezették a jegyrendszert. 1981 őszén az elmélyülő válság közepette a LEMP új vezetője a keménykezű védelmi miniszter, **Wojciech Jaruzelski** tábornok lett. Olyan időszakban történt ez, amikor a Szovjetunió és a Varsói Szerződés fontolóra vette a katonai beavatkozást.

1981. december 13-án Jaruzelski hadiállapotot vezetett be az országban. Több ezer ellenzékit (főként „Szolidaritás”-tagokat) letartóztattak és 50 munkatáborba internálták őket. A hadiállapot súlyos politikai és társadalmi korlátozásokkal járt együtt az ország lakossága számára.

A hadiállapot bevezetése csökkentette a feszültséget Lengyelországban. A Nyugat válaszul gazdasági szankciókat vezetett be Lengyelország és a Szovjetunió ellen. A Vatikán és az USA titkos szerződést kötött a lengyel ellenzék politikai támogatásáról.

Jaruzelski mélyreható gazdasági reform megvalósításába kezdett. Ez előírányozta a vállalatok önálló pénzügyi gazdálkodását, önálló irányítását és gazdasági önállóságát.

Ugyanakkor a „Szolidaritás”, amelyet meggyengítettek az üldöztetések, illegálisan folytatta a tevékenységét. A nyugati országok anyagi támogatásban részesítették az illegális mozgalom résztvevőit és családtagjaikat. 1982-től Lengyelországban a katonai hatalom puhított a rendszeren. Szabadon engedték az internáltak egy részét, eltörölték a kijárási tilalmat stb. 1982 júliusában a hadiállapotot is eltörölték. Ám továbbra is börtönben maradt több mint 200 ellenzéki, és közel 5 ezer ember kényszerűségről külföldön élt. A kommunista hatalom nem volt képes normalizálni a gazdaság helyzetét. 1983-ban gazdasági stagnálás jellemezte Lengyelországot.

Az „átalakítás” folyamatai, amelyek 1985-től kezdve a Szovjetunióban kezdődtek, elősegítették a társadalmi-politikai élet felélénkülését Lengyelországban. 1986-ban a LEMP meghirdette a szocialista viszonyok megújításának jelszavát, amelyet azonban a nép nem támogatott. 1988-ban a párt hivatalosan elismerte, hogy képtelen jobbítani a helyzetet az országban.

1989 februárjában–áprilisában zajlottak a LEMP, a római katolikus egyház és a „Szolidaritás” képviselőinek „kerekasztal-megbeszélései”, melynek végén dokumentumot fogadtak el az ország megreformálásáról. A politikai életben kiírták a választásokat az új parlamentbe és bevezették az államfői tisztséget. Ezzel gyakorlatilag megkezdődött az ország totalitárius kommunista politikai berendezkedésének lebontása. A Harmadik Rzeczpospolita elnöke 1989-től Wojciech Jaruzelski lett.

A „nemzeti felelősség” kormánya élére a „Szolidaritás” képviselője, Tadeusz Mazowiecki került. Az új hatalom megkezdte a kommunista berendezkedés lebontását Lengyelországban. 1989 végétől az ország új neve – Lengyel Köztársaság. Az Alkotmányból törölték a LEMP vezető szerepét, a

A „Szolidaritás” híveinek tüntetése.
Varsó (Lengyelország). 1981.

„**Átalakítás**” — azoknak a politikai és gazdasági reformoknak az összefoglaló neve, amelyek a Szovjetunióban valósultak meg az 1985–1991 közötti időszakban. Ennek a politikának az összetevői a belpolitikában – a nyíltság és a demokratizálást, a gazdaságban – a piacgazdaság egyes elemeinek bevezetése, a külpolitikában – a kapcsolatok rendezése a nyugati országokkal.

A lengyel állam történelmének korszakolása

Az állam megnevezése	Időszak
Első Rzeczpospolita	1569–1795
Második Rzeczpospolita	1918–1939
Lengyel Népköztársaság	1944–1989
Harmadik Rzeczpospolita (Lengyel Köztársaság)	1989-től napjainkig

keretében liberalizálták az árakat, befagyasztották a béreket, devalválták az aranytartalékot, privatizálták az állami tulajdont, liberalizálták a kereskedelmet stb.

1990-ben két fontos politikai esemény történt: a LEMP feloszlatta magát és Jaruzelski a mandátuma lejárta előtt lemondott az elnökségről. 1990 decemberében az ország lakossága Lech Wałęsát választotta meg államfőnek.

2 Magyarország. A gazdasági reform visszavonása után Magyarországon egyre romlott a helyzet. Egyre nőtt az ország eladósodottsága a nyugati hitelezők felé, ami a nem hatékony gazdasággal együtt válsághoz, a lakosság életszínvonalának visszaeséséhez vezetett. A következő évtizedben a gazdasági helyzet csak még bonyolultabbá vált. Magyarország politikai élete is pangás jeleit mutatta.

Az 1980-as évek közepére az ország kimerítette az extenzív fejlődésben rejlő lehetőségeket és szükségessé vált a megújulás. Magyarország lényegesen lemaradt a nyugati országok fejlődési színvonalától, külső adóssága pedig 1989-re elérte a 20 milliárd dollárt. A Szovjetunióban zajló „átalakítás” folyamatainak, a „szocialista tábor” többi országában zajló megújulás hatására az országban egyre erősödött a fennálló rendszerrel kapcsolatos kritika. 1988 közepétől Magyarországon sorra jöttek létre a különböző irányultságú szervezetek és mozgalmak. Némelyek ezek közül nyíltan felszólítottak a kommunista rezsim lebontására és a parlamenti demokráciához való visszatérésre. Miután a kommunisták nem gördítettek akadályokat a folyamatok elé, Magyarországon hamarosan többpártrendszer lett.

1989 októberétől az ország új neve – Magyar Köztársaság. A gazdaságban az ország megkezdte a visszatérést a piaci viszonyokhoz. Ugyanabban az évben az **MSZMP Magyar Szocialista Pártra (MSZP)** változtatta a nevét, és bejelentette a végleges szakítást a sztálinizmussal.

1990 márciusában több párt is elindult az országgyűlési választásokon. Az MSZP a szavazatok 9%-át szerezte meg. Ezzel az eseménnyel lezárult a kommunista fejezet Magyarország történetében.

Szovjetunióval való barátságot, a szocialista államot és a szocializmust.

1990 januárjától a gazdaság megreformálása célkitűzésének megvalósítása útját kezdetét vette az új program végrehajtása. Leszek Balcerowicz pénzügyminiszter, aki a monetarizmus elveinek volt a híve, hozzálátott a tervutasításos rendszer gyors átállítására a magántulajdonon alapuló piacgazdaság viszonyaira, ami utólag a „sokterápia” (Balcerowicz-terv) elnevezést kapta. Ennek

3 Bulgária. A korabeli bulgáriai kommunista rezsim továbbra is a szocializmus sztálini modelljén alapult. Az 1971-ben elfogadott Alkotmány az országot szocialista államnak nyilvánította, a kommunista pártot pedig – a társadalom vezető erejének. A legfelsőbb hatalom minden pozícióját Todor Zsivkov töltötte be. Úgy tűnt, Bulgáriában stabil a helyzet, a valóságban a válságjelenségek egyre halmozódtak. A lakosság életszínvonalának csökkenésével együtt járt a növekvő elégedetlenség Zsivkov személyes hatalmával, amely autoritárius jegyeket hordozott.

Bulgária energiaellátásban válságot okozott a 4,4 milliárd dolláros külföldi hitel visszafizetési kötelezettsége. A bolgár társadalom többsége felháborodott azon, hogy a háztartások energiaellátása csak meghatározott napszakokban volt biztosított.

A társadalmi-politikai válság elmélyülésének és rendszerszintűvé válásának következménye volt az ellenzéki szervezetek létrejötte, amelyek illegálisban vagy külföldön működtek. Ezek voltak a „Szabad és Független Bulgária”, az „Emberi Jogok Bolgár Ligája”, a „Szociáldemokrata Párt”, a „Bolgár Nemzeti Front” és mások.

Zsivkov rezsimje sorsát illetően meghatározó szerepe volt az 1985-ban Mihail Gorbacsov által a Szovjetunióban elkezdett „átalakítási” folyamatnak. Zsivkov azonnal kijelentette, hogy nem fogadja el a Szovjetunióban végbemenő változásokat, és azokra nincs szükség Bulgáriában. Azonban a Bolgár Kommunista Pártban már 1987-ben elkezdtek arról beszélni, hogy a bolgár társadalomnak szüksége van az „átalakításra” önkormányzati alapon. Zsivkov rezsimje, azon igyekezve, hogy megőrizze a hatalmat, meglehetősen következetlenül cselekedett. Ennek következtében a gazdasági növekedés 1989-ben az 1988. évihez képest több mint 12%-kal csökkent. A lakosság növekvő elégedetlensége tüntetések, nagygyűlések kísérték és új civil mozgalmak jöttek létre.

A bulgáriai politikai változásoknak lökést adtak az 1989 végén a kelet-közép-európai országokban végbement forradalmi változások. 1989 novemberében a reform kommunista párton belüli híveinek nyomására Zsivkov beadta a lemondását. Az új vezető a reformkommunista **Petar Mladenov** lett.

1990 januárjában a parlament a nép követelésére eltörölte az Alkotmányban a Bolgár Kommunista Párt „vezető szerepét a társadalom és az állam életében”. Ugyanazon év tavaszán a BKP neve **Bolgár Szocialista Pártra (BSZP)** változott.

1990 augusztusában Bulgária elnökévé választották az ellenzék egyik vezetőjét, **Zselju Zselevet**. Ugyanazon év novemberében a parlament jóváhagyta az ország új nevét – **Bolgár Köztársaság**.

4 Románia. Az 1970-es években Ceaușescu egyeduralmának kiépítésével volt elfoglalva. Románia szinte összes fontos pozíciójába családtagjait és rokonait ültette, több mint 40 főt. Ceaușescu „személyi kultusza” hatalmas méreteket öltött. Az óvodásoktól a többbezres „önkéntes” kórusokig

a tereken a teljes lakosság „az ország, az egész nép atyját és anyját” dicsőítette – így nevezték Ceaușescu-t és feleségét, Elenát. Mindeközben a nép életszínvonala gyorsan csökkent, még a „szocialista tábor” országaihoz képest is alacsony volt.

Az 1970-es évek második felében – az 1980-as évek elején a Ceaușescu-klán politikájának eredményeképpen az ország súlyos válságba került. A gazdaság stagnált. Az ország nyugati adósságállománya az 1980-as évek közepére elérte a 11 milliárd dollárt. Cinikus módon az embereknek az elért sikereket sulykolták. 1982-ben korlátozást vezettek be az élelmiszerekre, a gázfogyasztásra, a tüzelőanyag és villamos energia fogyasztásra. Az egyszerű román emberek otthonaiban telente 10–12 fok volt. „Minden román vezérének” rezsimje kategorikusan elvetett minden változtatást.

Az 1980-as évek közepére Romániában az élet minden területén megmutatkozott a mély válság. A lakosságot eluralta az apátia, az emberek elvesztették a hitüket. Miután a „szocialista tábor” többi országában elindultak a megújulási folyamatok, Ceaușescu kijelentette, hogy azokra Romániában nincs szükség. A hatalom megtorlásai miatt az országban nem volt szervezett ellenzék. Ugyanakkor 1987 végétől Románia különböző régióiban tiltakozó megmozdulások ütötték fel a fejüket. A hangoztatott jelszavak: „Adjatok fűtést!”, „Adjatok enni a lakoságnak!”, „Le a diktatúrával!”, „Le Ceaușescuval!”. Minden megmozdulást könyörtelenül elfojtottak.

1989 decemberében a hatalom elfojtotta a megmozdulást az erdélyi városban, **Temesváron**, melynek során több mint 100 ember meghalt. A véres események az egész országban felháborodást váltottak ki. A Ceaușescu lázongások elfojtására az utcákra kivezényelték a katonaságot és a harckocsikat, aminek következtében nőtt az áldozatok száma. Ceaușescu feleségével együtt helikopteren elmenekült Bukarestből. Târgoviște városában elfogták,

rögtönítélő bíróság elé állították őket. A két órás zárt tárgyalás végén agyonlőtték a házaspárt. Közben Románia számos városában súlyos utcai harcok zajlottak, melyekben több ezer ember vesztette életét.

1989. december 23-án az újonnan alakult **Nemzeti Megmentési Front** bejelentette Ceaușescu rezsimjének megdöntését és a kommunista párt feloszlását. 1990 májusában Romániában megtartották az első szabad parlamenti választásokat. Ezen a Nemzeti Megmentési Front szerezte meg a győzelmet a szavazatok 85%-ával. Az ország elnökévé **Ion Iliescut**, a Nemzeti Megmentési Front tanácsának elnökét választották meg. Az új hatalom súlyos társadalmi szembenállás közepette fogott hozzá a gazdasági és politikai átalakításokhoz.

Tüntetések Ceaușescu rezsimje ellen. A diktátor portréja Hitler-bajszot rajzoltak. Temesvár / Timișoara (Románia). 1989.

1991-ben elfogadta a parlament, majd a nép népszavazáson megerősítette az új Alkotmányt. Romániát nemzeti, unitárius, jogkövető, demokratikus és szociális országgá nyilvánították, melynek államformája az elnöki köztársaság.

5 Csehszlovákia. Csehszlovákiában az 1970-es években a konzervatív kommunisták revansot vettek. A kommunista pártot irányító, és 1975-től köztársasági elnök Husák rezsimjének politikai irányvonala zsákutcába vezette az országot.

Az 1970-es évek második felében a csehszlovák gazdaságban válságjelenségek mutatkoztak. Az ipari termelés üteme és a nemzeti jövedelem évről évre csökkent. Az 1980-as években egyre nőtt a technikai elmaradás a nyugati országoktól. A negatív tendenciák ellenére az állam el tudta kerülni, hogy külföldi hiteleket kelljen felvenni és a második helyet foglalta el a „szocialista tábor” országai között az életszínvonal tekintetében. A csehszlovák gazdaság fokozatosan a stagnálás állapotába sülyedt.

A társadalmi életben a hatalom üldözte a szabad gondolkodás minden megnyilvánulását. Azonban megállítania nem sikerült. 1976-tól kezdve sorra jelentek meg az ellenzéki szamizdat illegális kiadványok. 1977 végén adták ki a **Charta '77** nyilatkozatot – azok az ellenzéki csoportok, amelyek megpróbáltak szembeszállni a kommunista rezsim önkényével. A dokumentumot 800 ellenzéki írta alá. Követelték az ország társadalmi életének demokratizálását.

A Szovjetunióban zajló „átalakítás” azt a reményt keltette a csehszlovák társadalomban, hogy a dolgok jobbra fordulnak. Azonban 1986-ban a kommunista párt kijelentette, hogy nincs szükség politikájának felülvizsgálására. Husák és elvtársai mind inkább elveszítették támogatásukat a pártban és a lakosság körében. A kommunista párt bizonyította, hogy képtelen a reformokra, még azután is, hogy a szomszédos Lengyelországban és Magyarországon beindult a megújulás folyamata. Végleges diszkreditálásukat idézték elő a CSKP vezetése körüli politikai botrányok 1988-ban.

Mindezek a körülmények lehetővé tették a polgári ellenzék tevékenységének aktivizálódását. Tömegrendezvényeikhez több tízezer résztvevő csatlakozott. 1989 őszén az ellenzék „Néhány szó” című, a hatalomhoz intézett felhívását 40 ezren írták alá. Az országban a helyzet kritikussá vált.

1989 őszén kirobbant események „bársonyos forradalom” néven kerültek be a csehszlovák történelembe. A hatalom erőszakkal próbálta levérni a diákok 15 ezres prágai tüntetését, ami országos felháborodást váltott ki. Az ezt követő tiltakozások elvezettek Csehszlovákiában a kommunista rezsim bukásához. A sajtó megfogalmazása szerint „amihez a lengyeleknek tíz évre, a magyaroknak – tíz hónapra, a kelet-németeknek – tíz hétre volt szüksége, azt a csehek és a szlovákok megtették – tíz nap alatt!”.

A „Nem hallgathattunk. A Charta '77 arcai” kiállítás. Prága (Csehország). 2017.

? Véleményetek szerint miért ez volt a kiállítás címe?

1989 november végén az Alkotmányból törölték a CSKP vezető szerepét, decemberben pedig Husák lemondott az elnöki pozícióról. Az új államfő a disszidens, a Charta '77 mozgalom alapítója **Václav Havel** lett.

A csehszlovákiai eseményeket azért nevezik „bársonyos forradalomnak”, mert a többezres megmozdulások nagyon szervezettek voltak, és a kommunista rezsimet súlyos konfliktusok nélkül sikerült felszámolni. Ez mindenekelőtt az ország demokratikus hagyományai, a lakosságna a változások iránti egységes vágyával stb. magyarázható.

1990-ben az ország **Cseh és Szlovák Szövetségi Köztársaságra** lett átnevezve, gyorsan hozzáálltak az ország újjászervezéséhez és a társadalmi élet minden területén demokratizálásához.

6

Jugoszlávia. Az 1970–1971-es horvátországi események arra készítették a hatalmat, hogy változtassanak a föderatív struktúrán. Az 1974-es új Alkotmány némileg változtatott a struktúrán. Tito élethosszig államfő lett. A „független szocializmus” koncepciójának hiányosságai elsősorban a „termelési öngazgatás” hatékonytalanságában mutatkozott meg és egyre inkább hátráltatta az ország fejlődését.

Tito 1980 májusában meghalt, ami mérföldkő volt a kizárólag az ő tekintélyére épülő Jugoszlávia életében. Az 1980-as években az országban válság tört ki, ami kiterjedt a nemzetközi kapcsolatokra, a gazdasági és a politikai szférára egyaránt.

Az ország számára a legnagyobb veszélyeket a válság etnikai vonatkozása rejtette. 1980-ben **Koszovó** autonóm tartományban tiltakozások, nagygyűlések zajlottak „Koszovó – köztársaság” jelszóval, s amelyeket etnikai csoportok szerveztek. A szerbek és a montenegróiak ekkor Koszovó lakosságának 8%-át tették ki. A többséget az albánok és egyéb iszlám hitű népek képezték. A koszovói események indították el Jugoszlávia felbomlási folyamatát, a helyzet az egész ország helyzetének destabilizálásához vezetett.

A koszovói kérdés elősegítette a szerb nacionalista mozgalom újjáéledését. 1986-ban a Szerbiai Kommunista Szövetsége, melynek elnöke **Slobodan Milošević** volt, az autonóm jogok korlátozását követelte. A szövetségi kormány próbálkozásai a koszovói helyzet rendezésére eredménytelenek maradtak. Évente egyre több szerb és montenegrói hagyta el a régiót.

1988 végén a Szerbia politikája elleni tiltakozási hullám elérte a Vajdaságot. Mindez a föderáció életképtelenségét bizonyította. Válaszul a tiltakozásokra a szerb hatalom Koszovótól és a Vajdaságtól megvonta az autonóm jogokat. Ez a koszovói albánok tiltakozását váltotta ki. Szerbiában nagygyűléseken követelték a koszovói szeparatisták megbüntetését. A

konfliktus egyre mélyült. Az etnikai szembenállás következtében a gazdaság helyzete is egyre romlott. A szövetségi kormány hozzálátott a jugoszláv gazdaság reformjához, a cél az volt, hogy közelítsék a nyugati országok gazdasági modellhez. Mindeközben igyekeztek megőrizni a föderatív állam egységét. Mivel a köztársasági etnopolitikai klánok ebben nem voltak érdekeltek, a reformok gyakorlatilag leálltak.

1990-ben a kommunista párt széthullott. Ez előszele volt a föderáció szétbomlásának, mivel az államszerkezet alapvető elemét képezte.

Következtetések

- ▶ 1970–1986 közötti időszakban a válságjelenségek a kelet-közép-európai országokban rendszerszintűvé váltak.
- ▶ A rendszerszintű válság elősegítette a kommunista rezsimek felszámolását a régió országaiban.
- ▶ A kommunista rezsimek felszámolásának különböző módzatai a kelet-közép-európai országokban azzal volt összefüggésben, hogy eltérő sajátosságokat mutatott a politikában az antikommunista ellenzék.

Kérdések és feladatok

1. Mikor jött létre Lengyelországban a „Szolidaritás” Független Önkormányzó Szakszervezetet? **2.** Mi lett Magyarország új neve 1989-ben? **3.** Ki lett Bulgária elnöke 1990 augusztusában? **4.** Melyik politikai erő nyerte meg a parlamenti választásokat Romániában 1989-ben? **5.** Miért nevezik az 1989-es csehszlovákiai eseményeket „bársonyos forradalomnak”? **6.** Melyik autonóm tartomány konfliktusai vezettek Jugoszlávia felbomlásához?

7. Mi vezetett a rendszerszintű válsághoz Lengyelországban és hogyan döntötték meg a kommunista rezsimeket? **8.** Hasonlítsátok össze a válságjelenségek elmélyülését és a kommunista rezsimek megdöntését Magyarországon és Bulgáriában. **9.** A korabeli romániai események miben különböznek a kelet-közép-európai térség többi országában zajló eseményektől? **10.** Mutassátok be a csehszlovákiai „bársonyos forradalom” előzményeit, lefolyását és eredményeit. **11.** Mutassátok be Jugoszlávia fejlődésének sajátosságait az időszakban.

12. Töltsétek ki a „Kelet-Közép-Európa országai 1970–1980-as években” című táblázatot.

Az ország megnevezése	Az uralkodó rezsimek válságtünetei	A kommunista rezsimek megdöntésének módja	A kommunista rezsimek lebontásának sajátosságai

13. Készítsétek el „A vezető személyiségek szerepe a kelet-közép-európai országok átalakulási folyamataiban az 1980–1990-es évek fordulóján (szabadon választott személyiség példáján)” című előadást. **14.** Zselju Zselev bolgár ellenzéki, filozófus „Fasizmus” című könyvét a kommunista Bulgáriában, mivel abban a szerzői hasonlóságot fedezett fel a fasiszta diktatúra és a szocialista berendezkedés között. Véleményetek szerint vannak hasonló vonásai ennek a két politikai rendszernek? Indokoljátok meg álláspontotokat. A feladathoz alkossatok kis csoportokat.

12.§ Kelet-Közép-Európa országai az 1990-es években – a XXI. század elején

1. Melyek voltak a kommunista rezsimnek leontásának hasonlónak vonásai a kelet-közép-európai országokban? 2. Mit tudtok a mai Ukrajna és a régió országainak kapcsolatáról? 3. Melyek voltak Ukrajna fejlődési sajátosságai 1991 után?

Lengyelország. A posztkommunista Lengyelország gazdaságának az 1990-es évek eleje nehéz időszak volt. Az előrelépést a nyugati hitelek segítették, amelyek az ország adósságállományának 50%-át képezték, és 33 milliárd dollárt tett ki. Az **átalakítási folyamatok** beindítását segítették a nemzetközi események: a kommunista rezsimnek bukása a kelet-közép-európai országokban, a KGST és a Varsói Szerződés felszámolása, a Szovjetunió felbomlása és a független Ukrajna, Belarusz és Oroszország létrejötte. Lengyelország a nyugati fejlődési utat választotta. 1991-ben az Európa Tanács tagja lett és együttműködési megállapodást írt alá az EU-val. A nyugati országok Lengyelországgal szemben eltörölték a vízumkényszert.

1991. december 2-án Lengyelország elsőként ismerte el Ukrajna függetlenségét. A következő évben a két ország aláírta a jószomszédosági, barátságos és együttműködési szerződést. 1993-ban létrejött az állandó lengyel-ukrán Konzultációs Tanács, amely segítette az államközi együttműködés fejlődését. Jelenleg Lengyelország áktívan támogatja Ukrajna európai integrációs törekvéseit, mivel úgy véli, hogy ez megfelel országunk nemzeti érdekeinek.

1992 októberében elfogadták a „kis alkotmányt”, amelynek értelmében Lengyelország elnöke-parlamentos köztársaság lett. Ugyanabban az évben, a térség többi országához hasonlóan, csatlakozott a NATO „Partnerség a békéért” programjához.

A piaci reformok legnehezebb kezdeti szakasza után Lengyelország kilábalott a hosszú ideje tartó gazdasági válságból. Felélénkült a mezőgazdaság és az ipar, hatékonyabbá vált a magánkereskedelem és a szolgáltatói szféra.

1995-ben Lengyelország elnöke lett a szociáldemokrata **Aleksander Kwaśniewski**. Az ország politikáiban életében jelentős változásokat nem eszközölt, folytatta a megkezdett reformfolyamatot. 1997-ban a parlament jóváhagyta az Alkotmányt, amely Lengyelországot „szociális igazságosságon alapuló demokratikus jogállammá” nyilvánította, és parlamenti-elnöki kormányformát

vezetett be. A 2000. évi elnökválasztáson Kwaśniewskit újraválasztották a következő ciklusra. Folytatta az ország megreformálását és a választott fejlődési

(Politikai) átalakítási folyamatok — társadalmi változások és átalakulások történelmi folyamata.

út következetes megvalósítását. 1999-ben az ország belépett a NATO-ba, 2004 májusában pedig az EU tagja lett.

2005-ben az ország elnöke Varsó volt főpolgármestere, **Lech Kaczyński** lett, aki a korrupció elleni harca tett ismertté. 2010-ben bekövetkezett tragikus halála után a Lengyel Népköztársaság időszakának ismert disszidensét, **Bronisław Komorowskit** választották meg. A demokratikus értékek híve volt, és kitűnt azzal, hogy különösen baráti viszonyult Ukrajnához. 2015. április 9-i kijevi látogatása során felszólalt az ukrán Legfelsőbb Tanácsban, és a következőket mondta: „Európa nem lesz stabil és biztonságos, ha Ukrajna nem válik a részévé...”.

2015-ben Lengyelország elnökévé választották **Andrzej Dudát**, aki megígérte, hogy „minden lengyel” elnöke lesz, és szavatolta a pozitív változásokat a lengyel politikában. Elnökségének legnagyobb visszhangot keltő eseménye az Alkotmánybíróság reformja volt. Az országban és annak határain túl az elnök lépését úgy értékelték, hogy saját befolyása akarja vonni az intézményt. 2016-ban jelent meg a sajtótörvény, amely szigorította az ágazat állami felügyeletét. Duda elnök lépései számos bírálattal váltottak ki.

Lengyelország lakossága közel 38 millió fő. Több mint 27 ezer lengyel állampolgár ukrán nemzetiségűnek tartja magát. A Lengyelországi Ukránok Egyesülete nevű civil szervezet becslése szerint 250–500 ezer ukrán származású személynek lehet lengyel állampolgársága. 2018-ban a lengyel felsőoktatási intézményekben 40 ezer ukrániai diák tanult, valamint 1,5–2 millió ukrániai munkavállaló dolgozott az országban. A mai Lengyelországban számos ukrán civil szervezet, regionális és szakmai egyesület működik – úgy mint Cserkészszövetség, Ukrán Nők Szövetsége, a Sztálinizmus Ukrán Politikai Foglyainak Egyesülete, Ukrán Pedagógus Szövetség, Vállalkozók Szövetsége stb. Az ukrán közösség életében fontos szerepet játszik a görögkatolikus egyház. Az ukrán iskolák széles körű hálózata működik. Mintegy 60 ukrán művészeti együttes tevékenykedik az országban. Ukrán nyelvű sajtókiadványok is megjelennek – Zahoroda, Watra, Besida.

2

Magyarország. 1990-ben kezdetét vette az országban a demokratizálódási folyamat: az államapparátus, az erőszakos szervezetek, a hadsereg, az intézmények, a vállalatok stb. megtisztítása a kommunista rezsim híveitől. 1990-ben az Országgyűlés Magyarország államfőjévé **Göncz Árpádot**, az 1956-os forradalom résztvevőjét választotta meg. Két cikluson keresztül, 2000-ig volt az ország elnöke. A korabeli Magyarország legfontosabb külpolitikai célja a NATO-ba és az EU-ba való belépés, valamint a szomszédos országokban élő magyar nemzeti kisebbség védelme volt. 1991 decemberében, miután elismerte Ukrajna függetlenségét, Magyarország jószomszédsági és együttműködési szerződést írt alá országunkkal.

Magyarország támogatja Ukrajna európai integrációs törekvéseit és segíti az ország társadalmi-politikai életben az európai normák meghonosítását.

Magyarország lakosságából (9,8 millió fő) az ukrán közösség lélekszáma 5 ezerre tehető. Elsősorban kárpátjai ukránok, akik 1945 utáni telepedtek itt le. Több mint 1,6 ezer kárpátjai ukrán él Budapesten. A magyarországi ukránoknak több mint 30%-a felsőfokú végzettséggel rendelkezik. Mintegy 3,3 ezer fő ruszinnak tartja magát. Jelentős az ukrán munkavállalók száma az országban.

Magyarországon ukrán és ruszin kulturális szervezetek működnek. Ezek a Magyarországi Ukránok Kulturális Egyesülete, a Ruszin Országos Önkormányzat, az Ukrán Országos Önkormányzat, valamint az ukrán tudományos társaság és a ruszin tudományos társaság. Aktív információszolgáltató és kiadói tevékenységet fejtenek ki. Magyarországon működnek ukrán vasárnapi iskolák, amelyeket az állam finanszíroz. Három egyetemen vannak ukrán, illetve ruszin tanszékek. Az országban ezen kívül ukrán zenei és táncegyüttesek, színtársulat működik.

Az ország gazdaságában végrehajtott reformok a piacgazdaságra való áttérést és a privatizáció megvalósítását célozták. Az 1992-ben a magánszektor adta a GDP 25%-át és az ipari termelés harmadát. A nyugati országok megbízható partnerként tekintettek Magyarországra. Ennek köszönhetően itt jelentős külföldi beruházásokat eszközöltek. Folyamatosan csökkent a külföldi adósságállomány, stabil maradt a társadalmi ellátórendszer és nőtt az életszínvonal. 1994-ben a magánszektor már a GDP 40%-át adta.

1997-ben Magyarországon népszavazást tartottak a NATO-ba való belépésről. A lakosság 85%-a támogatta a kezdeményezést. 1999-ben az ország csatlakozott ehhez a szervezethez.

2000-ben az ország elnöke lett a közismert magyar jogtudós, **Mádl Ferenc**. 2004-ben az EU tagja lett. 2005-ben a tudós **Sólyom László** választották meg államfővé. Népszerűségét nagyban növelte a közvetlen demokrácia iránti elkötelezettsége. 2008-ban Sólyom kezdeményezésére az országban népszavazást tartottak a kormány által előterjesztett egészségügyi reformról. A többség a reform ellen foglalt állást, amely így lekerült a napirendről. Sólyom volt a szerzője az „társadalmi-ökológiai globalizáció” koncepciójának és az élére állt a környezetvédelemnek is. 2007-ben javaslatot tett arra, hogy az ENSZ-ben hozták létre a környezetvédelmi nemzetközi szervezetet.

2010–2012-ben Magyarország elnöke az egykori élsportoló **Schmitt Pál** volt. 2010-ben hivatalos látogatáson járt Ukrajnában. Az elnök lemondott, miután doktori disszertációjával kapcsolatban plágiumvád merült fel, mely alapján visszavonták a doktori címét. 2012-ben az ország új államfője **Áder János** lett, aki ezt megelőzően európai parlamenti képviselő volt. 2017-ben újraválasztották a második terminusra. Elnöksége alatt javultak a kapcsolatok azokkal az országokkal, amelyekkel korábban Magyarország viszonya

szült volt. 2012-ben az izraeli parlamentben elmondott beszédében nyilvánosan elítélte a holokausztot és bocsánatot kért a magyar társadalomnak a holokausztért viselt történelmi felelőssége miatt. Szavai szerint a zsidóknak a náci és támogatóik általi megsemmisítése Európában példa nélküli tragédia volt. 2013-ban a szerb parlamentben bocsánatot kért azokért a bűnökért, amelyeket a második világháború során magyarok követtek el ártatlan szerbek ellen.

3 Bulgária. A kommunista rezsim megdöntése után Bulgária hozzálátott a gazdaság reformjához a piacgazdaság bevezetésével. 1991-ben megkezdődött a kisebb vállalatok, boltok, kávézók stb. privatizációja. A mezőgazdaságban a földtulajdont lassan visszaadták a falusiaknak. A reformlépéseket egyeztettek az IMF-fel, amely pénzügyi támogatást nyújtott. A külpolitikában prioritást élveztek a kapcsolatépítések a fejlett nyugati országokkal.

1991. december 5-én Bulgária elismerte Ukrajna függetlenségét.

Az 1991 júliusában elfogadott Alkotmány Bulgáriát unitárius demokratikus jogállammá minősítette, amelynek kormányformája a parlamenti köztársaság.

Az 1991-es parlamenti választásokon a győzelmet a demokraták szerezték meg, az 1992-es elnökválasztás pedig Zselev nyerte meg. Az új kormány hozzálátott Bulgária „kommunizmustalanításához”. Ám Zselev a terv ellen lépett fel, arra hivatkozva, hogy ez a politika elszigeteli a demokratákat a társadalomban és csökkenti a reformok társadalmi támogatottságát.

1993–1994-ben Bulgária gazdasága válságot élt át. A lakosság zömének életszínvonala csökkent, a munkanélküliség pedig nőtt. A kormány elképzelése, hogy Bulgáriát gyorsan átállítsák a nyugati piacokra, nem valósult meg. Az állam külföldi adóssága elérte a 12 milliárd dollárt.

A demokraták, akik a kormány a reformok kudarcával vádoltak meg, elérték az előrehozott választások kiírását. A győzelmet ezúttal a szocialisták szerezték meg. Ám ők sem tudtak javítani a helyzeten. A válság katasztrofális méreteket öltött. Az infláció elérte a 300%-ot. A szegénységi küszöb alá került a lakosság 80%-a. Bulgáriában egymást követték a tüntetések és a sztrájkok a kormány politikája ellen.

Az 1996-os elnökválasztáson a demokratikus erők képviselője, **Petar Sztojanov** szerezte meg a győzelmet. Az általa kezdeményezett előrehozott parlamenti választásokon a demokraták és szövetségeseik szerezték meg a győzelmet. A demokraták által alakított kormány bejelentette, hogy a reformokat az IMF követeléseinek megfelelően fogja végrehajtani, felveszi a harcot a korrupcióval és a szervezett bűnözéssel, irányt vesz a NATO-ba és az EU-ba való belépésre. Az 1997–1998 folyamán foganatosított intézkedéseknek köszönhetően Bulgária gazdasági helyzete normalizálódott.

2002–2012 között két cikluson keresztül az ország elnöke **Georgi Parvanov**, a Bolgár Szocialista Párt vezetője volt. Első elnöki ciklusában Bulgária a

NATO tagja lett, második elnöki ciklusában pedig – belépett az EU-ba. 2003-ban Parvanov hivatalos látogatáson Ukrajnában járt és találkozott Leonyid Kucsma elnökkel.

2012–2017-ben Bulgária elnöke **Roszen Plevneliev** volt. Az ukrán–bolgár kapcsolatok fejlesztéséhez való személyes hozzájárulásáért ukrán részről kitüntették a Bölcs Jaroszlav rendjel első fokozatával. 2017-ben az ország új államfője **Rumen Radev** lett.

Bulgária osztja Ukrajna európai integrációs törekvéseit.

Bulgária lakossága 7,1 millió fő. Az ukránok száma mintegy 1,8 ezer főre tehető. Hivatalosan bejegyzett ukrán civil szervezetek az Ukrajna-Anya Alapítvány, a Bulgária Ukránok Közössége, az Ukrán Diaszpóra, az Ukrán Diaszpóra Társaság, a Balkáni Szics, az Ukrajnai Diaszpóra Egyesület, a Dobrudzsa-Ukrajna Társaság, az Ukrán Ház Társaság, a Plovdiv Ukrán–Bolgár Egyesület. Szófiában az Ukrajna-Anya Alapítvány mellett vasárnapi iskola működik. Bulgáriában van ukrán nyelvű hírportál Bolgár–Ukrán Hírek címmel. Itt az Ukrajnáról szóló híreket bolgáruul, a Bulgáriáról szóló híreket pedig – ukránul közlik.

4

Románia. Románia első posztkommunista kormánya 1990 októberében nehéz helyzetben látott hozzá a reformokban, a piacgazdaságra való áttérés megvalósításának. Az árak liberalizálása sztrájkokat és tömegtüntetéseket váltott ki. Ám ennek ellenére a reformfolyamat nem szakadt meg. Felszámolták a tervutasításos gazdálkodást, a külkereskedelem állami monopóliumát, elismerték a magántulajdont, megkezdődött a föld szétesztása a falusi embereknek stb. A reformokhoz szükség volt az IMF jóváhagyására.

Az 1991-es Alkotmány bevezetése után Románia első elnökévé választották 1992 októberében Ion Iliescut. 1992. január elején Románia elismerte Ukrajna függetlenségét és diplomáciai kapcsolatokat létesített országunkkal.

A reformok megvalósítása továbbra is együtt járt a szociális feszültségek növekedésével amiatt, hogy folyamatosan csökkent a lakosság életszínvonala. 1993 közepén az országban ismét sztrájkok kezdődtek. Ezzel együtt erősödtek a nacionalista felhangok, aminek következménye volt a Nagy-Románia Párt megalakulása.

1993-ban az ország tagja lett az Európa Tanácsnak, két évvel később pedig az EU társult tagjává vált. A közeledés ezekhez a szervezeteket arra kötelezte a román hatalmat, hogy az összeurópai demokratikus elvek betartásával kormányozzon.

Románia gazdaságában 1992–1996 között a román kormány visszafogta a piacosítás ütemét, összefüggésben a társadalomban egyre növekvő feszültséggel. Erősödött az állam befolyása és nagyobb figyelmet fordítottak a lakosság foglalkoztatott rétegének szociális védelmére.

Az 1996-os elnökválasztások a győzelmet a jobbközép politikus, **Emil Constantinescu** nyerte meg. A parlamenti választásokon is a jobbközép pártok nyertek. Ezek az eredmények látványosan bizonyították, hogy a lakosság már nem bízott abban, hogy az egykori kommunisták képesek megváltoztatni az országot. Az új hatalom határozottan nekilátott a múlt maradványainak felszámolásához. Az államfő és a kormány összehangolt tevékenysége elősegítette a gazdaságban a piaci átalakítások aktivizálását. A mezőgazdasági földterületek több mint 60%-a magántulajdonba ment át. A nyugati tőkével közös vállalatokat alapítottak. Fejlődtek a kis- és középvállalkozások. Ezen és egyéb változások eredményeképpen a magánszektor biztosította a GDP 60%-át.

Külpolitikai téren Románia jobb kapcsolatokra törekedett szomszédjaival. A NATO követelményeinek megfelelően rendezte kapcsolatait Magyarországgal és Moldovával. 1997-ben született meg az ukrán–román jószomszédsági és együttműködési szerződés. A megkötött megállapodásoknak köszönhetően sikerült lefektetni a Fekete-tengeri kontinentális talapzat használatához fűződő jogokat és a két ország gazdasági övezeteinek határait. Mindkét fél kötelezettséget vállalt arra nézve, hogy biztosítja országaik területén, megfelelően, az ukrán és a román kisebbség érdekvédelmét. Románia többször hangoztatta, hogy támogatja Ukrajnát az európai normák szerinti életmód és politika meghonosításában.

Constantinescu elnökségének évei alatt a polgárok kiábrándultak belőle. Romániában a külföldi tőke uralt le mindent. Az életszínvonal a felére esett vissza, kiéleződtek a környezetvédelmi problémák.

A 2000 decemberi választások eredményeképpen Románia elnöke ismét **Ion Iliescu** lett. A szociáldemokratákat képviselte, akik szintén több helyet szereztek a parlamentben, mint a többi politikai erő. A lakosság remélte, hogy Iliescu visszavezeti az országos a szociális stabilitás útjára, az állam megvédi az embereket.

A Bukaresti Közgazdaságtudományi Akadémia adatai szerint a korabeli Románia lakosságának 40%-a, azaz 9 millió ember élt a szegénységi küszöb alatt. Azonban az új hatalom sem tudta lényegesen javítani a román nép életszínvonalát. 2004-ben, Iliescu elnökségének végén, Románia belépett a NATO-ba.

2004–2014 között Románia elnöke **Traian Băsescu** volt. Ő annak a híve volt, hogy Románia és Moldova egyesüljön és együtt lépjenek be az EU-ba. Moldova azonban nem támogatta az elképzelést. 2007-ben Románia az EU tagja lett. Băsescut népszavazással, a parlamentben pedig bizalmatlansági indítvánnyal megpróbálták eltávolítani a hatalomból. Azonban ezeket a próbálkozásokat nem koronázta siker.

Tömegtüntetés a korrupció ellen. Bukarest (Románia). 2018.

2017-ben az elnökválasztást a Romániai Német Demokrata Fórum vezetője és a Keresztény-Liberális Szövetség elnöke, **Klaus Johannis** nyerte meg. Ígéretéhez hűen államfőként aktív harcot indított a korrupció ellen és kezdeményezte a bírói rendszer reformját.

Románia lakossága mintegy 20 millió fő. Az ukrán közösség létszáma 51 ezerre tehető. Mint hivatalosan elismert kisebbség, garantált képviselői helye van a parlamentben. 1998 óta működik a Romániai Ukránok Szövetsége. Az állam anyagilag támogatja az ukrán kisebbség oktatásügyét, a kiadói és kulturális tevékenységet. Máramarosszigeten, ahol sok ukrán él, működik a Tarasz Sevcsenko Ukrán Líceum. Három román egyetemen tanítják az ukrán nyelvet és irodalmat. Ukrán nyelven kiadják a romániai ukrán írók műveit, a *Nas Golosz*, *Ukrajinszkij Visznik*, *Viľne Szlovo* és *Dzvonik* című lapokat.

5

Csehország és Szlovákia. Az 1990-es évek eleje Csehszlovákia számára a politikai és gazdasági átalakulások időszaka volt. Minden állami intézményt, erőszakszervezetet és oktatási intézményt pártmentesítettek. Az 1991-es lusztrációs törvénnyel megtiltották, hogy a pártállam egykori tisztségviselői állami hivatalokat töltsenek be. A magánvállalkozásokról szóló törvény értelmében folytatódott a gazdaság átállítása a piacgazdaság feltételeire. Az országban megújult és új politikai erők politizáltak. Megújultak a helyi önkormányzatok. Elválasztották egymástól a szövetségi központ és a köztársaságok hatásköreit.

A gazdaság fejlesztésében 1991-től meghatározó szerepe volt a pénzügyminiszter, **Václav Klaus** pénzügyminiszter reformjainak. Ennek megfelelően liberalizálták az árakat, stabilizálták a fizetőeszközt és privatizálták az állami tulajdont. Ennek eredményeképpen 1 millió polgár résztulajdonos lett a magánosított vállalatokban. Az agrárszférában a földet és a tulajdont visszaadták a háború előtti Csehszlovákia állampolgárainak és leszármazottainak. A piacgazdasági reformok időszakában az ország az IMF-től kapott segítséget. Az intézkedéseknek köszönhetően a gazdaságban a helyzet gyorsan javulni kezdett.

A gazdaság reformjával párhuzamosan Csehszlovákiában megerősödtek a centrumtól elszakadó erők. Az 1992-es parlamenti- és elnökválasztások előkészítése során elérkezett a kritikus pont. Kieleződött a nemzetisége szembenállás a csehek és a szlovákok között. A „gazdasági reformok atyja” Václav Klaus, aki a választások után a föderatív kormány vezetője lett, kidolgozta a két köztársaság „szétválásának” menetrendjét. Mindeközben a szlovák és a cseh fél azzal vádolta egymást, hogy szétbomlasztják a szövetségi államot.

1992 nyarán a felek megegyeztek négy bizottság létrehozásáról, amelyek őszig kidolgozták a megfelelő dokumentumokat a föderatív állam felszámolásáról, a vagyon, a fegyveres erők, a közlekedés stb. megosztásáról.

1992. szeptember 1-jén Szlovákia kikiáltotta függetlenségét. 1992 november végén a parlamentben bejelentették Csehszlovákia megszűnését és két önálló államra való szétválását. Ugyanazon év december 16-án Prágában elfogadták a szuverén Cseh Köztársaság Alkotmányát. Az év végéig a két állam aláírta a jószomszédsági, barátsági és együttműködési szerződést.

1993. január 1-jétől a térképen megjelent két szuverén állam – a Cseh Köztársaság és a Szlovák Köztársaság.

A Cseh Köztársaság első elnöke Václav Havel lett. A cseh társadalom visszafogottan fogadta a szövetségi állam széthullását. A lakosság többsége úgy vélte, hogy az önálló Csehország könnyebben tud majd integrálódni a nyugati struktúrákba. Az ország azonnal szoros kapcsolatot épített a NATO-val. Csatlakozott a NATO „Partnerség a békéért” programjához. A cseh gazdaságba egyre több külföldi tőke áramlott. A Škoda Autógyár részvényeinek több mint 70%-át felvásárolta a Volkswagen (Németország). 1994 végéig a cseh gazdaság magánszektora biztosította az ország GDP-jének 60%-át, 2001 elején pedig – már 75%-át. A mezőgazdaságban, miután a földet visszaadták a falusiaknak, a farmergazdálkodás lendült fel. Ugyanakkor akik akarták, megőrizhették a szövetkezeti gazdálkodási formát.

Csehország Kelet-Közép-Európa azon országai közé tartozott, amelyek a sikeres állami irányításnak köszönhetően el tudta kerülni a hiperinflációt, a tömeges munkanélküliséget és a szociális instabilitást.

1996-ban Csehország az EBESZ és az Európa Tanács tagja lett. 1999-ben belépett a NATO-ba, 2004-ben pedig – az EU-ba.

1991. december 8-án Csehszlovákia elismerte Ukrajna függetlenségét. 1995 áprilisában Csehország és Ukrajna aláírta a jószomszédsági és együttműködési szerződést.

2003-ban a Cseh Köztársaság új elnöke Václav Klaus lett, aki arról volt ismert, hogy szkeptikusan viszonyul az EU politikai jövőjéhez. Élesen elítélte az USA beavatkozását Irakban, ám támogatta, hogy Csehországban amerikai katonai erők állomásozzanak a rakétavédelmi rendszer megerősítésére. Klaus a 2007-es lisszaboni szerződést az EU intézményi reformjáról az EU-s tagállamok vezetői közül utolsónak írta alá (csak azután, hogy Csehország Alkotmánybírósága megállapította, hogy az nem ellentétes a köztársaság Alkotmányával).

2013-ban Csehország új államfője Miloš Zeman lett. Hírnévre tett szert éles kijelentéseivel a cseh politikai és a világpolitika személyiségeivel kapcsolatban és sajátos véleményével a világpolitika nagy visszhangot keltő eseményeiről. 2014-ben a Krímmel kapcsolatban azt mondta, hogy „bármely katonai intervenció mély szakadékot terem, amelyet nem lehet betemetni egyetlen nemzedék alatt, ebben van tapasztalatunk az 1968-as intervenció kapcsán”.

Václav Havel.

Csehország lakossága – 10,5 millió fő, az ukrán nemzetiségűek száma 163,5 ezer. Számukat tekintve az ukránok a legnagyobb nemzetiségi kisebbségi közösség az országban. Csehországban hivatalosan 17 ukrán civil szervezet és egyesület működik. A legnagyobb a Csehországi Ukrán Kezdeményezés és a Cseh Köztársasági Ukránok Fóruma. Ukrán nyelvű lapokat is kiadnak – Porogi, Ukrajinszkij Zsurnal, Ukrajinszki Novini stb.

Az 1993-as Alkotmány értelmében Szlovákia államformája parlamenti köztársaság. Első elnöke **Michal Kováč**. Miután Szlovákia elnyerte függetlenségét, azonnal elismerte a világ közel 120 országa. Rövidesen tagja lett az ENSZ-nek, az EBESZ-nek, az Európa Tanácsnak és más nemzetközi szervezeteknek. 1995-ben Szlovákia csatlakozott a NATO „Partnerség a békéért” programjához.

A tulajdont Szlovákia és Csehország között a lakossági arányoknak megfelelően osztották el. Egyetlen megoldhatatlannak bizonyuló vitás kérdés sem keletkezett. Szlovákia gazdasági potenciáljának alapját a katonai ipari komplexumok alkották. A Csehországgal egységes piac kettészakítása a szlovák gazdaság visszaesését és ezzel összefüggő szociális problémákat okozott. Ez okozta a nemzetiségi feszültségeket is a magyar kisebbséggel. Ezeket csak 1995-ben sikerült feloldani Magyarország és Szlovákia közös erőfeszítésével.

Szlovákia gazdaságának kismértékű növekedése 1994-ben kezdődött el. A mezőgazdaságban az állami tulajdon privatizálása eredményeképpen szövetkezetek és részvénytársaságok alakultak.

1999-ben **Rudolf Schuster** lett az új államfő. Hozzálatott az országnak a nyugat-európai struktúrákba való integrálódása felgyorsításához és a külföldi tőke széles körű bevonásába a gazdaság modernizálása érdekében. 2004-ben Szlovákia belépett a NATO-ba és az EU-ba.

Szlovákia közel 100 kilométeren határos Ukrajnával. 1993-ban a két ország megkötötte a jószomszédosági, barátságos és kölcsönös együttműködési szerződést.

Szlovákia támogatja Ukrajna törekvését az európai standardok átvételére.

2004–2014 között az ország elnöke **Ivan Gašparovič** volt, 2014-ben pedig **Andrej Kiskát** választották meg.

Szlovákia lakossága 5,4 millió fő, közülük ukrán nemzetiségűek 55 ezren. Döntő többségük a Kárpátok lábánál, az Eperjesi járásban él. Többségük ruszinnak nevezi magát. Léteznek ukrán civil szervezetek. A legnagyobb tagsága a Szlovák Köztársaság Ruszin-Ukrán Szövetségének van, közel 4 ezren csatlakoztak hozzá. Működik 11 ukrán óvoda, tíz iskola és két felsőfokú oktatási intézmény Eperjes (Prešov) és Besztercebánya (Banská Bystrica) településeken.

6 Jugoszlávia. 1990-ben kezdődött meg a jugoszláv föderáció széthullása. Az antikommunista eszmék és a nemzeti szuverenitás jelszavai a kommunista rezsimok kelet-közép-európai országokban való lebontásának feltételei középette mind több követőre találtak.

A kelet-közép-európai események hatására a szövetségi hatalom 1990-ben a többpárti választásokat a föderáció egyes szubjektumainak törvényhozó testületeibe. Először Szlovénia és Horvátország választott. Mindkét köztársaságban a nemzeti beállítódású pártok jutottak meggyőző fölényhez. A szerbiai választásokon a mandátumok 80%-át a **Szerb Szocialista Párt (az egykori JKP)** szerezte meg. Slobodan Milošević elnök mindent megtett a szavazók szimpátiájának elnyeréséért, kijelentette, hogy a szerbek 30% a köztársaság határain kívül él, s azokat a területeket, ahol a szerbek élnek, Szerbiához kell csatolni. Ez megalapozta a későbbiekben kirobbanó etnikai konfliktusokat.

Montenegróban a kommunisták, Bosznia-Hercegovinában – a nemzeti beállítódású muszlim, szerb és horvát erők, Macedóniában – a nemzeti megmentés és a macedón szuverenitás hívei győztek. A választások eredményeképpen az egyes köztársaságok sorra fogadták el szuverenitási nyilatkozatukat és alkotmányaikat, amelyekben rögzítették a köztársasági törvények elsőbbségét a szövetségi törvényekkel szemben. Ennek következtében széthullott az egységes gazdasági térség, majd pedig megszűnt a szövetséget egyben tartó jogi háttér is.

A szövetségi kormány erőfeszítései, hogy megegyezésre jussanak a köztársaságokkal az egység megőrzéséről a nézetkülönbségek ellenére, nem vezettek sikerre.

Szlovénia a szövetség szubjektumai közül először kezdett önálló hadsereget szervezni. A jugoszláv föderáció dezintegrációs folyamatait felgyorsította a Szovjetunió széthullása 1991-ben és a a volt szovjet tagköztársaságok függetlenségének kinyilvánítása.

Az EU tagországai készek voltak elismerni a Jugoszlávia helyén létrejövő új államok függetlenségét, ha betartják az emberi és nemzetiségi jogokat. 1992 elején az EU Horvátországot és Szlovéniát ismerte el elsőként.

1991-ben a szövetség válsága visszafordíthatatlanná vált. A jugoszláv hadsereg parancsnoksága úgy értékelte a helyzetet, hogy „polgárháború küszöbén állnak”, követelte a rendkívüli állapot bevezetését és a törvénytelen fegyveres alakulatok felszámolását. Ám a köztársaságok képviselői a szövetségi vezetésben csak saját népük érdekeit védték. A dezintegrációs folyamatok igen gyorsan ellenőrizhetetlenné váltak.

A korábban egységes szövetségi állam polgárainak etnikai szembenállását súlyosbították a felekezeti konfliktusok a katolikus (horvátok, szlovének), a pravoszlávok (szerbek, montenegróiak, macedónok) és a muszlimok (boszniaiak, albánok) között.

Jugoszlávia széthullását háborús konfliktusok kísérték: a „tíznapos háború” Szlovéniával annak függetlenségéért 1991-ben, a „honvédő háború” Horvátország függetlenségéért 1991–1995-ben és a boszniai háború 1992–1995-ben. Az albán közösség által lakott régiókban zajlott a koszovói háború 1998–1999-ben, a konfliktus Dél-Szerbiával 2000–2001-ben és a konfliktus Macedóniával 2001-ben. Ezeknek a háborúknak a vejejárói voltak az etnikai tisztogatások és a civil lakosság megölése.

A Nyugat meglehetősen visszafogottan reagált arra, hogy 1991-ben Szlovénia és Horvátország kikiáltotta függetlenségét, kiszakadását a szövetségből. A **jugoszláv háború** kitörése azonban megváltoztatta a helyzetet. Miután kiderült, hogy tárgyalásztalnál nem sikerül gyors megegyezésre bírni a feleket, taktikát változtattak. Az EU és ENSZ-szel

Jugoszláv háborúk (jugoszláviai háborúk) — fegyveres konfliktusok, amelyek az egykori föderatív Jugoszlávia területén zajlottak 1991–2001-ben. A fő cél a függetlenség elnyerése volt, és hogy szembeszálljanak azokkal az erőkkel, amelyek ezt igyekeztek megakadályozni. Új független államok megalakulásával záródott le.

közösen három szakaszban javasolták megoldani a konfliktust – tűzszünet, ENSZ békefenntartóknak a régióba vezénylése és tárgyalások útján megállapodni a békefeltételekben, a határookban és a területek státusában. Ám ezt nagyon nehéz volt megvalósítani, mert a háborúban álló felek nem akartak részt venni benne. A jugoszláv háborúk elérték a volt szövetségi

állam mind a hat egykori köztársaságát, a konfliktus láncreakációszerűen terjedt – a Jugoszlávia felbomlása utáni háborúk és az albán nép által lakott területeken kiobbant konfliktusok összekapcsolódtak.

Az ENSZ jugoszláviai békefenntartó missziói hatalmas erőfeszítéseket tettek a fegyveres szembenállás megszüntetésére a térségben. Az ENSZ-egységekben 21 ezer ukrán katona volt szolgált, akik közül 21-en meghaltak.

A jugoszláv föderáció felbomlásának okai

- ▶ A jugoszlavizmus csődje és összemosása az etnikai nacionalizmus elveivel.
- ▶ A szövetség szubjektumai közötti hagyományos gazdasági kapcsolatok és az egységes piac felbomlása.
- ▶ A „független szocializmus” koncepciójának és az azt megvalósítani akaró kormánypártnak (JKSZ) a csődje.
- ▶ A hatalmi vertikum meggyengülése a politikai rendszer csődje és az alapvető hatalmi funkcióknak szövetségi szintről köztársasági szintre való áthelyezése következtében.
- ▶ A szövetségi hatalmi szervek eszköztelensége a szétszakadást jelző tendenciák megállításában.
- ▶ A régi etnikai konfliktusok kiéleződése.
- ▶ A dezintegrációs nyugatpárti koncepció és az egységes, Oroszország felé forduló Jugoszlávia összeütközése: az első koncepciót az USA és a NATO támogatta.
- ▶ Szerbia és Montenegró vezetése nem tudott kompromisszumot kötni a jugoszlavizmus elvének érvényesítésében.
- ▶ Szerbia és Montenegró vezetői képtelenek voltak megérteni a szövetség többi szubjektumának törekvéseit

A második világháború után a jugoszláviai háborúk voltak a legvéresebbek Európában. A háborús bűncselekmények hatalmas száma szükségessé tette, hogy az ENSZ égisze alatt a volt Jugoszlávia kérdésében Nemzetközi Bíróság döntsön Hágában (Hollandia), amely 1993–2017 között működött. Célja az volt, hogy igazságot szolgáltatson az 1991–2001-es jugoszláv háborúkban elkövetett háborús bűncselekmények, az emberiség elleni bűntettek és a genocídium áldozatainak. Összesen 142 bírósági eljárást folytattak le. Többek között büntetőeljárás folyt a boszniai szerbek vezérei, Ratko Mladić és Radovan Karadžić, valamint a volt jugoszláv elnök, Slobodan Milošević ellen.

A jugoszláviai polgárháború új államok megalakulásával záródott le – Szlovénia, Horvátország, Macedónia (2018-tól – Észak-Macedónia) és Bosznia-Hercegovina. 2006-ban Szerbia és Montenegró szövetsége, amely a volt jugoszláv köztársaságok utolsó államszövetsége volt, szétesett két külön államra.

Ukraina függetlenségét az összes jugoszláv köztársaság elismerte és diplomáciai kapcsolatokat létesített vele: Szlovénia és Horvátország (1991 december), Bosznia és Hercegovina (1992 április), Macedónia (1993 július), a Kis-Jugoszláviát alkotó Szerbia és Montenegró (1994).

A volt Jugoszlávia területén létrejött országokban az ukrán közösségek lélekszáma 40 ezer főre tehető. Vannak civil, kulturális szervezeteik és sajtókiadványaik. Szerbiában például 15 ukrán civil szervezet működik. Azok a területeken, ahol az ukrán kisebbség többen él, elemi, általános iskolák és gimnáziumok működnek, melyekben oktatják az ukrán nyelvet. Más új államokban, melyek a volt Jugoszlávia területén keletkeztek, szintén élnek ukrán közösségek, amelyek őrzik nemzeti-kulturális hagyományainak és aktív közösségi életet élnek.

Továbbra is bonyolult Koszovó helyzete. 2007-ben a muszlim albánok a lakosság 92%-át tették ki, a pravoszláv hitű szerbek pedig az 5%-át. 2008-ban az albánok kikiáltották Koszovó Köztársaságot. Koszovó függetlenségét a világban nem mindenki ismeri el. Szerbia Alkotmánya kimondja, hogy ez a terület az Autonóm Koszovó és Metohija Tartományhoz tartozik, ám a szerb hatalom nem gyakorolja a szuverenitást fölötte. Koszovó északi részében többségében szerbek élnek, akik nem engedelmeskednek Koszovó Köztársaság vezetésének. Észak-Koszovóban állomásozik az ENSZ békefenntartó egysége (KFOR). Ezenkívül az albán lakosságot szerbek által lakott települések veszik körül, akik szintén a KFOR védelme alatt állnak. Időről időre fellángolnak az etnikai konfliktusok.

Következtetések

- ▶ Kelet-Közép-Európa országai a kommunista rezsimek lebontása után megkezdték a piacgazdaságra való áttérést, valamint a politikai életben a demokratikus hagyományok újjáélesztését. A nyugati országok ehhez anyagi és politikai segítséget nyújtottak.

Kérdések és feladatok

1. Mikor lett Lengyelország az Európa Tanács tagja? **2.** Mekkora a létszáma a magyarországi ukrán közösségnek? **3.** Ki volt Bulgária elnöke 2002–2012-ben? **4.** Mely szervezetnek lett a társult tagja Románia 1995-ben? **5.** Kik neveztek Csehországban a „gazdasági reformok atyjának”? **6.** Hány évig tartottak a jugoszláv háborúk?

7. Mutassátok be Lengyelország fejlődését az 1990-es években – a XXI. század elején. **8.** Melyek voltak a korabeli Magyarország fejlődésének alapvető vonásai? **9.** Hasonlítsátok össze Bulgária és Románia fejlődését az időszakban. **10.** Mutassátok be Csehszlovákia felbomlását és a keletkezett új államok fejlődési sajátosságait. **11.** Ismertessétek a jugoszláviai háborúk okait, sajátosságait és végkimenetét.

12. Kis csoportokban vitassátok meg a kelet-közép-európai országokban a kommunista rezsimek lebontása után végbement átalakulást. **13.** Töltsétek ki a „Kelet-Közép-Európa országai az 1990-es években – a XXI. század elején” című táblázatot.

Ország	Fejlődési sajátosságok

14. Nézzetek utána forrásoknak a következő témákban (a témákat a pedagógus osztja el): 1) A kelet-közép-európai országok szerepe a jelenkori nemzetközi kapcsolatokban; 2) Jugoszláviai háborúk; 3) A Jugoszlávia felbomlása után keletkezett új államok fejlődési sajátosságai; 4) Oroszország politikai, gazdasági és ideológiai expanziója a térségben; 5) Ukrán közösségek a Jugoszlávia felbomlása után keletkezett új államokban; 6) Ukrán diaszpóra a kelet-közép-európai országokban.

Gyakorlati foglalkozás

A Szovjetunióban zajló politikai folyamatok befolyása a kelet-közép-európai államok 1945–1991 közötti fejlődésére

A III. fejezet összegzése

Kelet-Közép-Európa országai: átalakítási folyamatok

Gyakorló tesztfeladatok

a III. fejezet alapján

Kelet-Közép-Európa országai: átalakítási folyamatok

IV. FEJEZET. ÁZSIA, AFRIKA ÉS LATIN-AMERIKA ORSZÁGAI: ÚTVÁLASZTÁS

13.§ Japán

1. Milyen indokkal lépett be Japán a második világháborúba? 2. Melyik két japán várost pusztította el atombomba?

Amerikai megszálló politika Japánban. Joseph Dodge stabilizációs programja. 1945. szeptember 2-án a Missouri amerikai csatahajón Japán képviselői aláírták a kapitulációt. Három nappal később a Japán-szigeteken partra szállt az amerikai hadsereg.

Az amerikai megszálló adminisztráció célul tűzte ki Japán demokratizálását, demilitarizálását, dekartelizálását. 1945-ben dekrétumokat adott ki a politikai foglyok szabadon bocsájtásáról, valamint szakszervezetek és politikai pártok szabad alakításáról. Demokratikus jogokat, 8 órás munkanapot, kollektív munkaszerződéshez való jogot, minimumszabadságot (hetente egy nap) hirdettek. Felszámolták az ipari gigavállalatokat (zaibatsu), úgy mint Mitsubishi, Mitsui, Sumitomo. A tokiói perben felelősségre vonták a háborús bűnösöket.

Ezek az intézkedések felélénkítették a társadalmi-politikai életet. Új pártok alakultak – **Japán Szocialista Pártja (JSZP)**, Liberális Párt, Demokratikus Párt és mások.

1946-ban megtartották az országban az első parlamenti választásokat, amelyet a jobbközép erők nyertek meg.

A parlament elfogadta az új **Alkotmányt**, amelyet amerikai tanácsadók dolgoztak ki, s amely **1947. május 3-án** lépett hatályba. A császár megszűnt „az élő Isten” lenni, de megmaradt az ország jelképének (a császári trónon továbbra is Hirohito ült). Az országban kihirdették az összes demokratikus jogot. Japánnak tilos volt hadsereget fenntartani, lemondott az államközi nézeteltérések háború általi megoldásáról. Az új Alkotmánynak megfelelően választásokat tartottak, amelyet a JSZP nyert meg.

1946-ban Japánban gazdasági reform vette kezdetét. A bérlők a bérelt földterületek tulajdonosai lettek, a távol levő földesurak birtokait szétszították a falusiak között, egyéb esetekben a birtokokat felvásárolták és szintén szétszították. Az agrárreform eredménye volt a nagy belső piac és az olcsó munkaerő a városok számára.

Hirohito császár az országban tett első körútja során. 1946 februárja.

Hirohito császár 1926-ban foglalta el a trónt. A második világháború kirobbanása előtt és a háború alatt jelentős mértékben szimbolikus szerepet töltött be – az volt a feladata, hogy megtestesítse a nemzet egységét és lelkesítse az embereket. A háborús terveket a miniszterek és a katonai vezetők dolgozták ki, Hirohito csak tudomásul vette azokat. 1945. augusztus 15-én a japánok először hallhatták a császárt a rádióban, amikor a nemzethez fordult azzal a felhívással, hogy hagyjanak fel az ellenállással. A Japánt megszálló USA vezetése meghagyta a hatalomban, viszont Hirohitónak le kellett mondania „az élő Isten” mivoltáról. 1946-ban a császár első ízben látogatta végig az országot. Az ezt követő években Hirohito jelentős szerepet játszott az ország életében. Számos államfői funkciót látott el: kapcsolatot tartott a néppel, sporteseményeket és ünnepeket látogatott. A császárnak nagy szerepe volt abban, hogy helyreálljon a japán diplomácia pozitív imidzse. Külföldi látogatásokat tett, melyek során találkozott a külországok államfőivel. Hirohito 40 évig ült a trónon és 1989-ben halt meg. Ez idő alatt az ország teljesen megváltozott, ám a japán nép nemzeti beállítottsága megmaradt.

1947-ben Japánban megreformálták az iskolákat és az oktatást. Az iskolát elválasztották az egyháztól, az egyházat pedig – az iskolától. Az iskolában tilos volt az erőszakot és a háborút propagálni. Az oktatás világi, általános lett, az elemi oktatás pedig – ingyenes. A reformok eredményeképpen teljesen felszámolták a múlt maradványait, a japán társadalom jelentős mértékben modernizálódott.

Az első háború utáni években hanyatlás és szétesettség uralkodott, nem volt elegendő élelmiszer és hiányoztak az egyéb árucikkek is. Japán elvesztette gyarmatait, amelyek a legfőbb nyersanyagellátók voltak.

A „hidegháború” kibontakozása megváltoztatta az USA viszonyulását Japánhoz. Korábbi ellensége a Szovjetunió elleni harc bázisává vált. Az országban a helyzet javítása érdekében a japán kormány hozzájárult a gazdaság és a pénzügyek stabilizálásához. Ennek elősegítésére 1949-ben Japánba küldték a

Joseph Dodge vezette bizottságot, amelyik szerzett tapasztalatokat a németországi pénzügyi reform megvalósításában. Szigorú intézkedéseket dolgoztak ki, melyek a „Dodge-program” nevet kapták. Hosszú időn keresztül Japán az USA segélyeiből élt (mintegy 2 milliárd dollárt kapott), szükség volt a japán gazdaság új alapokra helyezésére. Ettől kezdve az amerikai segítséget kereskedelmi alapokra helyezték és célzott jellegük volt, csökkentek az árak, befagyasztották a fizetéseket, fixálták a jen árfolyamát. Modernizálták Japán adórendszerét is: csökkentették az adókat a termelés ígéretes ágazataiban; nőttek a jövedelmet terhelő adók. Megteremtették a feltételeket a külföldi tőke bevonásához. Ezek az intézkedések rövid időre visszafogták az inflációt és lendületet adtak a gazdasági életnek. Az 1950-es évek elején Japán elérte a háború előtti termelékenységet.

Joseph Dodge. A Time magazin címlapja. 1955.

2 A békeszerződés aláírása. Hosszú időn keresztül nem történt meg a békefeltételek lefektetése Japánnal. AZ USA számára nyilvánvalóvá vált, hogy a béke aláírásával párhuzamosan szükség van a katonai szövetség megkötésére, amely lehetővé teszi amerikai csapatok állomásoztatását Japán területén.

1951 szeptemberében San Franciscóban összeült a békekonferencia 42 ország küldöttségének részvételével, amelyek aláírták a békeszerződést Japánnal. A békeszerződés értelmében Japán elismerte Korea függetlenségét és lemondott a Kuril-szigetéről, Észak-Szahalinról, Tajvanról és egy sor egyéb szigetről. A Szovjetunió, Lengyelország, Csehszlovákia képviselői nem írták alá a szerződést, azt követelték, hogy a tárgyalásokba vonják be a kommunista Kínát, Mongóliát és a többi szövetségesüket. Ezenkívül a Szovjetunió követelte, hogy vonják ki az amerikai csapatokat Japán területéről és számolják fel az USA katonai bázisait az országban.

1952-ben Japán és az USA „biztonsági szerződést” írt alá. Ennek értelmében az USA elhelyezhette a Japán-szigeteket a katonaságát, Japán pedig fenntarthatott önvédelmi erőket, amelyre a nemzeti jövedelem 1%-át költhette el.

1960-ban aláírták az együttműködésről és a biztonság szavatolásáról szóló új szerződést. Ez kimondta, hogy szükség esetén Japán automatikusan belép a Szovjetunió elleni háborúba az USA oldalán.

Sztálin halála után Japán és a Szovjetunió kapcsolatai javultak. 1955 júniusában Londonban szovjet-japán tárgyalások kezdődtek. A Szovjetunió átengedte a Habomai- és a Sikotan-szigeteket azzal a feltétellel, hogy ezzel véglegesen lezárultak a felek közötti területi viták. Ezenkívül a Szovjetunió követelte az amerikai csapatok kivonását a Japán-szigetek területéről. Japán ezt megtagadta. A felek elhatározták a diplomáciai kapcsolatok megújítását, elhalasztva a békeszerződés aláírását. 1956 októberében a japán küldöttség megérkezett Moszkvába, ahol közös nyilatkozatot írtak alá, amellyel megszüntették a hadiállapotot a Szovjetunió és Japán között, újra felvették a diplomáciai és a konzuli kapcsolatokat. A felek elhatározták, hogy a vitás kérdéseket békés eszközökkel rendezik, tartózkodnak az erővel való fenyegetéstől vagy erő alkalmazásától, valamint nem avatkoznak egymás belügyeibe, elismerek a felek jogát az önvédelemre, kölcsönösen lemondanak az egymással szembeni követelésekről, ami logikus következménye volt a hadiállapot fenntartásának. A Szovjetunió támogatta Japán kérését arra vonatkozóan, hogy belépjen az ENSZ-be. 1957-ben a két ország kereskedelmi szerződést írt alá. A területi követelések („északi területek”) kérdésében azonban Japán és a Szovjetunió (1991 óta – Oroszország) között mind a mai napig nem született megállapodás.

3 A japán „gazdasági csoda”. Japán gazdasági fejlődésének szakaszai. Az 1950-es évek közepétől Japánban 15 éves soha nem látott gazdasági fellendülés vette kezdetét, melynek eredményeképpen megváltozott az ország és a világban betöltött szerepe. 1961–1970 között a növekedés

éves szintje 11%-ot tett ki. 1968-ban Japán a nyugati országok között a GDP tekintetében a második helyet foglalta el, és az első helyet az acél, a hajók, a rádiókészülékek, televíziók, magnetofonok, másológépek, fényképezőgépek gyártásában. 1981-ben első helyre került az autógyártásban.

A gyors gazdasági növekedés után az ország gazdasági nehézségekkel nézett szembe. Az 1970-es évek gazdasági válsága Japánban is éreztette hatását. A kormány és a japán üzleti világ hozzájárult a gazdaság szerkezeti átalakításához. Az energia- és nyersanyagigényes ágazatok (fekete és színes fém kohászat, hajógyártás, műanyag és műselyem gyártás) helyett a technikai fejlődéshez kapcsolódó tudásalapú ágazatokra fektették a hangsúlyt (elektronika, rádiótechnika, kommunikációs eszközök gyártása, számítógépek, robotok stb.), amelyekhez kevés nyersanyagra és energiára volt szükség, viszont egyre több szakképzett mérnökre és munkásra. ennek során növekedtek az állami kiadások és nőtt az infláció is. 1982-től **Nakaszone Jaszuhiro** miniszterelnök és kormánya hozzájárult az infláció letöréséhez, visszafogta az állami kiadásokat, támogatta a piaci viszonyok fejlődését. Csökkentették a vállalatok adóterheit, megkezdődött a vasutak és a telekommunikáció privatizációja. Nakaszone programja hasonlított Ronald Reagan, Margaret Thatcher, Helmut Kohl és mások programjára. A válság éveiben számos ország igyekezett korlátozni a japán áruk exportját, amire a japán üzleti körök azzal válaszoltak, hogy a tőkét exportálták, más országokban indítottak termelőegységeket. Az 1980-as években Japán lett a világ egyik legnagyobb befektetője.

Azonban 1991 végén 50 éves gazdasági fellendülés után az ország gazdasága nehéz helyzetbe került. Az 1990-es években a növekedés éves szintje nem haladta meg az 1%-ot. Ezenkívül Japán pénzügyi válság fenyegette, amely nemcsak Japánra mért komoly csapást (a harmadára esett vissza a Japán gazdaság tőkefelhalmozása – a japán vállalatok összértéke), hanem a Távol-Kelet és Délkelet-Ázsia országaira is.

A XXI. században Japán stabilizálta gazdasági helyzetét, modernizálták az államigazgatási rendszert és az üzleti környezetet. Azonban áttörést a gazdasági növekedésben nem sikerült elérni. Ezenkívül Japán több természeti csapás is sújtotta (földrengés, cunami).

2011. március 11-én Japán keleti partjait 9-es erősségű földrengés rázza meg, melynek nyomán keletkezett cunami óriási károkat okozott a partvidéken és több mint 15,8 ezer ember halálát okozta. További 2,5 ezer embernek nyoma veszett. A partvonalnál elhelyezkedő Fukusimai Atomerőműben baleset történt. A március 12-i, 14-i és 15-i robbanások következtében jelentős mennyiségű radioaktív anyag került a levegőbe. Szennyeződött a környezet és az óceán is.

4 Japán politikai fejlődése. A gazdasági növekedéssel párhuzamosan stabilizálódott az ország politikai berendezkedése. 1955-től kezdve a **Liberális-Demokrata Párt (LDP)** volt hatalmon, amelyik a belpolitikában a liberális demokrácia és a szociális beállítottságú gazdaság, a külpolitikában pedig – az USA-val való együttműködés támogatója volt. A legfőbb ellenzéki párt a **JSZP** volt, amelyik az ország függetlenségét támogatta.

Az 1970-es években Japánban nehézségek kezdődtek a belpolitikában. A folyamatosan hatalmon levő LDP saját maga döntött a miniszterelnök személyéről, nem pedig a parlament tette ezt meg. A pártban több egymással szembenálló frakció keletkezett, melyek vezetői megegyeztek egymással a kormány összetételéről. Ezzel kedvező feltételeket teremtettek a visszaélések és a korrupció elharapózásához. A legnagyobb visszhangot a „**Loockhead-ügy**” váltotta ki, amely **Kakuei Tanaka** miniszterelnök letartóztatásával és elítélésével ért véget. Ezenkívül több egyéb politikai botrány is volt. Ezek az ügyek megtépázták az LDP tekintélyét. 1993-ban a párton belüli ellentétek pártszakadáshoz vezettek, és a párt elvesztette a parlamenti választásokat. A hatalmat ellenzéki pártok szövetsége vette át a **JSZP** vezetésével. Az ország jövőjével kapcsolatos viták töreésvonalakat eredményeztek a nagy pártokban. 1996-ban az LDP visszaszerezte a miniszterelnöki pozíciót a következő tíz évre, azonban korábbi hatalmát és tekintélyét már nem tudta elérni. 2009-ben az LDP kénytelen volt átadni a hatalmat a balközép Japán Demokratikus Pártnak (**JDP**), amely 2012-ig maradt hatalomban. A soron kívüli választásokon az LDP ismét nyerni tudott. Ily módon az országban gyakorlatilag kétpártrendszer alakult ki, a hatalomért két vezető liberális párt: az LDP és a JDP küzd egymással.

Tragikus események voltak Japán történetében a tokiói metróban szaringázzal elkövetett támadások, melyeket az **AUM Shinri Kyo** szélsőséges radikális vallási szekta tagjai követtek el 1994-ben és 1995-ben. A terrortámadások során 12-en haltak meg és legalább 5 ezer ember szenvedett mérgezést.

5 Külpolitikai irányvonal. Az 1950-es években a japán diplomácia nem tanúsított különösebb aktivitást. Az 1960-as években Japán kizárólag az USA-val foglalkozott. 1971-ben az USA, gazdasági problémáinak megoldására törekedve, egyoldalúan, előzetes figyelmeztetés nélkül korlátozta a japán exportot és devalválta a dollárt. Rögtön ezután bejelentették Nixon elnök látogatását Kínába, ugyancsak a Japánnal való egyeztetés nélkül, noha Japán számára a legnagyobb kihívást a kínai kapcsolatok jelentették. Az USA lépései arra késztették Japán, hogy megfontolja az önálló külpolitika lehetőségét. 1972-ben a kormány intézkedéseket tett Japán gazdasági kapcsolatainak kibővítésére. Japán és Kína újra felvette a diplomáciai

kapcsolatokat és megkezdték a békeszerződés tárgyalását. Az USA-tól Japán követelte szuverenitásának helyreállítását Okinava-szigetén.

Az 1980-as évek megváltoztak Japán külpolitikai prioritásai. A Szovjetunióval szemben hajlíthatatlanabb álláspontra helyezkedett. A gazdasági kapcsolatok bővítésének kérdését szorosan összekötötte a területi viták rendezésével. Azonban ez nem vezetett a kívánt eredményhez. Japán azon fáradozott, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagja legyen.

Az 1990-es években az ország óvatos külpolitikát folytatott, a hagyományos kapcsolatokat részesítette előnyben. A XXI. század elején az ország külpolitikai irányvonala ismét arra irányult, hogy szélesebb nemzetközi jelenlétet biztosítson. 2003 végén a japán katonaság háború után először az ország határain kívülre lépett. Az 500-fős japán katonai kontingens az iraki helyzet stabilizálásában vett részt Szaddam Husszein rezsimjének megdöntése után. Japán bejelentette, hogy saját rakétavédelmi rendszert hoz létre az Észak-Korea részéről érkező fenyegetettség elhárítására, atomfegyver és rakétaprogramot dolgoz ki.

Japán Ukrajna fontos partnere. A japán befektetések fontos szerepet játszanak abban, hogy Ukrajna modernizálja tudja termelését a környezetvédelmi előírásoknak megfelelően, kommunális tisztítóberendezéseket létesítsen. Japán cégek autóalkatrész gyárakat nyitottak Ukrajnában. Japán egyértelműen állást foglalt Ukrajna mellett Oroszország agressziójával kapcsolatban. Ukrajna támogatja Japán követeléseit az „Északi területekre” vonatkozóan és megosztja Japánnal az ökológiai kvótáit.

1989-ben a császári trónt Akihito herceg örökölte. Uralkodásának időszaka a Heisei-kor (jelentése: béketeremtés). Noha Japánban a császár szimbolikus szereplő, uralkodása alatt fontos változások történtek. A császári családban az első volt, aki közrendű nőt vett feleségül (Sóda Micsiko). Akihito és Micsiko képes volt szabad magánéletet kialakítani, amely független a palota szigorú hagyományaitól. Annak ellenére, hogy a hivatalos elfoglaltságok sok időt vesznek igénybe, a házaspár önállóan nevelte gyermekeit: két fiukat és egy lányukat. A császár tudománnyal is foglalkozott, a tengeri faunát tanulmányozta. 2019. január 1-jén Akihito kívánságára trónja idő előtt átszállt idősebb fiára, Naruhitóra.

Következtetések

- ▶ A második világháborúban elszenvedett vereség után Japán lemondott az expanziós külpolitikáról. Az ország kormánya gazdasági és politikai reformokat hajtott végre, amelyek megalapozták a gazdasági felvirágzást és a demokratikus társadalom kiépítését.
- ▶ A mai Japán – gazdag és virágzó ország, a világ gazdaság egyik központja.

- A japán nép képes volt a külföldi tapasztalatokat és a hagyományos értékeket ötvözni, amelynek eredményeképpen unikális japán fejlődési modellt teremtett.

Kérdések és feladatok

1. Mikor írták alá a Japán kapitulációjáról szóló dokumentumot? **2.** Meddig volt Japán az USA megszállása alatt? **3.** Mely területeket veszítette el Japán a San Franciscó-i szerződés értelmében. **4.** Mikor írta alá Japán és az USA a szövetségi szerződést? **5.** Mely évekre esik a japán „gazdasági csoda” időszaka? **6.** Melyik volt az a párt, amelyik 1955 és 2009 között majdnem megszakítás nélkül hatalmon volt Japánban?

7. Mutassátok be az USA megszálló politikáját Japánban. Mik voltak a következményei és az eredményei? **8.** Milyen szerepet játszottak Japán fejlődésében az USA-val fennálló szövetségi kapcsolatok? **9.** Mi idézte elő az 1990-es évek válságát? Mik voltak a következmények? **10.** Milyen irányvonalat képvisel Japán a külpolitikájában? megfelelő-e ez az irányvonal az ország gazdasági potenciáljának?

11. Csoportokban vitassátok meg, melyek voltak a japán „gazdasági csoda” összetevői. **12.** Ismertessétek az ország politikai fejlődésének sajátosságait. Mivel magyarázható a Liberális-Demokrata Párt domináns szerepe? **13.** Jelöljétek meg és mutassátok be Japán gazdasági fejlődésének szakaszait. Töltsétek ki a táblázatot.

Időszakok (évek)	Események

14. Vitassátok meg a következő kérdést: „Miért nem oldódott meg mind a mai napig az „északi területek” kérdése?”

14.5 Kína

1. Mikor vált Kína a második világháború küszöbén a japán agresszió aldozatává? **2.** Mely politikai erők küzdelme vezetett Kínában az elhúzódozó polgárháborúhoz?

A polgárháború befejezése. A Kínai Népköztársaság kikiáltása. A második világháború végével kiéleződtek a politikai hatalomért vívott harcok a Kínai Kommunista Párt (KKP) és a Kuomintang között. 1945. október 10-én A feleket megállapodást írtak alá a békéről és a nemzeti újjászületésről. Az egyezmény valójában fegyverszünet volt a hatalomért vívott küzdelemben.

A harcok rövidesen kiújultak. A Szovjetunió a KKP-t támogatta, az USA pedig a Kuomintangot. Három év háborúskodás után a Kuomintang hadseregének maradványait Tajvan szigetére menekítették. Kína kontinentális és szigetterületi eltérő gazdasági, társadalmi és ideológiai fejlődési utat jártak be.

A KKP ellenőrzése alá került területeken agrárreformot hajtottak végre (felszámolták a földesúri birtokokat, a földet a falusiak tulajdonába adták), ami biztosította a kommunisták támogatását a falusiak által. 1950. június 30-án az intézkedéseket törvénybe foglalták. Ekkor vette kezdetét a falusi gazdaságok kollektivizálása.

Államosították a nagy iparvállalatokat, bankokat, a külföldi tőke tulajdonait. Monopóliumot vezettek be a külkereskedelemre és a külföldi áruk importjának ellenőrzésére. A gazdaság azonban továbbra is többszereplős maradt, a kommunisták nem kobozták el azoknak a vagyoniát, akik támogatták őket. 1956-tól kezdve felvásárlással a magánszektor fokozatosan átment állami tulajdonba.

1949. október 1-jén Mao Ce-Tung a pekingi Tienanmen téren kikiáltotta a **Kínai Népköztársaságot**. Diplomáciai kapcsolatokat létesítettek számos európai és ázsiai országgal. 1949 decemberében Mao Ce-Tung a Szovjetunióba látogatott. 1950. február 14-én Kína és a Szovjetunió aláírta a barátsági, szövetségi és kölcsönös segítségnyújtási szerződést. A Nyugat nem ismerte el az új államot – helyét az ENSZ-ben 1971-ig a Kuomintang foglalta el.

1950. október 25-én a kínai hadsereg Korea területére lépett. Kim Ir Szen szovjetpárti rezsimjét 1 millió kínai katona élete árán sikerült megvédelmezni.

2

A szocialista építés kezdetei. A „nagy ugrás”. 1953-tól kezdve a kínai kormány irányt vett az iparosításra és a magántulajdon államosítására, amit 1955 végére zárult le. Az első öt éves tervet (1953–1957) sikeresen végrehajtották. Kínának jelentős segítséget nyújtott a Szovjetunió. Felépült 250 vállalat és 20 ezer szakembert képeztek.

1957 februárjában Mao Ce-Tung „A népen belüli ellentmondások helyes kezeléséről” tartott beszédében kiérlelt javaslatokat tett Kína szocialista fejlesztésével kapcsolatban. Ugyanakkor már 1958 közepén, az első öt éves terv sikereire támaszkodva, Mao Ce-Tung kezdeményezte a gazdasági fejlődés meggyorsítását („három vörös zászló” politikája) és a „nagy ugrás” megtételét a kommunista társadalom felépítése érdekében. A „nagy ugrás” politikájának meghirdetése előtti és utáni napokban széles körű kampány indult a „jobboldali elhajlók” elleni harc jegyében (a KKP egyes tagjait azal vádolták meg, hogy szimpatizáltak a kapitalista fejlődési úttal, mindannyian megtorlás áldozatai lettek). A „fényes jövő” felépítésének legfontosabb eszköze a kommunista, azaz az ingyenes munka volt „Három év kitartó munka – tízezer év boldogság” jelszóval. A mezőgazdasági szövetkezetek helyett „népi kommunákat” hoztak létre, melyek mindegyikébe 20 ezer ember tartozott. Ezekben a kommunákban mindent, beleértve a háztáji földrészeletet is, közösségi tulajdonba vettek, és bevezették az egyenlő elosztás elvét.

A falusiak életét szigorúan rendszabályozták: katonás rendben vonultak dolgozni és együtt étkeztek az étkezdékben.

Az iparban elhatározták az iparosítás felgyorsítását. Az országban tömegmozgalom indult az öntöttvas és az acél termelésének növeléséért. Az egész országot elárasztották a primitív, agyagból épített „kohók”.

Egyidejűleg változások történtek a külpolitikában is. Kína fejlődésének meggyorsítása érdekében Ma Ce-Tung közelebb akarta hozni a világforradalmat. Úgy vélte, hogy a szocializmus elég erős ahhoz, hogy támadásba lendüljön a kapitalizmus ellen és annak elpusztítása érdekében nem kár feláldozni több millió embert. Ez a külpolitikai irányvonal szembeállította a KKP-t és az SZKP-t, végül a Szovjetunió és Kína szakításához vezetett. Mindkét fél a marxizmus-leninizmus elveitől való eltávolodással vádolta a másikat.

Ugyanakkor a „nagy ugrás” kudarcot szenvedett. Az ipari és a mezőgazdasági termelés visszaesett. Hiány támadt a legszükségesebb termékekből, a lakosság éhezett. 1959-ben Ma Ce-Tungot először érte bírálólat.

1960-tól 1965-ig tartó időszak Kínában a „nagy ugrás” romboló következményeinek felszámolásával telt el. Mao Ce-Tung azonban a leállást csak rövid szünetnek tekintette és kitarzott a választott út helyessége mellett. Az országban és a pártban is ellenzéke támadt az irányvonalnak. Mao Ce-Tung, akárcsak annak idején Sztálin a Szovjetunióban, az osztályharc fokozását hirdette meg a szocializmus építésének útján. Ennek eredményeképpen bontakozott ki az országban a **„nagy proletár kulturális forradalom”**.

3

„Kulturális forradalom”. A „kulturális forradalom”, amely 1966-ban vette kezdetét, arra irányult, hogy eltávolítsák a pártból és az állam vezetéséből azokat, akik nem értettek egyet Mao Ce-Tung politikájával; rákényszerítse Kínára a „kaszárnyakommunizmust” (elterjedt a „tanulni a hadseregtől” jelszó).

A „kulturális forradalom” ügyeiben illetékes csoportot hoztak létre, melynek tagja volt többek között Csen Pota (Mao Ce-Tung titkára), Csiang Csing (Mao Ce-Tung felesége), Csang Csun-csiao (a sanghaji városi bizottság titkára), Kan Seng (a KKP KB titkára, a titkosszolgálatok felügyelője). Az országban kialakult Mao Ce-Tung „személyi kultusza”.

Az ellenzékekkel folytatott harcban, amelynek komoly támogatottsága volt a pártban és az állami apparátusban, a legaktívabb diákokból álló **„vörösárdistákra”** (hungvejpingekre) támaszkodott. A „vörösárdisták” egyenruhát viseltek és ki vörös könyvet hordoztak magukkal Mao Ce-Tungtól származó idézetekkel.

Hungvejpingek. Röplap.

Az iskolákban és a felsőoktatási intézményekben felfüggesztették a foglalkozásokat, üldözték az értelmiséget, a párttagokat, az ifjúsági szervezet tagjait. A „vörösgárdisták” szétverték a Pekingi Egyetemet. Ezután sorra kerültek más intézmények is. A „vörösgárdisták” különösen nagy dühvel támadtak a pedagógusokra és „más egyéb szemüvegesekre”. Megverték őket, kegyetlenkedtek velük, az utcákon máglyákat raktak a „burzsoá” könyvekből, lemezekből, divatcikkekből és kulturális értékekből.

A „vörösgárdisták” következő célpontjai a „burzsoá fészkek” voltak. Az volt a javaslat, hogy szét kell verni vagy blokkolni kell a KKP vezető pártközpontjainak és helyi szervezeteinek, a népi bizottság, a munkás tömegszervezetek tevékenységét, majd helyükbe új, forradalmi hatalmi szerveket állítani. Ez a feladat várt a „vörösgárdistákra” és a „lázádoakra” (Mao-rajongókra), mely csoportok feladata volt a „kulturális forradalom” elősegítése munkáskörökben.

1967 elejére a „vörösgárdisták” és a „lázádok” megkezdték a hatalmi intézmények elfoglalását. A káosz és a tömeges erőszak időszaka következett. Miután elérte célja, Ma Ce-Tung annak érdekében, hogy rendet teremtsen, 1967 végén a „vörösgárdisták” és a „lázádok” ellen bevetette a hadsereget. 10 millió embert falura száműztek átnevelési célból. Ám a győzelem Ma Ce-Tung számára nem volt teljes. Az utódjának kijelölt Lin Piao megpróbálta megszerezni a hatalmat. Mao Ce-Tung eltávolítása azonban nem sikerült, az összeküvők 1971. szeptember 13-án a lázádok repülőgépe Mongóliában lezuhant és a rajta utazók életüket veszítették.

Miután mind a pártban, mind az ország vezetésében megszabadult az ellenzékétől, Ma Ce-Tung elhatározta, hogy a hadsereget is az ellenőrzése alá vonja. Annak érdekében, hogy semlegesítse annak befolyását, hozzálátott a párt- és állami szervek újjászervezéséhez, ami a „kulturális forradalom” kezdeti eszméjének feladását jelezte. Harcának eredményeit Mao Ce-Tung az Alkotmányban rögzíttette. Egyes üldözött pártaktivistákat rehabilitáltak, köztük volt Teng Hsziao-ping, a későbbi kínai reformok atyja. Úgy tűnt, az ország élete normális kerékvágásba terelődött.

Azonban ezzel nem mindenki volt elégedett. Csiang Csing híveiből csoportot szervezett („négyek bandája”), amelyik kísérletet tett a „kulturális forradalom” folytatására. Szembeszálltak velük a mérsékelték Hua Kuo-feng vezetésével. Mao Ce-Tung 1976. szeptember 9-én meghalt, a hatalomért éles harc tört ki, amelyből Hua Kuo-feng került ki győztesen.

Így végződött Kína történetének tragikus időszaka, amelynek 100 millió ember esett áldozatul.

4 **A kínai reformpolitika.** A KKP KB 1978 decemberi plénumán a fő szlogen a „négy modernizáció” lett, amely magába foglalta a mezőgazdaság, az ipar, a hadsereg és a tudomány-technika színvonalának megemelését.

Reformpolitika Kínában

Ipar	Mezőgazdaság
<ul style="list-style-type: none"> • Tervgazdálkodás és a munka gazdasági eszközökkel való ösztönzése. • Az egyéni tevékenység ösztönzése. • A kereskedelemben, a szolgáltatásban és a könnyűiparban kisebb magánvállalatokat hoztak létre. • Az iparban bevezették a bérletet. Szabad gazdasági övezeteket hoztak létre. 	<ul style="list-style-type: none"> • A kommunák földjét egyenlő arányban a falusi családok között osztották szét bérleti alapon. • Bevezették a családi alvállalkozást. 1984-től a falusiaknak megengedték, hogy a termékfőlösleget, miután teljesítették az állami megrendelést, értékesítsék. • Felemelték az állami felvásárlási árakat. • Termékfeldolgozó és kiegészítő ipari mezőgazdasági kisvállalatok hálózatát hozták létre.

A reform ideológiai alapjai a következők voltak: szocialista fejlődési út, a nép demokratikus diktatúrája, a KKP vezetése, marxizmus-leninizmus és Mao Ce-Tung eszméi. A reformokat a mezőgazdaságban kezdték el, majd az iparra is kiterjesztették.

A gazdasági reformoknak köszönhetően jelentősen nőtt a gazdaság (évente 8–10%-kal). Kína lett a világ egyik legnagyobb exportőre. Emelkedett a lakosság életszínvonala, különösen a tengerparti területeken. GDP tekintetében Kínát csak az USA előzte meg, ám az egy főre jutó GDP tekintetében az utolsók között volt.

A kínai reformok lényege az volt, hogy azok nem érintették a politikát. A KKP maradt a hatalomban. A demokratikus erők kísérlete politikai reformok megvalósítására tragédiával végződött. **1989-ben** a pekingi **Tienanmen** téren a tiltakozó diákokat szétzavarta a hadsereg, amely tankokat is bevetett. A véres összecsapásokban közel 2 ezren veszítették életüket.

Kína fejlődésében jelentős esemény volt, hogy 2003-ban a hatalmat az idősebb vezető nemzedék átadta a fiatalabbnak. Kína új vezetői lettek: Hu Csin-tao, Kína elnöke; Wu Bangguo, a parlament elnöke; Ven Csia-pao, az Államtanács elnöke.

2012-ben Kína vezetésében újabb változások történtek. A KKP KB főtitkára **Hszi Csin-ping** lett. Hamarosan valamennyi államirányítási funkció a kezében összpontosult és belekezdett korrupcióellenes harcába. 2012–2018-ban 1,5 millió hivatalnokot vontak felelősségre. Az akció jelszava a „Vadászat a legyekre és a tigrisekre” volt (a „legyek” – a kis-hivatalnok a „tigrisek” – a pártfunkcionáriusok). Több százezer pártfunkcionárius ítélték börtönbüntetésre, illetve végeztek ki.

A „Vadászat a legyekre és a tigrisekre” kampány propagandaplakátja.

A kampány lehetővé tette Hszi Csin-ping számára, hogy széles körű támogatásra tegyen szert a nép körében és félretolja a konkurenseket. Sikerként módosításokat eszközölnie az Alkotmányban arra vonatkozóan, hogy korlátozzák azt az időt, amit az ország első számú vezetői hivatalukban tölthetnek. Hszi Csin-ping gyakorlatilag az új uralkodó lett.

5 Kína külpolitikai irányvonala. Lehetetlen lett volna, hogy Kínában a hatalom a KKP kezébe menjen át a Szovjetunió segítségével nélkül. Ez által Sztálin feljogosítva érezte magát, hogy Kínát a bábjának tekintse a „hidegháborúban”. A kínai katonaság részvétele a koreai háborúban Kínát szorosan hozzákötötte a szovjet külpolitikai irányvonalhoz. Sztálin ráadásul felsőbbrendűen kezelte a kínai vezetőket („baráti” körben Ma Ce-Tungot „margarin marxistának” nevezte, mivel az a falusiakat tekintette a szocialista forradalom legfőbb mozgató erőinek). Ennek a hozzáállásnak előbb-utóbb konfliktushoz kellett vezetnie. Ez akkor következett be, amikor a Szovjetunió vezetője Nyikita Hruscsov volt, aki Kínát „fiatalabb testvérnek” tekintette. Az első nézeteltérés Mao Ce-Tung és Hruscsov között Hruscsovnak az SZKP XX. kongresszusán elmondott beszéde után robbant ki, amelyben leleplezte Sztálin „személyi kultuszát”. Másodszor pedig a kommunista pártok 1960-as tanácskozása után, ahol az SZKP-t a világ kommunista mozgalma élcsapatává nyilvánították. A nézeteltérések a két ország közötti fegyveres szembenállásba torkolltak a két ország határán, a területi viták miatt. A kínai magabiztosságát növelte, hogy (1964 októberében) a kínai tudósok atombombát állítottak elő és a kínai hadsereg jelentős létszámfölényben volt.

1966-ban a Szovjetunió és Mongólia aláírta a barátsági és együttműködési szerződést. Kína erre azzal válaszolt, hogy fokozta a csapatösszevonást északi határai mentén (1967-ben Mandzsúriában állomásoztatott 400 ezer kínai katonát). A kenyértörésre 1968-ban került sor, amikor a kínai vezetést nyugtalanította, hogy a „csehszlovák forgatókönyvet” esetleg vele szembe is beveti a Szovjetunió. Kína készült a háborúra, a szovjet-kínai határon folyamatosak voltak a fegyveres incidensek. A legsúlyosabbakra a **Damanszkij-szigeten (1969. június 13.)** és **Zsalanaskol város közelében (Kazahsztán, 1969. augusztus 13.)** került sor. A határincidensek arra késztették a Szovjetuniót, hogy kidolgozza az ellencsapás tervét, melynek célpontjai a kínai atomerőművek voltak. A konfliktust végül sikerült békés eszközökkel rendezni. A Szovjetunió és Kína tárgyalásai megszakításokkal az 1980-as évek közepéig tartottak.

Az **1970-es évek végén** Kína és a Szovjetunió ismét a háború szélére sodródott, amit a **Kambodzsa** miatti vietnami-kínai konfliktus váltott ki. 1979-ben Kína megtámadta Vietnámot azzal a céllal, hogy „móresre tanítsa” a vietnami vezetést, amelyik merészelt megdönteni a **Pol Pot** vezette

Kína-párti kambodzsai kormányt. A Szovjetunió válaszul összevonta hadseregét a kínai határnál, egy részüket pedig Vietnamba küldte. A kínai katonaság elfoglalt néhány határ menti várost, majd megállt. A kambodzsai konfliktust békés úton oldották meg.

A „hidegháború” logikája által vezérelve az USA támogatta Kína szembenállását a Szovjetunióval. 1979. január 1-jén Kína és az USA ismét felvette a diplomáciai kapcsolatokat, helyreállították a kereskedelmi kapcsolatokat is.

A kölcsönös ellenségeskedés és katonai konfrontáció után (az USA fegyvert adott és támogatta Csang Kaj-sek kormányát, 1958-ban megfenyegette Kínát, hogy atomfegyvert vet be ellene, két Kína-politikát folytatott) az 1980-as évek elején az amerikai–kínai kapcsolatok gyors javulásnak indultak. Katonai-politikai téren viszonylag rövid idő alatt stratégiai partnerekké váltak. Az USA elvetette a fenntartás politikáját, és az együttműködést választotta, hogy újabb szövetséges találjon a Szovjetunió ellen küzdelemben. Hasonlóképpen gondolkodott a kínai vezetés is, amelyik szintén a Szovjetunióban látta a legfőbb ellenséget.

1982-ban Kína a Szovjetunióval szembeni konfrontációs politikával, a Szovjetunió pedig 1983-ban bejelentette, hogy szándékában áll rendezni a kapcsolatokat Kínával. Kína vezetése több feltételt szabott: a szovjet csapatok kivonása Afganisztánból és Mongóliából; a vietnami katonaság kivonása Kambodzsából.

1989-ben az akadályok elhárultak, és Kínába látogatott Mihail Gorbacsov, a Szovjetunió vezetője. A Szovjetunió és Kína megkötötte az új határszerződést, ám nem tisztázódott minden nézeteltérés. Az új szerződéseket már Oroszország kötötte meg az 1990–2000-es években.

Kínai katonák a vietnami betöréskor. 1979.

Kína külpolitikai irányvonalának kidolgozásában fontos szerepe volt Mao Ce-Tung „világforradalomról” és a „három világról” szóló elméletének, az 1960–1970-es években a maoista pártoknak a világban (különösen a gyengén fejlett országokban) való elterjedésének, melyek fegyveres harcot folytattak az ezekben az országokban fennálló rezsimek ellen.

Ma Kína mint az ENSZ Biztonsági Tanácsának és az „atomklub” állandó tagja fontos szerepet játszik a világpolitikában, különösen az ázsiai–Csendes-óceáni térségben. A kínai külpolitika fontos sikere Kína területének gyarmatmentesítése (Hongkong, 1997; Makaó, 1999), az ország csatlakozása a Világkereskedelmi Szövetséghez (WTO). Kína külpolitikájának egyik

alapvető célja – Tajvan szigetének az országhoz csatolása és az ország stabil gazdasági fejlődésének biztosítása.

Kína – az EU után Ukrajna második legnagyobb kereskedelmi partnere. Ezt megalapozzák a széles körű ukrán–kínai kapcsolatok. Kína komoly tőkebefektető és felvevőpiac Ukrajna számára, Ukrajna pedig – technológiai, elsősorban hadiipari technológiai partner Kína számára.

Következtetések

- ▶ A második világháború befejezése nem hozott békét Kínában. Az országban új erővel lángolt fel a polgárháború, amely az 1950-es évek elején a kommunisták győzelmével ért véget, viszont Kína elveszítette Tajvant, ahol a Kuomintang rendezkedett be.
- ▶ A kommunisták, akik győztek a kontinentális Kínban, átalakításokba kezdtek. A fokozatossággal nem volt megelégedve az ország vezetése élén Mao Ce-Tunggal, ezért elkezdték gyorsított ütemben keresztülvinni az akaratukat.
- ▶ A kommunizmus felépítésének kísérletei („nagy ugrás”, „kulturális forradalom”) sokba kerültek az országnak: több száz millió halott, az ország szinte teljes lezülése. Az 1970-es évek végétől Kína vezetése ráébredt korábbi hibáira és radikális gazdasági reformokba kezdett, amelyek soha nem látott sikerekhez vezettek.

Kérdések és feladatok

1. Mikor kiáltották ki a Kínai Népköztársaságot? **2.** Ki lett Kína vezetője, miután a polgárháborúban győztek a kommunisták? **3.** Melyik szigeten húzták meg magukat Csang Kai-sek hívei a polgárháborúban elszenvedett vereség után? **4.** Mikor tettek kísérletet a kínaiak a „nagy ugrás” megtételére? **5.** Ki volt a kezdeményezője a „nagy proletár kulturális forradalomnak”? **6.** Az élet mely területeinek modernizálását célozták meg az 1970-es évek végén elindított reformok?

7. Csoportokban beszéljétek meg, mi vezetett a kommunisták győzelméhez a polgárháborúban. **8.** Melyek voltak a kommunisták első intézkedései? **9.** Miért mondott csődöt a „nagy ugrás” politikája? **10.** Mi volt a célja a „kulturális forradalomnak”? Elérte a célját? **11.** Mik voltak a következményei a „kulturális forradalomnak”? **12.** Mi segítette elő a reformpolitikát az 1970-es évek végén? Milyen célokat tűzött maga elé a kínai vezetés? **13.** Miért a mezőgazdaságban kezdték el először a reformok megvalósítását?

14. Vitassátok meg a következő kérdést: „Milyen eredményeket hoztak a reformok Kínában 1980–2018 között”. **15.** Töltsétek ki a „Kína külpolitikája” című táblázatot.

Időszakok	Alapvető vonások

16. Milyen szerepe van Kínának a jelenkori világban? Lehet-e Kína szuperhatalomnak tekinteni? Indokoljátok meg véleményeteket.

15.§ India

1. Miért nevezték Indiát „a brit korona ékkövének”? **2.** Melyek voltak a nemzeti-felszabadító mozgalom sajátosságai a második világháború előtt?

India függetlenné válása. A második világháború után ismét napirendre került India gyarmati mivoltának felszámolása. Azonban India vezető politikai pártjainak vezetői különbözőképpen látták az ország jövőjét. Az **Indiai Nemzeti Kongresszus (INC)** a független India egységéért szállt síkra. Ugyanakkor a **Muszlim Liga** nem csak a függetlenséget követelte, hanem önálló muszlim ország létrehozását is, amelyben a muszlim lakosság nagyobb védelmet élvezhet. Ebben támogatta a metropólia is.

1947 augusztusában a gyarmati adminisztráció bejelentette, hogy India megkapja a függetlenséget, ugyanakkor az ország két részre szakadt – Indiára és Pakisztánra, mindkettő domínium státusban. Az egykori Brit India államainak és fejedelemségeinek dönteniük kellett arról, hogy melyik országhoz csatlakoznak. Az államok és a fejedelemségek többsége Indiához csatlakozott. Pakisztán részei lettek az Indiától nyugatra és keletre eső tartományok.

Megkezdődött a lakosságcsere a két ország között. Az áttelepedést mindkét oldalról tömeggyilkosságok kísérték. Az összetűzésekben több mint 100 ezer ember vesztette életét. Miután Mahátma Gandhi kemény fellépése, hogy nem vesz magához ételt, amíg be nem fejeződik az öldöklés, majd pedig meggyilkolása készítette arra a hindu fanatikusokat, hogy egy időre felfügesszék a vérontást.

1947 őszén konfliktus robbant ki a két új ország között **Dzsammu és Kasmír** állam miatt, ahol a hinduk kezében volt a hatalom, a lakosság többsége azonban muszlim volt. A muszlimok megsegítésére a Pakisztánból pastu törzsi harcosok törtek be, akiket támogatott a pakisztáni katonaság. Az indiai hadsereg felvette velük a harcot. Kibört az **indiai-pakisztáni háború (1947–1948)**, amely az államot kettészakította. A konfliktust mind a mai napig nem sikerült rendezni.

India fejlődése az 1950–1980-as években. Az Indiai Köztársaság megalakulása után az agrárreformot tartotta fő feladatának. A földesuraktól elvették azokat a földterületeket, amelyeket bérbe adtak (a birtokok körülbelül 60%-át). Ezeket a földeket odaadták maguknak a bérlőknek. Az új gazdaságoktól a kiosztott földért cserébe az állam adót szedett és ebből a pénzből számolt el a földesurakkal. Megjelent egy új társadalmi osztály, a kisbirtokos réteg.

India függetlensége első évfordulójának megünneplése. Bombay. 1947. augusztus 15.

Dzsammu és Kasmír államot kétváltó demarkációs vonal, amely egyúttal Indiát és Pakisztánt elválasztja. 1971-i állapot.

Dzsaváharlál Nehru, India első kormányfője a szocialista eszmék erős befolyása alatt állt. Az iparban az állami szektor kibővítésére, a gazdaságban a tervgazdálkodásra törekedett. Az állami szektor azokat az ágazatokat vette át, amelyek nagy tőkebefektetést igényeltek és erre a magántulajdonosoknak nem volt módja (fekete és színesfém kohászat, gépgyártás, kőolaj feldolgozás, vegyipar, energetika). Ugyanakkor nem gördítettek akadályokat a magánvállalatok fejlődése útjába.

Nagy nehézségek árán próbálták rendezni az etnikai kérdéseket. India területén számos nép él, akiknek kultúrája, nyelve, vallása eltér egymástól. A függetlenség kikiáltása után elkezdődött a közigazgatási beosztás kialakítása. **1956-ban** 14 új állam és hat szövetségi terület jött létre, melyeket a központból irányítottak. Azonban ezután is folytatódott egyes nacionalista csoportok küzdelme, hogy saját államot hozzanak létre.

Indiában nem sikerült megegyezésre jutni az államnyelvről. Ezt a szerepet a hindi nyelvnek szánták. Egyes államok ezt nem helyeselték, a nem hindi nyelvű népek diszkriminációját látták benne. A nemzeti-hazafias erők pedig azt akadályozták meg, hogy az angolt hagyják meg államnyelvnek. Mélyült az ellentét az egyes kasztok között is. A felső kasztok a hatalom birtoklásáért küzdöttek, az alacsonyabb kasztok pedig jogaik kiszélesítéséért.

Dzsaváharlál Nehru ellenállásba ütközött azon erők részéről, amelyek támogatták a szabad piacot, a magántulajdont és a nem tervgazdálkodásos gazdaságot, valamint elleneztek az el nem köteleződést és a szövetséget a Nyugattal. Nehru barátságosan viszonyult a Szovjetunióhoz. Az indiai kormány helyzete 1962-ben vált különösen bonyolulttá, amikor Kína bejelentette az igényét egyes indiai területekre, majd elfoglalta azokat. Az ellenzéki pártok azzal vádolták Nehrut, hogy nem volt képes keményen szembeszállni az agresszorral azon okból, hogy eszmeileg közel állnak egymástól. Ezzel egyidejűleg szakadás következett be az INC-ban. A párt egyik fele követelte a gazdaságban a szocialista módszerek még szélesebb körű alkalmazását. Másik fele épp ellenkezőleg, bírálta Nehrut a szocialista kísérletet miatt. A párt válsága elhúzódott. A viták közepette 1964. május 27-én Nehru meghalt.

Az országban hosszan tartó gazdasági válság tört ki. A kormány képtelen volt költségvetési pénzből fenntartani a hatalmas állami szektort, mint ahogy azt Nehru tervezte. Az agrárreform nyomán nem nőtt az új gazdaságok termelékenysége. Ugyanakkor nőttek a termés hozamok a földesuraknál maradt birtokokon és a gazdag parasztok birtokain.

A kormány nem akart radikális agrárreformot, amely felszámolta volna a hagyományos közössége életét. Ez a városokban az olcsó munkaerő

ellenőrizetlen növekedéséhez, az életszínvonal csökkenéséhez, a politikai és etnikai nézetkülönbségek kiéleződéséhez vezetett volna.

Az INC kénytelen volt felülvizsgálni a politikáját. Nagyobb figyelmet fordítottak az iparban a magánszektorra. Az ötéves tervek helyett éves terveket dolgoztak ki. A mezőgazdaságban a legfejlettebb agrárrégiókat és az erős gazdaságokat támogatták.

Az új miniszterelnök **Lal Bahadur Shastri** lett. A legélesebb probléma, amibe azonnal beleütközött, az etnikai volt. Minden államban több nemzetiség képviselői éltek. A legnagyobb létszámúak éltek azzal, hogy többségben vannak. A nemzeti kisebbségek nem akartak megbékélni az őket ért diszkriminációval. Etnikai alapú összetűzések kezdődtek. Nem sikerült megoldani az egységes államnyelv problémáját sem. A hindi mellett továbbra is az angol volt a második államnyelv. Azokban az államokban, ahol nem beszélték a hindit, harmadik államnyelvét nyilvánították a helyi nyelvet. Továbbra sem békéltek meg egymással a hinduk és a muszlimok, különösen éles volt a szembenállás Dzsammu és Kasmír államban. 1961-ben, 1963-ban, 1964-ben és 1967-ben pogromokra és gyilkosságokra is sor került.

Kasmír miatt 1965-ben háború tört ki India és Pakisztán között. A feleket a Szovjetunió és az USA békítette meg egymással. Az 1966 januári taskenti (Üzbegisztán) tárgyalásokon megállapodtak a háborús cselekmények leállításáról. Ily módon a hindusztáni konfliktus a „hidegháború” részévé vált.

Lal Bahadur Shastri miniszterelnök halála után az INC belső feszültségei felerősödtek. Az 1967-es közgyűlésen a párt minden csoportja saját jelöltet állított. Nehru irányvonalának követői lányát, **Indira Gandhit** jelölték.

A választásokon, ugyan nagy nehézségek árán, de megszerezte az INC a többséget. A korábbi választásokhoz képest azonban veszített erejéből. Nőtt a többi párt súlya. Indiában megszűnt az egypárti irányítás. Gandhi következetesen folytatta apja irányvonalát. 1969 nyarán államosította a 14 legnagyobb magánbankot, év végén pedig törvényt fogadtak el arról, hogy monopóliumot csak a kormány engedélyével lehetett létrehozni. Gandhi növelte az állam hozzájárulását az ipari termeléshez. Államosították a gyapotexportot.

A külpolitikában Indira Gandhi Nehru irányvonalát követte: el nem köteleződés, nem csatlakozni a katonai-politikai tömbökhöz, a nemzeti-felszabadító mozgalmak támogatása, a kapcsolatok erősítése a Szovjetunióval.

Indira Gandhi.

Ennek a politikának és a Pakisztánnal folytatott háborúban aratott győzelemnek köszönhetően az INC 1971-ben megnyerte az előrehozott parlamenti választásokat.

A gazdaságban a szocialista elvek meghonosítása hozzájárult ugyan ahhoz, hogy nőtt az INC népszerűsége a szegényebb rétegek körében, ám összességében az ország gazdasági helyzetének romlásához vezetett a gazdaságban az állami szektor nem hatékony működése miatt. Ezenkívül megtorpant a földreform, abbamaradt a haladó mezőgazdasági technológiák bevezetése. Az ország élelmiszerhiányban szenvedett.

1974-ben az ellenzék kormányellenes tömegmozgalmat kezdeményezett. Az ellenzék szélsőségesei merényleteket követtek el kormánytagok ellen. Indira Gandhi meggyőzte Fakhruddin Ali Ahmed elnököt, hogy 1975. június 26-án vezesse be az országban a rendkívüli állapotot. Az Alkotmányt felfüggesztették, az ellenzéki szervezeteket betiltották, 30 ezer aktivistát le tartóztattak.

1975-ben a mezőgazdaság a mindenkori legmagasabb terméshozamot produkálta, így nem nőttek az élelmiszerárak. A falusiaknak ismét földet osztottak. Indira Gandhi kihasználva a helyzetet 1977-ben parlamenti választásokat írt ki. A lakosság azonban egy új pártot, a **Bharatiya Janata Pártot (BJP, Indiai Néppárt)** támogatta, amely a Kongresszus ellenzéki csoportjait tömörítette.

Mivel a BJP-t különböző platformokon álló csoportok hozták létre, így 1979-ben széthullott, és a következő évben Indira Gandhi ismét miniszterelnök lett.

1984-ben Pandzsáb államban, ahol nagyszámú muszlim-szikh közösség élt, válság tört ki. Már régóta követelték a Pakisztánhoz való csatlakozást. A szikhizmus legfőbb szentélye, az amritszári Aranytemplom fegyverraktárrá és a szeparatista mozgalom központjává változott. Indira Gandhi parancsot adott a templom elfoglalására és a lázadók elfogására. Válaszul szikh szélsőségesek egy csoportja 1984. október 31-én merényletet követett el ellene, melynek során Indira Gandhi életét veszítette.

Indira Gandhi halála után az ország miniszterelnöke **Radzsiv Gandhi** lett. Élvezte az INC többségének támogatását. Az új kormánynak szintén szembe kellett nézni a nemzeti és vallási szélsőségesek problémájával. **1987-ben** Radzsiv Gandhi a hadsereget a szomszédos Srí Lankára irányította, ahol a tamilok szélsőséges szervezete – **Tamil Ílam Felszabadító Tigrisei** – felvette a harcot a központi kormánnyal, az ország megosztására törekedve. Az indiai hadsereg segítette a szeparatista mozgalmat, amit az Indiában élő tamilok Radzsiv Gandhival szemben indítottak. 1988-ban ismét válság sújtotta Pandzsábot. Anyjához hasonlóan Radzsiv Gandhi parancsot adott az Aranytemplom elfoglalására, ahová a szeparatisták magukat befészkeltek.

Nyilvánvalóvá vált, hogy Radzsiv Gandhi szocialista kísérlete nem hatékony. Ő maga is adott okot az elégedetlenségre életmódjával: ritkán elegyedett szóba a lakossággal, jelentősen megerősítette a személyes őrségét, túlzottan

India gazdasági fejlődésének szakaszai

Időszak	Modernizációs stratégiák
1940–1950-es évek	Az egykori gyarmati hatalom tulajdonának állami kézbe kerülése. Az állami szektor kialakítása. Az állami szektor tervgazdálkodásos fejlesztése. A földesuraktól elveszik a jogot, hogy adót szedjenek be a falusiaktól. A bérlőknek lehetővé teszik, hogy megvásárolják bérleményüket.
1960–1970-es évek	A nagy bankok, a nagykereskedelmi hálózat államosítása. A földbirtokok méreteinek korlátozása. Az állami szektor megerősítése (az ipar 20%-a). „Zöld” forradalom – áttérés mezőgazdasági termékekből az önellátásra.
1980–1990-es évek	A külkereskedelem részbeni liberalizálása. A külföldi tőke bevonása az új termelési ágazatokba. A magánvállalkozások támogatása.
A XXI. század eleje	Az állami szektor privatizálása. A magán üzleti vállalkozások fejlődésének támogatása. Az információs technológiák fejlesztése.

sokat áldozott saját kényelme érdekében. A gazdasági nehézségek közepette ez bőszítette az indiaiakat. A gazdaság fellendítése érdekében Radzsiv Gandhi hozzájárult a gazdasági élet liberalizálásához, amit utódai folytattak.

3 India az 1990-es években – a XXI. század elején. Radzsiv Gandhi miniszterelnök népszerűtlensége különösen megmutatkozott az 1989-es választások alkalmával. Az INC nem tudta megszerezni az abszolút többséget a parlamentben. A Nemzeti Front alakított kormányt, amely a Kongresszus ellenzéki pártjait tömörítette. A miniszterelnök **Vishwanath Pratap Singh** lett.

1990-ben elérte, hogy meghozzák azt a döntést, melynek értelmében az állami szektorban a munkahelyek 27%-át kötelezően az alsóbb kasztok képviselőivel kellett betölteni. A miniszterelnök döntése kormányválságot idézett elő, mert belenyúlt India legszentebb hagyományába – a kasztrendszerbe. A felsőbb kasztok képviselői annak a gondolatát is szégyenteljesnek tartották, hogy az alsóbb kasztok képviselői velük egyenlő jogokat élvezhessenek. A kasztrendszer védelmezőivel szemben a miniszterelnök kénytelen volt meghátrálni és beadni a lemondását. Az új miniszterelnök a szocialista **Chandra Shekhar Singh** lett.

1991-ben kezdetét vette a választási kampány. A legjobb eséllyel az INC indult. Radzsiv Gandhi bízott a miniszterelnöki pozíció elnyerésében, ám 1991 májusában tamil szélsőségesek meggyilkolták. Az INC új vezetője, később pedig miniszterelnöke **Narashimha Rao** lett. Rao gazdasági programja a gazdasági állami szektorának privatizációját, az állami szektor vállalatai egy részének részvényt piacra bocsájtását irányozta elő annak érdekében, hogy

Bangalor – az informatika fellekvára, „India Szilícium-völgye”.
Mai látkép.

növekedjenek a költségvetési bevételek. A kormány legfőbb célja az irányítás nem hatékony parancsuralmi-adminisztratív eszközeinek felszámolása, a gazdaság versenyképességének növelése, a világgazdaságba való integrálása volt.

Az INC az egységes indiai nemzet megteremtésére törekedett, egyenlő jogokkal és lehetőségekkel minden benne élő nép számára. Ebben szembe helyezkedtek vele az ultrajobboldali „hazafiak”, akik a hinduknak kiemelt szerepet szántak a társadalomban. Ennek az irányvonalnak a legerősebb pártja a BJP volt. A lakosság legszegényebb és legtanulatlanabb rétegére támaszkodott, ahová több száz millió indiai tartozott. Az 1996-os választásokat az INC-t és Rao miniszterelnököt korrupcióval megvádoló BJP nyerte meg. Azonban nem volt képes stabil kormányt alakítani.

A koalíciós kormányzás az indiai politikai élet legfőbb jellegzetességévé vált. Az 1998-as előrehozott választásokat ismét a BJP nyerte meg. A miniszterelnök **Atal Bihari Vajpayee** lett. A belpolitikában kormánya folytatta az elődök politikáját. 1999-ben megkezdődött az állami szektor tömeges privatizációja.

A külpolitikában India megingathatatlan álláspontra helyezkedett, különösen Pakisztánnal kapcsolatban. A fegyverkezési hajszája Pakisztánnal, atomfegyverek és rakétafegyverek tekintetében, az indiai–pakisztáni konfliktust a világ legkiélezettebb szembenállásává tette.

1999-ben a BJP ismét megnyerte az előrehozott választásokat. **2000–2001-ben** ismét politikai válság bontakozott ki a hatalom felső köreiben elharapózott korrupció miatt. A korrupciós vád elérte a BJP felső köreit is.

A számos nehézség ellenére manapság India gazdasága stabilan fejlődik, az indiai–pakisztáni konfliktust sikerült tárgyalásos szakaszba terelni. A BJP népszerűségének csökkenése azzal volt összefüggésben, hogy csökkent az indiai társadalomban a nacionalista hindu jelszavak támogatottsága, különösen a véres 2002-es gudzsarati felekezeti konfliktus után. A 2004-es soros választásokon fölényesen győzött az INC **Sonia Gandhival** az élen, aki azonban nem fogadta el a miniszterelnöki széket. A miniszterelnök **Manmohan Szingh** lett. Tízéves hatalomgyakorlás után 2014-ben az INC átadta helyét a BJP-nek. Ily módon Indiában tipikus kétpártrendszer alakult ki.

Következtetések

- ▶ India sajátos modernizációs modellt valósított meg, amely meglehetősen hatékonynak bizonyult. Még a gyarmati időkben lerakták a helyi önkormányzatiság, a federalizmus alapjait. Mindez lehetővé tette India számára, hogy a függetlenség elnyerése után demokratikus államberendezkedést valósítson meg. Hosszú időn keresztül az indiai demokráciának megvoltak a maga sajátosságai: az INC és a Gandhi-család uralma a politikában.

- ▶ A gazdasági szférában Indiának sikerült elkerülnie, a hagyományos be-
rendezkedés radikálisan megváltoztatását célul kitűző széleskörű kísér-
leti tereppé váljon. India hagyományos életmódja nem változott, ám ez
nem akadályozta meg, hogy az ország a haladás útjára lépjen.
- ▶ Az ország fejlődése során problémák is felmerültek: a Pakisztánnal fennálló
viszony, amely atomfegyvereket is felvonultató szembenállássá terebélyese-
dett; a lakosság szám gyors növekedése, amely számos társadalmi-gazdasági
problémát von maga után; szeparatista és szélsőséges mozgalmak.

Kérdések és feladatok

1. Melyik két országra bomlott fel Brit India? **2.** Ki volt a független India első miniszte-
relnöke? **3.** Mely család volt a leghosszabb ideig hatalmon Indiában? **4.** Sorold fel azo-
kat az indiai miniszterelnököket, akik terrortámadás áldozatai lettek. **5.** Melyik párt van
ma hatalmon Indiában?

6. Miért osztódott két országra Brit India? Milyen elv mentén történt meg a kettéválás?
Miért vezetett Brit India kettéosztása vérontáshoz? **7.** Soroljátok fel és mutassátok be
India gazdasági fejlődésének szakaszait. **8.** Mit képviselt Dzsaváharlál Nehru irányvona-
la? Megvalósítása milyen hatással volt India fejlődésére? **9.** Mivel magyarázható, hogy
a Gandhi-család és az INC hosszú ideig megmaradhatott a hatalomban Indiában?
10. Hogyan alakult az indiai-pakisztáni konfliktus? Milyen alapon lenne lehetséges a
két szomszéd ország békekötése?

11. Vitassátok meg a következő kérdést: „India lakossága 250 millió fővel kevesebb,
mint Kínáé. A lakosság szám miért nem fogja vissza Kína gazdasági fejlődését – Indiáét
viszont igen?”

12. Határozzátok meg és mutassátok be a jelenkori India legfontosabb problémáit.

16.§ A közel-keleti konfliktus és a rendezésére tett kísérletek

1. Mikor keletkezett az arab–izraeli konfliktus? **2.** Mely országnak volt aláren-
delve Palesztina a második világháború küszöbén?

Arab világ. A közel-keleti régió nagyobb részét arab országok foglalják
el. Az arab világot mintegy 20 ország alkotja, amelyek Észak-Afrika,
az Arab-félsziget, a Közel-Kelet területén található. Ezeket az országokat
összeköti az etnikai összetétel, a nyelv, a kultúra, a hagyományok azonossága.
1945-ben létrejött az **Arab Államok Ligája (LAS, Arab Liga)**. Az arab országok
legfőbb kincse – a kőolaj (a világ tartalékainak 90%-a fölött rendelkeznek).
Többségük tagja a **Kőolaj-exportáló Országok Szervezetének (OPEC)**, amely a kő-
olajexportáló országok érdekeit védi.

Az arab országok a fejlettség szint és az államforma tekintetében különböznek egymástól. Kuvait, Szaúd-Arábia, Egyesült Arab Emirátus, Katar mondhatja a magáénak a világon a legmagasabb egy főre jutó jövedelmet. Ezekben az országokban magas szintű a technológia, ingyenes az oktatás, a fejlett szociális ellátórendszer összekapcsolódik a szilárd iszlám hagyományokkal, a monarchikus államformával (abszolút teokratikus monarchia), patriarchális csökevényekkel. Demokratikus hagyományok nincsenek.

Más arab országok (Algéria, Líbia, Egyiptom, Szíria) köztársasági berendezkedésűek és a háború utáni időszakban megkísérelték bevezetni az „arab szocializmust”, autoriter rezsim alakult ki.

Az arab országokon kívül a térségben fontos szerepet játszik Törökország és Irán. Különösen megnőtt ez a szerep a XXI. század elején.

2 Izrael Állam megteremtése. Az első arab–izraeli háború. A második világháború éveiben a nácik kezétől 6 millió zsidó pusztult el. Az európai zsidóság tragédiája aktivizálta a cionista mozgalmat, amelynek jelszava az volt, hogy „Csak saját országában érezheti magát biztonságban a zsidó nép”.

1947. november 29-én az ENSZ Közgyűlése szavazattöbbséggel Palesztinát zsidó és palesztin államra osztotta. A zsidó nép üdvözölte a döntést, az arab világ azonban kategorikusan ellenezte.

1948. május 14-én kikiáltották Izrael Államot. egyetlen nap alatt Egyiptom, Jordánia, Szíria, Líbia és Irak hadserege megtámadta az új államot. Véres háború bontakozott ki, amely **1948 májusától 1949. július 20-ig** tartott (az izraeli nép „függetlenségi háborúnak” nevezi). Izrael a Szovjetuniótól és Csehszlovákiától kapott fegyvert, az USA-tól pénzt, valamint katonái és tisztjei (akik közül sokan aktívan harcoltak a nácizmus ellen Európában) hallatlan hősiességének köszönhetően győzni tudott. A háború eredményeképpen a palesztinai területekből Galilea és Negev Izraelhez, Júdea és Szamaria – Jordániához, a Gázai övezet – Egyiptomhoz került. Azaz palesztin állam nem jött létre. A háború eredményeképpen olyan konfliktus keletkezett, amelyet mind a mai napig nem sikerült megoldani.

Az 1940-es évek végén – az 1950-es évek elején az arab–izraeli konfliktus a „hidegháború” részévé vált. A Szovjetunió nyíltan támogatta az arab országokat az Izraellel

Dávid Ben-Gurión izraeli politikus bejelenti Izrael Állam megalakulását. Tel-Aviv. 1948. május 14.

fennálló konfliktusban, az USA és a nyugati országok pedig – Izraelt. A felek erővel igyekeztek bebizonyítani jogukat a palesztin területekre. Többször robbant ki véres háború a zsidó és az arab lakosság között: a szuezi válság 1956-ban, amely egybeesett Nagy-Britannia és Franciaország agressziójával, mely országok igyekeztek ismét az ellenőrzésük alá vonni a Szuezi-csatornát; a hatnapos háború 1967-ben, amelynek során Izrael legyőzte az arab országok hadseregét és a szomszédos országoktól elcsatolt területeken „biztonsági zónákat” alakított ki; a felörlő háború 1967–1970 között; a jom kippuri vagy hétnapos háború 1973-ban, amikor az arab országok megpróbálták revansot venni az 1967-es vereségért, és ismét veszítettek; Izrael hadműveletei Líbiában a Palesztinai Felszabadítási Szervezet és Szíria katonai alakulatai ellen 1982–1983-ban.

A „hidegháború” befejezésével a fegyveres konfliktusok nem értek véget, a mai napig zajlanak.

3 A palesztin kérdés. Az első arab–izraeli háború okozta a palesztin menekültproblémát, akik különböző arab országokban telepedtek le. A helyzetet rontotta Izrael, Nagy-Britannia és Franciaország agressziója Egyiptom ellen 1956-ban (szuezi válság). Mindez nagy csapást mért a palesztin népi öntudatára: eltűntek az önálló palesztin szervezetek, a menekülés egyetlen útjának tűnt, ha az arab országok összefognak Palesztina felszabadítása érdekében.

1958-ban megalakult Egyiptom és Szíria szövetsége – az Egyesült Arab Köztársaság, amely azonban 1961-ben széthullott.

Az 1950-es évek végén Kuvaitban megszerveződött a **Palesztin Nemzeti Felszabadítási Mozgalom (Fatah) Jasszer Arafattal** az élen. A szervezet a palesztinok számára új programot kínált: 1) „nem az arab egység az út Palesztinához, hanem Palesztina – az út az arab egységhez”; 2) az arab államok belügyeibe való be nem avatkozás. Ez az ideológia biztosította a Fatah számára az Arab-félsziget számos monarchikus államának támogatását. Az algériai nemzeti-felszabadító háború győzelme (1962) elősegítette a Fatah eszméinek terjedését (Algéria példát mutatott egy arab ország saját erőből történő felszabadítására az arab országok támogatásával).

Egyes arab országok nem voltak érdekeltek a palesztin mozgalom önállóságában. Az ellenőrzésére 1964-ben létrehozták a **Palesztinai Felszabadítási Szervezetet (PFSZ)**.

Annak érdekében, hogy kikerüljön az arab országok ellenőrzése alól, a Fatah önálló harcba kezdett Izrael ellen. Az első fegyveres támadásra **1965. január 1-jén** került sor. Ez a nap lett a **Palesztin Ellenállási Mozgalom** születésnapja. Rövid

Jasszer Arafat.

idő alatt a Fatah tekintélyes katonai-politikai erővé vált, amelyik ellenőrzése alá vonta a PFSZ-t. 1969 februárjában Jasszer Arafatot megválasztották a PFSZ Végrehajtó Bizottsága elnökévé. 1970-ben a palesztin forradalom fegyveres erőinek főparancsnoka lett.

A terület behatároltsága, ahol a háborús cselekmények zajlottak, a földrajzi adottságok nem tették lehetővé, hogy Palesztina felszabadítási övezeteket hozzon létre, amelyek a harcok bázisai lehettek volna. Minden fegyveres akció (többnyire terrorcselekmények) a szomszédos országok területéről indultak ki, ami két nagy problémát idézett elő: Izrael támadásokat intézett ezen országok ellen, ami ezen országok kormányainak és népének nemtetszését váltotta ki a palesztin mozgalommal szemben; a Palesztin Ellenállási Mozgalom függőségbe került az arab országoktól. Az első probléma fegyveres konfliktushoz vezetett Izrael és Jordánia között 1966-ban és palesztin–jordán konfliktushoz 1970-ben. A palesztinok kénytelenek voltak elhagyni az országot és áttelepülni Líbiába.

Annak érdekében, hogy befolyást gyakoroljon a világ közvéleményére, megjelenítse az álláspontját, a Fatah harcosai alaposan megtervezett terrorakciót hajtottak végre. 1970 szeptemberében a palesztinok elfoglaltak három polgári utasszállító repülőgépet – egy angolt, egy svájcit és az amerikai (az izraelit nem sikerül, mivel annak, eltérően a többi repülőgéptől, saját órsége volt) és arra kényszerítették a személyzetet, hogy a repülőgépeket Jordániában tegyék földre. A terroristák azt követelték, hogy engedjék szabadon az európai országokban fogva tartott palesztin harcosokat cserébe a túsok szabadon bocsátásáért. A terroristákat és a túsokat szabadon engedték, a repülőgépeket felrobbantották. 1972-ben a Fekete Szeptember nevű palesztin csoport ennél is súlyosabb terrorcselekményt hajtott végre. A müncheni (Németország) olimpián fegyveresek betörték abba az épületbe, ahol az izraeli sportolók szállása volt, és agyonlőtték őket. 11 személy halt meg.

A palesztinok megbontották a líbiai társadalomban fennálló kényes egyensúlyt (a lakosság négy felekezet között oszlik meg: keresztények – 37,4%, sííták – 30,2%, szunniták – 21,5%, drúzok – 10,9%), ami polgárháborúhoz és izraeli intervencióhoz vezetett **1978-ban** és **1982–1983-ban**.

Szunniták — az iszlám legnagyobb és legelterjedtebb ágának a képviselői. A Szunniták szó szerint értelmezik a Koránt, követik Mohamed próféta szokásait, cselekedeteit és életmódját. Úgy vélik, hogy kalifa csak olyan ember lehet, akinek kifogástalan a hírneve és a Korán ismerete, bölcs és fizikailag egészséges, elismeri az első négy kalifa – Abu Bakr, Omár, Oszmán és Ali – uralmának jogosságát, ami választott tisztség volt.

Sííták — az iszlám legnagyobb vallási kisebbsége. A sííták Mohamed próféta egyetlen jogos örökösének kizárólagosan Ali prófétát és közvetlen leszármazottait tartják. A Szunnitáktól eltérően a sííták úgy vélik, hogy a hatalmat az imámoknak, azaz Ali és Mohamed lánya, Fatima közvetlen leszármazottainak kell gyakorolniuk, nem pedig választott személyeknek – azaz a kalifáknak. A sííták többsége Iránban, Irakban, Jemenben, Szíriában stb. él.

A Líbia és Bejrút déli részén 1982-ben lezajlott véres harcok után a palesztin harcosok és a Palesztina Felszabadításáért Mozgalom törzskara kénytelen volt áttelepedni Tuniszba. Azonban 1985 októberében itt is utolérte őket, bombázással igyekezett megsemmisíteni a szervezet törzskarát.

A második probléma a Palesztina Felszabadításáért Mozgalmat szélsőbaloldali és szélsőjobboldali kis csoportokra bontotta, melyek egymással is harcoltak a vezető szerepért a szervezetben.

Az 1973 októberi háború megváltoztatta Jasszer Arafat nézeteit. Felszólalt azért, hogy Izrael helyén hozzák létre a Palesztin Államot, és a fegyveres harc helyett tárgyalásokkal oldják meg a helyzetet. Ez a fordulat a Palesztinai Felszabadítási Szervezetet megmentette az izolálódástól és a teljes felszámolódástól. 1974-ben a palesztin nép egyetlen törvényes képviselőjének ismerték el. Az 1970–1980-as években Arafat aktív diplomáciai tevékenységet folytatott „Egyetlen napot se a mozgalom nélkül” jelszóval, igyekezett mindenkinek jó kapcsolatokat fenntartani.

1987. december 9-én a Jordán folyó jobb partján és a Gázai övezetben népfelkelés tört ki (első „Intifáda”), amelynek során nem használtak fegyvert, ezért a „kövek háborúja” elnevezést kapta. **1988. november 15-én** Palesztina Nemzeti Tanácsa (az emigráns parlament) határozatot hozott Palesztina függetlenségének kikiáltásáról. A konfliktusban résztvevő minden fél megértette, hogy ez a helyzet nem tartható fenn sokáig. Az USA és a Szovjetunió erőfeszítései elősegítették a Közel-Keleten a konfliktusok békés rendezését.

4

A közel-keleti békefolyamat. Első ízben az arab–izraeli konfliktus békés kezelését Jordánia királya kísérte meg 1951-ben. Meggyilkolása után azonban folytatódott a véres konfliktusok egész az 1970-es évek végéig.

1978 szeptemberében Egyiptom és Izrael elnökeinek találkozásán Camp Davidben, Jimmy Carternek, az USA elnökének hivatalos vidéki rezidenciáján előkészítették a történelmi megállapodást a béketárgyalások megkezdéséről.

1979. március 26-án Washingtonban Izrael és Egyiptom állam elnökei aláírták a békeszerződést. Anvar Szadat egyiptomi elnök és Menachem Begin izraeli elnök az államok közti béke megteremtéséért megkapta a Nobel-békedíjat. A hasonló szerződés megkötésére tett kísérlet Líbiával (1983) sikertelen volt. 1994 nyarán Izrael hasonló szerződést írt alá Jordániával.

A Szovjetunió széthullása, a világban az erőviszonyok átalakulása, az arab radikális befolyásának csökkenése (Irak veresége után a nemzetközi katonai erővel vívott háborúban), az arab országok gazdasági érdekltsége, valamint az a körülmény, hogy

Menachem Begin, Jimmy Carter és Anvar Szadat a békeszerződés aláírásakor. Washington (USA). 1979.

Izrael megértette, hogy nem tudja megtartani a megszállt területeket, amelyek ráadásul nem garantálják számára a biztonságot (Izrael tűz alatt tartása iraki ballisztikus rakétákkal, a palesztinok „intifádája” stb.) a szembenálló feleket arra készítették, hogy **1991 októberében** részt vegyenek a **madridi békekonferencián**, amely a térség békéje helyreállításának lépéseiről döntött.

Izrael közvetlen tárgyalásokat kezdett a Palesztin Felszabadítási Mozgalommal. 1993 szeptemberében az Oslóban (Norvégia) tartott titkos megbeszélésen Izrael és a Palesztin Felszabadítási Szervezet nyilatkozatot írt alá a kölcsönös kapcsolatok elveiről. Az egyezmény értelmében a palesztinoknak megígérték az autonómiát a Jordán folyó nyugati partján és a hágai övezetben a következő öt évben.

A nyilatkozatban foglaltak végrehajtása 1994-ben kezdődött meg, miután Jerikó városában és a Gázai övezetben bevezették az autonómiát. A palesztin nép maga rendelkezhetett az oktatásügy, a kultúra, az egészségvédelem, a lakosság szociális védelme, az adózás és a turizmus kérdéseiben. 1995 őszén egyezményt írtak alá, melyben meghatározták a palesztin autonóm területen belüli izraeli települések jövőjét, határait és státusát. Az autonóm terület fővárosa Rámallah lett.

A palesztin autonómia kiépítése azonban nehéz és ellentmondásos folyamat volt.

2002. január 29-én egy palesztin diáklány, Wafa Idris felrobbantotta magát Jeruzsálemben. A terrorakció következtében egy ember meghalt és közel 150 megsebesült. Szaddam Husszeint parancsba adta, hogy Bagdadban állítsanak emlékművet a lánynak. Példáját több terrorista követte. Az „élő bombák” (shahidok) elterjedt jelenségévé váltak.

2000–2004 között zajlott a **második „Intifáda”**, amelyet terrorakciók sorozata kísért. Megkezdődött a palesztin–izraeli konfliktus békés rendezési tervének megvalósítása.

Végezetül Izrael 2005-ben döntést hozott arról, hogy kivonja a katonaságot a palesztin autonóm területről és a határon falat épít.

Az izraeli katonaság kivonása Palesztina területéről **2006–2007-ben** polgárháborúhoz vezetett a Fatah (mérsékelték) és a Hamász (radikálisok) között. Ez a szembenállás Palesztina kettészakadásához vezetett. A Hamász ellenőrzése alá került a Gázai övezet, a Fatah ellenőrzése alá pedig – a Jordán folyó nyugati partvidéke.

A Hamász hatalomra kerülésére a Gázai övezetben Izrael szállítási blokáddal

Összecsapások Izrael határán és a Gázai övezetben. 2018.

válaszolt. A Gázai övezet humanitárius katasztrófa szélére sodródott. Válaszul a Hamász rakétákkal lőtte Izrael területét. Az izraeli hadsereg csapást mért a Gázai övezetre, hogy megsemmisítse a rakétakilövő állomásokat („Forró tél” hadművelet 2007–2008-ban). Végül a felek békét kötöttek. December 27-én a békét megsértették. Az izraeli hadsereg szisztematikusan semmisítette meg a Hamász katonai infrastruktúráját a Gázai övezetben („Öntött ólom” hadművelet, 2008 december – 2009 január). A világ közvéleményének nyomására a műveletet leállították. A Hamász megőrizte potenciálját egy részét, a felek között nem tartós béke alakult ki. 2012-ben az újabb belövések után Izrael elindította „Védelem pillére” hadműveletet, 2014-ben pedig – az „Erős szikla” hadművelet. Az erőszak újbóli fellángolására került sor 2018 tavaszán, amikor a palesztinok megpróbálták lerombolni a falat Izrael és a Gázai övezet között és 2019 tavaszán a Tel-Avivot ért rakétatámadás után. A helyzet mind a mai napig bonyolult és ellentmondásos.

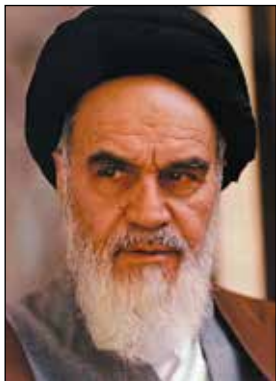
5

A „fehér forradalom” és az iszlám forradalom Iránban. Miután Irán

1946-ban visszanyerte szuverenitását, hosszú ideig politikailag instabil állapotot élt át. 1953-ban katonai puccsal került hatalomra **Mohammad Reza Pahlavi** sah, aki stabilizálta az országban a helyzetet. 1962-ben meghirdette a „fehér forradalmat” – ami az ország modernizálását és a feudális csökevények felszámolását célzó reformprogram volt. A program a későbbiekben módosult, pontosabb lett. A „fehér forradalom” éveiben Iránban agrárreformot hajtottak végre (korlátozták a földesúri birtokokat és a muszlim vallási közösségek tulajdonát), iparosítási, oktatási és egészségügyi reform valósult meg. 1963-ban választójogot adtak a nőknek. Korlátozták a hagyományos többnejűség intézményét. Terjesztették az országban a nyugati életmódot, a nyugati divatot.

A reformok nagy hatással voltak Irán fejlődésére. Az agrárreform megbontotta a falu hagyományos társadalmi rendjét. Többszázezer ember költözött a városokba. A földesúri árutermelés felszámolása a mezőgazdasági termelés visszaeséséhez vezetett. Irán élelmiszer importőr lett. Az ipari termelés bővülése elmaradt a városi lakosság növekedésének ütemétől, ami tömeges munkanélküliséghez vezetett. Az emberek elégedetlenségét növelte a sah fényűző életmódja és minisztereinek gazdagodása a kőolajexportból. A külpolitikában a sah az USA-t és a többi nyugati országot tartotta partnernek. Irán tagja volt a Bagdadi Paktum nevű katonai-politikai tömbnek (1959-ben Központi Szerződés Szervezetének (CENTO) nevezték át).

A sah politikája a lakosság körében tömegtiltakozásokat váltott ki. Legális ellenzék hiányában ezt a szerepet a muszlim imámok rendje töltötte be, amely Iránban privilegizált helyzetben volt. Az imámok és a felekezeti szemináriumok hallgatóin kívül (közel 260 ezer fő) ide tartoztak Mohamed közvetlen leszármazottai is, közel 1 millió ember.

Khomeini ajatollah.

A vallási ellenzék vezetője **Khomeini ajatollah (Ruholláh Muszavi Homeini)** volt. Ő dolgozta ki az **iszlám forradalom** és az iszlám állam megteremtésének elméletét. Khomeini a társadalmat három csoportra osztotta: elnyomottak, felkentek és a Sátán szolgálói. A Sátán szolgájának tartották a sahot, környezetét, az értelmiséget, az imperialistákat, a kommunistákat. Khomeini harcának végcélja az **Iszlám Világállam** megteremtése volt. Khomeini elképzelései szerint az iszlám nem csak az ember erkölcsi tökéletesítésének eszköze, hanem a társadalom szociális átalakításának is. Khomeini negatívan viszonyult a nyugati civilizációhoz és a szocializmus eszméihez is: „Nem Nyugat, nem Kelet, hanem iszlám”. 1963-ban letartóztatták, majd száműzték az országból.

A sah és az imámok közti szembenállás kibékíthetetlené vált. A sah megtorlásai tovább növelték a vallási ellenzék tekintélyét. Rajtuk kívül a sah ellenzékéhez tartozott az **Iráni Néppárt (Tude)**, a baloldali radikális **fedayeenek és modzsáhedek**, a **Nemzeti Front**, az **Iráni Népek Demokratikus Szövetsége**.

A sah rezsimjének válsága évről évre egyre jobban elmélyült. A sah különböző eszközökkel próbálta megőrizni hatalmát. A lakosság élesen tiltakozott, amikor a sah a gyásznapon betiltotta az utcai meneteket. A sah pozícióját végképp megrengették az **1978. szeptember 8-i** események, amikor a katonaság sortűzzel oszlatta fel Teheránban a Jhale téren a vallási-politikai nagygyűlést. 1978. november 26-án az ellenzék gyásznapot hirdetett Iránban. A demonstrációk a városokban a katonasággal és a rendőrséggel való összecsapásokba torkolltak. A fedayeenek és a modzsáhedek megtámadták a rendőrségi épületeket, a külföldieket, akik tömegesen elhagyták az országot. A sah kísérlete, hogy engedményt tegyen az ellenzéknek az által, hogy az ellenzék egyik vezetőjét, **Shapour Bakhtiar** nevezte ki miniszterelnöknek, nem vezetett sikerre. A forradalmi események nem csillapodtak, és **1979. január 16-án** a sah elhagyta az országot. Bakhtiar elvesztette az ellenőrzést az országban zajló események fölött. Mindenütt forradalmi iszlám bizottságok alakultak.

1979 februárjában Iránba visszatért Khomeini. Ekkor alakult meg az **Iszlám Forradalom Ideiglenes Bizottsága**, melynek vezetője **Mehdí Bazargán** lett. Az imámok igyekeztek a forradalmat békés keretek között tartani, azonban ez nem sikerült. A Teherán melletti katonai-légi bázison provokáció hatására harc tört ki a sahhoz hű seregrészek és a forradalmi tömegek között. Iránban megdőntötték a monarchiát. 1979. február 12-én az összecsapások véget értek.

Az új iráni vezetés bejelentette a kilépést a Központi Szerződés Szervezetéből, megszakította a katonai és a civil kapcsolatokat az USA-val

és a többi nyugati országgal; annulálta a megállapodást a nemzetközi koalíciós konzorciummal; felszámolta az amerikai bázisokat (50 ezer hivatalnok) és megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Izraellel. Bezárták a külföldi cégeket és bankokat. **1979 márciusában** Irán kikiáltotta az **iszlám köztársaságot**, elfogadta az új Alkotmányt. Válaszul arra, hogy az USA befogadta az elmenekült sahot, Irán Amerika-ellenes kampányba kezdett, amelynek kulminációja 52 amerikai állampolgár túsul ejtése volt.

Az USA megszakította a diplomáciai kapcsolatokat Iránnal, befagyasztotta az amerikai bankokban elhelyezett iráni betéteket, kidolgozta a „Saskarom” műveletet a túsók kiszabadítására. A kísérlet sikertelenül végződött, miután az odaküldött helikopter a deszantosokkal a fedélzetén összeütközött egy repülőgéppel. A sah halála 1980 júliusában csökkentette a feszültséget, és 1981-ben a túsók hazatérhettek hazájukba.

Az iráni forradalom győzelme után röviddel kiéleződtek az ellentétek a résztvevők között. Khomeini néhány éven keresztül megtorlásokkal felszámolta az ellenzékét és kezébe vette mind a vallási, mind a világi hatalmat. Megkísérelte exportálni az „iszlám forradalmat”. Ám az Irakkal folytatott háború (1980–1988) és az atomfegyvergyártás kísérlete miatt bevezetett nemzetközi szankciók kimerítették Irán erejét és így nem volt módja, hogy más országokban is forradalmat robbantson ki.

Ugyanakkor az **iszlám fundamentalizmus** mozgalom mind a mai napig nem veszített erejéből. Szaddam Husszein iraki rendszerének megdöntése, az „arab tavasz” újabb lehetőséget adott az iráni vezetésnek, hogy megerősítse pozícióit az iszlám világban. Irán befolyással van Irak, Omán, Szíria, Líbia és Jemen politikájára. Katonasága, önkéntesei, az általa ellenőrzött síita fegyveres alakulatok részt vesznek az iraki, a szíriai és a jemeni konfliktusban. Irán helyzetfüggő szövetségese lett Oroszország. Irán előretörésével szembehelyezkedik Szaúd-Arábia és szövetségesei, akiket az USA támogat.

Iszlám fundamentalizmus — vallási-politikai mozgalom a muszlim országokban, lényege az iszlám alapjaihoz való visszatérés. Az utóbbi időben az irányvonal egyre negatívabb színezetet kap, mögé rejtőzve számos szervezet működik, többek között terrorista csoportok, zsoldos csapatok, bűnözők stb.

6

„Arab tavasz”. Polgárháború Líbiában, Szíriában, Jemenben. 2011-ben az arab országokban tiltakozások és demonstrációk söpörtek végig, melyek az „arab tavasz” megnevezést kapták. Jelenti ez a forradalmat Tunéziában és Egyiptomban, a polgárháborút Líbiában, a felkelést Szíriában és Jemenben, ahol polgárháború tört ki, a tömegtüntetéseket Algériában, Bahreinben, Jordániában, Marokkóban, Ománban és más országokban.

Az „arab tavasz” eseményeit a **tunéziai** történések indították el, ahol 2010. december 17-én egy zöldesgárus, akit a helyi rendőrök megbírságotlaktak,

Tiltakozások a Tahrir téren. Kairó (Egyiptom). Az aszfalton olvasható jelszó: „Mi – a facebook emberei vagyunk”.

felgyújtotta magát. Az országban demonstrációk kezdődtek a fennálló rezsim ellen, melyeket a hatalom nem tudott elfojtani. 2011. január 14-én a demonstrálók nyomására Tunézia elnöke, Zin el-Abidin ben Ali Szaúd-Arábiába szökött. Ezek az események példaként szolgáltak a többi arab állam lakossága számára.

Tunézia után a többi ország következett: Líbia, Egyiptom, Mali, majd Jemen, Szíria. Demokratikus jelszavakkal tüntettek Marokkóban, Algériában, Jordániában, Kuvaitban és Bahreinben. A tiltakozások fő jelszava lett, hogy: „A nép a rezsim megdöntését kívánja”.

Egyiptom **Hoszni Mubarak** 33 éves uralma alatt belesüllyedt a korrupcióba. A soros választások elcsalása után a nép kitódult az utcákra. A békés tüntetések helyszínei lettek a Tahrir tér, melyet Midan-at-

Tahrirnak (Felszabadulás térnek) neveztek el, és a Rabi'a al-Adawiyya mecset. A katonák és a rendőrök erővel nem tudták szétzavarni a tüntetőket, és 2011. február 11-én Mubarak lemondott. Az ország új elnökévé **Muhammad Murszit** (a Muszlim Testvériség képviselőjét) választották meg, akinek kevesebb mint egy évig sikerült hatalomban maradnia. 2013 júliusában **Abd el-Fattáh esz-Szízsi** katonai diktatúrája nem tudott megkapaszkodni a hatalomban. Murszi, aki az „iszlám demokrácia” jelszó híve volt, nem tudta megtalálni a közös hangot sem a Nyugattal, sem a szomszédokkal; ezt tetézték a gazdasági nehézségek („Mubarak alatt jobban éltünk!” – kiabálták az emberek az utcákon). 2014 júniusától esz-Szízsi, a volt katona lett Egyiptom elnöke.

Másként alakultak az események **Líbiában**, ahol **Moammer Kadhafi** uralkodott. 2011-es tüntetés résztvevői arra a gyilkosságra emlékeztek, aminek 1996 júniusában több mint ezer fogoly esett áldozatul az Abu Salim börtönbeli lázadás után. 2006 februári tüntetések a rendfenntartók 12 résztvevőt öltek meg Bengáziban, 2011 elején pedig letartóztatták az 1996-os mézszárlás áldozatainak hozzátartozóit képviselő Fathi Terbil emberi jogvédőt és ügyvédet, ami szintén tiltakozásokat váltott ki. A tiltakozó megmozdulások egyre szélesedtek, s minél több ember ment ki az utcára, annál súlyosabbak lettek a megtorlások. Az ellenzékiek különösen aktívan tevékenykedtek az ország keleti részében, Bengázi pedig rövid idő alatt az ellenzék központjává vált. Kadhafi parancsba adta a katonaságnak a demonstrációk elfojtását, amit elítélt a nemzetközi közösség. A tiltakozások végül az ellenzék és a Kadhafihoz hű katonaság közötti háborúba torkoltak. Az ellenzék oldalán részt vettek a harcokban a nemzetközi erők (Franciaország, Olaszország, az USA és más országok). Kadhafi röviddel a harcok kirobbanása után elvesztette a hatalmát, és agyonlőtték a határon, miközben menekülni próbált az országból.

A rezsim megdöntése azonban nem hozott békét. Az országot az egymással szembenálló csoportok és a terrorista szervezetek osztották fel egymás között. A terület nagyobb részét a nemzeti egység kormánya ellenőrizte. Az ország délnyugati részét az azawadi tuaregek foglalták el, egyes városok pedig mind a mai napig az önkéntes „milíciák” (iszlamista milíciák) tartják ellenőrzésük alatt.

Szíriában az első tiltakozások 2011 februárjában kezdődtek, ám ezeket a rezsim gyorsan lokalizálta és elfojtotta. A helyzet március 18-án változott meg, amikor Dara városában békés tüntetők haltak meg a karhatalom közbelépése következtében. A rezsim ellen népi felkelés kezdődött, amelynek központja Homsz városa lett.

A szíriai tiltakozásoknak az volt a jellegzetessége, hogy nem volt az egész országban tekintélynek örvendő vezetője. A rezsim ellenfelei széttagoltak voltak mind etnikai, mind vallási, mind pedig politikai nézetek tekintetében. **Bashár el-Aszad** rezsimje csak a Damaszkusz környéki és a tengerparti területeket ellenőrizte.

Az ország nagyobb része az **Iraki és Levantei Iszlám Állam (ISIS)** ellenőrzése alá került.

A tiltakozások során elégetik Kadhafi portréját. Líbia. 2011.

Egyes vélemények szerint el-Aszad a tüntetőkkel való kegyetlen leszámolásokkal provokálta az ellenzékét a polgárháború kirobbantására. Az eseményeket kiélezte, hogy a börtönökből kiengedték a különböző iszlamista és terrorista csoportok vezetőit és harcosait. A szabadulók azonnal magukhoz ragadták a kulcspozíciókat a rezsim elleni mozgalomban. Ezzel a lépéssel el-Aszad el akarta kerülni a Nyugat beavatkozását az ellenzék oldalán, mint történt az Líbiában, azt állítva, hogy ő az iszlamisták és a terroristák ellen harcol.

2015-ben a szíriai háborúban fordulat következett be. Bashár el-Aszad oldalán a harcokba beavatkozott Oroszország azzal az ürüggyel, hogy az ISIS-szel veszi fel a harcot, azonban a fő csapásokat a rezsimmal szembenálló ellenzéki erőkre mérte. Fokozatosan, kihasználva az ISIS-t ért csapásokat, a szíriai hadsereg az ellenőrzése alá vonta az ország területének nagyobb részét, súlyos vereséget mért az ellenzék erőire. Ma Észak-Szíriát a török hadsereg ellenőrzi, amelyik „biztonsági övezetet” hozott létre; az ország északkeleti területeit a kurdok ellenőrzik, akik saját államot alakítottak ki; a rezsimmal szembenálló ellenzéki erők Idlib tartományban összpontosulnak. A helyzet megoldása igen távol van.

Az „arab tavasz” után polgárháborúba sodródott **Jemen** is. Az ország legfőbb problémái, hogy nincs belső egység és **Ali Abdullah Száleh** rezsimje rendkívül korrupt. Az országban többször voltak fegyveres felkelések, lázadások,

Tüntetés. Szanaa (Jemen). 2012.

hajtottak végre terrorcselekményeket. A kormány sosem tudta a teljes területet ellenőrizni. Ez kedvező feltételeket teremtett ahhoz, hogy különböző nemzetközi terrorcsoportok jelentek itt meg. A legnagyobb gondot azonban a lakosság síta részének (a teljes lakosság 1/3-a) követelése okozták, melyek jogaik kiszélesítésére vonatkoznak, s amelyeket támogat Irán. 2004-ben és 2009-ben is fellázadtak. A mozgalom vezetőjéről, Hussein Badreddin al-Houthiról a mozgalom résztvevőit houthitáknak nevezik. Az „arab tavasz” lehetővé tette a houthitáknak, hogy kiterjessék befolyásukat és felvegyék a harcot saját államuk megteremtéséért. Ugyanakkor Száleh a demonstrációk miatt végül lemondott a hatalomról.

A hatalom az országban Száleh jelöltje, **Abd Rabbuh Mansur al-Hadi** kezébe került, aki Szaúd-Arábia támogatásával felvette a harcot a houthitákkal. Maga Száleh és támogatói, az ellenségeskedés évtizedei ellenére, a síták oldalára álltak a kormány elleni harcban, mivel nem voltak megelégedve helyzetükkel a hatalomváltás után.

2014-ben a houthiták elfoglalták Jemen Fővárosát, Szannaát, 2015 elején pedig megkezdték Áden ostromát, ahová az al-Hadi vezette központi kormány menekült. A teljes vereség küszöbén a jemeni elnök Szaúd-Arábiához fordult segítségért. Nemzetközi koalíció jött létre, amelyik a mai napig harcol a houthiták ellen.

Az „arab tavasz” eseményeinek eredményeképpen több országban nem demokraták, hanem mérsékelt iszlamisták kerültek a hatalomba. **Marokkóban** és **Jordániában** a kormány kénytelen volt liberális reformokat végrehajtani. **A Perzsa-öböl monarchikus országaiban** a hatalom kisebb engedményeket tett (kiszélesítették a nők jogait).

Az „arab tavasz” hosszútávú következményei lettek. Gyökeresen megváltoztatta az erőviszonyokat a térségben, a nemzetközi közösséget új kihívások elé állította (az ISIS terrorista szervezet, az Európa felé irányuló menekültáradat, a nemzetközi kapcsolatok rendszere elveinek megbontása stb.). Az „arab tavasz” következményeit igyekezett kihasználni Oroszország, amelyik a nemzetközi kapcsolatokban nagyobb befolyásra és a Szovjetunióknak a „hidegháborúban” elszenvedett veresége következményeinek felülvizsgálatára törekedett.

7 **Az Iraki és Levantei Iszlám Állam (ISIS) és annak megsemmisítése.** Az ISIS létrejötté szoros összefüggésben van azokkal a folyamatokkal, amelyek Irakban és Szíriában történtek a XXI. század elején. 2003-ban az USA katonai akciót hajtott végre Irakban, amelynek eredményeképpen megdöntötték Szaddam Husszein rezsimjét (2006. december 30-án bírósági tárgyalás után kivégezték). Noha Husszein hatalmát pár nap alatt megdöntötték, az amerikai

katonaságnak és szövetségeseiknek szembe kellett nézniük a lázadók masszív ellenállásával. A nagy számú iszlamista és terrorista szervezet nagy katonai erőket kötött le. Az USA legfőbb ellenségeivé az **Al-Kaida** által irányított terroristák váltak.

A terroristák elleni harcban az USA igyekezett megreformálni Irak államapparátusát és új alapokra helyezni az ország gazdaságát.

2010-re Iraknak erős titkosszolgálat, tekintélyes állami költségvetése lett, az ország különböző etnikai és vallási csoportjai nem ellenségeskedtek egymással. Barack Obama, az USA elnöke bejelentette, hogy kivonja az amerikai katonaságot és Irak visszanyeri teljes szuverenitását. Irakban 4487 katona és 2097 civil szolgálatos, közel 400 szövetséges katona (21 országból) halt meg. 2011 decemberében az USA kivonta csapatait Irak területéről.

Ugyanakkor Irak kormánya **Núri el-Málíki** miniszterelnökkel az élen nem volt mértéktartó. Megfosztották a hatalomtól a politikai ellenzéket, közeli barátait nevezte ki a hadsereg élére és parancsba adta erőszak alkalmazását a civil lakossággal szemben. A börtönökben általánossá váltak a kínzások és a gyilkosságok. És ami a legfontosabb: vallásilag ismét megosztott lett az ország, a síita többségnek privilégiumokat biztosítottak a szunnita kisebbséggel szemben.

Az „arab tavasz” eseményei új erőszakhullámhoz és terrorizmushoz vezettek. Az Al-Kaida akkori vezetője, **Abu Bakr al-Bagdadi** volt. Vezetésével a szervezet beszervezte Husszein hadseregének egykori tisztjeit és az elégedetlen szunnitákat. Kihasználva a szíriai eseményeket, abban az országban is létrehozta alapszervezetét. 2012 januárjában létrejött az Al-Kaida szíriai szervezete a Dzsabhat an-Nuszra.

2012-ben és 2013-ban al-Bagdadi harcosai több sikertelen támadást intéztek iraki börtönök ellen. A szervezetnek több mint ezer szakképzett egykori katona volt a tagja, akik a börtönökből szöktek.

Közben a szíriai szervezet komolyan pénzügyi segítséget és fegyvereket kapott Kuvaittól, Szaúd-Arábiától, Katartól. 2013-ban a szervezet a szíriai Rakkát tette meg fővárosává.

Irakban al-Bagdadi 2013 áprilisában bejelentette, hogy megalakult az ISIS. 2014. június 10-én az ISIS támadásba lendült, aminek eredményeképpen 2015-ig 10 millió ember által lakott területet vontak az ellenőrzésük alá. A legnagyobb siker Moszul (Irak második legnagyobb városa) elfoglalása volt 800 harcos által, miközben a városban állomásozott az iraki hadsereg 30 ezer

Bagdad bombázása az USA katonaságának beavatkozása előtt. 2003.

katonája. A harcosok hatalmas lőszerraktárt zsákmányoltak. A következő napokban az ISIS harcosai elfoglalták Irak északnyugati és középső szunnita tartományait, és Bagdad felé közeledtek.

2014. június 29-én az ISIS bejelentette, hogy kalifátust, azaz iszlám teokratikus államot hoz létre.

A területek elfoglalása után az ISIS elsősorban lecserélte a bírósági rendszert, a világi igazságszolgáltatás helyett visszahozta a saria-bíróságokat. Az államigazgatásban szigorú hierarchiát építettek ki, filmstúdiókat, hírügynökségeket stb. nyitottak, adórendszer vezettek be.

Az ISIS harcosai vallási fanatizmusának egyik megnyilvánulása volt a nem iszlám kulturális emlékek megsemmisítése. Többek között felrobbantották a palmirai épületkomplexumot. Nagy nyilvánosság előtt végeztek ki külföldieket. Virágzott a rabszolgakereskedelem. Az ISIS fő jövedelemforrása a kőolajkereskedelem ellenőrzéséből származott (havonta mintegy 40 millió dollár). Az ISIS megalakulása és sikerei kihívást jelentettek az egész világ biztonságára.

2014 augusztusában az ISIS betört az Iraki Kurdistan területére, és gyorsan elérte annak fővárosát, Erbil. Népi társaságok követték el az egyik helybéli kisebbséggel, jezidikkal szemben (akik a kurd nemzet részének tartják magukat). Ezzel bevonódtak a háborúba a kurd harcosok – a pesmergák is. Az ISIS több érzékeny vereséget szenvedett el tőlük.

Ezek az események arra késztették az USA-t, hogy beleavatkozzon a háborúba: Barack Obama elnök légitámadást rendelt el az ISIS ellen, amivel korlátozott intervenció vette kezdetét arra való hivatkozással, hogy megvédjék az erbil-i amerikai személyi állományt és megállítsák a jezidok kiirtását.

Ugyanebben az időben az iraki hadsereget síta felkelőkkel erősítették meg, akiket iráni önkéntesek vezettek. Az amerikai légierő segítségével **2015 áprilisában** az iraki erők visszafoglaltak egy fontos várost, Tikritet.

Ezzel párhuzamosan a szíriai kurdok is ellentámadásba mentek át, visszaszorították az ISIS-t, és közeledtek Rakkához. Az ISIS válaszul a világ más részein aktivizálta magát. Hivatalosan bejelentették új szervezetek létrehozását Líbiában, Egyiptomban (Sínai-félszigeten), Szaúd-Arábiában, Jemenben, Algériában, Afganisztánban, Pakisztánban, Nigériában és Észak-Kaukázusban. Azonban csak a Sínai-félsziget, Afganisztán és Líbia kisebb területeit sikerült elfoglalni.

2015 őszén az ISIS terrortámadásokat hajtott végre Európában és a Közel-Keleten. Ezek közül a párizsi (Franciaország) volt 2015. november 13-án. Az öngyilkos terrorista akció következtében több mint

Párizsi terrorakció. 2015.

130 ember meghalt, több int 380-as megsebesültek. Terrorakciókra került sort Nizzában (Franciaország, 2016), Barcelonában (Spanyolország, 2017) is.

A terrorista akciók csak megerősítették a nemzetközi koalíció fellépését, amely az ISIS felszámolására irányult. A döntő csatára az iraki Moszul városáért bontakozott ki (2016 október – 2017 július). A terrorista szervezet erői vereséget szenvedtek. **2017 októberében** az ISIS harcosai elhagyták Rakkát.

Vereséget szenvedett az ISIS Líbiában és Nigériában is. **2019 márciusában** felszabadították az utolsó várost, amely a terroristák ellenőrzése alatt állt. Az ISIS elszigetelt alakulatai tovább tevékenykednek Szíria és Irak területén.

Következtetések

- ▶ A második világháború után befejeződött az arab Keleten a gyarmatok felszámolása.
- ▶ A régió országainak önálló útja bonyolult feladatokkal járt. Az „arab” szocializmus felépítésére tett gazdasági és politikai kísérletek, nagy vérontással járó háborúk, politikai instabilitás, terrorizmus változtatta a régiót a világ legforróbb pontjává. Ugyanakkor a térség egyes országai, a kőolajexportból származó hatalmas jövedelmeknek köszönhetően sikerült elérnie a nyugati országok életszínvonalát, ám ezekben az országokban politikai, kulturális és morális tekintetben nem történtek változások.
- ▶ A XXI. század eleje nem hozott békét a térségben. Az „arab tavasz” eredményeképpen megdőntötték az autoriter rezsimeket, amelyek korábban megingathatatlanak tűntek. Azonban ez néhány országban polgárháborúhoz és terroristaszervezetek megjelenéséhez vezetett.
- ▶ A világ rendje és a béke fenntartása komoly kihívással nézett szembe, amikor létrejött az ISIS nevű terrorista szervezet. A nemzetközi összefogásnak köszönhetően azonban sikerült megsemmisítő csapást mérni rá. Ennek ellenére a térség problémái nem oldódtak meg. Továbbra is nyitott kérdés az arab–izraeli konfliktus, továbbra is szemben áll egymással Irán és Szaúd-Arábia stb.

Kérdések és feladatok

1. Mikor jött létre Izrael Állam? **2.** Melyik háború után hozott létre Izrael a határai körül „biztonsági zónákat”? **3.** Melyik volt a jom kippuri háború? **4.** Milyen céllal tört be az izraeli hadsereg Líbiába 1982-ben? **5.** Mi az „Intifáda”? **6.** Mikor adott Izrael autonómiát Palesztinának? **7.** Milyen eseményeket neveztek Iránban „fehér forradalomnak”? **8.** Ki állt Iránban az iszlám forradalom élére? **9.** Mely ország eseményeivel vette kezdetét az „arab tavasz”? **10.** Mely országokban vezetett az „arab tavasz” polgárháborúhoz? **11.** Mely országok területén jött létre az ISIS?

12. Mi a lényege a közel-keleti konfliktusnak? **13.** Palesztina felosztásakor az ENSZ határozata alapján miért nem hoztak létre palesztin államot? **14.** Miért vált a közel-keleti konfliktus a „hidegháború” részévé? **15.** Hogyan keletkezett és alakult a palesztin kérdés?

16. Mutassátok be a közel-keleti békefolyamatot. **17.** Mutassátok be az iráni iszlám forradalom célját, okait és mozgató erőit. **18.** Miért volt vallási színezete az iráni forradalmi eseményeknek? **19.** Miért tudta elérni az „arab tavasz” az arab országok többségét? **20.** Milyen okok vezettek az ISIS létrejöttéhez?

21. Soroljátok fel az arab–izraeli háborúkat. **22. Vitassátok meg** a következő kérdést: „Miért nem oldódott meg mind a mai napig a közel-keleti konfliktus?” **23.** Soroljátok fel a közel-keleti konfliktus és a békefolyamat szakaszait. Foglaljátok táblázatba. **24.** Töltsétek ki „A „fehér” és az iszlám forradalom” című összehasonlító táblázatot.

Összehasonlítandó kérdés	„Fehér forradalom”	Iszlám forradalom

25. Töltsétek ki az „Arab tavasz” című táblázatot.

Ország	Kronológiai keretek	Következmények

26. Khomeini ajatollah a következőképpen értékelte az 1978–1979-es iráni eseményeket: „A mi nagy iszlám forradalmunk elsősorban morális és szellemi, s csak utána politikai és társadalmi forradalom.” Egyetértetek-e az iráni iszlám forradalomnak ezzel az értékelésével? Indokoljátok meg válaszotokat. **27.** Hogyan hatottak az „arab tavasz” eseményei a nemzetközi kapcsolatokra? Írjátok rövid fogalmazást a témában. **28.** Csoportokban vitassátok meg, lehetséges-e az ISIS újjáéledése?

17.5 Afrika országai

1. Mely országoknak voltak gyarmatai Afrikában? **2.** 1945-ben mely afrikai országok voltak függetlenek?

1 **A gyarmati rendszer megszűnése Afrikában.** Dekolonizációnak nevezzük azt a folyamatot, amikor az egykori alárendelt területek, gyarmatok elnyerik teljes állami függetlenségüket. Afrikában ez a folyamat részben békésen, részben fegyveres konfliktusok árán ment végbe.

Afrika dekolonizációjának előfeltételei és okai a következők voltak: Németország, Olaszország és Japán veresége a második világháborúban; a gyarmattartó államok (különösen Franciaország és Hollandia) befolyásának csökkenése a gyarmati országokban; a gyarmatok befolyásának és potenciáljának növekedése (különösen a brit gyarmatoké); nemzeti-felszabadító tömegmozgalmak kibontakozása, melyek többsége fegyveres összecsapásokkal járt; a „hidegháború”, ami lehetővé tette a nemzeti mozgalmak vezetői számára, hogy a nagyhatalmak között manőverezzenek, miközben szövetségeseket keressenek

gyarmattartó államaikkal szemben. Fontos tényező volt az is, hogy a gyarmattartó államok és a világ közvéleménye is negatívan viszonyult a gyarmattartáshoz.

A gyarmati rendszer megszüntetésének több szakaszát különíthetjük el.

Az **első szakaszban** (1943–1956) a dekolonizáció folyamata elsősorban Ázsia és Észak-Afrika országaira terjedt ki. Az európai országok lemondtak gyarmattartói jogaikról Palesztinában és Jordániában (Nagy-Britannia), Libanonban és Szíriában (Franciaország). Eldőlt a sorsa az olasz és a japán gyarmati országoknak és gyarmati területeknek is. Nagy-Britannia megadta a függetlenséget Indiának (1947), előzetesen két országra tagolva azt – Indiára és Pakisztánra, Ceylon szigetének (Srí Lanka) és Burmának. Hosszú fegyveres harcok után kikiáltotta függetlenségét Indonézia (1945. augusztus 17.), Vietnam (1945. szeptember 2.). 1953-ban Franciaország elismerte Kambodzsa és Laosz függetlenségét. 1946-ban az USA megadta a függetlenséget a Fülöp-szigeteknek. Az Egyiptom elleni 1956-os agresszió bukása után Nagy-Britannia elismerte Szudán teljes szuverenitását, Franciaország pedig – Tunézia és Marokkó függetlenségét.

A dekolonizáció első szakaszában a gyarmattartók igyekeztek minél több terület fölött megőrizni az ellenőrzést. Függetlenségüket csak azok az országok nyerték el, amelyek gyarmati sorban tartása már lehetetlen volt. Azonban 1956 után Nagy-Britannia és 1958 után pedig Franciaország is önként lemondott a gyarmatairól.

A **második szakaszban** (1950-es évek vége – 1960-as évek) a dekolonizáció elsősorban az afrikai országokat érintette. 1957-ben Nagy-Britannia megadta a függetlenséget Ghánának, Malajziának, 1958-ban – Guineának. 1960 volt az áttörés éve, melyek „**Afrika évének**” neveztek el. Ebben az évben 17 új független állam jelent meg a térképen: Gabon, Dahomania, Felső-Volta, Elefántcsontpart, Csád, Közép-afrikai Köztársaság, Kongó, Belga Kongó, Kamerun, Mauritánia, Mali, Nigéria, Madagaszkár, Szenegál, Szomália, Togo, Nigéria. A következő évben megkezdődött a brit gyarmatok megszüntetése Afrika keleti részében. 1961-ben elnyerte függetlenségét Tanganyika, 1962-ben – Uganda, 1963-ban – Kenya, 1964-ben – Zanzibár, Zambia, Malawi, 1965-ben – Gambia. Ily módon az 1960-as évek közepére a Szaharától délre eső afrikai országok többsége felszabadult a gyarmati elnyomás alól.

A **harmadik szakaszban** (1970-es évek) elvezette gyarmatait a legrégebb gyarmattartó állam – Portugália is. Hosszú háborúskodás után Bissau-Guinea nyerte el elsőként a függetlenségét (1973). Miután Portugáliában a „szegfűs forradalomban” megdöntötték a katonai diktatúrát (1974 április), más portugál gyarmatok is függetlenekké váltak: Zöldfoki szigetek, Angola, Mozambik, São Tomé és Príncipe.

A szabadság és a függetlenség szobra Zambiában. Lusaka.

A dekolonizáció folyamata ezzel nem zárult le. A **negyedik szakaszban** (1980–1990) elnyerték függetlenségüket az utolsó gyarmatbirtokok. Így 1980-ban véglegesen megoldódott Dél-Rodézia (Zimbabwe) helyzete, 1982-ig Nagy-Britannia megadta a függetlenséget Belize-nek, 1990-ben a világ közvéleményének nyomására a Dél-afrikai Köztársaság – Namíbiának. 1997-től Kína ismét gyakorolhatta szuverenitását Hongkongban, 1999-től pedig Makaóban.

Ily módon a XXI. század küszöbén a gyarmatbirtokok megszűntek. Ám a politikai függetlenség elnyerésével a fiatal országok nem lettek gazdasági értelemben is függetlenek. Legfőbb gondjuk maradt az elmaradottság, amivel a többség nem tudott megbirkózni. Ezekben az országokban háborús konfliktusok dúlnak, járványok, éhínség, adósság, etnikai és területi problémák terhelik a mindennapokat.

Afrikában maradt egyetlen terület, amelynek státusa a mai napig nem rendezett. Ez a volt spanyol gyarmat Nyugat-Szahara. A területre Marokkó tart igényt. A Polisario Front azonban folyamatos gerillaharcot folytat ellene.

2

Dél-Afrika országai. Dél-Afrika és az egész kontinens legfejlettebb országa a **Dél-afrikai Köztársaság**. 1961-ben jött létre. Az állami politika alapját az **apartheid** rendszer képezte. Az ország fehér kisebbsége kizárólagosan gyakorolta a hatalmat az országban, a más bőrszínűek másodrendűnek számítottak. Afrika dekolonizálása döntően befolyásolta a Dél-afrikai Köztársaság helyzetét. Az apartheid fenntartói megértették, hogy az új független államok nem fogják elfogadni Afrika déli részén a rasszista rezsimit és mozgósítani fogják ellene a világ közvéleményét. A rezsim fenntartása érdekében a következő lépésekre került sor:

- ▶ autonóm gazdaságokat és katonai ipart hoztak létre, ami a nemzetközi elszigetelés feltételei közepette bebizonyította egyes ágazatok nem hatékony működését és az árak mesterségesen magas tartását stb.;
- ▶ kísérletet tettek arra a Dél-afrikai Köztársaságtól északra „biztonsági zónát” hozzanak létre olyan országokból, mint Angola, Mozambik, a portugál gyarmatok;
- ▶ saját atomfegyvert állítottak elő.

A rezsim rendőrállam jegeit mutatta. A kormánynak felhatalmazása volt, hogy a sötétbőrűeket az ország bármely részéből áttelepítsék. Megtiltották a sötétbőrűek és a fehérbőrűek házasságát. Betiltották a rasszizmusellenes szervezeteket, közte az Afrikai Nemzeti Kongresszust (ANK), amelynek vezetőjét 1963-ban életfogytiglani börtönre ítélték. A kormány igyekezett izolálni egymástól a sötétbőrű és a fehérbőrű

Apartheid — a Dél-afrikai Köztársaság vezetői körei által 1948-1991 között gyakorolt faji kirekesztő, szegregáló és elnyomó politika a helyi őslakosokkal és az ázsiai bevándorlókkal szemben.

lakosságot. Ennek érdekében a kormány **bantusztánokat** – a sötétbőrű lakosság izolált törzsi területeit – hozott létre. 1981-ben a bantusztánok ország területének 13%-át foglalták el, s itt lakott az ország népességének 75%-a.

Azonban ezek az intézkedések nem vezettek kellő eredményre: nem sikerült „biztonsági zónát” létrehozni, a sötétbőrű lakosság nem törődött bele a sorsába, hanem minden lehetséges eszközzel harcolni próbált. A fehérbőrű társadalomban szakadás következett be: a többség politikai reformokat és mindent fajt elismerő demokratikus államot követelt. Az első lépés volt ezen az úton az új Alkotmány elfogadása 1984-ben. 1989-ben az ország elnöke lett **Frederik de Klerk**. Reformokat valósított meg, amelyek közelebb hozták a rasszista rezsim bukását. 1993-ban az országban első ízben került sor szabad választásokra. Az ország elnöke az ANK vezetője, **Nelson Mandela** lett. Az őslakosok bekerülése a hatalomba azonban nem segítette elő az ország gazdasági fejlődését. Az országban nőtt a bűnözés és az erőszak. A fehér közösség, amelyik a gazdaságban a legfontosabb pozíciókat őrizte, nem akart ezekről lemondani. A sötétbőrű többség viszont megszerezte a hatalmi pozíciók többségét, és jogszabályokkal, illetve adminisztratív intézkedésekkel próbálta jobb belátásra téríteni a fehéreket, akár a gazdaság egyes ágazatainak visszaesése árán is. 2018-ban törvényt fogadtak el a földbirtokok elkobzásáról a fehér farmerektől.

1975. január 15-én az **Angola** gyarmatosítói ellen harcoló csoportok (Angolai Népi Felszabadítási Mozgalom (MPLA), Nemzeti Egység A Teljes Felszabadításért (UNITA), Angola Felszabadításának Nemzeti Frontja (FNLA)) vezetői egyezményt írtak alá átmeneti kormány megalakításáról és a választások kiírásáról. 1975. január 31-én megalakult az átmeneti kormány. Azonban az UNITA nem volt megelégedve a hatalommegosztással, ezért polgárháborút provokált. A hatalomért folytatott harcban az UNITA és az FNLA összefogott, és a Dél-afrikai Köztársasághoz fordultak segítségért. 1975 októberében az UNITA, az FNLA és a Dél-afrikai Köztársaság egyesített katonasága támadást intézett az ország fővárosa, Luanda ellen. A bonyolult helyzetben az MPLA Kubához fordult. **1975. november 4-éről 5-ikére** virradó éjjel Fidel Castro arról döntött, hogy csapatokat küld Angolába az agresszor megállítására. **1975. november 11-én** az MPLA vezetője, **Agostinho Neto** kikiáltotta Angola függetlenségét. Az ország a szocialista fejlődési utat választotta. A Szovjetunió gazdasági és különleges katonai segítséget nyújtott, azonban ez nem bizonyult hatékonynak. Az elhúzódó háború és a Dél-afrikai Köztársaság katonaságának rendszeres akciói a katasztrófa szélére sodorták az országot. 1988-ban aláírták a „Délnyugat-Afrika békerendezés elveiről” szóló dokumentumot, amelynek értelmében a Dél-afrikai Köztársaság függetlenséget adott Namíbiának, Kuba pedig kivonta csapatait Angolából.

Nelson Mandela – a Dél-afrikai Köztársaság első sötétbőrű elnöke. 1990-es évek.

Zimbabwe lakosai Mugabe elnök lemondását követelik. 2017. november 19.

Az egyezmény azonban nem hozott békét Angola földjére. Az MPLA és az UNITA hívei közötti polgárháború 2002-ig tartott. Az MPLA vezetője, az abszolút hatalomra törekvő Jonas Savimbi halála után az országban végre béke lett. Jelentős természeti kincseinek köszönhetően Angola gyorsan tekintélyes helyet vívott ki magának Afrika országai között.

A dekolonizáció bonyolult helyzetet teremtett Dél-Rodéziában. Az országban jelentős számú fehér kisebbség élt, akik elsősorban farmergazdálkodással foglalkoztak. 1965-en kikiáltották Rodézia függetlenségét és egy Dél-afrikai Köztársaság típusú országot igyekeztek kialakítani. Azaz a kisebbség abszolút hatalomra törekedett – apartheid (faji megkülönböztetésen alapuló) rendszert akart. Sem Nagy-Britannia, amelynek egykori gyar-

mata volt Rodézia, sem az ENSZ nem ismerte el ezt a függetlenséget, a sötétbőrű lakosság felvette a harcot a fehér közösség ellen. 1979-ben a felek tárgyalóasztalhoz ültek. Kidolgozták az új Alkotmányt, amelyik elismerte a fajok egyenlőségét, ennek alapján kiírták a választásokat és kikiáltották az új független államot – **Zimbabwét**. Azonban Robert Mugabe elnök, aki az ország diktátora lett, az egykor gazdaságilag virágzó országot a teljes elszegényedésbe és hanyatlásba taszította. 2017-ben Mugabe lemondott.

3 A Szaharától délre eső afrikai országok. A térség országainak fejlődése bizonyult a legbonyolultabbnak. A függetlenség elnyerésének időszakában ezeknek az országoknak a lakossága alapvetően a hagyományos gazdasági ágazatokban volt foglalkoztatva, a társadalomban törzsi viszonyok uralkodtak. Ezekhez nem lehetett súlyos következmények nélkül hozzányúlni. Teljes függetlenségre törekedve, a vezetők igyekeztek csökkenteni a mezőgazdaság és a nyersanyagexport szerepét, ami végképp aláásta ezeknek az országoknak a gazdaságát és megfosztotta az egyetlen stabil jövedelemforrástól. A térség országai egyetlen dologban voltak sikeresek – elnyomó rendszerek létrehozásában, melyek között voltak szovjetpártiak és nyugatpártiak is. Egyik sem került el ezt a sorsot.

A lakosságszám gyors növekedése megtorpedózott minden erőfeszítést, ami az elmaradottság felszámolására irányult. Az élelmiszertermelés nem tudta utolérni a lakosságszám növekedését, ami időről időre éhezéshez vezetett, amelyik több millió emberáldozatot követelt. Az éhínségen kívül az afrikai országokban állandóan súlyos járványos betegségek ütötték fel a fejüket. Ezeket a problémákat a mai napig nem sikerült leküzdeni.

A térség instabilitását erősítette az afrikai határok mesterséges volta. A határ menti villongások elkerülése érdekében az afrikai országok megállapodtak a fennálló határok tiszteletben tartásáról, amit lefedtek az Afrikai Egységszervezet (OAU, alapítva 1963 májusában) Alapszabályában. Azonban ezzel nem tudták megelőzni a felső és az államok közötti konfliktusokat.

Afrika gyarmati felosztása következtében az államhatárok 44%-a földrajzi koordinátarendszert követi, 30%-át – egyenes vonalak képezik és a 26% követi az etnikai határokat.¹³ országnak nincs tengerpartja, s ez azt jelenti, hogy nehezen tudnak kapcsolatot teremteni a külvilággal. Ezek a mesterséges határok idézték elő, hogy Afrikában nincsenek egynemzetiségű vagy monoetnikus államok (Szomália kivételével, amely azonban klánokra tagozódik). Ez a helyzet etnikai konfliktusokhoz vezet. A legsúlyosabb konfliktus **Ruandában** történt, ahol a tuszi nép lett genocídium áldozata. 100 nap alatt 800 ezer ember halt meg.

Ellentétek keletkezett vallási alapon is a keresztény és a muzulmán közösségek között. **Etiópiában** hosszadalmas polgárháború és súlyos éhínség volt 1983–1985-ben, amit a hatalom szervezett a lázadások elfojtására, végeredményben az ország területének egy részén kikiáltották **Eritrea** független államot. A két ország között a békeszerződést csak **2018-ban** írták alá.

A konfliktusok gyakran túlléptek az államhatárokon, államok közötti csatározásokba torkolltak. Így például **Szomália** 1977-ben területi követelésekkel lépett fel Etiópiával szemben, a szomáliakkal rokon törzsek által lakott területeket követelte tőle. A háború közel egy évig tartott. A Szovjetunió egyaránt támogatta Etiópiában **Mengisztu Hailé Mariam** rezsimjét, aki 1974 februárjában puccsal szerezte meg a hatalmat, és Szomáliában **Sziad Barre** rendszerét. A háború idején a Szovjetunió nyíltan Etiópia mellé állt és támogatást nyújtott az országnak. Szomália az USA befolyása alá került, ám vereséget szenvedett, Barre rendszerét megdöntötték. Béke azonban nem lett az országban. Ehelyett kitört a polgárháború. Szomália gyakorlatilag egymással szembenálló csoportokra esett szét. Az országot éhínség és járványok pusztították. Még az ENSZ és a nagyhatalmak beavatkozása sem tudott segíteni a helyzeten.

Az 1980-as években **Líbia** nyíltan beavatkozott a **csádi** vallási konfliktusba. Magának követelte az ország területének egy részét. Líbia befolyása növekedésének megakadályozására Franciaország katonaságot küldött Csádba. A líbiai hadsereg vereséget szenvedett, a Nemzetközi Bíróság alaptalannak mondta ki Líbia területi követeléseit.

Hasonló konfliktus robbant ki **Szudánban** is, ahol **Dárfúr** tartományban és a déli

Emberi koponyák a Genocídium Emlékmúzeumában. Ruanda.

Tribalizmus — törzsi vagy etnikai szeparatizmus a társadalomban. A gyakorlatban azt jelenti, hogy a társadalmi-gazdasági viszonyokat a törzsi, etnikai tényezők határozzák meg. A politikai pártok etnikai alapúak, csak a saját törzsük tagjait helyezik pozíciókba.

országrészen a lakosság genocídium áldozata lett. 2011-ben kikiáltották **Dél-Szudán** köztársaságot.

A meglehetősen sokrétű etnikai összetétel a törzsi viszonyok fenntartása mellett Afrika országai politikai életében előidézte még egy sajátosság – a **tribalizmus** megjelenését.

4 **Katonai diktatúrák az afrikai országokban.** Az afrikai kontinens fejlődésének egyik jellemző sajátossága a katonai diktatúrák jelenléte és a katonák dominanciája a társadalmi-politikai életben. A jelenség belpolitikai okai a következők:

- ▶ a társadalomformálási folyamatok befejezetlensége;
- ▶ viszonylag rövid ideje fejlődnek önállóan az afrikai országok;
- ▶ a gazdasági viszonyok különböző típusai meglehetősen bonyolult viszonyban állnak egymással;
- ▶ a társadalom meglehetősen gyenge osztályszerkezete;
- ▶ a törzsi hagyományok továbbélése;
- ▶ a lakosság ideológiai irányultságának sokrétűsége;
- ▶ gazdasági és politikai függőség a fejlett országoktól;
- ▶ olyan negatív társadalmi jelenségek, mint az éhínség, a szegénység, a járványok, az írástudatlanság, az alacsony politikai kultúra.

A külpolitikai okok között van a Szovjetunió és az USA szembenállása a „hidegháború” idején, ma pedig a világhatalmak törekvése, hogy szövetséget kössenek baráti rezsimekkel, ami által könnyebben hozzáférhetnek a természeti kincsekhez.

Afrika katonai diktatúráit politikai és gazdasági instabilitás, erőszak, puccsok, etnikai villongások, háborúk, fegyverkezési harc (Afrikában a GDP 5%-át költik fegyverkezésre, Dél-Ázsiában – 3,6%-át, Latin-Amerikában – 1,6%-át), a hadseregnek a társadalomban betöltött politikai szerepének növekedése, diktatórikus kormányzás, korrupció jellemzi.

A diktatúrák akadályozzák a társadalomban a demokratikus átalakulásokat és akadályozzák a társadalmi haladást az afrikai országokban.

Az 1960–1980-as évek afrikai katonai diktatúráit jobboldali autoriter és baloldali autoriter rendszerekre lehet osztani.

Jobboldali autoriter rendszer honosodott meg Zairében, a Közép-afrikai Köztársaságban, Sierra Leonében, Csádban, Libériában, Ruandában; baloldali autoriter rendszer – Etiópiában, Líbiában, Maliban, Angolában, Mozambikban. Olyan rendszerek is voltak, amelyek a nemzetközi helyzetnek megfelelően változtatták irányultságukat (Nigéria, Szomália, Szudán, Uganda, Kongó stb.).

Jean-Bédél Bokassa diktátor 1966-ban került hatalomra a Közép-afrikai Köztársaságban államcsíny eredményeképpen, és 13 évig irányította az országot. Marsallnak és örökös elnöknek tekintette magát, idővel az országot köztársaságból császársággá, magát pedig császárrá nyilvánította. Uralkodása idején eltávolított a hatalomból minden potenciális ellenfelét (száműzte őket az országból, letartóztatta, megkínóztatta).

Idi Amin Dada kegyetlenkedései miatt tömegek pusztultak el **Ugandában**. Uralma alatt az 1970-es években 800 ezer embert gyilkoltak meg. Hatalmának a szomszédos országok agressziója vetett véget.

Belga Kongó 1960-ban nyerte el a függetlenségét. Azonban az országban azonnal polgárháború tört ki. **Patrice Lumumbát**, a nemzeti-felszabadítási mozgalom vezetőjét megölték. Véres polgárháború után, amelybe a szomszédos országok is belekeveredtek, az 1960-as évek elején a világ vezető államai és az ENSZ **Joseph-Désiré Mobutu** elnököt segítették hatalomba. Több mint 30 évig irányította az országot (melyet Zairének neveztek át). Az általa összeállított Alkotmánynak megfelelően az országban csak egy politikai párt van, amelynek automatikusan tagja az ország teljes lakossága. Irányítása alatt Zaire gazdag országból a világ egyik legszegényebb országává vált: külföldi adósságállománya 8 milliárd USA dollárt tesz ki. Maga Mobutu svájci bankokban 5 milliárd dollárt tartott. Az 1990-es évek végén az országban a helyzet kiéleződött, Mobutu rezsimje ellen tömegek tiltakoztak. 1998-ban a rezsimet megbuktatták, a diktátor megszökött (nem sokkal később betegség következtében meghalt). A hatalmat az ellenzéki erők vették át **Laurent Kabila** vezetésével. Az ország visszakapta régi nevét – **Kongói Demokratikus Köztársaság**, reformidőszak vette kezdetét, amiről kiderült, hogy a hatalom újrafelosztásáról szól az újonnan hatalomba került erők között. Az országban ismét polgárháború tört ki, amely összafrikai háborúvá duzzadt a kongói természeti kincsek birtoklásáért. A háborúban tíz ország vett részt. Az ország helyzete a mai napig ingatag. Az 1998 óta tartó konfliktus, amelybe a szomszédos országok is belekeveredtek, több mint 2,5 millió ember életét követelte. Ezt nevezik az **első afrikai háborúnak (1998–2002)**. Az erőszak újabb fellángolását az ENSZ igyekszik megakadályozni.

Etiópiában 1974-ben puccsal került hatalomra a „vörös diktátor”, **Mengisztu Hailé Mariam**. Az országban felszámolták a monarchiát és kikiáltották az Etióp Demokratikus Köztársaságot. Mariam rezsimjének nem volt társadalmi támogatottsága. Hatalomban maradását a szomáliai agresszióval szembeni összezárásnak, valamint a Szovjetunió és Kuba támogatásának köszönhetette. Nem mentette meg a rezsimet a Szomáliával folytatott háború (1977–1978).

Bokassa megkoronázása 1976-ban – Bonaparte Napóleon 200 évvel korábbi koronázása mintájára.

A biafrai szakadár állam harcosa.
Nigéria. 1968 április.

A szocializmus építése fegyveres kormányellenes tömegmozgalmat idézett elő, különösen Tigre és Eritrea tartományokban. Az ellenállási mozgalmat sem erőszakkal, sem éheztetéssel (400 ezer ember pusztult el) nem sikerült letörni. A felkelőkkel folytatott harcokban a hadsereg vereséget szenvedett, és a diktátor elvesztette mind a hadsereg vezetésének, mind a lakosság támogatását. 1991 májusában megszökött az országból.

Afrika egyik legfejlettebb állama **Nigéria** volt, amely vezető szerepet töltött be Afrika nyugati partvidékén. Az ország jövedelme elsősorban a kőolajforrásokból származott. Az országban vallásilag eltérő népcsoportok laknak: északon – főleg muzulmánok, délen – főleg keresztények. 1960-ban a volt brit gyarmat elnyerte függetlenségét. Nigéria legfejlettebb, kőolajban gazdag déli része, ahol a többségi lakosságot az igbók képezik, kikiáltotta állami függetlenségét Biafra néven. A központi hatalom nem nyugodott bele egy ilyen veszteségbe, ezért háborút indított Biafra ellen (1967–1970). A szeparatista mozgalmat letörték, a háborúban közel 1 millió

ember halt meg. További szeparatista kísérletek megakadályozása érdekében Nigéria föderatív állam lett. A független állam fennállása óta a legtöbb időt katonai rezsimek töltötték a hatalomban. **Ibrahim Babangida** tábornok 1993-ban sikertelenül próbálta átadni a hatalmat a civileknek. Az országban folyamatosak a belső konfliktusok a törzsek és az egyes vallások hívei között.

Az 1980-as évek végén a katonai diktatúrák számára az éles válságok időszaka kezdődött, összefüggésben a szocialista rendszer széthullásával és a „hidegháború” lezárulásával. A diktátorok elvesztették az USA és a Szovjetunió támogatását.

Az IMF és a Világbank kidolgozták Afrika gazdasági megújításának tervét. Javasolták piaci viszonyok bevezetését cserébe kedvezményes hitelekért, az állami kiadások korlátozását. A terv azonban csődöt mondott, az afrikai országok adósságállománya meghaladja a bevételeiket. Ezzel egyidejűleg állandóak a konfliktusok és a polgárháborúk. A XXI. század elején a fő feszültségcövek a nyugat-afrikai országok lettek: Sierra Leone, Libéria, Elefántcsontpart, Burkina Faso stb.

Az afrikai országok előtt tornyosuló problémák sokrétűek, megoldásuk nem egyszerű feladat. Csak a világ országainak összefogásával és az afrikai népek számára elfogadható módszerekkel lehetséges.

Afrika továbbra is a világ leginstabilabb és legkevésbé fejlett területe a világnak. A térség problémái mára globális problémákká terebélyesedtek.

Következtetések

- ▶ Afrika Szaharától délre eső része a XX. század második felében súlyos problémákkal, világunk számos kihívásával nézett szembe.
- ▶ A gyarmati függőségből való felszabadulás után a kontinens országai a szuperhatalmak érdekharcainak középpontjába kerültek, a társadalmi-politikai kísérletek sajátos terepévé váltak.
- ▶ A fejlődés összes modellje (szocialista orientáció, iparosítás, a világgazdaságba való integrálódás stb.), amelyeket az afrikai országok követni próbáltak, kevés eredménnyel jártak.

Kérdések és feladatok

1. Mely afrikai országok voltak függetlenek a második világháború végén? **2.** Melyik esztendő volt „Afrika éve”? **3.** Gazdaságilag Afrika melyik országa a legfejlettebb? **4.** Mi az apartheid? **5.** Sorold fel a legismertebb afrikai diktátorokat. **6.** Mikor lett független Namíbia?

7. Hogyan ment végbe Afrika dekolonizálása? **8.** Milyen problémákba ütköztek a fiatal afrikai államok? **9.** Mutassátok be a Dél-afrikai Köztársaság mai helyzetét. **10.** Az 1970–1990-es években Angolában polgárháború dúlt. Mik voltak az okai és a következményei? **11.** Mutassátok be az afrikai országok politikai életének sajátosságait. **12.** Mi a tribalizmus és hogyan hatott az afrikai országok életére?

13. Soroljátok fel az afrikai országok között hosszadalmas és súlyos konfliktusok okait. **14.** Írjatok rövid esszét az egyik konfliktusról.

15. Vitassátok meg a következő kérdést: „Afrika belső problémái miért váltak az emberiség globális problémáivá?”.

18.§ Latin-Amerika országai

1. A gazdasági és politikai fejlődés mely vonásai jellemezték Latin-Amerika országait a XX. század első felében? **2.** Melyek voltak a meghatározó események a térségben a XX. század első felében?

Latin-Amerika országai fejlődésének alapvető vonásai a második világháború utáni időszakban. Latin-Amerika országai a második világháború után jelentős változások történtek. Ez azzal magyarázható, hogy a térség országai jóval korábban elnyerték függetlenségüket. A modernizáció felé vezető úton nem kellett civilizációs „sokkhatást” átélniük, mint történt ez Afrika és Ázsia országaiiban. Ezek gyakran nyugati, európai eredetű civilizációk voltak.

A hatalmas földbirtokok a latifundiumok – okozták Latin-Amerika országainak elmaradottságát. Ez ahhoz vezetett, hogy a falusiaknak nem volt földje, alacsony volt az életszínvonal, magas volt a munkanélküliség, alacsony a munka termelékenysége, mely tényezők hozzájárultak a társadalmi feszültségek növekedéséhez. Ez ilyen társadalom nem lehetett demokratikus, az erőszak tartotta egyben.

A második világháború küszöbén megkezdődött a latifundiumok hanyatlása. A háború befejezése után ez a folyamat felgyorsult. A falusiak hosszú küzdelme arra készítette a kormányokat, hogy agrárreformokat hajtsanak végre. Ezek volumenüktől függetlenül hozzájárultak a latifundiumok felbomlásához. A demográfiai robbanás tömeges urbanizációhoz vezetett, a politikai élet centrumai a falvakból átkerültek a városokba.

A második világháború után Latin-Amerika országai gazdaságának helyzete kedvezett a reformok bevezetésének: jelentős valutatartalékkal rendelkeztek, nőtt a részesedésük a világkereskedelemből. Ezeket a tényezőket kihasználták a kormányok arra, hogy **importkiváltó iparosítást** indítsanak el. A reformokat mérsékelt nacionalista jelszavak kísérték, amelyeknek a lakosság körében volt támogatottsága. Ez népszerű, ám autoriter rezsimek kialakulásához vezetett. Ide sorolható például **Juan Domingo Perón** elnöksége **Argentínában** (1946–1955, 1973–1974; 1949–1955 között tényleges diktátor volt). Részleges államosítást hajtott végre, visszafizette az ország adósságait, elérte, hogy Argentína önellátóvá vált az alapvető iparcikkekéből. Perón elnöksége idején megépítették Latin-Amerika első sugárhajtású repülőgépét, ám az USA nyomására leállították a gyártását.

Brazíliában 1950-ben visszatért a hatalomba **Getúlio Vargas**, aki újjáélesztette az 1930-as évek politikáját, a fasiszta (náci) államok utánzása nélkül. 1956-ban **Juscelino Kubitschek** váltotta, aki folytatta az importkiváltó iparosítást. Az 1960-as évek elején Brazília iparcikkszükségletének felét tudta előállítani.

Mexikóban **Lázaro Cárdenas** által 1934–1940-között folytatott politikát folytatták a második világháború után. Az iparosítást az állami szektor fejlesztésével valósították meg, a mezőgazdaságot megreformálták.

Az 1940–1960-as években az USA-t egyetlen kérdés nyugtalanította: hogyan lehet megakadályozni a Szovjetunió bejutását Latin-Amerikába. Ennek érdekében az USA bővítette a haderőt és a katonapolitikai együttműködést Latin-Amerika országaival. Egyezményt írtak alá a kollektív biztonságról (1948), létrehozták az **Amerikai Államok Szervezetét (OAS, 1948)**. Az

Hadiipari vállalat termelősora. Argentína. 1950.

amerikai vezetés megerősítette a helyi hadseregek fegyverzetét, új katonai elitet alakított ki, amelyiket már az USA-ban képezték ki. Eközben az USA-t kevésbé foglalkoztatták ezeknek az országoknak a belügyei, hacsak nem fenyegetett annak a közvetlen veszélye, hogy a kommunisták kerülhetnek hatalomba. Az USA olyan kormányokat támogatott a térségben, amelyek teljes mértékben tőle függtek (Fulgencio Batista kubai vagy Anastasio Somoza nikaraguai rezsimje mintájára).

Az 1950–1960-as években Latin-Amerika országai társadalmi-gazdasági fejlődésében új szakasz kezdődött. Az importkiváló iparosításban rejlő tartalékokat kimerítették, az állami költségvetés alig volt képes fenntartani a gazdasági állami szektorát.

A nagy állami költségvetési deficiteket a nagy projektek eredményezték. 1957-ben Brazíliában például hozzáláttak az új főváros felépítéséhez, távol a túlnépesedett Rio de Janeirótól. Ez egy hipermodern város volt a világhíres építész Oscar Niemeyer tervei alapján és Brazíliának nevezték el. Az új fővárosnak az ország jövőjét volt hivatott szimbolizálni. Mexikó elérte, hogy az 1968-as olimpiát fővárosában, Mexikóvárosban rendezzék meg, amihez teljes mértékben fel kellett újítania a többmillió városot. A grandiózus projektek inflációt idéztek elő, hozzájárultak a társadalmi feszültségek növekedéséhez. Brazília nemzeti valutája, a cruzeiro értéke 1961 és 1964 között az egyötödére „soványodott”.

Latin-Amerikában a fejlődésnek kétféle útja volt. Azok az országok, ahol az elégedetlenségi hullámok hatására a baloldali erők kerültek a hatalomba, a szocializmus útját választották.

Így 1959-ben a **kubai** forradalom azzal végződött, hogy elvesztette a hatalmat az Amerika-párti vezetés. A gerillák vezetője, **Fidel Castro** lett az új miniszterelnök. Legfőbb feladatának tartotta Kubát függetlenné tenni és társadalmi reformokat végrehajtani. Elképzelései megvalósítása során az USA nemtetszésébe ütközött, amelyik jelentős tulajdonrészrel rendelkezett a szigetországban. Castro államosította ezt a tulajdont és szoros kapcsolatot épített ki a Szovjetunióval. Ez ellenállási mozgalmat hívott életre, amelyet támogatott az USA kormánya és az Amerikában élő kubai közösség. 1961-ben az USA fegyveres inváziót kísérelt meg Kuba ellen, ám kudarcot vallott. Ez felgyorsította Kubában a szocialista fejlődési modellel elfogadtatását.

Nyikita Hruscsov megszállottja volt annak a gondolatnak, hogy az USA-tól 90 mérföldre szövetségese legyen, ezért a Castro-rezim fenntartása érdekében még az atomháborút is kockáztatta (az 1961-es karibi válság). Castro nagyra tartotta a barátságot, lévén a Szovjetuniót

Fidel Castro.

ideális államnak tartotta. A gerillákból kommunisták lettek, és Kubában megkezdődött a szocializmus építése. 1960-ban gyakorlatilag megszüntették a pénzt, és bevezették a közvetlen árucserét. Castro úgy vélte, hogy Latin-Amerika felkészült a szocialista forradalomra, és igyekezett (igaz, eredménytelenül) forradalmi lángot szítani a kontinensen. Az egyik ilyen próbálkozás során Bolíviában meghalt Castro harcostársa, **Ernesto Che Guevara**.

Az 1970-es években a kommunista kísérletekkel fel kellett hagyni. Kuba szokványos totalitárius szocialista országgá változott. Fennmaradt a gazdaság hagyományos függése a cukorexporttól, azonban már nemcsak az USA, hanem a Szovjetunió és a kelet-közép-európai országok is fenn tartották ezt a függőséget. A Szovjetunió lett Kuba legfőbb hitelezője. Az 1980-as évek végén a Szovjetunióknak is gazdasági nehézségei támadtak, ezért korlátozták a Kubának nyújtott segítséget, az ország tartós válságba süllyedt. A Szovjetunió széthullásával Kuba elesett külső támogatójától. Az ország vezetése igyekezett menteni a helyzetet: a gazdaság válságüzemmódban működött, csökkentették a szociális programokat, fejlesztették a turizmust, megtették az első lépéseket a gazdaság modernizálása érdekében. Azonban a menekülést Castro rezsimje számára a kábítószermaffiával és Hugo Chávez venezuelai elnök rezsimjével való együttműködés jelentette, amelyek a nyersanyagellátást biztosították. Az 1990-es években a kubaiak tömegesen menekültek illegális úton az USA-ba. Az ország nem volt képes ilyen nagy számú menekültet befogadni, és egy részüket visszatoloncolták Kubába.

Fidel Castro halála után fivére, **Raul Castro** enyhített a rezsimen és békülékeny hangot ütött meg az USA-val. Kuba azonban továbbra is Oroszország szövetségese.

Chilében 1970–1973 között **Salvador Allende** elnök kommunistákból és szocialistákból álló kormánya kísérelte meg a szocializmus felépítését. Eközben betartották az alkotmányos rendet. A radikális változások, mint a réziparnak, a gazdaság vezető ágazatának az államosítása, óriási káoszt és nagyfokú elégedetlenséget okozott, amit felerősített az USA provokációja. Ezt kihasználva **Augusto Pinochet** tábornok az USA beleegyezésével puccsot hajtott végre és diktatúrát vezetett be az országban. Allende elnök meghalt az elnöki palota ostroma során. Pinochet rezsimje, megtorló természete ellenére, pozitív hatással volt Chile fejlődésére, különösen gazdasági téren. A demokratikus kormányzásra való áttérés után Chile a térség legfejlettebb állama lett.

Katonai puccs Chilében.
1973.

Nicaraguában 1979-ben, a hosszú gerillaháborút követően, a Sandinista Nemzeti Felszabadítási Front került hatalomra. A sandinisták megdöntötték Anastasio Somoza rezsimjét, aki már több mint 30 éve irányította az országot. A nicaraguai események kubai mintára bontakoztak ki és ugyanarra az eredményre vezettek. A sandinisták szocialista kísérletei ellen az országban lázadás kezdődött, amelyhez csatlakoztak úgy a volt somozisták, mint a demokratikus mozgalmak képviselői. A gerillamozgalmat jelentős mértékben az USA szervezte és fegyverezte fel. A nicaraguai határon az USA fenyegetően összevonta a katonaságot, az országon belül aktívan szerveződött a legális ellenzék. A sandinisták előtt két út állt – végigmenni az úton a szocializmus felépítéséig és a polgárháborúban a győzelem kivívásig, vagy pedig társadalmi békét hirdetni –, melyek közül az utóbbit választották. Az 1990-es szabad választásokon, ahogy az várható volt, vereséget szenvedtek, azonban megmaradtak befolyásos politikai erőnek. Nicaragua elnökévé **Violeta Chamorrót** választották. Azonban a sandinisták **Daniel Ortégával** az élen hamarosan visszatértek a hatalomba és szövetséget kötöttek Oroszországgal.

Daniel Ortega az 1979. július 19-i tüntetésen. Nicaragua.

Latin-Amerika egyes országai számára az új stratégia annak tudatosításával vette kezdetét, hogy lehetetlen, sőt öngyilkosság a teljes függetlenség, ezért szükséges gyors ütemben integrálódniuk a latin-amerikai országoknak a világgazdaságba. Ennek a stratégiának a megvalósítása érdekében elhárítottak minden akadályt a kereskedelem útjából, és megnyitották a határokat a külföldi tőke előtt. Ez lényegében az 1930–1950-es évek politikájától való teljes elfordulást jelentette, és a visszatérést azokhoz az időkhöz, amikor Latin-Amerikában külföldi cégek gazdálkodtak. Ennek a fejlődési útnak nem volt támogatottsága, mert a diktatúrák (katonai junták) gyakorolták. Ilyen rezsim volt Argentínában (1962), Guatemalában, Hondurasban, Ecuadorban (1963), Bolíviában, Brazíliában (1964), Chilében (1973). A katonai junták könyörtelen harcot vívtak a baloldali erők ellen, korlátozták a szabadságjogokat. Ennek eredményeképpen gyakran haltak meg ártatlan emberek. Az ilyen módon biztosított viszonylagos belső stabilitás és a külföldi tőke beáramlása feltételeinek megteremtése felgyorsította ezeknek az országoknak a fejlődését. Erősödött a nemzeti tőke is. Brazília az 1980-as évek elején a GDP tekintetében megelőzte Olaszországot és megközelítette Nagy-Britanniát. A negatív hatása volt ennek az irányvonalnak a külföldi adósságteher növekedése és az infláció. Így a katonai rezsimok fokozatosan társadalmi-politikai válságba sülyedtek.

A latin-amerikai országok fejlődésének fajsúlyos tényezői a gerillamozgalmak. Irányultságuk különböző volt: amerikaellenesség, katonai diktatúraellenesség, szociális reformpárti, prokommunista, antikommunista, nemzeti-felszabadító, szélsőséges stb.

Latin-Amerika országaiban a fegyveres kormányellenes fellépéseket többnyire a belső társadalmi-gazdasági és politikai problémák váltották ki.

Az 1950–1960-as évek társadalmi feszültségei, Fidel Castro győzelme Kubában arra készítették az USA-t, hogy megváltoztassa politikáját a térséggel kapcsolatban. 1961-ben John Kennedy, az USA elnöke meghirdette az új irányvonalat a latin-amerikai országokkal kapcsolatban – „Szövetség a haladásért”. A kubai forгатókönyv elkerülése érdekében az USA segítséget ajánlott az elmaradottság leküzdésére, a fő figyelmet a szociális reformokra fordítva. Ugyanakkor az USA hozzálátott Latin-Amerikában a speciális gerillaellenes erők megszervezéséhez. Arra törekedve, hogy partneri viszonyt alakítson ki a latin-amerikai országokkal, az USA többször is a hagyományos intervenciók politikájához folyamadt. Így 1961-ben segítette a lázadókat a kubai partraszállásban; az USA titkosszolgálatai hosszú időn keresztül próbálkoztak Castro eltávolításával a hatalomból. 1965-ben amerikai katonák érkeztek a Dominikai Köztársaságba, 1973-ban pedig Chilében katonai puccsot készítettek elő, amelynek eredményeképpen megdöntötték Allende elnök rezsimjét. Ez a politika a latin-amerikai országok körében USA-ellenes hangulatot szított, amely az 1970-es években érte el csúcspontját.

A helyzet gyökeresen megváltozott, ami Jimmy Carter lett az USA elnöke, aki külpolitikája legfőbb elvévé azt tette meg, hogy az emberi jogok megsértése megengedhetetlen. Hosszas tárgyalások után Carter Panamával egyezményt írt alá a csatorna átadásáról, amely addig az USA birtokában volt. Ez olyan lépés volt, amelyik kihúzta az egyik méregfogát az USA-ellenességnek Latin-Amerikában. Az USA új politikájának eredményeképpen a diktátorok elvesztették a külföldi támogatást, és bukásuk csak idő kérdése volt. Elsőként bukott meg Somoza Nicaraguában.

Az 1980-as években Latin-Amerika országaiban demokratikus erők kerültek hatalomra: 1980-ban – Peruban, 1982-ben Bolíviában, 1983-ban – Argentínában, 1985-ben – Brazíliában, Guatemalában, Hondurasban, Uruguayban, 1989-ben – Salvadorban és Paraguayban, 1990-ben – Chilében, 1992-ig – a többi országban, Kuba kivételével. 1994-ben az amerikai katonák pusztasain hozták el a nyugati demokráciát Haitire. Az OAS közgyűlésének utolsó ülészakán a résztvevők megállapodtak abban, hogy szankciókkal akadályozzák meg az autoriter rezsimek újbóli létrehozására irányuló kísérleteket.

A Panama-csatorna. Mai látkép.

A demokratikusan megválasztott kormányok hatalomra kerülése felerősítette a tendenciát a nemzetközi munkamegosztásba való becsatlakozásra, a világgazdaságba való integrálódásra. A fő elvek a piacgazdaság, az állami költségvetés feltöltése az állami szektor privatizálása által. A latin-amerikai országok igyekeztek szociális érzékeny gazdaságpolitikát vinni, és felszámolni a külföldi adósságállományt.

A latin-amerikai országoknak sikerült megtalálniuk a helyüket a világpiacon. Magas hozzáadott értékű és technológiai komponensű termékeket exportálnak. Brazília, Argentína, Mexikó már rég kinőttek a fejlődő országok sorából, az iparilag fejlett országokhoz zárkóztak fel.

A XXI. század elején Latin-Amerikában kialakult az országcsoport, amely nyíltan USA-ellenes politikát folytat. Az összefogás központjának Venezuelát tekintik. Ehhez a csoporthoz tartozónak tekinthető Bolívia, Nicaragua, Kuba. Ezek az országok szorosan együttműködnek Oroszországgal.

Venezuelának a térséggel kapcsolatos politikája nagyban függött attól, hogy jelentős kőolajtartalékokkal rendelkezik, ami lehetővé tette, hogy nagy összegeket költson populista programokra. Azonban a kőolaj világpiacon árának csökkenése válságba sodorta a rezsimet: tömegtüntetések, infláció, élelmiszerhiány, az energetikai ellátórendszer csődje, a lakosság tömeges emigrálása más országokba.

2

Integrációs folyamatok a térségben. A közös történelmi múlt, a gazdasági folyamatok hasonlósága, a nyelvi és kulturális rokonság teremtettk meg az alapot ahhoz, hogy a második világháború után Latin-Amerikában az integrációs folyamatos aktív kibontakozásának lehetünk a tanúi. Az első lépés volt ezen az úton a nyugati félteke országainak politikai együttműködése. **1947 szeptemberében** Amerika 20 országa aláírta Rio de Janeiroban (Brazília) az Amerika-közi Kölcsönös Segítségnyújtási Szerződést. **1948-ban** a IX. Amerika-közi konferencián Bogotában (Columbia) elfogadták a „Nyilatkozat a demokrácia megőrzéséről és védelméről Amerikában” című dokumentumot, amely kommunistaellens beállítódású volt. Az OAS szanckionálta a kommunista beavatkozás veszélyének kitett országok belügyeibe való beavatkozást.

Latin-Amerikai országainak törekvése, hogy kitörjenek az elmaradottságból és a stabil gazdasági fejlődés útjára lépjenek lökést adott a gazdasági integrációnak, amely szubtérségi és térségi szinten egyaránt fejlődik.

A gazdasági integrációt szolgáló feladatok megoldása érdekében összehangolták az 1950-es években alakult térségi szervezetek munkáját. 1959-ben jött létre az **Amerika-közi Fejlesztési Bank**. 1960-ban Argentína, Brazília, Uruguay, Chile, Paraguay, Peru létrehozta a **Latin-amerikai Szabadkereskedelmi Társulást (ALALC)**. Később az ALALC már a térség 22 országát egyesítette, köztük Kubát is. 1980-ban az ALALC átszervezésre került **Latin-Amerikai**

Integrációs Szövetséggé (ALADI). A gazdasági integráció és a közös piacról szóló egyezmények aláírásának folyamatában 1975-ben megalakult a **Latin-Amerikai Gazdasági Rendszer (SELA)**. Szubtársági egyesületek is működnek – **Közép-Amerikai Közös Piac (MCCA)**, **Karibi Közösség és Közös Piac (CARICOM)**. Venezuela, Kolumbia, Ecuador, Peru, Bolívia megalapította az úgynevezett **Andesi Közösséget (CAN)**. Vannak társaságok, amelyek konkrét problémák megoldására jöttek létre. 1983-ban Mexikó, Venezuela, Columbia, Panama létrehozta a **Contador Csoportot** a közép-amerikai országokkal fennálló konfliktusok rendezésére. Az **Amazonas Kooperációs Egyezmény** ökológiai problémák megoldására hivatott. az eladósodással kapcsolatos problémák kezelésére jött létre 1984-ben a **Cartagena Csoport**.

A szervezetek nagy száma ellenére a latin-amerikai országok valódi integrációja álom maradt. A katonai diktatúrák, forradalmak, puccsok, gerillamozgalmak, államközi konfliktusok, egyes vezetők ambíciói visszafogták ezt a folyamatot.

Az 1990-es évek elején megteremtődtek a feltételek az integrációs folyamatok előmozdításához. Minden országban, Kuba kivételével, demokratikusan megválasztott elnök és kormány kezébe ment át a hatalom. Széles körű gazdasági reformok kezdődtek. Az USA, Kanada, Mexikó **1992-ben** aláírta az **Észak-Amerikai Szabadkereskedelmi Egyezményt (NAFTA)**. 1995-ben Miami-ban (USA) a nyugati félteke országai vezetőinek tanácskozásán Bill Clinton, az USA elnöke javaslatot tett közös piac létrehozására Alaszkától a Tüzföldig, 850 millió fogyasztóval. A térségben az integrációs folyamatok azonban más irányt vettek. 2018-ban a NAFTA-t felváltotta az **USA, Mexikó és Kanada közötti egyezmény (USMCA)**, amelyik „a munkásoknak, a gazdálkodóknak és a vállalkozóknak olyan magas standardokat állapított meg, melyek lehetővé teszik az előrelépést a szabadabb piacok, az igazságosabb kereskedelem és a stabil gazdasági növekedés felé a térségben”.

A latin-amerikai országok elnökeinek találkozója. Ecuador. 2002. július 26.

A MERCOSUR országok zászlói.

1991-ben Argentína, Brazília, Paraguay és Uruguay létrehozta a **Déli Közös Piacot (MERCOSUR)**. Az egyezmény vámuniót és a gazdasági fejlődés koordinálását irányozta elő. Ez lett Dél-Amerika leghatékonyabb gazdasági egyesülete, amely a térség legerősebb gazdaságait – a brazilt és az argentin köti össze.

A MERCOSUR hatékonysága a braziliai és az argentinai gazdasági válság idején, az 1990-es évek végén mutatkozott meg. Előtte a szövetség megvédte a hanyatlástól az uruguayi és a paraguayi gazdaságot. Az utóbbi ország gazdasági gyorsan fejlődik (éves szinten a növekedés eléri a 10%-ot) és megközelítette a fejlettebb partnerországokat. Paraguay sikerét Bolívia és Ecuador is meg akarta ismételni, ezért beléptek a szövetségbe. 2004. július 1-jén a MERCURIUS és az Andesi Közösség egyesült, aminek eredményeként egy 350 millió lakosú közös piac jött létre. Az új szövetség vezetői fontolóra vették az egységes dél-amerikai valuta bevezetését, hogy ellent tudjanak állni a dollárosításnak (Ecuadorban az USA dollár a hivatalos fizetőeszköz, ugyanez tervbe van véve Argentínában is).

Következtetések

- ▶ a XX. század második felében Latin-Amerika országai nagy lépést tettek annak érdekében, hogy a világpiac agrár-nyersanyag előállító sarkából fejlett infrastruktúrával és iparral rendelkező országokká váljanak. A térség legnagyobb országai – Brazília, Argentína, Mexikó – az ipari termelés volumene tekintetében a világ tíz legerősebb országa közelébe kerültek.
- ▶ Lényeges változások történtek a politikai életben is, eltűntek a hagyományos autoriter diktatúrák. A parlamentarizmus és a demokrácia elvei honosodnak meg. Az új hatalmak kompromisszumokra, megegyezésre, a különböző politikai erők megbékélésére törekednek.
- ▶ Lényegesen megváltozott Latin-Amerika szerepe a nemzetközi szintén, külpolitikai irányvonaluk kikerült az USA árnyékából. Ugyanakkor továbbra is vannak súlyos problémák, amelyek befolyásolják a térség országainak fejlődését: külföldi eladósodottság, a lakosság nagy részének alacsony életszínvonala, a szociális kontrasztok, a gerillamozgalmak, a korrupció, a kábítószerüzlet, a terrorizmus stb.

Kérdések és feladatok

1. Latin-Amerika mely országainak katonái vettek részt közvetlenül a második világháború harcaiban? 2. Melyek Latin-Amerika gazdaságilag legfejlettebb államai? 3. Mikor állt fenn Chilében Pinochet rezsimeje? 4. Melyik volt az az év, amikor Latin-Amerikában felszámolták a diktátor rezsimeket? 5. Nevezettek meg néhány latin-amerikai térségi szövetséget.

IV. Fejezet. Ázsia, Afrika és Latin-Amerika országai: útválasztás

6. Mi okozta a gerillamozgalmak sokaságát Latin-Amerika országában? **7.** A szocialista társadalom építésének kísérletei miért vallottak kudarcot Latin-Amerika országában? Miben áll Kuba különlegessége? **8.** Milyen okok vezettek az integrációs folyamatok beindításához Latin-Amerika országában?

9. Soroljátok fel Latin-Amerika országainak térségi és államközi szervezeteit. **10.** Töltsétek ki a „Latin-Amerika országai modernizálásának útjai” című táblázatot.

Időszak	Ország	A modernizáció sajátosságai

11. Beszéljétek meg a következő kérdést: „Milyen szerepet játszanak a latin-amerikai országok a mai világban?”

Gyakorlati foglalkozás

**Az új ázsiai független országok
innovatív fejlődésének modelljei**

A IV. fejezet összegzése

**Ázsia, Afrika és Latin-Amerika országai:
a fejlődés módjának megválasztása**

Gyakorló tesztfeladatok

a IV. fejezet alapján

**Ázsia, Afrika és Latin-Amerika országai: a fejlődés
módjának megválasztása**

V. FEJEZET. NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

19.5 Nemzetközi kapcsolatok az 1950–1980-as években

1. Mikor vette kezdetét a „hidegháború”? 2. Véleményetek szerint ki volt annak az elindítója?

1 A regionális konfliktusok kialakulása. A hidegháború első hulláma az 1940-es évek második felében – az 1950-es évek elején regionális konfliktusok kialakulásához vezetett, mely megalapozta az államok közötti szembenállást. A konfliktusok egy része a mai napig sem csillapult. Ezek közül az egyik legsúlyosabb a koreai háború volt (1950–1953). Bár a háború befejeződött, a felek továbbra is hadi állapotban vannak egymással szemben. Csak 2018-ban jelentek meg a béke jelei, miután az Amerikai Egyesült Államok elnöke, Donald Trump és a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság vezetője, Kim Dzsongun találkoztak. Észak- és Dél- Korea vezetőinek találkozásakor is megfigyelhető volt a békeszerződések aláírására való hajlandóság.

A második világháború után azonnal kitört a konfliktus a Közel-Keleten, ami a mai napig is tart. Továbbra is több olyan ország van, amelyek Izráel elpusztítását pártolják.

Az 1940-es években a Hinduszttáni-félszigeten keletkezett konfliktus. Az India és Pakisztán között lezajló több véres háború után a felek az utóbbi időben a béke szándékát mutatják.

Szintén az 1940-es években robbant ki a gyarmatbirodalmakért folytatott háború Nagy-Britannia, Franciaország és Németország között, ami megszakításokkal az 1960-as évek elejéig tartott, amikor is a nagy gyarmattartó országok megbékéltek azzal a gondolattal, hogy elveszítik az uralmat gyarmataik fölött. A leghosszabb és legvéresebb háborút az 1940–1950-es években Franciaország folytatta Indokínában és Pakisztánban, Belgium Indonéziában, Nagy-Britannia pedig Malajziában.

2 A nemzetközi feszültség csökkenése. Az 1950-es évek elején változás történt az USA és a Szovjetunió vezetésében, ami megmutatkozott a két ország külpolitikájának irányvonalában is.

1953-ban a Szovjetunió lemondott a Törökországgal szembeni követelésekről a Fekete-tengeri csatornákat illetően. Rendeződtek a kapcsolatok Jugoszláviával, melyek 1948-ban megszakadtak Josip Broz Tito és Sztálin konfliktusa következtében. Befejeződött a háború Koreában. **1954-ben a Genfben megállapodást írtak az**

A genfi konferencia. 1954.

Indokínában zajló háború befejezéséről, amivel megakadályozták, hogy Franciaország újjáélessze gyarmati igényeit Délkelet-Ázsiában.

A Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa új fejezetet nyitott az Szovjetunió történelmében. Az ország életében az „olvasás” időszaka kezdődött meg, s egyúttal a külpolitikában is. Az 1955–1960-as években a Szovjetunió békekezdemenyvezésekkel állt elő a fegyverkezési hajsza leállítására és a világ országai fegyverarzenáljainak csökkentése érdekében. Egyoldalú döntéssel a Szovjetunió csökkentette a fegyveres erők létszámát (megközelítőleg 3,98 millió fő) és a katonai kiadásokat. Felszámolták a katonai bázist Port Arthurban (Kína) és Porkkalában (Finnország).

Lényeges változás történt a Szovjetunió és a Nyugat országainak viszonyában is. 1955-ben a Szovjetunió, az USA, Nagy-Britannia és Franciaország képviselői aláírták az osztrák államszerződést. Ausztriát független és semleges országnak nyilvánították, a területéről kivonták a megszálló katonaságot. 1955-ben a Szovjetunió bejelentette a háborús állapot megszüntetését Németországgal, 1956-ban Japánnal, rendeződtek a diplomáciai kapcsolatok és kiépült a gazdasági együttműködés.

1959-ben a szovjet kormány képviselőjében Nyikita Hruscsov először tett hivatalos látogatást az USA-ba.

Sikerült aktivizálni az ENSZ tevékenységét – 16 új országot vettek fel a tagjai közé.

A szocialista országokkal fennálló kapcsolatokban is változások történtek. A Szovjetunió elismerte Jugoszlávia semlegességét, Kína pedig a Szovjetunió majdnem egyenrangú partnere lett. A Szovjetunióknak a kelet-európai országokkal való kapcsolatában az egyenlőség látszatának fenntartására törekedett.

3 El nem kötelezett országok. 1955 áprilisában Bandungban (Indonézia) Afrika és Ázsia 29 országa, amelyek elnyerték függetlenségüket, konferenciát hívtak össze, amely lefektette a békés együttműködés alapjait a különböző társadalmi berendezkedésű országok között. A konferencián kijelentették, hogy Ázsia és Afrika népei teljes mértékben és egyszer s mindenkorra leszámol-

nak a gyarmati függőségről, elítélték az agresszív tömböket és követelték az atomfegyverek betiltását.

A konferencián részt vevő országok megfogalmazták politikájuk alapelveit:

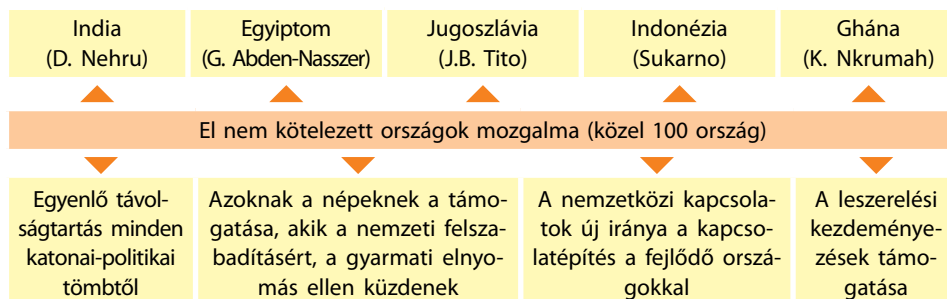
- ▶ a szuperhatalomtól független politika;
- ▶ a nemzeti-felszabadító mozgalmak támogatása;
- ▶ semleges státusz;
- ▶ annak megtiltása, hogy területükön katonai bázisokat állítsanak fel.

Későbbiekben a többi, függetlenségét elnyerő ország is csatlakozott ezeknek az elveknek a támogatóihoz.

Dzsaváharlál Nehru, India miniszterelnöke, Josip Broz Tito, Jugoszlávia elnöke, Gamal

Az el nem kötelezett országok mozgalmának nyitó konferenciája. Belgrád (Jugoszlávia). 1961. szeptember 1.

Abden-Nasszer, Egyiptom elnöke és mások kezdeményezésére **1961 szeptemberében** a Belgrádban konferenciát tartottak 25 kormányfő részvételével, amelyen elindították az **el nem kötelezett országok mozgalmát**. A mozgalom résztvevői, akiknek többsége azon a véleményen volt, hogy az USA és a Szovjetunió egyenlő mértékben felelősséggel tartozik a nemzetközi feszültség és a fegyverkezési verseny miatt, kijelentették, hogy nem csatlakoznak a katonai-politikai tömbökhöz, támogatják a népek harcát a gyarmatosítás ellen, a függetlenségéért, a világban a gazdasági egyenlőtlenségek megszüntetéséért és a békés egymás mellett élésért.

Az el nem kötelezett országok mozgalma fontos önálló tényezője lett a világpolitikának. 1973-tól az el nem kötelezett országok mozgalmának konferenciája három évente rendszeresen megrendezésre került. A Szovjetunió felbomlása után a mozgalom további fenntartása szükségtelemmé vált.

4 Bizonytalanságok a nemzetközi feszültség csökkentésében az 1950-es években. A konfrontáció újbóli kialakulása. A nemzetközi kapcsolatokban végbemenő változások nem törték meg a „hidegháború” logikáját és a katonai tömbökben való gondolkodásmódot. A Szovjetunió és Németország, valamint Japán között felmondták a békeszerződések megkötésére vonatkozó megállapodást. 1955-ben az NSZK felvételt nyert a NATO-ba. A Szovjetunió ezt nem hagyta válasz nélkül. **1955. május 14-én** a Szovjetunió és szövetségesei megalkították a **Varsói Szerződést**, Kelet-Európa katonai-politikai szervezetét.

Nyugat-Európában az 1950-es években az európai egység ideológiájának megszilárdulása ment végbe. Megalakult az EGK (Közös Piac), ami után a Szovjetunió már nem reménykedhetett abban, hogy ezekben az országokban szovjetpárti erők kerülhetnek hatalomra.

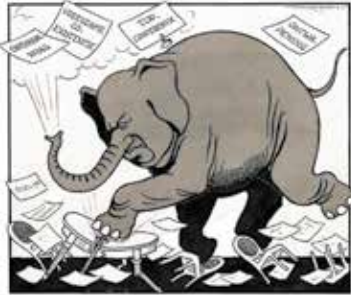
Az USA és szövetségesei hozzászórtak a merev szovjet diplomáciához, ahhoz, hogy a szavak és a tettek nem egyeznek, ezért nem vették komolyan a Szovjetunió új javaslatait a jelentős fegyversökkentésre vonatkozóan, a Szovjetunióknak a NATO-hoz csatlakozásáról stb.

Az egyezmény aláírásának legfőbb akadályát az ellenőrzési mechanizmus kérdése jelentette. A

Право для безоплатного розміщення підручника в мережі Інтернет має
Міністерство освіти і науки України <http://mon.gov.ua/> та Інститут модернізації змісту освіти <https://imzo.gov.ua>

Az EGK létrehozása. Róma (Olaszország).
1957.

Hruscsov külpolitikája egy nyugati karikaturista szemével.

? Hruscsov mely lépései ihlették a karikaturistát?

Szovjetunió kategorikusan elzárkózott attól, hogy katonai objektumai közelébe külföldi megfigyelőket engedjen. A fegyverkezési verseny nem állt le, hanem épp ellenkezőleg, megerősödött. Megjelentek az interkontinentális ballisztikus rakéták és bombázók, az atomhordozó tengeralattjárók stb.

Ezekben az években a szovjet vezetés felülvizsgálta viszonyát a gyarmati és a függőségben álló országok nemzeti-felszabadító mozgalmaival való kapcsolattartást.

Sztálin idejében a nemzeti felszabadító mozgalmak kínai változatát támogatták, amikor azt a kommunisták vezették. Azonban Kína, Észak-Korea és Észak-Vietnám területein kívül ezt a változatot nem sikerült megvalósítani. A legtöbb függetlenségét elnyert országban a kommunisták nem szereztek meg a hatalmat. Az új vezetőknek pedig Sztálin nem hitt.

Hruscsov felhívta a nemzeti-felszabadító mozgalmakat, hogy a szocializmus szövetségeseiként működjenek közre az imperializmus ellen folytatott harcban. Ezzel egyidejűleg ideológiai akadályokba ütközött a katonai-politikai és gazdasági együttműködés fejlesztése azokkal az országokkal, amelyek már elnyerték függetlenségüket. 1956-ban a Szovjetunió támogatta Gamal Abden-Nasszer, a nacionalista egyiptomi elnök harcát Izrael, Franciaország és Nagy-Britannia agressziója ellen.

Ezzel egyidejűleg a Nyugat áttért a „kommunizmus feltartóztatásának” politikájáról annak elutasítására. 1953-ban az USA és Nagy-Britannia titkosszolgálati államcsínyet hajtottak végre Iránban egy fordulatot, 1954-ben – Guatemalában, annak érdekében, hogy a hatalomból eltávolítsák a szovjetpárti vezetést.

A kezdeti enyhülés a felek között végül súlyos nemzetközi válsághoz vezetett: 1956-ban – a Közel-Keleten és Magyarországon, 1957-ben – Szíriában, 1958-ban – Líbiában, Tajvanon, 1961-ben – kitört a második berlini válság, 1962-ben – a karibi válság stb.

A konfrontáció újbóli kialakulásának legfőbb oka szubjektív tényező volt – a szovjet vezető, Hruscsov személyes tulajdonságai. Rendkívül érzelmi beállítottságú ember volt, s igen érzékenyen érintette, amikor a nemzetközi feszültség csökkentése érdekében tett erőfeszítéseit a szembenálló fél nem támogatta és nem fogadta megfelelően. A hruscsovi diplomáciai stílust a Nyugat is kritizálta, különösen akkor, amikor a Szovjetunió javaslatai gyorsan változtak. A Nyugat a Szovjetunió ezen lépéseit propagandafogásként értékelte. A Nyugattal való kapcsolatokat negatívan befolyásolta a szovjet vezető kijelentése, hogy „el fogja temetni a kapitalizmust”.

A másik ok az volt, hogy a Szovjetunió hadrendbe állította a rakéta-technikát, ami fenyegette az USA biztonságát, mivel a szovjet vezetők előtt megnyílt a lehetőség, hogy erőpolitikát folytassanak.

A konfrontáció újbóli kiéleződésének harmadik oka a Szovjetunió 1950-es évekbeli gazdasági fejlődésében rejlett. A szovjet vezetők ezt úgy fogták fel, hogy a Szovjetunió ipari termelése felülmúlja az USA-ét, és a kapitalizmus hamarosan megszűnik létezni.

Negyedik ok: az 1960-ban az SZKP-t a világ kommunista mozgalma élcsapatává nyilvánították. Ezzel egyidejűleg fenntartotta magának a jogot, hogy eldöntse, hogy vajon „helyesen” vagy „helytelenül” cselekednek a kommunista kormányok, ami azonnali konfliktushoz vezetett Jugoszláviával és Kínával.

Ötödik okként jelentkezett a Szovjetunió által támogatott nemzeti-felszabadító mozgalmak hatására a gyarmatbirodalmak felbomlása az 1950–1960-as években. A Szovjetunió 20 új országgal írt alá megállapodást az együttműködésről és hitel nyújtásáról. Azt, hogy a Szovjetunió támogatta a nemzeti-felszabadító mozgalmakat, a Nyugat úgy értékelte, hogy ezáltal próbálják meg a szovjet uralmat kiterjeszteni az egész világon, s egyúttal megfosztani a Nyugatot a nyersanyagforrásoktól. Ilyen feltételek mellett a NATO nyomásgyakorlásba kezdett a Szovjetunió irányába. 1956-ban elfogadták a „kölcsonös függőségi” doktrínát, 1957-ben pedig az atomfegyverek európai telepítéséről döntöttek. Az USA és szövetségesei a fegyverek erejével igyekeztek megakadályozni a változásokat azokban az országokban, amelyek még nem álltak szovjet befolyás alatt, és kísérletet tettek azoknak a kormányoknak a megbuktatására, amelyek a Szovjetunióval együttműködtek. Az 1960-as évek lején a konfliktusok két fő terepe a Kongói Demokratikus Köztársaság és Dél-Vietnám lett.

5 A második berlini és a kubai válság. A Szovjetunió és az USA közötti viszony jelentősen elmérgesedett a nyugat-berlini probléma miatt. Ez egy egyértelmű enklávé volt a szocialista NDK területén. Ez a helyzet nyugtalanította mind az NDK, mind a Szovjetunió vezetését. 1958-tól kezdve Hruscsov igyekezett elérni a város státuszának megváltoztatását, egyoldalú lépések megtételével fenyegetőzött. **1960 májusában**, Párizsban konferenciát hívtak össze az USA, a Szovjetunió, Nagy-Britannia és Franciaország részvételével. Ezt az eseményt megelőző napon a szovjetek az Ural fölött lelőttek egy U-2-es amerikai felderítő repülőgépet. A konferencián Hruscsov ultimátumszerűen követelte, hogy szüntessék meg az ehhez hasonló felderítő repüléseket a Szovjetunió területén. Az USA elnöke, Dwight D. Eisenhower elutasította a Szovjetunió követelését. A konferenciát félbeszakadt. Elmaradt Eisenhower látogatása a Szovjetunióba. Hruscsov 1961 áprilisában Bécsben találkozott J. F. Kennedyvel, az USA új elnökével, akinek ultimátumot adott Berlin státuszának megváltoztatásával kapcsolatban. Ismét az a veszély fenyegetett, hogy blokád alá veszik a várost. Az USA erre az esetre még a

Nyugat-berlini kislány igyekszik kinyitni egy olyan háznak az ajtaját, amely a berlini fal részévé vált. 1961.

A karibi válságot bemutató karikatúra.
1961.

korlátozott atomcsapás forgatókönyvét is kidolgozta az NDK-ban állomásozó szovjet katonaság ellen. Fellángolt a **második berlini válság**.

1961 augusztus 19-én Nyugat-Berlin körül kerítést húztak fel, majd pedig falat, amely a „hidegháború” szimbólumává vált. Mivel blokád nem volt, az USA beérte egy kisebb erődemonstrációval. A szovjet vezetés ezt egyértelmű sikerként könyvelte el és könnyedén tette meg a következő lépést, ami ismételten atomháborúval fenyegetett.

1959-ben a Szovjetunió elismerte Fidel Castro kormányát Kubában, amely megdöntötte Fulgencio Batista tábornok diktatúráját. 1960–1961-ben élénken fejlődtek a kereskedelmi-gazdasági kapcsolatok a Szovjetunió és Kuba között. A Szovjetunió megjelenése az amerikai kontinensen és Castro szocialista irányzata nyugtalanította az amerikai kormányt, amelyik fegyveres intervenciót tervezett Kuba ellen. Azonban az amerikai katonaságot már a Disznó-öbölben (Playa Girón) feltartóztatták. A Szovjetunió fegyveres segítséget nyújtott Kubának. Az USA nyílt támadása Kuba ellen arra készítette a Szovjetuniót, hogy megnövelje a ballisztikus rakéták számát a szigeten, melyeknek a békét kellett volna szimbolizálniuk a térségben. Ez a szovjet–amerikai szembenállás elmérgesedéséhez vezetett, ami a **karibi válság** nevet kapta. Ez az esemény vált a „hidegháború” kulminációjává.

Az USA tengeri blokádöt állított fel Kuba körül, hogy megakadályozza újabb szovjet fegyvereknek a szigetre szállítását. 1962. október 23-án a szovjet kormány az USA lépését agresszióknak minősítette és bejelentette, hogy háború esetén megfelelő válaszcseppással fog élni. A szovjet vezetés abban bízott, hogy az USA meghátrál. Az amerikai kormány nem volt érdekelt abban, hogy háborúba keveredjen a Szovjetunióval. A konfliktus túlságosan elfajult, ezért J. F. Kennedynak és Nyikita Hruscsovznak politikai bölcsességet és előrelátást kellett tanúsítaniuk.

1962. október 26–28-án a Szovjetunió és az USA vezetői között egyezség született, melynek értelmében a Szovjetunió kivonta Kuba területéről a rakétákat és az IL-28-as bombázókat, az USA pedig feloldotta a blokádöt és garanciákat nyújtott arra vonatkozóan, hogy nem avatkozik be Kuba belügyeibe.

A kubai válság arra készítette a szuperhatalmakat, hogy a fegyverkezési versenyt ellenőrzött keretek között tartsák, azaz nagyobb legyen a biztonság. A Szovjetunió mérsékeltebb politikába kezdett a „harmadik világ” nemzetifelszabadító mozgalmainak támogatásában. 1963-ban az USA, Nagy-Britannia és a Szovjetunió megállapodást kötött a légkörben, a világűrben és a víz alatt folytatott atomfegyver kísérletek betiltásáról. A tárgyalások során elmulasztották annak lehetőségét, hogy megtiltsák a földalatti kísérleteket is. A felek nem jutottak egyezségekre az ellenőrzés kérdésében. A Szovjetunió az ellenőrzést a kémkedés egyik formájának tartotta.

1967-ben megszületett egy megállapodás, mely megtiltotta a nukleáris fegyverek világűrbe telepítését.

Ezekkel a megállapodásokkal véget vetettek a nemzetközi kapcsolatokban annak a megközelítésnek, hogy a nagyhatalmak közötti konfliktusokat többnyire katonai-politikai eszközökkel kell megoldani. Azonban a kapcsolatokban nem történt előrehaladás. A versengés az országok között nem maradt abba, hanem új szakaszba lépett a regionális konfliktusok formájában, amelyek hosszú időre megakasztották a békefolyamatot.

6 A nemzetközi feszültség enyhülése az 1970-es években, annak eredményei. A helsinki folyamat. A feszültség enyhülésének alapvető feltételei a következők voltak:

- ▶ először is, az USA és a Szovjetunió az 1970-es évek végén katonai-stratégiai paritást hozott létre;
- ▶ másodsor, a súlyos válságok és a veszélyes regionális konfliktusok mindkét szuperhatalom vezetőjét meggyőzték a háború határán való egyensúlyozás kártékonyágáról.

Az 1970-es évek enyhülése lefektette az alapokat a tömegpusztító fegyverek további megsemmisítéséhez. Megmutatta azokat a lehetőségeket, amelyekett a nemzetközi biztonság tekintetében elérhetők. A kapcsolatok új típusa alakult ki az 1963–1973-as időszakban. Ez pedig nem volt más, mint a konfliktusok békés úton való rendezése.

1968 júliusában aláírták az **atomso-rompó egyezményt**, amely **1970-ben** lépett hatályba. Napjainkig több mint 160 ország írta alá. 1995-ben a szerződés örökös hatályt nyert.

Azonban egyes országok (India, Pakisztán, Izrael és mások) különböző okokból kifolyólag nem írták alá az egyezményt.

Enyhülés — a nemzetközi kapcsolatok időszaka (1970-es évek), melynek jellemzője a Szovjetunió és az USA szembenállásának enyhülése, a két ország közötti kapcsolatok normalizálódása, a kölcsönös engedmények és kompromisszumok. Ebben az időszakban korlátozták a fegyverkezési versenyt és megindult az együttműködés különböző területeken.

Az egyezmény kimondta, hogy azok az országok, amelyek atomfegyverrel rendelkeznek, kötelezik magukat, hogy nem adják tovább a robbanófejeket vagy azok irányítását, valamint nem segítik és nem ösztönzik a nem atomhatalmakat, hogy tömegpusztító fegyvereket állítsanak elő. Az atomfegyverrel nem rendelkező államok kötelezték magukat, hogy nem fogadnak el, nem szereznek be, nem állítanak elő atomfegyvert. Az egyezményt aláíró országok nem korlátozhatók az atomenergia békés felhasználásában, s ennek ellenőrzése nem tartozik a Nemzetközi Atomenergia-ügynökség hatáskörébe.

Az enyhülés érezhető változásokat hozott Európa életében. Az időszak kezdete 1969-hez köthető, amikor az NSZK-ban **Willy Brandt** szociáldemokrata

Az NSZK és a Szovjetunió közötti megállapodás aláírása. 1970.

és szabad demokrata koalíciós kormánya került hatalomra. Az NSZK előző kormányai külpolitikájukban abból indultak ki, hogy az európai határok nem véglegesek, valamint elutasították az NDK szuverenitásának elismerését. Ez a politika megfelelt a „hidegháború” konfrontációs sémájának. Ahogy erősödött az NSZK gazdasága, a „hidegháború” akadályozta az NSZK befolyásának növekedését és elvette a mozgásterét keleten. Brandt egy „új keleti politikát” javasolt, amelynek fontos eleme volt az európai realitások figyelembe vétele, valamint a kapcsolatok rendezésének szükségessége a Szovjetunióval és Kelet-Közép-Európa országaival.

1970 augusztusában az NSZK és a Szovjetunió megállapodást írt alá, melynek értelmében az NSZK lemondott az európai határok felülvizsgálatáról.

1971. szeptember 3-án a Szovjetunió, az USA, Nagy-Britannia és Franciaország megállapodott Nyugat-Berlin státuszáról, amelynek értelmében a város különleges státuszt kapott, és nem tartozott az NSZK-hoz.

Az NSZK és az NDK, Lengyelország és Németország, Csehszlovákia és Németország között szintén szerződés írt alá. E szerződések értelmében valamennyien lemondtak a területi követelésekről.

Ennek az időszaknak az legfontosabb eseménye az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ) létrehozása volt Finnország fővárosában, Helsinkiben volt 1973–1975 között.

1975. augusztus 1-jén 33 európai ország, valamint az USA és Kanada vezetői aláírták a **Helsinki záróokmányt**. A dokumentum deklarálta az együttműködést a következő elvek mentén: a szuverenitás tiszteletben tartása; az országok területi sérthetetlensége; a konfliktusok békés kezelése; a belső ügyekbe való be nem avatkozás; az emberi jogok és alapvető szabadságjogok tiszteletben tartása; a népek egyenlősége és joga saját sorsuk meghatározásában; az államok közötti együttműködés; a kötelezettségek végrehajtása és a nemzetközi jog lelkiismeretes betartása.

A helsinki folyamat az enyhülési időszakában áttörést hozott. Még a konfrontációhoz való visszatérés az 1980-as évek elején sem tudta csökkenteni a helsinki folyamat jelentőségét.

7 **Az enyhülési folyamat hatása a szovjet–amerikai kapcsolatok alakulására.** Párhuzamosan az enyhülési folyamat elmélyülésével Európában a szovjet–amerikai kapcsolatok is normalizálódtak. A Szovjetunióval való kapcsolat tekintetében Richard Nixon a „rugalmas reagálás” doktrínája helyett a valóságnak jobban megfelelő úgynevezett „realista elhatárolás” politikáját hirdette meg. Ennek eredményeképpen több szovjet–amerikai megállapodás született

a háborúk megelőzéséről, a fegyverkezési hajsza korlátozásáról, a két ország közötti kapcsolat rendezéséről.

1972 májusában az USA elnöke, Richard Nixon látogatást tett a Szovjetunióba, melynek során aláírták a **Szovjetunió és az Egyesült Államok kölcsönös kapcsolatainak alapjairól szóló szerződést**, valamint a **rakétavédelmi rendszereket korlátozó szerződést (ABM)**. A szuperhatalmak először állapodtak meg a stratégiai támadóegységek korlátozásáról (SALT-1). Leonid Brezsnyev 1973 júniusi amerikai látogatása során a két ország vezetői egyezményt írtak alá az atomháború megelőzéséről.

A megkötött szerződéseknek megfelelően szigorúan korlátozták az atomfegyver kísérleteket. A szerződések ratifikálását megakadályozta a nemzetközi helyzet újbóli kieleződése az 1970-es évek végén.

8 Enyhülés és regionális konfliktusok. Az enyhülési folyamat a világ többi részére is kiterjedt. 1971-ben a Pakisztánhoz tartozó Kelet-Bengália India támogatásával hosszú küzdelem után elnyerte függetlenségét. Ázsia politikai térképén új ország jelent meg – **Bangladesi Népi Köztársaság**, India pedig regionális szuperhatalom lett.

1972-ben Pakisztán bejelentette kilépést a Központi Szerződés Szervezetéből (CENTO). 1979-ben a CENTO tömb megszűnt létezni.

1973-ban aláírták a párizsi béke-megállapodást, melynek értelmében az USA kilépett a Vietnam elleni háborúból.

Ugyanebben az időben, az enyhüléssel párhuzamosan, újabb és újabb regionális konfliktusok alakultak ki. Megromlott a viszony Kína és a Szovjetunió között az 1960-as évek végén, ami oda vezetett, hogy Kína és az USA között rendeződött a helyzet az 1970-es években. 1971-ben titokban Pekingbe látogatott az amerikai elnök nemzetbiztonsági tanácsadója, Henry Kissingert, aki megállapodott arról, hogy Kínába látogat az USA elnöke. Ugyanebben az évben az USA visszavonta vétőját az ENSZ Biztonsági Tanácsában. Ez lehetővé tette Kína számára, hogy elfoglalja helyét az ENSZ-ben, ami addig a Kuomintang kormány képviselőjéé volt, amelyik vereséget szenvedett a polgárháborúban és Tajvan szigetére menekült az USA védelme alatt. Nixon látogatása szenzációnak számított a világpolitikában. 1979-ban helyreállították a diplomáciai kapcsolatokat a két ország között a nagykövetek szintjén.

Kína és az USA közötti kapcsolatok rendeződése lehetővé tette Kína számára, hogy folytassa szembenállást a Szovjetunióval, amelynek terepe Délkelet-Ázsia lett. Vietnam az 1975-ös egyesülés után szovjetpárti álláspontra helyezkedett. A szomszédos Kambodzsában Kína-barát erők – a „vörös khmerek” jutottak hatalomra. Ez a Vietnam és Kambodzsza közötti viszony elmérgesedéséhez vezetett, ami fegyveres konfliktusba torkollott. **1979 januárjában** a vietnami hadsereg megdöntötte a „vörös khmerek” hatalmát.

Az egyiptomi katonaság átkel a Szezei-csatornán. 1973.

Kína válaszul megtámadta Vietnámot, azonban vereséget szenvedett (ekkor a Mongóliában állomásozó szovjet katonaságot átdobták Vietnámba).

1973-ban lezajlott az „októberi” vagy más néven hétnapos arab-izraeli háború, melynek kezdeményezői az arab országok voltak. A fő összecsapásokra a Szezei-csatorna környékén került sor. Az egyiptomi hadsereg sikeresen átkelt a csatornán, vereséget mért az izraeli hadseregre, ám ezután körbekerítették. Az izraeli hadsereg, miután átkelt a csatornán, Kairó felé nyomult. Ekkor kötötte meg a békét Egyiptom és Izrael, a felek visszaállították a háború előtti állapotokat. Ez a háború meggyőzte az egyiptomi vezetést,

hogy a közel-keleti problémákat nem lehet háborús úton megoldani. Sikertelennek bizonyult az a kezdeményezés is, hogy konferenciát hívnak össze a közel-keleti problémákra tekintettel. Ezért Egyiptom 1979 különbékét kötött Izraellel Camp-Davidben (USA). Ez a Szovjetunió súlyos vereségének számított a Közel-Keleten.

Az 1970-es évek gazdasági válsága és a gyarmatok felszámolásának befejezése határozta meg a nemzetközi kapcsolatokat. A Nyugat országainak, a belső problémák miatt, gyengült a befolyása a térségben. Ezt azonnal kihasználta a Szovjetunió, amelyik arra törekedett, hogy minél több terület kerüljön a befolyása alá. Ennek köszönhető Salvador Allende hatalomra kerülése Chilében (1971), a puccs Etiópiában (1974), a szovjetpárti vezetés hatalomra kerülése Angolában és Mozambikban a portugáliai „szegfűk forradalma” után (1975–1976), Vietnam egyesülése (1975), szovjetpárti rezsimek hatalomra kerülése Laoszban és Kambodzsában, az áprilisi fordulat Afganisztánban (1978), Nicaraguában Daniel Ortega sandinista rezsimjének megerősödése (1979). A nemzetközi szinten az erőviszonyok átalakulása válaszlépésre késztette az USA-t, ami a „hidegháború” ismételt kiéleződéséhez vezetett. Az USA katonai puccsot készített elő Chilében (1973), a Kínához való közeledéssel arra kényszerítette a Szovjetuniót, hogy jelentős haderőt állomásoztasson a Távols-Keleten. Afrikában az USA és annak szövetségesei a Dél-afrikai Köztársaságot, Szomáliában Sziad Barre rezsimjét, Etiópiában a szeparatista mozgalmakat támogatta. Ilyen módszerekkel kimerítették a Szovjetuniót, amelyik kénytelen volt támogatni a szovjetpárti erőket.

9 Az enyhülés időszakának vége. A „hidegháború” utolsó fellángolása.

Az enyhülés nem bizonyult hosszú távú folyamatnak. Nem sikerült megtörni a „hidegháború” logikáját, és a szembenállást a nagyhatalmak között. Erre a korszakra jellemző volt a Szovjetunió gazdasági lemaradása és a konzervatív tendenciák a kül- és belpolitikában egyaránt. Komoly szerepet

játszott az 1970-es évek gazdasági krízise, melyet a szovjet vezetés a kapitalizmus válságaként emlegetett, amit fel kell gyorsítani, hogy az egész világot a szocializmus uralja. A Nyugat és a Szovjetunió szembenállásában elérkezett a döntő fázis.

Az 1970-es évek végéig megfigyelhető volt a nemzetközi helyzet kiéleződése. Bebizonyosodott, hogy értelmetlen hiú reményeket fűzni a Helsinki záróokmányhoz. A Szovjetunió nem igyekezett végrehajtani kötelezettségeit a humanitárius szférában, a Nyugat pedig nem mondott le az erőszakos ellenállásról a kommunista tömb irányában.

A szovjet rakéták elhelyezésére adott választ a NATO azzal, hogy a katonai kiadások éves szintjét 3%-ra növelték 20 éven keresztül, valamint Nagy-Britanniában, Belgiumban, az NSZK-ban, Olaszországban 574 szárnyas rakétát és Pershing II rakétarendszert telepítettek.

1979 decemberében a Szovjetunió intervenciót hajtott végre **Afganisztán** ellen. Az, hogy a Szovjetunió egy népszerűtlen rezsimet támogatót, felkorbácsolta az országban a hazafias érzelmeket és tömegellenállást váltott ki. Irán és Pakisztán megnyitották területeiket a felkelő csoportok számára. Az USA, az arab országok, Kína jelentős katonai segítséget nyújtottak számukra. A világközösség elítélte a Szovjetunió cselekedetét. Az USA nem ratifikálta az SALT-2 szerződést és megtiltotta a gabonaeladást a Szovjetunióknak. Sőt, még a szocialista tábor egyes országai sem támogatták a szovjet vezetés döntését, sok ország bojkottálta 1980-as moszkvai olimpiát. Az enyhülés időszaka ezzel végleg lezárult.

Az 1970-es évek végére az USA és Irán között kapcsolat rosszabbra fordult. 1979 februárjában Iránban forradalom zajlott le, melynek következtében megdöntötték a monarchiát, és a hatalmat Khomeini szerezte meg. Az iráni forradalom új fejezetet nyitott a nemzetközi kapcsolatok történetében. Ez a bipoláris világ további szétszakadásának jele volt. A forradalom megadta a lökést az iszlám ideológia terjeszkedésének, tovább mélyítette a szembenállást a keresztény és az iszlám civilizáció között. Egyre gyakoribb lett a nemzetközi terrorizmus.

Az Iránban lezajlott események súlyos csapást jelentettek az USA presztízsére. Jimmy Carter adminisztrációjának bukásához vezettek. Az események egyértelművé tették, hogy keményebb külpolitikát kell folytatni. Az 1980-as elnökválasztást Ronald Reagan nyerte meg, aki az amerikai hadsereg fegyverzetének megújítását támogatta. Az új amerikai adminisztráció a „versengés” politikáját választotta, melynek megfelelően tervezték a fegyverkezés növelését, a tudományos-technológia fejlődés maximális kihasználását, amiben az USA-nak prioritása volt. Ez a stratégia hivatott

Anya gyermekével egy falu határában, feje fölött szovjet bombával. Propaganda képeslap. Afganisztán. 1980.

A Stratégiai Védelmi Kezdeményezés (SDI) program logója.

biztosítani nemcsak a katonai előnyöket, hanem a Szovjetunió gazdasági kimerítését is. Ennek a stratégiának a keretében alkalmazták a „közvetlen szembenállást”, ami arra épült, hogy a katonai hatalmat használják ki politikai előnyszerzésre. Ennek fontos sajátossága volt az USA felkészítése a különböző méretű háborúkra.

1983. március 23-án Ronald Reagan bejelentette a **Stratégiai Védelmi Kezdeményezést**, amit „csillagháborús tervnek” neveztek el. A program magába foglalta, hogy globális rakéta-védelmi rendszert hoznak létre, ami a világűrben is tartalmaz elemeket. Ez azt jelentette, hogy a fegyverkezési verseny a világűrre is kiterjed, és az összes korábbi megállapodás a stratégiai fegyverkezéssel kapcsolatban semmivé lett.

A Szovjetunió élesen reagált a tervre. A „csillagháborús tervvel” való versenyzés hatalmas forrásokat igényelt, olyan anyagi ráfordítást, ami megroppantotta a szovjet gazdaságot. Valójában a „csillagháborús terv” csali volt (nem nyújtott tényleges garanciákat az USA és szövetségesei területének megvédésére) és egyidejűleg az USA provokációja, hogy a Szovjetunió gazdaságát válságba sodorják.

Az 1980-as években a két katonai-politikai tömb szembenállásának legfőbb terepe ismét Európa lett. A Varsói Szerződés és a NATO is újabb nukleáris fegyvereket telepített, növelték a nem atomfegyverek mennyiségét is. Megőrizve a viszonylagos paritást, a Szovjetunióknak és a szövetségeseinek a páncélozott technológiában háromszoros előnye volt, a tüzérség tekintetében – 6-szoros, a légvédelmi fegyverek tekintetében – 5-szörös. A NATO-nak pedig a tankelhárító eszközök, a harci helikopterek és a flotta tekintetében volt előnye. A Szovjetunió támadó fegyverzetek tekintetében mutatkozó fölényét az USA új védelmi stratégiával igyekezett kiegyenlíteni, amelynek leglényegesebb eleme az volt, hogy nagy pontosságú hagyományos fegyverekkel az ellenfél haderőinek második vonalát vették célba.

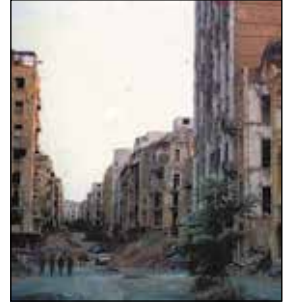
Az európai helyzet kiéleződésével egyidejűleg a „harmadik világ” országainak szembenállása is tovább folytatódott. Az USA és a Szovjetunió befolyási övezetei közötti választóvonal Afganisztánban, Közép-Amerikában és Dél-Afrikában húzódtott.

1979-ben Nigériában a sandinisták hatalomra kerülésével, akik jelentős segítséget kaptak Kubától és a Szovjetuniótól, a salvadori és a guatemalai gerilla háborúk sikerei aggasztották az USA-t. Sandinista-ellenes mozgalmat szerveztek Nigériában, új fegyverekkel látták el a salvadori és a guatemalai hadsereget. 1983-ban az USA agressziót hajtott végre Grenada ellen arra való hivatkozással, hogy megakadályozza a Szovjetuniót abban, hogy a szigeten stratégiai bombázókat állomásoztasson.

Afrikában a Dél-afrikai Köztársaság, amelyet titokban támogatott az USA és néhány egyéb ország, időszakonként fegyveres intervenciót hajtottak

vége a „határ menti” országok ellen – úgy mint Angola, Mozambik, és támogatta a kormányellenes csoportokat ezekben az országokban.

Az 1980-as évek elején elmérgesedett az arab-izraeli konfliktus. Ezen alkalommal az összeütközés helyszíne Libanon volt, ahol polgárháború dúlt a keresztény és a muszlim lakosság között. Az izraeli vezetés rövididejű katonai hadművelet keretében, a libanoni keresztény közösség támogatásával igyekezett megsemmisíteni a palesztin táborokat Libanon déli részén, ahonnan támadásokat indítottak Izrael ellen. Azonban az akció nem volt sikeres. Az izraeli hadsereg, amelyiknek sikerült megsemmisítenie a szír légvédelmi rendszert és a repülőgépeket Libanon területén, fegyveres összeütközésbe keveredett a szíriaiakkal a Bekaa-völgyben, utcai harcokba

A szétbombázott Bejrút (Libanon). 1982.

Bejrútban és kisebb összeütközésbe a lázadókkal az ország déli részén. A palesztin csapatok eltávolítása Libanonból nem hozott nyugalmat Izrael számára: helyüket átvette az iráni „Hezbollah” szervezet és a libanoni lázadók. Az USA, Nagy-Britannia, Franciaország békefenntartókat küldött Libanonba, ami csak még bonyolultabbá tette a helyzetet az országban. A Camp David-ihez hasonló béke megkötése szintén nem sikerült. Az izraeli katonaságnak el kellett hagynia az országot, kivéve egy 20 km-es övezetet Dél-Libanonban. Az amerikai, francia és angol katonaság is kénytelen volt kivonulni az országból. A Libanonban lezajlott események ismételten bebizonyították, hogy a közel-keleti konfliktusokat csak békés eszközökkel lehet megoldani.

1980–1988 között zajlott az iráni-iraki háború. A háborút kiváltó okokat figyelmen kívül hagyva, ez a konfliktus is a Szovjetunió és az USA globális szembenállásának részévé vált.

1980. szeptember 22-én Irak megtámadta Iránt. Az ország kőolajban gazdag déli területeit igyekezett elfoglalni, ahol zömmel arab lakosság él. Kezdetben a hadi szerencse az agresszor mellett állt. 1982 nyarán az iráni hadsereg ellentámadása eredményeképpen visszaszerezték a megszállt területeket. Súlyos állóháború bontakozott ki. 1983-ban a Szovjetunió elhatározta, hogy Irakot fegyverekkel látja el. Az USA közvetítőkön keresztül szintén fegyvereket juttatott el Iránba. Az USA-ban emiatt politikai botrány is kirobbant (Iran-gate). A szembenálló felek 1985-től arra törekedtek, hogy minél súlyosabb csapást mérjenek egymás gazdaságára. Irak bombázta a kőolaj finomítókat és az iráni városokat, Irán szisztematikusa lőtte a határ menti városokat, aláaknázza a Perzsa-öböl vizeit. Az események következtében a nagyhatalmak katonai jelenléte is erősödött a térségben és a feszültség minden korábbi mértéket felülmúlt. Csak 1988 nyarán az ENSZ közvetítésével sikerült aláírni a békeszerződést.

A nemzetközi helyzet kiéleződése az 1980-as évek első felében nem volt kevésbé jelentős, mint az 1950–1960-as években. Ahogy korábban is, a szembenállásnak a propaganda is velejárója volt. A Szovjetunió a békére szólított

fel, miközben a saját hadseregét Afganisztánba irányította. Az USA elnöke a Szovjetuniót a gonosz birodalmának nevezte és keresztes háborút hirdetett a kommunizmus ellen. Jelentősen nőtt az országok potenciálja a nukleáris fegyverek tekintetében. A legtöbb nukleáris fegyvert Európában helyezték el: 20 ezer egység nukleáris fegyvert, 25 ezer repülőt, 120 ezer tankot, 11 millió katonát. Egy súlyosabb konfliktus esetén, még ha a nukleáris fegyvereket nem is alkalmaznák, Európa a 200 atomerőművel, a fejlett vegyiparral és kőolaj feldolgozó iparral, romokká alakult volna. 1983. szeptember 1-jén szovjet légvédelmi rakétával lelőttek egy a dél-koreai repülőgépet a Szahalin-sziget fölött, melynek következtében 296 utas halt el.

Következtetések

- ▶ Az 1950-es évek második felében a szembenállás új fázisa vette kezdetét a Szovjetunió és az USA között. A szembenállás az egész világra, sőt, még a világujrré is kiterjedt.
- ▶ A karibi rakétaválság után mozgalom kezdődött el, hogy megállapodások útján csökkentsek a nukleáris háború kitörésének veszélyeit. A „hidegháborúban” résztvevő országok számára elkezdődött a leszerelés időszaka. Ezen a téren a legfontosabb lépés a Szovjetunió és az USA közötti megállapodás volt az atomfegyverek korlátozásáról (SALT-1, SALT-2), a rakétaelhárító rendszerekről stb.
- ▶ Ennek az időszaknak fontos eredménye volt, hogy rendezték a határvitákat Európában, az NSZK és az NDK kölcsönösen elismerte egymást, mindkettő tagja lett az ENSZ-nek, kompromisszumos megoldás született Nyugat-Berlin ügyében. Ennek az időszaknak a kulminációja a Helsinkii záróokmány elfogadása volt (1975).
- ▶ Ez az időszak nem szüntette meg az ellentétet a Szovjetunió és az USA között, és azok befolyását más kontinenseken. Az 1970-es években a Szovjetunió kísérletét befolyása kiterjesztésére Afrika és Ázsia országaira, az USA úgy értékelte, hogy ellent mond a szerződéseknak. Ennek a korszaknak a sikertelenségét legfőbbképpen az eredményezte, hogy a Szovjetunió agressziót kezdeményezett Afganisztánban, és Kelet-Európában nukleáris fegyvereket helyezett el. Kezdetét vette a „hidegháború” utolsó fázisa.

Kérdések és feladatok

1. Definíáljátok a „hidegháború” fogalmát. Mettől meddig tartott?
2. Mely regionális konfliktusok képezik a „hidegháború” részét?
3. Mely években zajlott a második berlini válság?
4. A „hidegháború” időszakának konfliktusai közül melyik vitte a legközelebb a világot az atomháború kitöréséhez?
5. Mikor keletkezett az el nem kötelezett országok mozgalma?
6. Melyik volt az az év, amikor a Szovjetunió és az USA megállapodott a fegyverkezés paritásáról?
7. Milyen szovjet-amerikai szerződéseket írtak alá az enyhülés időszakában?
8. Mi a helsinkii folyamat? Mikor írták alá a Helsinkii záróokmányt? Mik a záróokmány legfontosabb megállapításai?
9. Soroljátok fel az enyhülés időszakában legsúlyosabb regionális konfliktusait.
10. Az enyhülés politikája érintette a regionális konfliktusokat?

11. Mi okozta a Szovjetunió és az USA viszonyának kiéleződését az 1960-as évek elején? **12.** Miért éppen Berlin és Kuba voltak a terepei a legélesebb szembenállásnak a „hidegháború” éveiben? **13.** Mi vezetett az el nem kötelezett országok mozgalmának létrejöttéhez? Miért éppen Jugoszlávia, India, Egyiptom kezdeményezte az el nem kötelezettek mozgalmát? Hogyan hatott az el nem kötelezettek mozgalma a „hidegháborúra”? **14.** Hogyan változott a Nyugat országainak doktrínája a Szovjetunióval való kapcsolatokban a „hidegháború” idején? **15. Csoportokban vitassátok meg,** hogy az enyhülés folyamata vajon törvényszerű fejleménye volt-e a nemzetközi kapcsolatok fejlődésének. **16.** Mi volt az enyhülés időszakának legfontosabb eredménye? **17.** A szovjet csapatok afganisztáni betörése és az atomrakéták elhelyezése Kelet-Európában miért vezetett a „hidegháború” újabb fellángolásához?

18. Csoportokban vitassátok meg, mi készítette a Szovjetunió a Helsinki záróokmány aláírására. **19.** Soroljátok fel a „hidegháború” szakaszait és az egyes szakaszok fontos történéseit. Foglaljátok táblázatba az elmondottakat. **20.** Soroljátok fel az 1948–1949-es és az 1961-es berlini válság okait, alapvető eseményeit, eredményeit és következményeit. **21.** Foglaljátok táblázatba az enyhülés időszakának regionális konfliktusait.

22. Írjatok esszét „Az enyhülés időszaka eredményeinek lerombolása: okok és következmények” címmel. **23. Beszéljétek meg** a következő kérdést: „Miért bővült a Szovjetunió befolyási övezete az 1960–1970-es években?”

20.§ A „hidegháború” befejezése. Nemzetközi kapcsolatok a XX. század végén – a 21. század elején

1. Milyen okok miatt szakadt meg az enyhülés folyamata? **2.** Miért éleződött ki a helyzet a NATO és a Varsói Szerződés között az 1970-es évek végén – az 1980-as évek elején?

A „hidegháború” befejezésének előfeltételei és okai. A Kelet és a Nyugat politikai körei különböző utakon jutottak arra a felismerésre, hogy változtatni kell azon, ahogy Európa problémáira tekintenek. A tudósok kutatásai, az újságírók erőfeszítései, írók, művészek munkái hatással voltak arra, hogy az emberek rendkívül negatívan viszonyultak a nemzetközi problémák erőszakos megoldásához.

A NATO és a Varsói Szerződés szembenállásának kiéleződése ellenére, még tartott az az összeurópai folyamat, amit Helsinkiben kezdtek el. Belgrádban (1977–1978), Madridban (1980–1983), Stockholmban (1984–1987), Bécsben (1986–1989) az EBESZ tagországai találkozókat tartottak, melyeken a globális szembenállás feloldásának lehetőségeit tárgyalták meg. Minél problematikusabb lett a Szovjetunió belső helyzete, annál konstruktívabban állt hozzá tárgyalásokhoz. Ez a folyamat Mihail Gorbacsov hatalomra kerülése után erősödött fel. Gorbacsov meghirdette az „átalakítás”, politikáját, valamint az „új gondolkodásmód” szükségességét a nemzetközi kapcsolatokban.

A stockholmi európai bizalom- és biztonságerősítő intézkedések és leszerelés konferenciáján a Szovjetunió kezdeményezte Európa északi tengerein és a Földközi-tengeren a katonai tevékenység korlátozását. A szovjet kormány javasolta, hogy a Földközi-tengerről vonják ki mind a szovjet, mind az amerikai atomfegyver hordozó hajókat, később pedig az USA és a Szovjetunió összes hadihajóját. Ezúttal nem propagandafogásról volt szó. A Szovjetunió megértette, hogy komoly külpolitikára nincs lehetőség kölcsönös engedmények nélkül.

Az új szovjet vezető széles külpolitikai tevékenységbe kezdett. 1985. április 7-én a Szovjetunió leállította az SS-20 közép hatótávolságú rakéták telepítését Kelet-Európában, 1985. augusztus 6-ától pedig másfél évre egyoldalúan felfüggesztette a nukleáris kísérleteket. 1986 januárjában Gorbacsov javaslatot tett a tömegpusztító fegyverek megsemmisítésére az évezred végéig.

1987 májusában a Varsói Szerződés deklarálta, hogy a tömb országai semmilyen körülmények között nem kezdenek háborús cselekményt egyetlen ország vagy országcsoport ellen, hacsak maguk nem válnak agresszió áldozatává; soha nem vetnek be elsőként atomfegyvert; a Szovjetunióknak és szövetségének nincsenek területi követelései egyetlen országgal szemben sem és egyetlen országot sem tekintenek ellenségüknek.

A szovjet–amerikai legfelső szintű tárgyalások Genfben (1985), Reykjavíkban (1986), Washingtonban (1987) és Moszkvában (1988) zajlottak, melyeken sikerült pozitív változásokat elérni a nukleáris fegyverkezés valós csökkentése érdekében. 1987 decemberében írták alá, és 1988 júniusában lépett hatályba az USA és a Szovjetunió közötti szerződés a közép és rövid hatótávolságú rakéták felszámolásáról. Ez előírta továbbá a nukleáris fegyverek 4%-os csökkentését.

A záródokumentumban, melyet 1989. január 15-én fogadtak el a bécsi összeurópai tanácskozáson, hangsúlyosan szóba kerültek az emberi jogok is. Minden országnak javasolták, hogy „javítsanak törvényeiken, adminisztratív szabályzataikon és politikájukon az állampolgári, politikai, gazdasági, szociális, kulturális és egyéb emberi jogok és szabadságok védelme és gyakorlati alkalmazása érdekében”.

A „hidegháború” múzeuma. Lorton (USA). 1996-ban alapította egy 1960-ban a Szovjetunió felett lelőtt amerikai pilóta, Francis Gary Powers fia.

A berlini fal 1989 novemberi leomlása után találkozott egymással Mihail Gorbacsov és George H. W. Bush elnök Málta szigetén, amivel véget ért az USA és a Szovjetunió közötti „hidegháború”.

Az „új gondolkodásmód” kiterjedt a regionális konfliktusokra is. Afganisztánban, Nigériában, Kambodzsában, Angolában nemzeti megbékélést kezdeményeztek, a problémák megoldását pedig tárgyalóasztalok mögött folytatták.

A nemzeti megbékélés politikájára jelentősen hatott, hogy a Szovjetunió már nem volt hajlandó támogatni a csődbe jutott szovjet típusú rezsimeket. 1988-ban Vietnam kivonta katonaságát Kambodzsából, Kuba pedig Angolából. A Szovjetunió és az USA Afganisztánnal kapcsolatban Genfben tárgyalt, ami után 1989. március 15-én a Szovjetunió befejezte a csapatkivonást az ország területéről. Az „új gondolkodásmód” fontos következménye volt, hogy befejeződött a „hidegháború” és megkezdődött Németország újraegyesülése, valamint a szovjet csapatok kivonása a kelet-európai országokból.

2 Németország egyesülésének kérdése a nemzetközi kapcsolatok vonatkozásában. Németország egyesülésnek kérdése szorosan kapcsolódott a kollektív biztonság kérdésének problémájához, ugyanis Európa közepén egy új erős ország megjelenése felboríthatta a kontinensen az erőegyensúlyt. Továbbá Németország nem is olyan régmúltja a szomszédok aggodalmát váltotta ki.

45 éven keresztül Európa közepén volt egy veszélyes konfrontációs zóna, ahol két katonai-politikai szövetség folyamatosan szemben állt egymással. Ezek az évek tudatosították a német népben a vágyat, hogy véget vessenek ennek a helyzetnek és egyesítsék Németország kettészakított területét. A Szovjetunióban és az NSZK-ban végbemenő változások ehhez kedvező feltételeket teremtettek.

1990 februárjában a második világháborúban győztes országok – a Szovjetunió, az USA, Nagy-Britannia és Franciaország, valamint a két német állam megállapodott a „2+4”-es tárgyalási formátumban. A hét hónapig húzódó nehéz tárgyalások eredményeképpen kidolgozták azt a dokumentumot, amely magában foglalta a német egyesülés komplex kérdéskörét. **1990. szeptember 12-én** Moszkvában hat állam külügyminiszterei aláírták a **Németország újraegyesítéséről szóló megállapodást**. Ez kimondta, hogy Németország külső határai megegyeznek az NSZK és az NDK határaival, és megerősítette ezeket a határokat, mint Európában a világrend megőrzésének lényeges feltételét. A felek elismerték, hogy az egyesült Németországnak nincs területi követelése más államok felé, és a jövőben sem fog ilyen igényekkel előállni. Az egyesült Németország alkotmányába pedig nem kerülhettek be olyan elvek, amelyek ellentétben álltak voltak e megállapodás elveivel.

Az NSZK és az NDK kormányai megerősítették arra vonatkozó nyilatkozatukat, hogy a német területek a béke útját fogják járni, és lemondanak az atomfegyverek, biológiai és vegyi fegyverek előállításáról, birtoklásáról és terjesztéséről.

Németország fegyveres erőit 3–4 év alatt fokozatosan csökkentették 370 ezer főre. A szovjet katonaságot 1994. augusztus 31-ig kellett kivonni az ország területéről. Ezen határidőn belül a volt NDK és Berlin területén csak német védelmi

Az egyesített Németország nemzeti zászlói a Reichstag épületén. Berlin. 1990. október 3.

erők tartózkodhatnak, amelyek nem képezik a részét a NATO struktúrájának. Az egyezmény megtiltotta, hogy Kelet-Németországban idegen csapatokat állomásoztassanak, nukleáris fegyvereket vagy hordozókat tartsanak a szovjet csapatok kivonása után. Továbbá 1994. augusztus 31-ig el kellett hagyniuk Berlint az USA, Nagy-Britannia és Franciaország katonai alakulatainak. A Szovjetunió beleegyezett abba, hogy az egyesült Németország a NATO tagja legyen.

Németország egyesülése után négy állam nem tartozott többé felelősséggel Berlin és Németország iránt. A Szovjetunió, az USA, Nagy-Britannia és Franciaország kormányai bejelentették a négyoldalú egyezmények és szerződések hatályának megszüntetését, melyek a háború előtt és után keletkeztek Németországgal kapcsolatban, feloszlatták az ezekhez kapcsolódó intézményeket is. Az egyesült Németország elnyerte a szuverenitást mind a bel-, mind a külpolitikában.

A megállapodás lezárta a 2. világháború utáni 45 éves időszakot. **1990. október 3-án** az NDK egybeolvadt az NSZK-val. Európa politikai térképén megjelent egy jelentős gazdasági kapacitással, 87 millió lakossal rendelkező ország, amelyik potenciáljának köszönhetően a világ egyik legjelentősebb államává vált, az EU egyik húzóereje és arra törekszik, hogy az ENSZ Biztonsági Tanácsának állandó tagja legyen.

3 A nukleáris és rakétaarzenál csökkentésének kezdete. A NATO átalakulása. A nukleáris fegyverek csökkentésében fontos szerepet játszott Gorbacsov látogatása az USA-ba 1990 májusában-júniusában. A Bush elnökkel folytatott tárgyalások során aláírták a **stratégiai fegyverek korlátozásáról szóló szerződést (START-1)**, melynek értelmében a vegyi fegyverek 80%-át felszámolják és lemondanak azok gyártásáról is, megállapodtak az atomkísérletek ellenőrzésében is. Ennek köszönhetően elhárultak azok az akadályok is, amelyek megakadályozták két fontos, még 1974-ben és 1976-ban aláírt szovjet–amerikai szerződés ratifikálását – melyek a földalatti atombomba-kísérleteket és békés célú nukleáris robbantásokat korlátozták. Aláírtak egy fontos egyezményt, amely kiegészítette és kiszélesítette az 1973-as megállapodást a tudományos-technikai együttműködésről az atomenergia békés felhasználása érdekében.

A Szovjetunió megszűnésével a START-1 részesei Oroszország, Ukrajna, Kazahsztán és Fehéroroszország lettek, amely országok **1992. május 23-án** Lisszabonban megállapodtak abban, hogy a három utóbbi ország teljes mértékben lemond az atomfegyverekről. Ennek alapján Oroszország elnöke, Borisz Jelcin és az USA elnöke, George Bush 1992 júniusában Washingtonban aláírták a START-1 szerződést, amelynek értelmében az USA és a Szovjetunió utódállamai a stratégiai támadófegyvereket 50%-kal csökkentik hét év alatt. **1994-ben** a START-1 szerződést minden fél ratifikálta.

1993. január 3-án Moszkvában Borisz Jelcin és George Bush aláírta START-2 megállapodást a START-1 végrehajtása után megmaradó stratégiai támadófegyverek felére csökkentéséről. Ez a szerződés csak Oroszországra és az USA-ra vonatkozott, mivel az START-1 kimondta, hogy Ukrajna, Kazahsztán és Belarusz atomfegyvermentes országok lesznek.

Ugyancsak 1993-ban írták alá a vegyifegyver-tilalmi egyezményt (az USA 30 ezer tonna, Oroszország – 40 ezer tonna tartalékkal rendelkezett).

A „hidegháború” befejezése, a Szovjetunióban végbemenő belpolitikai változások forradalmakhoz vezettek Kelet-Közép-Európa országaiban, illetve 1991. július 1-jével megszűnt a Varsói Szerződés.

Figyelemmel az új helyzetre a NATO-tagországok 1990. július 5–6-án elfogadták a londoni nyilatkozatot, amely radikális változásokat hozott a NATO katonai doktrínájában. A szervezet magára vállalta a felelősséget, más nem támad rá más országokra, az atomfegyvereket pedig „extrém helyzetben” alkalmazható fegyvernek nyilvánították.

Megváltozott a NATO szerepe is. A Szovjetunió egykori szövetségesei a Varsói Szerződésben, később pedig olyan államok is, amelyek a Szovjetunió felbomlása után keletkeztek, igényt jelentettek be a NATO-tagságra. Ezt a lépést az motiválta, hogy stabilitásra és biztonságra törekedtek az új körülmény között. A kelet-közép-európai országok belépése a NATO-ba váltotta ki az új konfliktust Oroszország és az USA, valamint a NATO között.

A NATO-tagországok 1994 januári brüsszeli találkozásán elfogadták a „Partnerséget a békéért” programot. Ennek célja, hogy biztosítsa Európa stabilitását és az együttműködés fejlődését a kelet-közép-európai országokkal. Ebben a programban aktív részt vállal Ukrajna is.

James Baker, az USA külügyminisztere aláírja a stratégiai támadófegyverek korlátozásáról szóló szerződést. Lisszabon (Portugália). 1992. május 23.

Az atomfegyverek leszerelésével párhuzamosan India és Pakisztán atomhatalmak lettek. Ez gyökeresen megváltoztatta a konfliktus jellegét a két ország között és precedenst teremtett mindazon országok számára, amelyek atomfegyvert szeretnének birtokolni.

4

Az öbölháború. A közel-keleti békefolyamat. A nemzetközi kapcsolatok komoly próbáját jelentette Perzsa-öbölben zajló konfliktus az 1990-es évek elején, amelynek során Irak megtámadta Kuvaitot.

Az 1980–1988-as iráni–iraki háború következtében nőtt Irak külföldi adósságállománya (80 milliárd dollár). A háború ösztönözte az ország

militarizálódását igényelte és megsokszorozta Szaddam Husszein iraki elnök politikai ambícióit abban a tekintetben, hogy az arab világ vezetőjévé váljon.

1990. augusztus 2-án az iraki hadsereg betört Kuvaitba, indok nélküli agressziót követett el. Kuvait emírje és kormánya Szaúd-Arábiába költözött. A kis számú hadsereg csak jelentéktelen ellenállást tudott tanúsítani. Kuvaitot megszállták és Irak tartományának nyilvánították.

Irak cselekményét elítélte az ENSZ Biztonsági Tanácsa is, felszólított az iraki katonaság azonnali kivonására Kuvaitból és széles gazdasági szankciókat kezdeményezett Irak ellen. Irak és Kuvait minden részvénnyét befagyasztották a külföldi bankokban, blokkolták az iraki kőolaj exportját.

Számos ország katonaságot és fegyvereket küldött Szaúd-Arábiába, hogy megvédjék az országot Irak lehetséges agressziójával szemben („Sivatagi pajzs” hadművelet). A Szaúd-Arábia területén összegyűlt 500 ezres katonai kontingens legnagyobb erejét az USA adta. Az USA más országok hadihajói járőröztek a Perzsa-öbölben, a Vörös-tengeren és a Földközi-tengeren.

A helyzetet tovább bonyolította a palesztin kérdés, valamint az arab országok egységének hiánya Irakkal szemben. Az izraeli hatalom által a jeruzsálemi arabokkal szemben elkövetett agresszióra hivatkozva, amit elítélt az ENSZ Biztonsági Tanácsa, Szaddam Husszein az arab népek védelmezőjeként lépett fel Izraellel szemben és a kuvaiti kérdést összekötötte a palesztin probléma megoldásával.

Irak fellépését a világot ért kihívásként értékelve, a Biztonsági Tanács meghatározta azt a végső dátumot, amikor az iraki hadseregnek el kell hagynia Kuvaitot – 1991. január 15. Ha Irak nem tesz eleget a követelésnek, úgy fegyveres erővel szereznek érvényt a döntésnek.

Azok a lépések, amelyeket a Szovjetunió, Franciaország és más országok alkalmaztak a válság békés megoldására, eredményteleneknek bizonyultak. 1991. január 17-én a soknemzetiségű Irak-ellenes koalíció, élén az USA-val, masszív légitámadás és rakétatámadást intéztek iraki és kuvaiti katonai és egyéb objektumok ellen.

Ezek a csapások egészen február végéig folytatódtak, míg végül az Irak-ellenes koalíció szárazföldi egységei 100 órás művelet keretében megsemmisítették az iraki hadsereget. Kuvaitot felszabadították. A „Sivatagi pajzs” hadművelet sikeresen lezárult. Husszein azonban továbbra is hatalmon maradt. Még ahhoz is volt ereje, hogy elfojtsa a síiták lázadását az ország déli és a kurdok lázadását az ország északi részén.

Az agresszor hatékony megfékezése csak azért volt lehetséges, mivel az USA és a

Amerikai bombázók a lángoló kőolajmezők fölött. 1991.

Szovjetunió felhagyott a szembenállással. A harcok befejeztével Irak köteles volt 90 napon belül megszabadulni támadó és a tömegpusztító fegyverektől. Az ország északi és déli részén biztonsági zónákat alakítottak ki, ahol tilos volt iraki harci repülőgépeket és iraki katonaságot állomásoztatni. A megállapodás végrehajtását az USA és Nagy-Britannia katonai egységei ellenőrizték. Továbbá Irak ellen szankciókat is bevezettek be, amelyek élelmezési nehézségeket okoztak az országban. 1996–1999-ben az ENSZ Irakban a „Kóolaj élelmiszerért cserébe” programot hajtotta végre.

Az öbölválság lendületet adott a közel-keleti békefolyamatnak. Azonban annak eredményei korlátozottak voltak. A Közel-Kelet továbbra is a nemzetközi feszültségforrás, amelyik újult erővel robbant ki 2011-ben.

5 A balkáni háborúk és a megoldási lehetőségek. Az 1990-es évek második felében a világ figyelme a Balkánon kialakult konfliktusra koncentrálódott. Jugoszlávia szétesését véres etnikai háború kísérte.

A konfliktus megoldására a nemzetközi szervezetek (ENSZ, EBESZ, NATO), és az egyes országok is erőfeszítéseket is tettek. A NATO ENSZ által szankcionált beavatkozása után a horvát-boszniai katonaság elfoglalta a szerbektől Bosznia és Hercegovina területének 50%-át. **1995. december 15-én** megszületett a békeszerződés, amely véget vetett a Bosznia és Hercegovina területén zajló háborúnak. 1995 augusztusában Horvátország sikeres katonai akció keretében felszámolta a Krajina Szerb Köztársaságot, két év alatt kivonta csappatait Szlavónia területéről.

A bosznia-hercegovinai konfliktus elfojtása után az újabb fegyveres konfliktus terepévé **Koszovó** vált. A Szerbia területén, Koszovó térségében élő albán kisebbség fegyvert fogott annak érdekében, hogy Koszovót Albániához csatolják. A szerb hadsereg, amelynek nagy tapasztalata volt a partizánok elleni harcban, kegyetlen eszközökkel elfojtotta az albán nép partizánharcát. Hogy megakadályozzanak egy újabb konfliktus kirobbanását a Balkánon, az ENSZ, a NATO, az EBESZ és más szervezetek is csatlakoztak a konfliktus megoldásához. A szembenálló feleket békekötésre kényszerítették (1998). Azonban a szerződés feltételeinek végrehajtása mindkét oldalról akadályba ütközött, ami erőszakba csapott át. Hogy megakadályozzák a vérontást, és a NATO katonai beavatkozásának elkerülése érdekében 1999 februárjában a felek tárgyalóasztalhoz ültek. Azonban megállapodás nem született. A tárgyalások sikertelensége miatt Szerbiát tették felelőssé. A NATO, hogy Szerbiát engedékenyebbé tegye, háborút

A szerb hadsereg elhagyja Koszovót. 1999.

indított ellene. A NATO légiereje 78 napon keresztül bombázta Szerbiát. Végezetül is a szerb parancsnokság kivonta a katonaságot Koszovóból, és helyüket a NATO csapatai vették át, ami ellenzett Oroszország. A koszovói konfliktus mind a mai napig nem záródott le.

2001-ben kitört a **háború Macedóniában**, ahol a kívülről támogatott albán kisebbség háborút indított a központi kormány ellen. Az ENSZ, a NATO, az EU, az EBESZ segítségével sikerült megoldani a konfliktust.

6

Nemzetközi kapcsolatok a 21. század elején. A nemzetközi terrorizmus. A

21. század kezdete nem hozott békét a földre. Minden olyan probléma közül, ami az előző századból átöröklődött, a legveszélyesebb a **nemzetközi terrorizmus**, és Oroszország azon törekvése lett, hogy lerombolja a „hidegháború” lezárulta után kialakult nemzetközi kapcsolatrendszer. A nemzetközi terrorizmus jelensége az emberiség számára már régóta ismert, azonban mikor befejeződött a globális civilizáció kialakulása, a nemzetközi terrorizmus új minőségben jelent meg a világpolitikában.

2001. szeptember 11-én New Yorkban és Washingtonban terrorakció keretében utasszállító repülőgépeket térítettek el, és vezettek neki öngyilkos merénylők a Világkereskedelmi Központ ikertornyainak és a Pentagon épületének. Ezek az események ébresztették rá az emberiséget, hogy egységes erővel kell fellépni a terrorizmus elleni harcban. Megalkották a terrorista ellenes koalíciót az USA vezetésével, ami széleskörű harcot kezdett a terrorista szervezetek ellen.

A New York-i és a washingtoni terrorista támadásokért az USA az Oszáma bin Ládén vezette Al-Káida nevű terrorszervezetet tartja felelősnek. 2001 szeptembere óta a világ 70 országának titkosszolgálatai a szervezet 1,5 ezer tagját tartóztatták le. 2001 őszének végén az USA és szövetségesei az antiterrorista koalícióban, katonai akciót indítottak az afganisztáni tálib rezsim ellen, amelyik megtagadta az Al-Káida vezérének kiadását. 2002 február végéig „A Tartós Szabadság Hadművelet” keretében a tálib rezsimet megdöntötték, ám a terrorszervezetek vezetőinek sikerült elkerülniük a letartóztatást. A terrorista hálózat elleni harc a mai napig tart. A koalíciós erők a NATO irányításával egy polgárháború részévé váltak Afganisztánban.

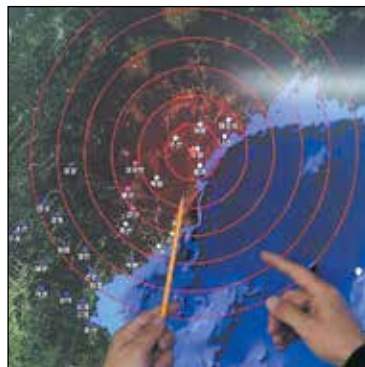
Közvetlenül a terrorizmus elleni harcon kívül, az USA háborút indított azon rezsimek ellen, amelyek terrorista szervezeteket támogatnak. **2002. január 30-án** az USA elnöke, ifjabb George W. Bush Koreai Népi Demokratikus Köztársaságot, Iránt és Irakot a „**Gonosz tengelyének**” nyilvánította. Ezzel arra utalt, hogy ezek a rezsimek, amelyek tömegpusztító fegyverekkel rendelkeznek, az egész világot fenyegetik. 2002 őszén elmérgesedett az iraki helyzet. Az USA és Nagy-Britannia megerősítette, hogy Irak az 1991-es ENSZ határozat

ellenére sem szerelte le fegyvereit (2003-ig összesen 12 határozat született): vegyi és bakteriológiai fegyverekkel, illetve azok hordozóival rendelkezik. Szaddam Husszeint nemzetközi terrorista szervezetekkel való kapcsolattartással, saját népe elleni bűncselekmények elkövetésével vádolták meg.

Az ENSZ egy speciális bizottságot küldött Irakba, amelynek feladata a fentebb említett vádak kivizsgálása volt, azonban három hónapot dolgozva nem találtak semmilyen tömegpusztító fegyvert. Az USA és Nagy-Britannia katonaságukat küldték a régióba és megalakították az Irak-ellenes koalíciót. Az ENSZ-en keresztül megpróbálták elérni, hogy háborút kezdhessenek a bagdadi rezsim ellen annak lefegyverzése és megdöntése érdekében. Azonban ezt a célt a világ közössége nem támogatta. Az USA pozíciója ellen fellépett Franciaország, Németország, Kína és Oroszország, valamint más vezető országok is. Franciaország és Oroszország is vétót helyezett kilátásba. Miután bebizonyosodott, hogy nem kapnak támogatást, az USA és Nagy-Britannia önkényes cselekvésre szánta el magát, amivel lerombolták a nemzetközi kapcsolatoknak a „hidegháború” befejezése után kialakított rendszerét. 2003. március 18-án ifjabb Bush elnök ultimátumot adott Szaddam Husszeinnek, hogy mondjon le a hatalomról és hagyja el az országot. Március 20-án az USA és Nagy-Britannia katonasága megkezdte a háborút Irak ellen. 21 nap után az amerikai katonaság átvette az ellenőrzést Bagdad, az angol csapatok pedig – Bászra felett. Husszein elvesztette az ország feletti irányítását és elmenekült. 2003. április 14-én letörték a szervezett ellenállás minden formáját. Május elején bejelentették a harcok befejezését. Azonban a háború nem fejeződött be, az országban partizánháború kezdődött el az amerikai katonaság ellen, amely egész 2011-ig, az ország területéről való teljes kivonásukig tartott. Azonban ez a közkeleti konfliktusnak csak egy újabb fejezetét nyitotta meg, amely mind a mai napig zajlik.

Az Irak körül kialakult helyzet kiéleződését kihasználta a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság, amelyik bejelentette, hogy kilép az atomsorpó egyezményből és újból nekilátott az atomreaktor építésének. Ballisztikus rakétákkal kísérleteznek és bejelentették, hogy az ország rendelkezik atomfegyverrel. Kim Dzsongil észak-koreai vezető és Donald Trump amerikai elnök találkozásán megállapodtak arról, hogy a KNDK lemond az atomfegyverekről. Valódi előrelépés azonban az ügyben nem történt.

Nem kevésbé bonyolult maradt a helyzet Iránban. Az ország vezetői kitartóan igyekeznek atomfegyvert előállítani, támogatják a szélsőséges iszlamista csoportokat a különböző országokban, „szóbeli háborút” vív Izraellel. Már hosszú ideje kihasználja az ENSZ Biztonsági Tanácsa tagjai közötti ellentéteket,

A KNDK víz alatti atombomba-kísérletének valószínűsíthető helyszíne (Dél-Korea szeizmológiai szolgálatának adatai alapján).

valamint az USA lekötöttségét Irakban és Afganisztánban, elkerülte a komoly nemzetközi szankciókat. Azonban 2010-ben az ENSZ Biztonsági Tanácsa végre egységes álláspontra helyezkedett és érezhető nemzetközi szankciókat vezetett be. Irán kénytelen volt engedményeket tenni. 2016-ban a szankciók egy részét megszüntették. Azonban Irak agresszív cselekményei miatt a Közel-Keleten (Jemen, Szíria és más országok ellen) 2018-ban a szankciókat újból érvénybe léptek az USA oldaláról.

A 21. század elején, az időnkénti nyílt konfrontáció ellenére, folytatódott az USA és Oroszország nukleáris fegyvereinek leszerelése. 2002-ben aláírtak a START-3 egyezményt. Az előző egyezményektől (START-1, START-2) eltérően, amelyekben részletesen leírták a megsemmisítés menetét és az aláírt megállapodás teljesítése ellenőrzésének menetét, a START-3-at bizonytalanságok jellemzik. Az egyezmény értelmében az USA és Oroszország kötelezte magát, hogy 2012 végéig a stratégiai atomfegyverek mennyiségét országonként megfelelően 1700–2200 egységre csökkentik. Az USA és Oroszország is kiléphet az egyezményből, amiről „három hónappal korábban kell a másik országot értesíteni”. Az egyezmény nem határozta meg sem a megsemmisítés folyamatát, sem a kötelezettségek teljesítése igazolásának szükségességét. A kölcsönös ellenőrzés mechanizmusának hiányában a végrehajtás a felek akaratán múlt. 2009-ben a felek konkretizálták a megállapodást. Az USA lemondott továbbá légvédelmi rakéták telepítéséről Csehországban és Lengyelországban. Ezenkívül a NATO lisszaboni csúcstalálkozóján nyíltan bejelentették, hogy az Oroszország nem ellensége a NATO-nak. Oroszország beleegyezését adta, hogy segíti a NATO afganisztáni műveleteit.

Azonban Oroszország és Vlagyimir Putyin úgy döntött, hogy a világban helyreállítják az elvesztett szovjet befolyást és szerepet. Válaszul a NATO gyors fejlesztésbe kezdett. Amerikai katonai bázisokat állítottak fel Lengyelországban és Romániában. A NATO hajói és repülőgépei folyamatosan ellenőrzik a Fekete-tenger és a Balti-tenger vizeit. A balti országokba NATO katonai egységeket telepítettek. Belépett a NATO-ba Albánia és Montenegró. Ukrajna és Grúzia (Georgia) jövőbeni belépéséhez pozitívan viszonyul a NATO. 2019. február 21-én Ukrajna Alkotmányába is bekerült az EU-hoz és a NATO-hoz való csatlakozás szándéka.

Oroszország fegyveres agressziója Ukrajna ellen, a Krím, valamint Donyeck és Luhanszko megyék egyes régióinak elfoglalása, Szíriában Aszad, Venezuelában Maduro rezsimjének támogatása, Líbia, Szudán és más afrikai országok belügyeibe való beavatkozás gyökeresen megváltoztatta az USA és a NATO-tagországok viszonyát Oroszországhoz. Szankciókat léptettek életbe az ország ellen.

Oroszország és az USA közötti szembenállás kulminációja volt 2019-ben a rövid és közép hatótávú rakéták megsemmisítéséről szóló megállapodás feltételeinek megsértése Oroszország által. Gyakorlatilag ismét kitört a „hidegháború”, amelynek „tűzvonala” Ukrajna került.

A XXI. század példás új tendenciája Kína gyors gazdasági és katonai fejlődése, aminek köszönhetően a világ új „erőközpontja” jött létre. Az utóbbi évtizedekben az ország gazdasága gyors ütemben fejlődik. Kína élén gazdasági kapcsolatokat épít nem csak az ázsiai országokkal, hanem az USA-val és az EU-val is. A kínai áruk „csendes beszivárgása” Oroszországba, az USA-ba, az európai országokba nyugtalanságot vált ki ezeknek az országoknak a vezető köreiből. Az USA bevonódása a terrorizmus elleni globális harcba „a lehetőségek ablakát nyitotta meg” Kína számára az által, hogy csökkent a Kínára nehezedő amerikai nyomás. A katonai kiadások tekintetében az USA és Oroszország után Kína a harmadik helyet foglalja el a világban. A gazdasági fellendülés, a hatalmas terület és a lakosság lélekszáma jogosulttá tette az ENSZ Biztonsági Tanács tagságára, az atomfegyverek birtoklása által pedig Kína a nemzetközi élet fontos önálló tényezőjévé emelkedett. Az USA nem hagyhatta figyelmen kívül a kialakult helyzetet. 2018-ban vámkorlátozást vezettek be Kínával szemben, ami kereskedelmi háborúhoz vezetett a világ két gazdaságilag legfejlettebb országa között.

Következtetések

- ▶ A XX. század utolsó évtizede volt az az időszak, amikor véget ért a „hidegháború” és a nemzetközi kapcsolatok új rendszere alakult ki. Ugyanakkor a XX. század végén – a XXI. század elején a világ új biztonsági kihívással nézett szembe – a nemzetközi terrorizmussal.
- ▶ A világ számára új kihívást jelentett, hogy Oroszország megkísérli felülvizsgálni a Szovjetunióknak a „hidegháborúban” elszenvedett bukása után kialakult helyzetet és kialakított nemzetközi kapcsolattartási szabályokat.
- ▶ Folytatódott az USA és Oroszország atomfegyver arzenáljának leszerelése. Ugyanakkor új atomhatalmak jelentek meg – India és Pakisztán, Irán és a KNDK pedig bejelentette, hogy atomfegyver fejlesztésbe kezd.
- ▶ A nemzetközi kapcsolatokban nő egyes országok (Kína, India, Brazília) szerepe, amelyek gazdasági potenciálja messze felülmúlta jelenlegi státusukat és befolyásukat a világban.

Kérdések és feladatok

1. Melyik ország vezetője kezdeményezte az „új gondolkodásmódot” a nemzetközi kapcsolatokban? 2. Mikor hullott szét a Szovjetunió és Jugoszlávia? Milyen fegyveres konfliktusok lettek a területükön? 3. Milyen esemény hatására jött létre az USA vezetésével az Irak-ellenes koalíció? 4. Mikor írták alá a békeszerződést Németországgal és egyesült az NSZK és az NDK? 5. Melyik szerződéssel kezdődött meg a rakétavédelmi rendszerek és az atomfegyverek leszerelése? 6. Melyik egyezmény segítette elő a balkáni helyzet rendezését? 7. Mondjatok példákat a nemzetközi terrorizmus megnyilvánulásaira. 8. Melyik esemény hatására bontakozott ki a globális harc a nemzetközi terrorizmus ellen? 9. Mely régiók voltak a nemzetközi feszültség központjai az 1990-es években? 10. A nemzetközi kapcsolatokban milyen alapvető problémákat kellett megoldani az 1990-es években? 11. Nevezzétek meg azokat az országokat, amelyek az 1990-es években atomfegyvert állítottak elő. 12. Melyik európai régió volt a fegyveres szembenállás központja az 1990-es években? 13. Milyen tragédia történt 2001. szeptember 11-én? 14. Mikor döntöttek meg Irakban Szaddam Huszein rezsimjét? 15. Mely ország agresszív cselekedetei okozták a nemzetközi feszültség növekedését a XXI. század második évtizedében?

16. Soroljátok fel, milyen feltételek és okok vezettek a „hidegháború” befejezéséhez. **17.** Mi az „új gondolkodásmód”? Miben rejlik az újszerűsége? **18.** Hogyan rendezték a nemzetközi kapcsolatokban Németország egyesítésének kérdését? **19.** Hogyan változtak meg az erőviszonyok a nemzetközi kapcsolatokban a „hidegháború” lezárása után? **20.** Miért nem szűnt meg a NATO a „hidegháború” lezárása után? **21.** Milyen sajátosságokkal bírt az öbölháború 1990–1991-ben? **22.** Hogyan hatott a „hidegháború” lezárulása az abban az időben fennálló regionális konfliktusokra? **23.** Mely országokat nevezett az USA a „Gonosz tengelyének”? Magyarózzátok el, hogy miért. **24.** Miért vált a Balkán a XX. század végén ismét Európa „puskaporos hordójává”? Hogyan oldották meg a Balkánon kialakult konfliktust? **25.** Mi a nemzetközi terrorizmus? Minek a következtében alakult ki?

26. Csoportokban vitassátok meg, mi az USA külpolitikájának legfontosabb célja a jelenkorban. **27.** Soroljátok fel az 1990-es évek – a XXI. század elejének regionális konfliktusait. **28.** Töltsétek ki „A nemzetközi kapcsolatok legfontosabb eseményei az 1990-es évek végén – a XXI. század elején” című táblázatot.

Dátum	Esemény	Eredmény, következmény

29. Ki győzött a „hidegháborúban”? Soroljátok fel a következményeket. **30. Csoportokban vitassátok meg**, mitől függ a nemzetközi terrorizmus elleni küzdelem sikere. **31.** Képes-e a jelenkorban az USA a szuperhatalmi szerep betöltésére? Írjatok rövid fogalmazást. **32. Csoportokban vitassátok meg**, állíthatjuk-e, hogy Oroszország és a Nyugat között kitört az új „hidegháború”.

Gyakorlati foglalkozás

**A vietnami és az afganisztáni háború,
és azok hatása a nemzetközi kapcsolatokra**

Gyakorlati foglalkozás

Oroszország Ukrajna elleni agressziója, és annak hatása a nemzetközi kapcsolatokra

Az V. fejezet összegzése

Nemzetközi kapcsolatok

Gyakorló tesztfeladatok

az V. fejezet alapján

Nemzetközi kapcsolatok

VI. FEJEZET. MINDENNAPI ÉLET ÉS KULTÚRA

21.§ Posztindusztriális (információs) társadalom. A tudomány és a technika fejlődése

1. Melyek voltak a kultúra legfőbb vívmányai a XXI. század első felében?
2. Milyen veszteségeket szenvedett a kultúra a második világháború éveiben?

1 Posztindusztriális (információs) társadalom és annak befolyása a kultúrára. Globalizáció. Manapság mindenkit érdekel a kérdés: milyen jövő vár ránk? Milyen úton fejlődik a civilizáció a XXI. században? Előrejelezni a jövőt mindig nehéz, és ezért a tudós társadalom különböző válaszokat ad erre a kérdésre. Számos követője van a **posztindusztriális civilizáció** elméletének. Ennek megfelelően az indusztriális civilizáció véget ért, és az emberiség (vagy annak jelentős része) egy következő szakaszba lépett, ami a posztindusztriális civilizáció.

A posztindusztriális társadalomban jelentős szerepet játszik a tudomány és technika fejlődése, melynek eredményei a termelési rendszert minőségileg alakítják át. Ennek következtében sokkal inkább az ember szükségleteire orientálódik, maximálisan kihasználja az ember alkotó képességeit, az embertől mélyreható tudást, az önálló döntés és a megváltozó helyzetre való gyors reagálás képességét várja el. Fokozatosan eltűnnek az indusztriális társadalomra jellemző hatalmas gyárak és üzemek, amelyek számos környezetvédelmi problémát okoztak. Helyettük a kisebb a kisebb vállalatok, a hulladékmentes technológiák, a természetes helyett a szintetikus alapanyagok, új energiaforrások, az ökológiai normák szigorú betartása terjed el. Ennek következtében lehetővé vált számos környezeti probléma megelőzése, ami az indusztrializáció egyik következménye volt.

Léteznek olyan feltevések is, amelyek szerint kezdetét vette egy viharos dezurbanizáció – a városok lakosságának csökkenése. Az indusztriális korszakban a városok adminisztratív, ipari és kulturális központ szerepet töltöttek be. Az utóbbi időkben a fejlett országokban fokozatosan nőtt a lakosság szám, akik nem kívánnak a nagyvárosokban élni, és sokkal inkább előnyben részesítik az azok határain kívül való életet. A számítástechnikának köszönhetően az ember nem érzi magát kirekesztve a külvilágtól, és nem csak pihenni, de dolgozni is tud.

Nagy valószínűséggel a posztindusztriális korszak számos változást fog hozni a társadalmi-politikai életben. Sok kutató azon a véleményen van, hogy az állam csökkenteni fogja a beavatkozást a gazdaságba és általában a társadalmi életbe, és elsősorban az emberi jogok megvédése, a szociális konfliktusok kezelésével, a törvénysértések megelőzésével és a törvényesség betartásával

Egyre több ember vágyik arra, hogy az elővárosokban éljen, és a nagyvárosokban dolgozzon.

fog foglalkozni. Az állami hatalom sokkal jobban demokratikus lesz, jobban megfelel majd az emberiség igényeinek. Bővül a decentralizáció, bővül a régiók és az önkormányzatok hatásköre.

Lényeges változások történnek szellemi téren. A XX. század végén megfigyelhető a fennálló értékek válsága. Ennek következtében nőtt az érdeklődés a vallás iránt, ami évezredekken keresztül az ember szellemi erejének forrása volt és a civilizáció hagyományait őrizte. Ezzel egyidejűleg szembetűnő a tömegkultúrából való kiábrándulás és a magas (elit) kultúra népszerűségének növekedése. Ezen jelenségek alapján feltételezhető, hogy bekövetkezik az emberiség jövőbeni szellemi megújulása.

Fontos tendencia, amely nagy valószínűséggel meghatározza az emberiség további fejlődését, a **globalizáció** – bizonyos jelenségek elterjedése az államhatárokon túl, világszerte. Számos tudós úgy véli, hogy a globalizációval egységes világcivilizáció jön létre. Azok az események, amelyek más országokban megtörténnek, hatással vannak a szomszédos ország sorsára is, de néha az egész világra.

A globalizációnak vannak negatív megnyilvánulásai (világháborúk, jelentős gazdasági válságok, tömegpusztító fegyverek bevetésének veszélye), és pozitív eredményei is (a nemzetközi munkamegosztás és a világpiac megerősítése, a nemzetközi szervezetek tekintélyének növekedése, a kulturális és tudományos eredmények cseréje, a gazdasági, szociális és politikai élet optimális formáinak megosztása, a hadiipar korlátozása).

A globalizáció negatív hatásainak következtében 1994-ben megjelent az **antiglobalista mozgalom**. Először az emberek nem valamilyen konkrét politikai vagy gazdasági döntés ellen kezdtek el mozgolódni, hanem az emberiség fejlődésének iránya ellen. Az antiglobalisták fellépnek a globalizáció folyamata, a multinacionális cégek befolyása, a kapitalizmus ideológiája és számos befolyásos nemzetközi szervezet ellen. A legtöbb kritikát az olyan nemzetközi szervezetek ellen fogalmazzák meg, mint a Világbank, az IMF, a WTO. Az antiglobalisták fellépnek az olyan nemzetközi szerződések életbe léptetése ellen is, amelyek a neoliberalizmus ideológiáján alapulnak (NAFTA, schengeni szerződés stb.). Támadják továbbá a nemzetközi üzleti társaságokat, cégeket, sőt, a világ egyes kormányait is.

Az antiglobalisták mozgalma sokszínű. Civil szervezeteket és aktivistákat tömörít, amelyek a bérmunkások jogait veszik védelmükbe, környezetvédelemmel, a kulturális emlékek védelmével foglalkoznak. Az antiglobalisták mozgalomához csatlakoztak a feministák, a pacifisták, a szegénységgel küzdők, az anarchisták, egyes vallási irányzatok képviselői, valamint egyes baloldali irányultságú politikai szervezetek is.

Ezeknek a szervezeteknek és embereknek a sokszínűsége ellenére, megtalálták a közös hangot, amelyet ilyen és ehhez hasonló jelszavakban fogalmaznak meg: „Az emberek és a bolygó, nem a jövedelemhajzás”, „A Föld bolygó nem eladó”.

Az antiglobalisták eszméik megvalósítása érdekében tüntetéseket szerveznek a multinacionális vállalatok fórumai idején. Többnyire ezek a tüntetések rosszul szervezettek, az érzelmileg túlfűtött fiatalok gyakran megtámadják az egyes szervezetek hivatalait, vagy akár az egyszerű boltokat.

Érdekeség, hogy az antiglobalisták a globalizmussal folytatott harcokban használják az internetet, amelyik a globalizációs folyamat egyik alapvető mozgatója.

Antiglobalista tüntetés.

Az egyik legelső antiglobalizmus Mexikóból indult ki 1994-ben – ez volt a zapatista mozgalom. Chiapas állam falun élő indiánjai fellázdattak a külföldi cégek ellen, amelyek megjelentek a földjeiken, valamint felléptek Kanada, az USA, Mexikó integrációja ellen a NAFTA keretében. Marcos alparancsnoknak köszönhetően, aki kapcsolatban állt európai baloldali szervezetekkel, a mozgalom világszerte ismertté vált. A zapatisták világszerte támogatásra találtak. A zapatisták mozgalmának nem volt célja a hatalom, anyagi javak megszerzése, nem vették fel a kapcsolatot politikai pártokkal. Fegyveres felkelésükkel a világ közvéleményének figyelmét akarták felhívni problémájukra.

A „Szállj meg a Wall Streetet” elnevezésű antiglobalista mozgalom 2011. szeptember 17-én indult és a világ 82 országában terjedt el. A mozgalom tagjai a nagy pénzügyi struktúrák visszaélései ellen lépnek fel.

A fentebb felsorolt tendenciák általános jellegűek, és azok szerint, akik felismerték, ideiglenes jellegűek van, a jövőben a civilizáció új alapokra helyeződhet. Milyen lesz a civilizáció a XXI. században? Ezekre a kérdésekre az ember maga ad választ a tevékenységével.

2

A tudomány és a technika fejlődése a XX. század második felében – a XXI. század elején. A második világháború után a tudomány és a technológia olyan gyors ütemű fejlődésnek indult, ami forradalmasította a tudományos-technikai fejlődést. Az 1920–1930-as években a tudományos ismeretek megkészszerződése 24 év alatt, 1945–1964 között – 14 év alatt, a XX. század végén – öt-nyolc év alatt ment végbe.

Az emberiség legnagyobb felfedezése a XX. században az atomenergia meghódítása volt. Azonban ezt a felfedezést elsősorban a hadászatban

Forradalmasította az autóközlekedést a XXI. század elején az elektromos autók gyors elterjedése.

alkalmazták. Az atombomba, majd a hidrogénbomba és a nukleáris fegyverek létrehozása az emberiséget a teljes pusztulás szélére sodorta. Csak 1956-ban építettek Nagy-Britanniában atomreaktort, amit ipari használatra terveztek. Az atomenergia felhasználásával a század végére a megtermelt energia mindössze 8%-át állították elő. A Csernobili Atomerőműben bekövetkezett katasztrófa után (1986. április 26.) az atomenergiával különös óvatossággal kezdtek bánni, egyes országok (a skandináv országok és mások) pedig végképp lemondtak róla. Egyes országok (a KNDK, Irán és mások) atomprogramjaira az egész világ aggodalommal

tekint. Az atomenergia felhasználására újabb csapást mért a fukusimai atomerőmű-baleset Japánban (2011 március).

A háború utáni években tovább fejlődött a közlekedés: a vasúti, a közúti, a légi. A közlekedés fejlődésének fő iránya minél nagyobb súlyt, minél gyorsabban, minél nagyobb távolságra eljuttatni.

A XX. század végén a világban mintegy 500 millió személygépkocsi volt használatban (ennek harmada az USA-ban). Az éves kibocsátás 30 millió egység. A XXI. század elején forradalmasította az autóipart az elektromos és a hidrogén meghajtású autók elterjedése. Elkészültek a repülő és a sofőr nélküli autók prototípusai is.

A vasúti közlekedésben is jelentős változások történtek. Bővült a vasúthálózat, nőtt a sebesség (gyorsvasutak esetében 400 km/h-ig), nagyobb lett a teherbíró képességük. A gőzmozdonyokról áttértek a villanyvonatokra és a dízelvonatokra.

A közlekedésben újabb áttörést hozott, amikor 2016-ban az USA sikeresen kipróbálták az ún. hyperloop vonatot (a vonat légmentes, vagy nagyon ritka levegőjű térben halad), Elon Musk ötlete alapján.

A XX. század folyamán folyamatosan nőtt a hajók teherbírása. Az 1970-es években megjelentek az 500 ezer tonna befogadóképességű szupertanker hajók. 50 év alatt megkétszereződött a hajók sebessége. Az emberiség hozzájutott az atommeghajtású hajókhoz és tengeralattjárókhoz is, melyeknek az a különlegessége, hogy évekig a vízben tudnak maradni tankolás nélkül. Az első ilyen hajó volt a Szovjetunióban gyártott Lenin jégtörő.

Jelentősen bővült és fejlődött a légiközlekedés. 1949-ben Nagy-Britanniában elkészítették a Kometa utasszállító robotrepülőgép prototípusát. Elterjedt típusok a szovjet TU-104 (1955-ben kezdték el gyártani), az amerikai Boeing-707 (1958). Az 1970-es években jelentek meg a szuperszonikus

utasszállító repülőgépek: a Szovjetunióban a TU-144 (1975), Franciaországban és Nagy-Britanniában a Concorde (1976), azonban ezek nem terjedtek el. Nagyobb lehetőségeket rejtett a légi utasszállítás fejlesztése a Boeing cég által. 1974-ben elkészült a világ legnagyobb szubszonikus utasszállító repülőgépe, a Boeing-747, amely egyszerre több mint 500 utast tud szállítani.

A légiszállítás fejlesztésében a legnagyobb sikereket az USA és a Szovjetunió (a későbbiekben Ukrajna, Oroszország) érte el. Az Antonov gyárban (Kijev) épültek meg a legnagyobb szállítórepülőgépek, amelyeket sikeresen használnak minden kontinensen: An-125 Ruszlan (egyetlen úton több mint 120 tonna terhet tud megmozgatni) és az AN-225 Mrija (több mint 250 tonna).

A háború után a rakéatechnika fejlődését elsősorban az határozta meg, hogy meg kellett találni az atombombák célba juttatásának hatékony módját. A rakéatechnika legnagyobb fejlesztője a Szovjetunió (később Ukrajnában és Oroszország), valamint az USA volt. Jelentős sikereket értek el ezen a téren Franciaország, Kína, Japán és más országok is. Az USA és a Szovjetunió rakéta programjai jelentős mértékben a náci Németország FAU-2 ballisztikus rakéta programján alapultak. A rakéatechnológia fejlődése lehetőséget adott arra, hogy valóra váljon az emberiség régi vágya – a kijutás a világűrbe. Ebben az első sikert a Szovjetunió érte el, amikor is **1957-ben** fellőtték az első műholdat (az USA-ban – 1958-ban), és **1961. április 12-én Jurij Gagarin** kijutott a világűrbe. A Szovjetunió mondhatta a magáénak az első női űrhajóst is – Valentyina Tyereskovát.

Az USA volt az első ország, amely megvalósította az ember Holdra szállását 1969 júliusában (összesen 12 űrhajós járt a Holdon, közülük a legelső – **Neil Armstrong** volt), először kezdett el űrrepülőgépet használni a „Space Shuttle” program keretében. Két űrrepülőgép balesetet szenvedett – a Challenger (1986) és az Atlantis (2003). A Szovjetunió volt az első ország, amelyik űrállomást épített (Mir), amelyen lehetőség volt kísérleteket végezni, hosszú távú expedíciókat szervezni. Szovjet űrhajósok állították fel a világűrben tartózkodás világrekordját is (több mint egy év).

Az emberek számára készült űrjárműveken túl nagyon elterjedtek a műholdak is: kémholdak, távközlési műholdak, navigációs műholdak, meteorológiai műholdak stb. Napjainkban a műholdak jelentős részét ukrán rakétahordozók segítségével juttatják el az űrbe. Manapság több ezer műhold kering a Föld körül.

A nemzetközi űrállomás.
2011 március.

Folyamatban van a nemzetközi űrállomás (Alfa) építése és előkészületben van a Mars-utazás megszervezése. A XX. század végén új jelenség volt az űrturizmus megjelenése. Az űrrepülések világába betört Kína is, amely saját űrprogramot fejleszt. Erre az útra lépett India is.

A repülőgépek, az űrhajók és más technológiák fejlődése új szerkezeti anyagok feltalálását igényelte. Az 1930-as évek végétől a kémiának, fizikai kémiának, kvantummechanikának, kristályszerkezeteknek köszönhetően sikerült előre meghatározott tulajdonságú, nagy szilárdságú anyagokat létrehozni. A második világháború után különösen jelentős fejlődést ért el a műszálas anyagok gyártása. Csak 1951 és 1966 között a vegyipar termékválasztéka megtízszereződött, mára pedig megszázsorozódott. A legnagyobb fejlődés a fémeket helyettesítő kompozit anyagok előállítása volt. Nem állt meg a fejlődésben a kohászat sem, amelyik elsajátította a rozsdamentes acél (volfrám és molibdén hozzáadásával) gyártását.

A kémia, a biológia, a biokémia hozzájárult a mezőgazdaság fejlesztéséhez, ahol a XX. század második felében széles körben kezdtek el használni a műtrágyát, ami javította a talaj termelékenységét. Elterjedt azoknak a növényvédő szereknek (herbicidek, peszticidek) a gyártása is, amelyek célzottan hatnak a növényi kártevőkre. Új fajták nemesítésének és a növényvédő szerek alkalmazásának köszönhetően 1930–1990 között a terméshozamok a 2-3-szorosukra nőttek.

Jelentős előrelépések történtek a XX. század második felében a genetikában is. Ebben vezető szerepet töltött be az USA (a Szovjetunióban a genetikát áltudománynak tartották, Nyikolaj Vavilov sikeres kutatásait leállították). 1953-ban a Cambridge-i Egyetem tudósai, James Watson és Francis Crick meghatározták a DNS kettős spirál-szerkezetét. 1972-ben a Kaliforniai Egyetemen felfedezték, hogyan lehet megváltoztatni a DNS szerkezetét, ami lehetővé tette mesterséges organizmusok megalkotását.

Klónozott hosszúfarkú makákók, Csung Csung és Hua Hua Sanghajban (Kína). 2017.

Ezen a területen az első szabadalmat, ami a génmódosítási eljárásra vonatkozott, Diamond Chakrabarty amerikai tudós nyújtotta be 1980-ban. 1988-ban a Harvard Egyetem szabadalmat jegyeztetett be az élő egerek genetikai manipulációjának lehetőségéről. Új, génmódosított állatokat és növényeket kezdtek el életre hívni. Többek között olyan növényeket fejlesztettek, amelyek ellenállók voltak a kártevőkkel szemben, vagy előre meghatározott tulajdonságokkal rendelkeztek. Ám sok országban fenntartással viseltetnek a génmódosított növényekhez és állatokhoz, néhol törvények tiltják, mivel nincsenek

arra vonatkozó megbízható vizsgálatok, hogy a génmódosított szervezetek a jövőben nem fogják negatívan befolyásolni az ember genomját.

A XXI. század küszöbén fedezték fel a klónozás lehetőségét – biológiai másolatok készítése egyetlen szövet alapján. Igazi szenzációnak számított a Dolly nevezetű birka, amelyet skót tudósok klónoztak. Sokszor felmerült az ember klónozásának kérdése is. Az országok többségében azonban ezt törvény tiltja.

A kémia, a biológia, a genetika fejlődése hatással volt az orvostudomány fejlődésére. Új orvosi eszközök fejlesztettek ki. Az emberiség sok betegségtől szabadult meg, megtanulták a szerveket átültetni, műszerveket használni stb. Új módszereket dolgoztak ki a diagnosztizálásban. Azonban ez nem mentette meg az emberiséget új, gyógyíthatatlan betegségek megjelenésétől (AIDS, atípusos tüdőgyulladás stb.).

A jelenkori társadalomra jelentős befolyást gyakorol a számítástechnika. A második világháború után megalkották az első digitális számítógépeket ENIAC néven, amely 30 tonnát nyomott, 150 m² teret foglalt el és 18 ezer elektroncsövet tartalmazott. A számítógépek második generációja, ami a félvezető tranzisztorok alapján működött, már jóval kisebb, gyorsabb volt és nagyobb memóriával rendelkezett. A számítógépek harmadik generációja az integrált rendszereknek köszönhetően jelent meg, amelyekbe kezdetben néhány tucat, majd több millió jelfogót építettek, ami lehetővé tette, hogy másodpercenként 100 millió műveletet tudjanak elvégezni.

A számítógépek negyedik generációját a kevesebb, mint 1 cm²-es szilíciumkristály mikroprocesszor feltalálása indította el 1971-ben. Ez lehetővé tette, hogy megalkossák az első személyi számítógépet. Jelentősen gyorsította a technológia fejlődést és a mindennapi életben is jelentős változásokat hozott.

Az ötödik generációs, ma használatos számítógépek már nem csak numerikus, hanem grafikus információt is képesek befogadni és lejátszani, az előre betáplált programnak köszönhetően dialógust tud folytatni az emberrel. A személyi számítógépek elterjedése elősegítette a számítógépes információs hálózatok fejlesztését, melyek közül a legismertebb az internet. Ez lehetőséget adott az információk szinte azonnali továbbadására a földgolyó bármely pontjai között, ahol van számítógép.

A számítógépek hatodik generációja már nem kristályalapú materiális memóiahordozóval rendelkezik, hanem biotechnológiára épülő biochipekkel működik, ami lehetővé teszi a mesterséges intelligencia megalkotását.

A komputertechnológia fejlődése lehetőséget adott ipari robotok kifejlesztésére, amelyek felváltják a gyártósorokat. A XX. század végére már 300 ezer ilyen robotot készítettek el.

Így nézett ki az első merevlemez. Tárolókapacitása mindössze 5 MB volt.

A Hanson Robotics (Hongkong) által gyártott, Sophia névre hallgató emberszabású robot.

Jelentősen mértékben tökéletesítik a technológiai folyamatokat, sok műveletben helyettesítik az embert. A XXI. század elején ebben az ágazatban még jelentősebb előrelépések történtek.

A tudomány más területein (matematika, csillagászat, geodézia, közgazdaságtan, társadalomtudomány stb.) is nagy előrelépések történtek, melyek szélesítették az emberiség tudását a környező világról és társadalomról.

A tudomány és technika eredményeinek köszönhetően az emberek életében jelentős változások történtek. Ugyanakkor fontos megjegyezni, hogy ezek a változások nem azonos módon érvényesültek a világ különböző pontjain.

A XXI. század elején a technikai fejlődés felgyorsult. Szinte naponta történnek felfedezések, amelyeket az emberek életét megkönnyítő berendezésekben hasznosítanak. A legnagyobb fejlődésen a távközlés (mobiltelefon, okostelefon) és az információátadás (internet) ment keresztül. A tudósok kiemelt figyelmet fordítanak a biotechnológia, a nanotechnológia stb. fejlesztésére.

Az emberek életében a XX. században bekövetkezett változások

A változások által érintett területek	A változások
Ipar	A tömegtermelésre való áttérés, az új technológiák megjelenése, a termelés automatizálása és robotizálása megharmincszorosozta a termelés volumenét
Mezőgazdaság	A talajművelési mechanizmusok, a melioráció, a műtrágyázás, a biotechnológia és a géntechnológia eredményeinek alkalmazása
Tudomány	Megtízszereződött a tudástermelés sebessége; a tudomány és a termelés egymás kiegészítőjévé vált
Orvostudomány	Megkétszereződött az átlagos emberi élettartam, 3,5-szeresére nőtt a népességszám, új gyógyíthatatlan betegségek jelentek meg, rezisztensé válás a hagyományos gyógyszerek iránt
Kommunikációs eszközök	A közlekedés fejlődése, a légtér meghódítása. Globális információtovábbító hálózatok létrehozása (rádió, televízió, internet)
Haditechnika	Tömegpusztító fegyverek (vegyi, atom- és biológiai) létrehozása
A lakosság életvitele	Urbanizáció, a városi lakosok részaránya 10%-ról 50%-ra emelkedett. A lakosság nagyobb része a szolgáltató szférában és az iparban van foglalkoztatva. Az embert az otthonában műszaki eszközök sokasága veszi körül

Következtetések

- ▶ Az 1970-es években az ipari országokban fellendülés vette kezdetét, amely a társadalom egy új típusának, az információs társadalomnak a kialakulásához vezetett. A tudományos kutatók a legfőbb sajátosságának azt tartják, hogy az információ áruvá válik és kialakul a tudástermelési ipar.
- ▶ Az ipari társadalomból a posztindusztriálisba való átmenetet jelentős tudományos és technikai fejlődés kíséri.
- ▶ Az emberiség fejlődése olyan új problémákat vetett fel, amelyek az egész emberi civilizáció, és az egyes emberek sorsára kihatással vannak.

Kérdések és feladatok

1. Mi a posztindusztriális társadalom? Melyek a fő jellemvonásai? **2.** Mi a globalizáció? Mi idézi elő? **3.** Mikor jelent meg az antiglobalista mozgalom? **4.** Mikor vette kezdetét a tudományos-technikai forradalom? **5.** Melyik országban épült meg az első kereskedelmi célú atomreaktor? Milyen nagy katasztrófák következtek be atomerőművekben? **6.** Hogy nevezték az első sugárhajtású utasszállító repülőgépet? **7.** Ki nyitotta meg az emberiség történetében az űrkorszakot?

8. Miért csak a világ kevés országában alakult ki a posztindusztriális társadalom? **9.** Soroljátok fel a globalizáció pozitív és negatív hatásait. **10.** Melyek az antiglobalisták jeleszavai? **11.** Az emberiség mely vívmányait tartják a legfontosabbaknak a XX. század második felében – a XXI. század elején? Indokoljátok meg véleményeteket. **12.** Lehet-e a XX. századok a haladás és az ész uralma időszakának nevezni? Indokoljátok meg véleményeteket.

13. Töltsétek ki „A tudomány és a technika fejlődése a XX. század második felében – a XXI. század elején” című táblázatot.

Ágazat	Eredmények
Fizika, új összetételű anyagok	
Közlekedés, szállítás	
Űrtechnológia	
Kémia, biokémia, genetika, orvostudomány	
Elektronika és robottechnika	

14. Vitassátok meg a következő kérdést: „Miért kíséri az emberiség fejlődését a globális problémák növekedése és kiéleződése? Hogyan függenek össze a fejlődés és a környezetvédelem kérdései?” **15. Vitassátok meg csoportokban:** az antiglobalizmus – az újtól való félelem vagy tiltakozás az új ellen?

22.§ Az irodalom és a művészet fejlődésének főbb tendenciái a XX. század második felében – a XXI. század elején

1. Mikor alakult ki a művészetben a modernista irányvonal? 2. Mivel volt összefüggésben a szocialista realizmus megjelenése?

A kultúra fejlődésének feltételei. A második világháború éveiben a kultúra jelentős képviselői – Ernst Hemingway, Antoine de Saint-Exupéry, Louis Aragon és mások fegyverrel a kezükben harcoltak a náci diktatúra ellen. A megszületett irodalmi, zenei, művészeti alkotások, mozifilmek nagyban hozzájárultak az emberek erkölcsi megerősítéséhez, a náciizmus legyőzésének közelebb hozatalához. A világ művészetében fontos témává vált a háború okainak és következményeinek értékelése, a háború kegyetlensége, az emberek magatartása szélsőséges körülmények között.

A „hidegháború” feltételei közepette az alkotásban nem a művészeti, hanem az ideológiai megközelítés dominált. A szociális-gazdasági ellentétek időszakos kiéleződése, a társadalmi tömegmozgalmak vezettek az ellenkultúra különböző formáinak megjelenéséhez („dühöngő ifjúság”, rockerek stb.). Szemben álltak a tömegkultúra lelketlenségével és a múlt klasszikus kultúrájával. A környezeti katasztrófák érlelődése, a fegyverkezési verseny, az éles nemzetközi válságok felerősítették a kiábrándulást, az apokalipszis várását.

A gyarmati rendszer széthullása megnövelte a fejlődő országok szerepét a világ kultúrájában. Nemzetközi elismerést szereztek az indiai filmkészítők, az afrikai és a latin-amerikai zenék és ritmusok.

A tudományos-technológiai forradalom egyik következménye volt a tömegkommunikáció fejlődése, ami megteremtette az anyagi alapot a tömegkultúra soha nem látott mértékű felvirágzásához és a rockzene megjelenéséhez.

A „hidegháború” befejezése és a nemzetközi kapcsolatok egészségesebb válása befolyással volt a társadalom szellemi életére is. A világ végül is megértette az általános emberi értékek prioritását. A kulturális együttműködés lehetőségei nyíltak meg.

A totalitárius és autoritárius rezsimek országaiban lezajlott demokratikus forradalmak hatalmas lökést adtak a kultúra fejlődésének. Különböző iskolák és irányzatok kezdtek kialakulni.

A jelenkori kultúrában ugyanakkor negatív tendenciák is megfigyelhetők. A nemzeti kultúrák állami támogatás nélkül nem tudják felvenni a versenyt a tömegkultúrával.

Képzőművészet. A háború után a képzőművészetben két irányzat alakult ki.

A **realizmus** követői továbbra is úgy gondolták, hogy a művészet feladata olyan művek alkotásában rejlik, amit az ember könnyen fel tud ismerni és

meg tud érteni. Új eszközöket kezdtek el keresni, hogy befolyással legyenek az emberek belső világára.

Ugyanebben az időben általános érdeklődés keletkezett az **absztraktcionizmus** (a képzőművészetben a **modernizmus**) iránt. A realista ábrázolás középpontjában az ember, az őt körülvevő tárgyak, a természet szerepel, ezzel szemben az absztraktcionista művész érzéseit, gondolatait elvont módon igyekszik ábrázolni olyan képeken keresztül, amelyek a valóságban nem léteznek. Azaz a művészek absztrakciót (elidegenedést, eltávolodást) alkalmaztak a világtól, a tárgytól és a maguk sajátos világában éltek. Ez lehetett egy színes folt, a geometrikus alakzat, egymásba fonódó vonalak. Az absztraktcionisták eszmék kifejezésére installációkat, **performanszokat** is alkotnak.

A művészet realista és absztraktcionista irányzatra való tagolása feltételes. Valójában az irányzatok, műfajok végtelen változatosságával találkozhatunk, és azokon belül különféle ábrázolásmódokkal. A háború utáni demokratikus mozgalmak például hozzájárultak a kritikai realizmus é a **neorealizmus** fellendüléséhez. Megalapozói olasz filmrendezők voltak – **Roberto Rossellini**, **Giuseppe De Santis**, **Luchiano Visconti**, **Michelangelo Antonioni**. A neorealizmus célja az volt, hogy smink nélkül megmutatta a világot, bemutassa a széles közönségnek a gettólakók, a mindennapok által meggyötört emberek életét, a küzdelmet a szociális igazságtalanságot ellen. A művészek nem rejtették véka alá a hősök iránti szimpátiájukat, a jóság és az emberségesség eszméit hirdették. Módszerük lényege volt a pontos részletek bemutatása, amatőr színészek bevonása, a népnyelv és a helyi dialektusok felhasználása. Ez közelebb vitte a művészfilmet a dokumentumfilmhez.

A neorealizmus elvei jelentős befolyással voltak a világ filmművészetére, találkozhatunk vele **Stanley Kramer** (USA), **Akira Kurosava** (Japán), **Andrzej Wajda** (Lengyelország), **Alekszej German** (Szovjetunió) filmjeiben. A neorealizmus megjelent a képzőművészetben (**Renato Guttuso**, **Andre Fugeron**, **Andrew Wyeth**) és az irodalomban (**Eduardo De Filippo**, **Arthur Miller**, **James Aldridge**) is.

A posztindusztriális társadalom kialakulásának hatására a világ vezető államaiban a modernizmus (avantgárd) is átalakuláson ment át. Kialakult a **posztmodernizmus**. A művészetben és az irodalomban mint **konceptuális művészet**, **konceptualizmus** jelent meg. Ebben az irányzatban a mű koncepciója

Absztraktcionizmus — művészeti irányzat; lemondás a reális ábrázolásról, a művész belső világának kifejezésre juttatása.

Performansz (ang. *performance* – jelenkori művészeti irányzat, az alkotás a művésze cselekedeteiben nyilvánul meg egy adott helyen és adott időben. Bármely helyzetre vonatkozatható, amelyben jelen van a négy alaptényező: idő, hely, a művész teste, a művész és a közönség egymáshoz való viszonya. Ebben tér el a performansz a hagyományos művészeti formáktól (kép, szobor), ahol az alkotás a kiállított tárgy. Időnként performansznak nevezik a művészeti tevékenység olyan hagyományos formáit, mint a színház, a tánc, a zene, a cirkuszelőadás stb. A mai művészetben az avantgárd vagy konceptuális művészethez soroljuk.

Posztmodernizmus — művészeti irányzat; múltbéli és mai stílusok, a Nyugat és a Kelet stílusának, a folklór, a tömegkultúra, a pop-art elemeinek vegyítése.

Renato Guttuso. Boogie-woogie
Rómában. 1953.

Joseph Kosuth. Egy és három szék.
1965.

fontosabb volt, mint annak fizikai megjelenése, a művészet célja – a gondolat átadása volt. A konceptuális objektumok megjelenhetnek szövegek, ábrák, grafikonok, képek, hang- és videofelvételek formájában is. A művészet tárgya lehet bármilyen tárgy, jelenség, folyamat, ugyanis a konceptuális művészet tiszta művészeti formában jelenik meg. Ennek az irányzatnak az egyik megalkotója az amerikai művész, **Joseph Kosuth** volt. A konceptualizmus klasszikus példája lett az „Egy és három szék” elnevezésű alkotása (1965),

Konceptualizmus (latin *conceptus* – gondolat, elképzelés) — művészeti irányzat; a vizuális információ tagadása, a művészet tájékoztatásként való értelmezése (alapvető formája – a performansz).

ami magában foglalja a széket, annak fényképét és a tárgy leírását. A konceptuális művészet nem érzelmi hatásra törekedett, hanem a látottak intellektuális átgondolásához.

3 Az irodalom fejlődése. A frontélet háború utáni művészi újragondolása valósult meg a nagy német regényírók, **Anna Seghers**, **Willi Bredel**, **Erich Maria Remarque**, **Bruno Apitz** műveiben. A náci propaganda által megmérgezett, morális és fizikális megnyomorított nemzedék sorsát mutatta be műveiben az író **Heinrich Böll** és a szobrász **Fritz Kraemer**. Az utóbbi számos szoborkompozíciót készített, melyek a koncentrációs táborok foglyainak érzéseit és lelki erejét adják vissza.

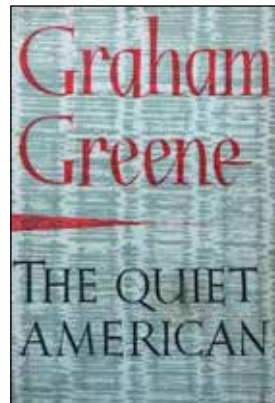
A XX. század viharos eseményei számos író-történelmi párhuzamok megvonására ihlettek. Az erőszak, a kiemelkedő személyiségek és a nép történelmi szerepéről, az alkotó értelmiség sorsáról a nagy történelmi fordulatok időszakában olvashatunk **Lion Feuchtwanger** műveiben – „Róák a szőlőben”, „Belgák bölcsessége”, „Goya”. A latin-amerikai próza képviselői **Jorge Amado** (Brazília), **Mariano Azuela** (Mexikó), **Gabriel García Márquez** (Kolumbia). Alkotóan felhasználva a világirodalom eredményeit, bemutatták az őslakosok tragikus sorsát, a monopólium erőszakosságát, a diktátor rezsimek

visszaéléseit, a falusiak harcát a földért. A latin-amerikai prózát megkülönbözteti az elbeszélés epikai jellege. A figyelem középpontjában legtöbbször nem egy személy, hanem egy közösség áll – egy falu, egy város, egy nép. Önálló szereplőként nem egyszer a természet jelenik meg.

Az 1950-es években az irodalomban megjelent a „dühöngő ifjúság” vonulat – **Kingsley Amis**, **John Wain**, **John Osborne** angol írók és mások. A műveik különböztek a náciellenes irányzattól, a fiatalok sorsának átélése, az álságosság megvetése jellemezte őket. Kiálltak az egyén szabadsága és az önmegvalósításhoz fűződő joga mellett. „Dühöngő” angol és amerikai beatnemzedék lett az elődje a rockzenei mozgalomnak.

A realizmus megfelelő eszköz volt a kortárs problémák megvilágítására. **Rockwell Kent** amerikai festő és író műveiben, **James Aldridge** „A vadász” című regényében bemutatja az ember és a természet elválaszthatatlan kapcsolatát, amelynek pusztulása a személyiség és a társadalom egészének eltorzulásához vezet.

Az Indokínában és Algériában lezajlott háború keserű igazsága jelenik meg **André Stil** regényeiben, **Oliver Stone** „A szakasz” című filmjében. A titkosszolgálatok bűnös tevékenységét mutatják be **Graham Greene** „A csendes amerikai”, „Havannai emberünk” című regényei, **Damiano Damiani** és **Sydney Pollack** filmjei.

Graham Greene
„A csendes amerikai”
című regénye első angol nyelvű kiadásának borítója.

4

Realizmus. A realizmus a leginkább a Szovjetunióban terjedt el, ez volt a **szocialista realizmus** módszere, amely hivatalos ideológiának számított.

Az 1940-es évek forradalmi Kelet-Közép-Európában és Ázsia egyes országaiban, a kommunista és a munkásmozgalmak növekedése a szocialista realizmus elterjedéséhez vezettek. Ennek az irányzatnak a legfőbb jellemzői az alábbiak voltak: egy új hős megléte – proletár forradalmár, kommunista; a kommunista ideálok dicsőítése; az élethelyzetek bemutatása és értékelése a marxizmus-leninizmus szempontjából; a művészi formák és megnyilvánulások sokoldalúsága. Egyes kutatók szerint a szocialista realizmus nem létezik, azt állítják, hogy az a kritikai realizmus egyik változata.

Azon országok művészetében, amelyek magukat szocialistának nevezték, a legtöbbször a második világháborúról, az osztályharcról, a forradalomról, az átalakulások pátozáról volt szó. Az 1960-as évektől a hivatalos művészetben és a tömegkultúrában megerősödött a pompa, az eufórikus elragadtatás a valóság iránt stb.

Az 1950–1960-as években kampány bontakozott ki az absztraktcionizmus, a máskéntgondolkodás ellen, valójában minden avantgárd irányzat ellen. Ez ahhoz vezetett, hogy elutasították azoknak a művészeknek az alkotásait, akik nem fértek bele a szocialista realizmus kereteibe. A legnagyobb jelentősége

a párttagságnak volt. Az avantgárd kommunisták – Pablo Picasso, Renato Guttuso, Paul Éluard – ezért kívül estek a komoly értékítéleten.

Az 1956-os magyarországi és az 1968-as csehszlovákiai események után megerősödött a politikailag és művészetileg másként gondolkodó személyek üldözése, bővült a tabutémák köre, ami ahhoz vezetett, hogy az alkotók tömegesen menekültek a „szocialista mennyországból”. Így tett többek között **Borisz Paszternak** író. 1958-ban a „Doktor Zsivágó” című regényéért neki ítelték az irodalmi Nobel-díjat. A Szovjetunióban erkölcsileg megbélyegezték. Paszternak kénytelen volt lemondani a díjról, árulással vádolták. 1978-ban egy másik szovjet író, **Alekszandr Szolzsenyicin** kapta meg a díjat. „A GULAG szigetvilág” című regénye első kötetének kiadása után, melyben a szovjet koncentrációs táborok világát leplezte le, Szolzsenyicint megfosztotta szovjet állampolgárságától és kiutasította az országból (1975). Nem volt módja arra, hogy a Szovjetunióban publikáljon **Joszif Brodskij** költőnek sem. Még el is ítelték „másokon való élésködésért”. 1972-ben Brodskij elhagyta az országot, 1987-ben pedig megkapta az irodalmi Nobel-díjat verseiért.

A hivatalos művészet ellensúlyozására kezdett el fejlődni az illegális **underground** művészet, amelyik alkotói szabadságra, az állami és pártszervektől való függetlenségre törekedett. Műveik szamizdat formájában jelentették meg, illegálisan fellépő rockzenekarok, informális művészeti együttesek alakultak. Az alkotó értelmiség az 1989–1991-es demokratikus forradalmak befolyásos tényezője volt.

A szocialista realizmus művészete is hozott kiemelkedő eredményeket. A Szovjetunióban **Szergej Geraszimov** filmrendező, **Andrej Platonov** író, **Gyementyij Smarinov** festőművész értékes műveket alkotott. Elismerést kapott a francia író, **Louis Aragon** munkássága. „A nagyhét” (1958) című regénye történelmileg és pszichológiailag hitelesen ábrázolta a fiatal festőművészt Napóleon „100 napos” visszatérésekor, a súlyos gondolatok és bizonytalanságok, tisztai, állampolgári, emberi, művészi élete mibenlétéről hozott elvi döntések hete volt ez. A szovjet irodalomban népszerűek voltak **Mihail Solohov**, **Olesz Honcsar**, **Csingiz Ajtmatov** és mások művei.

Folytatta útkereséseit a spanyol művész **Salvador Dalí**, aki műveiben az emberi értelem legváratlanabb megnyilvánulásait ábrázolta. Legtöbb alakja ember arcú khimairára emlékeztet. A valós embereket kitalált helyszíneken ábrázolta a művész. Művei arra készítetnek, hogy elgondolkojunk az emberiséget foglalkoztató filozófiai kérdéseken.

A chilei költő **Pablo Neruda** hírnevét „Spanyolország a szívekben” című verseskötete alapozta meg, melyet spanyolországi diplomáciai kiküldetése során, a polgárháború éveiben adott ki. Fő műve, az „Elemi ódák” című epikus költeménye Latin-Amerika történetét mutatja be a legrégebbi időktől a XX. század közepéig.

A művészetben mély nyomot hagytak a kommunista festők, **Renato Guttuso** és **André Fougeron**, akik neorealista stílusban alkottak. Világhírukké váltak **Herluf Bidstrup** és **Jean Effel** rajzai, akik bevitték karikatúráikba a humanizmust és a politikát.

Új formák keresése a realizmusban az 1960-as években vezetett a **hiperrealizmus** elterjedéséhez. Ebben az irányzatban a történetnek egyáltalán nincs jelentősége. Virtuóz technikával a művészek aprólékosan kidolgozva, fényképszerűen igyekeznek visszaadni a tárgy színeit és formáját.

Hiperrealizmus — a valóság apró részleteit is hűen ábrázoló képzőművészeti irányzat, fotorealizmus.

5 Színházművészet. A XX. század második felében a színházművészet általános jellemzője volt, hogy szociális és politikai témákkal foglalkozott. A színházművészet fejlődésben fontos korszak volt a **Bertold Brecht epikus színháza**. Művei arra készítették, hogy a néző analizálja azt, ami a színpadon történik. A figyelmet középpontjában nem a végkimenetel volt, hanem az oda vezető út. Ehhez élt az „elidegenítés” hatásával: az általánosan ismert igazságot nem hagyományos nézőpontból való vizsgálata, a nézőkhöz való odafordulás, a cselekménnyel össze nem függő dalbetétek, a színpadi kellékek cseréje össze nem húzott függönyök mellett, álarcok használata. Brecht színdarbjait a világ minden pontján megértették. Az általa vezetett berlini együttes az egyik legkiemelkedőbb színtársulattá vált.

Nagy-Britanniában a „dühöngő ifjúság” irodalma **John Osborne, Shelagh Delaney, Brendan Bien** művein keresztül jutott el a színházba. A színháznak ezt az irányzatát a társadalmi problémákkal, a kettős erkölccsel, a szélsőséges individualizmussal való meg nem alkuvás jellemezte.

Nyugat-Európában a kritikai irányzat az ún. abszurd színházat propagálta (az ír drámaíró **Samuel Beckett**, a román-francia író **Eugène Ionesco**). Műveik alap gondolata – a környező világ ostobasága, amiből csak káosz, félelem, ésszerűtlen és logikátlan emberi tettek szülehetnek.

A háború utáni időkben fejlődött a **dokumentális dráma**, amelynek középpontjában a német történelemnek az az időszaka állt, amikor a náciizmus születésén volt. Az amerikai színház az ember cselekményeinek pszichológiai elemzésével foglalkozott (**Tennessee Williams, Arthur Miller**). Sikereket ért el a francia, az angol fiatalok színháza. Kiemelkedő irányzat volt az intellektuális dráma, melynek képviselője két svájci író, **Max Frisch** és **Friedrich Dürrenmatt**.

Az ideológiák elnyomás ellenére a színházművészet a Szovjetunióban is fejlődött. A Taganka Színház egyfajta szellemi menedék volt.

A XXI. században a színházművészet tovább kutatta az új formákat és kifejezőmódokat.

6 Tömegkultúra. A tömegkommunikáció eszközeinek fejlődése – sajtó, rádió, televízió, mozi, hang- és videofelvételek, könyvkiadás, azok jövedelmezősége és képessége, hogy befolyást gyakoroljon a közvéleményre és az ízlésre, a tömegkultúra korábban soha nem tapasztalt fellendüléséhez vezetett. Fő

Pókember – a képregények egyik szuperhőse

célja – maximális bevételekre törekvés, a minőséggel kapcsolatos legfontosabb követelmények pedig – a közérthetőség és a szórakoztatás. A tömegkultúra saját műfajokat teremtett: show, thriller, akciófilm, sláger, képregény. Közös vonásuk az individualizmus, a fizikai erő és az erőszak propagálása, időnként pedig – az ideológiai elfogultság és a sovinizta megközelítés. A tömegkultúra része a „**csillagok**” kultusza – az írók, művészek, énekesek, színészek, sportolók nem egyszer mesterségesen felépített népszerűsége, valamint tehetséges emberek különböző módszerekkel való „behálózása”, hogy utána kihasználják őket pénzszerzésre és ideológiai értelemben egyaránt.

A szocialista országokban, ahol a tömegkultúrát az állam monopolizálta, annak kereskedelmi jellegét a hivatalos politikai irányvonal propagandája és vezérkultusz formálása váltotta ki. A szórakoztatás különböző ideológiai show-műsorok megrendezésében, az osztályharc és a forradalom, a titkosszolgálatok és az erőszakszervezetek tevékenységének romantizálásában nyilvánult meg.

A képzőművészetben a tömegkultúra a pop-art művészetben (populáris művészetben) jelent meg, amely a sokak számára érthetetlen absztraktcionizmust váltotta fel. A pop-art alkotásokhoz fényképeket, viaszbábukat, konzervdobozokat, autóalkatrészeket stb. használnak. A lelketlenséget és a rossz ízlés propagálását a pop-art művészei olyan művekkel igyekeznek kompenzálni, amelyek bárki számára érthetők.

A pop-art színházi és televíziós műfaja – a **happening** – amelyet alkotója extrém körülmények között hoz létre. A közönség belekeveredik az előadásba és maga is a részesévé válik.

Megjelent a tömegirodalom, amely a hétköznapi ízlést hivatott kielégíteni. Közérthető formát igyekezett követni, a legbonyolultabb dolgokat is leegyszerűsítve, már-már primitív módon ábrázolta. A tömegirodalom a közönség szórakoztatását tűzi ki célul. Fő témái a kalandok, a rettegés leírása, a bűnözés stb. A tömegirodalom egyes alakjai, mint például James Bond, a 007-es ügynök, világhírűekké váltak. Ennek az irodalomnak a tipikus hősei – superman, a gonosszal szembeálló ifjú titán, a bátorságra és a fizikai erőre támaszkodva.

A tömegkultúra célja a szórakoztatás. Miközben sajátos igényeket és ízléseket próbál kielégíteni, valódi tehetségeket is felfedez, ritka értékeket produkál. A hatalmas bevételek egy részét a kultúra más területeinek fejlesztésére fordítják.

Pop-art — bármely hétköznapi tárgynak a művészet eszközzé alakítása, kísérlet a tárgyak rejtett mondanivalójának feltárására.

7 Egzisztencializmus. A második világháború után terjedt el az **egzisztencializmus** filozófiája és az abszurd művészete. Ideológusai a francia írók és filozófusok voltak, **Jean-Paul Sartre** és **Albert Camus**. Véleményük szerint az egzisztenciát (létezés) nem lehet megérteni, csak érzékelni. Ezért filozófiájuk lényegét nem tudományos munkákban, hanem művészeti alkotásokban fejezték ki. Figyelmük központjában – a személyiséget, annak a világhoz, a társadalomhoz és Istenhez való viszonyát helyezték. A filozófusok véleménye szerint a XX. század történelme azt tanúsítja, hogy „Isten meghalt”, ezért a létezésnek nincs értelme. Az ember intuitív módon kergeti a politika, az erkölcs, a szabadság délibábját, amelyekről alkotott benyomások mindig a körülményektől függenek. Bármiféle emberi érték – abszurd. Az egyetlen erő, amely képes neki ellenállni, a művészet – az állandó alkotó lázadás.

Az egzisztencializmus pesszimista filozófiája, amely elterjedt az irodalomban, a dramaturgiában, a filmművészetben, megszülte az „paradox színházat” (Ionesco – abszurd dráma) és az „új regényt” (Alain Robbe-Grillet, Nathalie Sarraute, Françoise Sagan). Ezekből a művekből hiányzik a cselekmény, elmosódtak az alakok, a hősök spontán módon cselekednek, amire nincs magyarázat, érthetetlenek a párbeszédok. A szereplők élete – tragikus bohózat, nincsenek ideáljai.

8 Zene. Ahogy a képzőművészetben, a zenében is két fő irányzatot különböztetünk meg – a klasszikus és modern (posztmodern) zenét. A Szovjetunióban és a szocialista országokban a klasszikus irány dominált. Ez, egyrészt, pozitív volt, mivel formálta a zenei ízlést, népszerűsítette a klasszikus zenét. Másrészt nihilizmust váltott ki, legfőbbképpen a fiatalok körében.

A háború utáni években kiemelkedő zeneszerzők, előadóművészek, énekesek egész sora jelentkezett. Köztük a szovjet – **Szergej Prokofjev**, **Rogyion Scse-drin**, **Artur Snitke** – és az amerikai zeneszerzők – **Leonard Bernstein**, **Gian Carlo Menotti**.

Kiemelkedő zongoraművészek – **David Horowitz** és **Van Cliburn** (USA), **Szvjatoszlav Richter** (Oroszország), hegedűművészek – **Pavel Kogan**, **David Ojsztrah** és fia, **Igor** (Oroszország), **Yehudi Menuhin** (USA), operaénekesek – **Luciano Pavarotti** (Olaszország), **Mario Lanza** (USA), **Placido Domingo**, **Montserrat Caballé** (Spanyolország), **Jevgenyija Miroszicsenko**, **Anatolij Szolovjanenko** (Ukrajna) és sokan mások.

9 A rockzenei mozgalom. Az 1960-as évek kulturális életét a rockzenei mozgalom forradalmasította Nagy-Britanniában és az USA-ban, később pedig az egész világon. A tömegkultúrából kinöve, a rockzenészek – **Elvis Presley**, a **Beatles** zenekar, a **Rolling Stones** zenekar – szakítottak a tömegkultúrával, a fiatalság spontán tiltakozását fejezték ki a létbizonytalanság, a háborúk, a fegyverkezés, a faji diszkrimináció miatt. A szövegek szókimondóak voltak, a személyek demokratikusak, szembe mentek az uralkodó erkölcsökkel. Az előadók zenei tehetsége, az erőteljes hangzás, ritmusos dallamok lelkesedést

A Beatles zenekar.

zenekarok lázadását üzleti célokra használják ki, s a rockzenét visszatérítik a tömegkultúrához.

A Beatles zenekar átütő tehetséggel számos stílust kipróbált, melyek később önálló irányzatokká váltak. Dalaikat a fiatalok úton-útfélen énekeltek. A világ számos országában megemlékeznek a zenekar gitárosa, John Lennon születésnapjáról és tragikus halálának évfordulójáról.

A rock nem csak a tömegkultúrát, hanem a klasszikus zenét is integrálta. Korszakalkotó volt **Tim Rice** és **Andrew Lloyd Webber** „Jézus Krisztus szupersztár” című rockoperájának megjelenése.

A világsikert elért rockzene hosszú időn keresztül angol nyelvű volt. Csak az 1970-es években jöttek létre olyan együttesek, amelyek anyanyelvükön énekeltek. Ezzel kezdetét vette a nemzeti rock műfaja.

A Szovjetunióban a rockzene az 1960-as években vált népszerűvé. A hivatalos ideológia a burzsoá kultúra megnyilvánulásának tartotta. Ezért a rockzene féllégális, időnként illegális csatornákon működött. A rockzene fokozatosan szivárgott be a köztudatba. A legnevesebb szovjet rockegyüttesek – a Masina Vremeni, az Akvárium, a DDT, a Kino stb.

Idővel a rock már nem csak zene volt, hanem az ifjúság életstílusa és gondolkodásmódja is. A nyitottság, a belső és külső szabadság, a pacifizmus, a totalitarizmus, a „jóllakott” társadalom értékeinek megvetése jellemezte. Az üzletiesedés ellenére a rockzene sohasem veszítette el lázadó jellegét.

10 Építészet. Az építészetben mindig is két elem ötvöződik – a művészi és a pragmatikus. Az épületek célja, hogy a várost és a falut díszítsék, kielégítsék az emberek tárgyi szükségleteit. Ezenkívül az építészetet meghatározott ideológiai célok kiszolgálására is fel lehet használni. A

Szovjetunió például a Németország felett aratott győzelemnek az építészettel állított emléket. Az 1940-es évek végén – az 1950-es években Moszkvában a monumentális építészet uralkodott. Ennek klasszikus példája a moszkvai egyetem épülete. A Szovjetunió példája nyomán a monumentalizmus más szocialista országokban is elterjedt.

Ezzel egyidejűleg az európai építészek az „új építészet” irányvonalát követték. Ennek jellemzője a racionalitás, a tökéletes formák és vonalak, új technikai megoldások és olyan anyagok alkalmazása, mint a beton, a fém, az üveg. Az „új építészet” hiányosságai közé tartozott az univerzalitás, az egyformaság, az épületek hasonlósága. A nemzeti építészeti iskolák igyekeztek megtörni ezt a monotonitást.

A világorökség és a nemzeti sajátosságok ötvözése nagyszerűen mutatkozott meg a világhírű brazil építész, **Oscar Niemeyer** munkásságában.

A francia építészek bátor terveket valósítottak meg, amikor a régi épületeket a kortárs építészet lehetőségeivel ötvözték.

A jelenkori technológiák lehetővé teszik a legvadabb ötletek megvalósítását is. A különleges formáknak semmi nem szab határt.

Az „új építészet” fejlődésének első szakaszában majdnem mindent alárendeltek a külső formáknak, az emberek valósággal „elveszett” a gigantikus helyiségekben. Ezt a hiányosságot idővel sikerült kiküszöbölni. Megszületett az igény, hogy az építészetet az emberi tényezőtől tegyék függővé. Egyes építészek ezt úgy fogták fel, hogy fel kell hagyni a hagyományos formákkal. Olyan épületeket kezdtek építeni, amelyeket nem feleltek meg a lakóépületekkel kapcsolatos elvárásoknak.

Az építészek tovább kutatják a még tökéletesek formákat, amelyek harmóniát alkotnának a természettel.

Erdei ház – az organikus építészet példája.
Építés - Robert Harvey Oshatz.
Portland (USA). 2004.

Következtetések

- ▶ A XX. század második fele – a XXI. század eleje során a művészet továbbfejlődött. Két alapvető formája a realista és az avantgárd megközelítés. Ezeknek a megközelítéseknek számos irányzata van, melyek lehetővé teszik, hogy bármilyen ízlésű ember megtalálja az igényeinek megfelelő formát.
- ▶ A totalitárius rezsimek próbálkozása, hogy a művészeteket a maguk szolgálatába állítsák, a társadalom intellektuális ellenállását váltotta ki.

Kérdések és feladatok

1. A realizmus, a modernizmus, az absztraktcionizmus, a pop-art – művészeti irányzatok. **2.** A Szovjetunió művészetében mi volt a domináns, a realizmus vagy a modernizmus? **3.** Nevezetek meg ázsiai országokat, ahol fejlett a filmművészet. **4.** Ki volt a rockzene alapítója? **5.** Melyik országban keletkezett az abszurd színház? **6.** Soroljátok fel a XX. század második fele realista művészetének irányzatait.

7. Milyen új tendenciák jelentek meg az építészet fejlődésében a XX. század második felében? Mi hívta ezeket létre? **8.** Soroljátok fel a tudományos-technikai forradalom alapvető társadalmi következményeit. **9.** Mely irodalmi műfajok a legnépszerűbbek a nyugati országokban? **10.** Az 1970-es évekig a rockzene alapvetően angol nyelvű volt, ám megjelentek olyan együttesek, amelyek az anyanyelvükön énekeltek. Mi volt ennek az oka? **11.** Milyen új tendenciák jellemezték az építészet fejlődését a XX. század második felében? Minek a hatására jelentek meg? A mai építészetben a művészi vagy a pragmatikus hozzáállás dominál?

12. Soroljátok fel a kultúra alapvető irányvonalait a XX. században – a XXI. század elején. **13.** Milyen körülmények, tényezők gyakoroltak hatást a kultúra fejlődésére a XX. század második felében – a XXI. század elején? Töltsétek ki a táblázatot.

Körülmények, tényezők	Hatás

14. Csoportokban vitassátok meg, melyek az alapvető különbségek a demokratikus és a totalitárius berendezkedésű államok tömegkultúrájában.

15. Egyetértetek-e azzal, hogy a tömegkultúra nem uralhatja le a hagyományokon alapulót? Indokoljátok meg véleményeteket.

Gyakorlati foglalkozás

A modern (indusztriális) és a posztmodern (posztindusztriális, információs) társadalom: időkeretek és változások

A VI. fejezet összegzése Mindennapi élet és kultúra

Gyakorló tesztfeladatok az VI. fejezet alapján Mindennapi élet és kultúra

ÖSSZEFOGLALÁS

1 A világ fejlődésének főbb sajátosságai a XX. század második felében – a XXI. század elején. A XX. század második fele – a XXI. század eleje időszak, amellyel a 11. osztályban foglalkoztunk, tele volt fontos eseményekkel, többféleképpen értelmezhető jelenségekkel és folyamatokkal. Az időszakot emberiség történetének legnagyobb volumenű és legvéresebb fegyveres konfliktusa – a második világháború nyitotta meg. A világháború következményei a mai napig éreztetik hatásukat úgy a nemzetközi kapcsolatokban, mint a demográfiai viszonyok alakulásában.

A háború befejezése után a világ fejlődésére a legnagyobb hatással a „hidegháború” volt, melyet két szuperhatalom, az USA és a Szovjetunió vívott egymással a világoralomért. Ez két ellentétes fejlődési modell – a demokrácia és a totalitarizmus szembenállása és versengése volt. A demokratikus modell, amely piacgazdaságra, a magántulajdonra, az emberi jogok előtérbe helyezésére épült, tartósabbnak bizonyult. A Szovjetunió és a „szocialista tábor” országai vereséget szenvedtek. Azonban hiábavaló volt a remény, hogy a világ a jövőben békében és a válságok elkerülésével fog fejlődni. Új és régi problémák: nemzetközi terrorizmus, nukleáris fegyverkezés, szegénység, környezeti problémák, mind megoldásra várnak. Ezenkívül Oroszország a Szovjetunió jogutódjának tekinti magát, revansra törekszik, mindent megtesz a nemzetközi kapcsolatok fennálló, kétoldalú és többoldalú megállapodások során lefektetett szabályainak lerombolása érdekében.

Ahogy az előző időszakban is, a XX. század második felében – a XXI. század eleje a világ fejlődésének fő tendenciáit a világ vezető országai határozzák meg: USA és Nyugat-Európa országai. Az 1960-as években hozzájuk csatlakozott Japán is, később pedig az „új ipari országok”, és a XXI. század elején – Kína. Ezen országokban a posztindusztriális társadalom kiépítése zajlik.

A nyugati országok fejlődésének szakaszai a XX. század második felében – a XXI. század elején

Szakasz	Időkeretek	Jellemzés
I	az 1940-es évek második fele – az 1950-es évek eleje	Az európai országok újjáépítése a háború után. Az USA gazdasági pozíciójának megerősödése.
II	1950–1960-as évek	A „jóléti állam” modelljének meghonosítása. „Gazdasági csodák”.
III	1970-es évek	Gazdasági válságok, a „jóléti állam” modelljének válsága.
IV	1980-as évek – az 1990-es évek eleje	„Konzervatív forradalom”. Az „új gazdaság” fejlődésének meggyorsítása. Az integrációs folyamatok felgyorsítása. A globális gazdaság kialakulása.
V	a XX. század vége – a XXI. század eleje	A „jóléti állam” fejlődésének új szakasza. Globalizáció. Az „új gazdaság” válsága.

2 Globalizáció. Az emberiség globális problémái. A XX. sz. végén a politikusok, a közgazdászok, az állampolgárok a globalizáció jelenségéről kezdtek el beszélni. A globalizáció egy fogalom, amellyel az ember és a világ országainak egyre inkább elmélyülő kölcsönös függését írjuk le. Ez a folyamat különösen a XX. század végén – a XXI. század elején gyorsult fel. A „hidegháború” lezáródása, a piaci korlátok eltörlése, a világpiacon egyesítése, az integráció folyamatának felgyorsulása hívta életre. A globalizáció mindenre kiterjed: változást hozott a gazdaságban, a politikában, a kultúrában és a környezetben. Az ENSZ az emberiség fejlődésével kapcsolatban 1999-ben így fogalmazott: „Az emberek kölcsönös függése az egész világon soha sem volt mélyebb, erősebb és szorosabb a mainál. Sok újat hoz és a fejlődésnek számos jótékony, és ugyanannyi kártékony következménye van.” A globalizációnak van pozitív és a negatív oldala is. A XX. században a világ civilizációjának sikerei, ami a világ számos régiójában az emberek életszínvonalának emelkedésében, a fejlett országokban a szociális problémák enyhülésében, a tudományos-technikai forradalom sikereiben mutatkoztak meg, kezdetben azt jelezték, hogy az emberiség fejlődésének lehetőségei korlátlanok. Ugyanakkor a XX. század számos probléma merült fel, melyek megoldatlansága az egész emberiség fennmaradását fenyegeti.

A globális problémák, amely a világ összes népének életét érintik, az 1950-es években merültek fel először. A globális problémák gyökere azonos és az emberiség összességét érinti.

A globális problémákat egyetlen ország erőfeszítéseivel nem lehet megoldani. Szükség van a világ összefogására és valamennyi ország szoros konstruktív együttműködésére. Az együttműködés világszinten, s egy szoros konstrukció minden ország együttműködésével. A globális kihívásokra globális válaszokat kell adni. A megoldás érdekében egyesíteniük kell erőfeszítéseiket a világ kormányainak és a társadalmi mozgalmaknak (békekemmozgalom, környezetvédelmi mozgalom stb.).

3 Ukrajna a világgazdaságban. A globális átalakulások fontos feladatokat rónak Ukrajnára is annak érdekében, hogy ne sodródjon a világ fejlődésében a perifériára. Sajnos ma országunk nem rendelkezik olyan gazdasági potenciállal, amely lehetővé tenné, hogy a világ legfejlettebb államaival konkuráljon. A meglévő potenciál azonban lehetővé teszi, hogy hangsúlyos helye legyen a világgazdaságban. A mezőgazdasági termelés tekintetében ma Ukrajna a világ első öt országába közé tartozik. A matematikai, fizikai-műszaki tantárgyak színvonalas oktatásának köszönhetően Ukrajna vezető helyet foglal el a világ IT-iparában. Jelentős országunk tranzitpotenciálja (fejlett tengeri kikötőhálózat, gáz- és kőolajvezetékek, vasutak, autópályák).

Ukrajna rendelkezik a szükséges természeti kincsekkel és szakképzett munkaerővel az ipar szinte összes területének fejlesztéséhez: ide értve mind a hagyományos iparágakat (bányászat, kohászat, gépgyártás), mind az új területeket (elektrotechnika, vegyipar stb.). A külföldi tőkebefektetések segítenek felgyorsítani ezt a folyamatot.

Országunk tagja számos tekintélyes nemzetközi szervezetnek: ENSZ, EBESZ, Európai Tanács stb. Ukrajna szorosan együttműködik a NATO-val

és az EU-val. Az ukrán diplomácia és az üzleti élet kétoldalú kapcsolatokat ápol a világ legtöbb országával. Önként lemondott a világ harmadik legerősebb atomfegyver arzenáljáról, és függetlenségének elnyerése óta minden tőle telhetőt megtesz a térségben és a világban a béke megőrzéséért. Az ukrán békefenntartók részt vesznek az ENSZ misszióiban, hogy helyreállítsák és megerősítsék a békét a világ konfliktuszónáiban.

Jelentős az ukránok hozzájárulása a világkultúra fejlődéséhez. Az ukrán művészek világszerte ismertek.

Ugyanakkor a pozitív folyamatokat számos tényező hátráltatja: a hibridháború, Oroszország fegyveres agressziója, a korrupció, a lakosság jelentős hányadának szegénysége stb. A legtöbb belső problémát meg lehet oldani modernizációval, demokratizálódással, az EU-val való integráció elmélyítésével. A külpolitikai problémák megoldásához erősíteni kell a hadsereget és csatlakozni kell a NATO-hoz. Fontos, hogy az ukránok tudatosítsák, nincs más út, mint amit rögzített az ország Alkotmánya is (Törvény Ukrajna Alkotmányának módosításáról az EU-hoz és a NATO-hoz való csatlakozás rögzítése érdekében, életbe lépett 2019. február 21-én).

Következtetések

- ▶ A második világháború után a világ vezető hatalmai fejlődésük új szakaszába léptek. A gazdaság újjáépítése után megkezdődött a „jóléti állam” modelljének megalapozása és felépítése, ami, túlélve az 1970-es évek válságát, „konzervatív forradalomba” torkollott az 1980-as években, majd tovább erősödött.
- ▶ A világ fejlődésének alapvető tendenciája a globalizáció.
- ▶ A függetlenség elnyerése óta Ukrajna arra törekszik, hogy méltó helyet foglaljon el a világban. Azonban ebben a törekvésében számos nehézséggel kell szembenéznie.

Kérdések és feladatok

1. Jelöljétek meg annak az időszaknak a kronológiai határait, melynek tanulmányozásával ebben a tanévben foglalkoztatok. 2. A legújabb kori történelem második szakaszának melyek voltak a legfontosabb eseményei? 3. Milyen társadalmat nevezünk posztindusztriálisnak? 4. Mi a globalizáció? 5. Milyen alapvető globális kihívásokkal kell ma szembenéznie az emberiségnek?

6. Miért fenyegeti Ukrainát az a veszély, hogy a világfejlődés perifériájára kerül? 7. Soroljátok fel a világ fejlődésének alapvető tendenciáit a XX. század második felében – a XXI. század elején. 8. Hogyan hat Oroszország agressziója Ukrajna és a világ fejlődésére?

9. Készítsetek előadást (prezentációt) a következő témában: „Az első és a második világháború következményei, tanulságai ára az emberiség számára”. 10. **Csoportokban vitassátok meg**, melyek az emberi létezés legfőbb értékei a jelenkori világban.

11. Szervezzetek kerekasztal-beszélgetést a következő témában: „A független Ukrajna szerepe a világ politikai, gazdasági és kulturális folyamataiban”. 12. Végezzetek kutatást a következő témában: „Ukrajna lakossága kollektív öntudatának változása a függetlenség időszakában”.

Kronológia

1945. október 24. – ezen a napon alakult meg az ENSZ.

1945 november – megalakult a Jugoszláv Föderatív Népköztársaság.

1945–1951 – az amerikai hadsereg megszállta Japánt; az európai országok háború utáni újjáépítése.

1947 – a Marshall terv elfogadása (1948–1952 – a megvalósítás éve).

1947 március – a Truman-doktrína meghirdetése.

1947. augusztus 15. – a volt indiai gyarmat két brit domíniumra – Indiai Szövetségre és Pakisztánra tagolása.

1947 december – Románia köztársasággá nyilvánítása.

1947–1948 – az első indiai–pakisztáni háború.

1948 árpilis – megalakul az Amerikai Államok Szervezete (OAS).

1948. május 14. – Izrael állam kikiáltása.

1948–1949 – az első berlini válság. Nyugat-Berlin blokádjá.

1948–1949, 1956, 1967, 1973, 1982–1983 – arab–izraeli háborúk.

1948 – kommunista rezsimek hatalomra kerülése a kelet-közép-európai országokban.

1949 január – megalakul a Kölcsonös Gazdasági Segítség Tanácsa (KGST).

1949 árpilis – az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) megalakulása.

1949. szeptember 7. – az NSZK kikiáltása.

1949. október 1. – a Kínai Népköztársaság kikiáltása.

1949. október 7. – az NDK kikiáltása.

1950–1964 – mccarthyzmus az USA-ban.

1953–1964 – Nyikita Hruscsov időszaka a Szovjetunió élén.

1955 – a Varsói Szerződés megalakulása.

1956 június – a poznańi munkásfelkelés (Lengyelország).

1956 október-november – forradalom Magyarországon.

1957 – megalakul az Európai Gazdasági Közösség (Közös Piac).

1958–1959 – a „nagy ugrás” politikája Kínában.

1959 január – a kubai forradalom győzelmé, Fidel Castro hatalomra kerülése.

1960 – „Afrika éve”.

1961 szeptember – kezdetét veszi az el nem kötelezettek mozgalma.

1961 – a második berlini válság. A berlini fal megépítése.

1962 – Franciaország megadja a függetlenséget Algériának.

1962 – a „fehér forradalom” kezdete Iránban.

1962 október – a karibi válság.

1966–1978 – „kulturális forradalom” Kínában.

1968 május – „vörös május” Franciaországban.

1968 – „prágai tavasz”. A szocializmus megújításának kísérlete Csehszlovákiában („emberarcú szocializmus”).

1969 – az ulsteri válság kiéleződése.

1970-es évek – a feszültség enyhülésének időszaka a nemzetközi kapcsolatokban.

1972–1974 – a Watergate-botrány az USA-ban.

1973–1975 – megalakul az Európai Biztonsági és Együttműködési Szervezet (EBESZ).

1974–1975 – a portugál gyarmatbirodalom széthullása.

1975. augusztus 1. – a Helsinkii záróokmány aláírása.

1975–1979 – a „vörös khmerek” uralma Kambodzsában.

1978 december – a reformpolitika kezdetei Kínában.

1978–1979 – iszlám forradalom Iránban (1979. március 30. – az Iráni Iszlám Köztársaság kikiáltása).

1979. március 26. – a Camp David-i (USA) egyezmény megkötése Egyiptom és Izrael között.

1979 július – a sandinisták győzelmet arattak a nicaraguai gerillamozgalomban.

1979–1990 – Margaret Thatcher miniszterelnökségének időszaka.

1980 – a Szolidaritás Szakszervezet megalakulása Lengyelországban.

1980-as évek eleje – a kelet-közép-európai országokban a kis- és középhatótávú szovjet rakéták telepítése.

1981 – etnikai lázongások Koszovóban, a jugoszláv föderáció válságának kezdetei.

1981–1989 – Ronald Reagan elnökségének időszaka.

1982. április 17. – a Törvény Kanadáról megszüntette Kanada minden megmaradt törvényhozási függőségét az Egyesült Királyságtól.

1982–1998 – Helmut Kohl kancellárságának időszaka.

1985–1991 – az „átalakítás” és a Szovjetunió széthullásának időszaka.

1986 – a legnagyobb maffiaper Olaszországban.

1987–1993 – a palesztin nép első „Intifádája” Izraellel szemben.

1989 – az apartheid rezsim bukása a Dél-afrikai Köztársaságban.

1989 – a Magyar Köztársaság kikiáltása.

1989 november – „bársonyos forradalom” Csehszlovákiában.

1989 december – Nicolae Ceaușescu rezsimjének megdöntése Romániában.

1990. augusztus 2. – Irak agressziója Kuvait ellen.

1990. október 3. – Németország egyesítése.

1990-es évek eleje – demokratikus rendszerek kialakulása Latin-Amerika országaiban.

1991 január – „Sivatagi Vihar” nemzetközi katonai hadművelet Irak ellen Kuvait felszabadítása érdekében.

1991. december 26. – jogilag is megszűnik a Szovjetunió.

1991–2001 – a jugoszláv háborúk.

1992 – a „tiszta kezek” mozgalom kezdete Olaszországban.

1992 – az Európai Unió (EU) létrehozása.

1992 – az USA, Kanada és Mexikó aláírja az Észak-amerikai Kereskedelmi Egyezményt (NAFTA).

1993. január 1. – megalakul két új szuverén állam: a Cseh Köztársaság és a Szlovák Köztársaság.

1994 – az antiglobalista mozgalom kezdete.

1994 december – Ukrajna csatlakozik az Atomsorompó egyezményhez.

1997 – Hongkong ismét Kína szuverén területe lesz.

1999 – Makaó ismét Kína szuverén területe lesz.

2002 – **bevezetik az egységes európai valutát** – az eurót.

2000–2004 – a palesztin nép második „Intifádája” Izrael ellen.

2001. szeptember 11. – terrorakciók hajtának végre az USA ellen.

2008 augusztus – Oroszország fegyveres agressziót követ el Grúzia (Georgia) ellen.

2010–2011 – „Arab tavasz”.

2014. február 20. – Oroszország fegyveres agressziójának kezdete Ukrajna ellen.

2015 – Oroszország nyílt fegyveres beavatkozása a szíriai polgárháborúba.

2015 – migrációs válság Európában.

2016 – népszavazás Nagy-Britanniában az EU-ból való kiválásról (brexit).

2018–2019 – a „sárga mellényesek” mozgalma Franciaországban és Belgiumban.

2019. február 21. – életbe lépett az EU-hoz és a NATO-hoz való csatlakozást célul tűző alkotmánymódosítás Ukrajnában.

Szótár

A

A „független szocializmus” koncepciója –

Концепція «самоврядного соціалізму»

A „szocialista tábor” országai – «Соціалістичний табір»

A legújabb kor története – Історія Новітнього часу

„Átalakítás” – «Перебудова»

(Politikai) átalakítási folyamatok – Трансформація (політична)

E

„Emberarcú szocializmus” – «Соціалізм із людським обличчям»

Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) –

Організація Об'єднаних Націй (ООН)

Enyhülés – Розрядка

Etnonacionalizmus – Етнонаціоналізм

G

„Gazdasági csoda” – «Економічне диво»

H

„Hidegháború” – «Холодна війна»

Hippik – Хіпі

J

„Jóléti állam” – «Держава добробуту»

Jaltai-potsdami világtrend –

Ялтинсько-Потсдамська система міжнародних відносин

Jugoszláv háborúk (jugoszláviai háborúk) –

Югославські війни, або війна в Югославії

K

Kétpólusú világtrend – Біполярний (двополюсний) світ

Konfrontáció – Конфронтація

M

Monetarizmus – Монетаризм

Multinacionális nagyvállalatok – Транснаціональна корпорація (ТНК)

N

„Népi demokrácia” – Народна демократія

Neokonzervativizmus – Неоконсерватизм

Neoliberalizmus – Неолібералізм

P

„Prágai tavasz” 1968 – «Празька весна» 1968 р.

Posztindusztriális (információs) társadalom –

Постіндустріальне (інформаційне) суспільство

S

Szociális piacgazdaság – Соціальне ринкове господарство

T

Történelmi korszak – Історичний період

Tribalizmus – Трайбалізм

Tudományos-technikai forradalom – Науково-технічна революція (НТР)

Tartalom

Előszó	3
1.§ Bevezetés	5
I. FEJEZET. A HÁBORÚ UTÁNI VILÁG BERENDEZKEDÉSE	
2.§ Az új világrénd kialakulása.....	9
3.§ A kétpólusú világrénd kialakulása.....	14
II. FEJEZET. ÉSZAK-AMERIKA ÉS NYUGAT-EURÓPA ORSZÁGAI: A POSZTINDUSZTRIÁLIS TÁRSADALOM KIALAKULÁSA	
4.§ Észak-Amerika és Nyugat-Európa országai gazdasági és társadalmi fejlődésének tendenciái.....	20
5.§ Észak-Amerika és Nyugat-Európa politikai fejlődésének tendenciái.....	29
6.§ USA és Kanada	37
7.§ Nagy-Britannia és Franciaország.....	49
8. § Az NSZK és Olaszország	61
Gyakorlati foglalkozás. A Szovjetunióban zajló politikai folyamatok befolyása a kelet-közép-európai államok 1945–1991 közötti fejlődésére	74
Az I. és a II. fejezet összegzése. A világ újjászervezése a második világháború után. Észak-Amerika és Nyugat-Európa országai: a posztindusztriális társadalom kialakulása.....	74
Gyakorló tesztfeladatok az I. és a II. fejezet alapján. A világ újjászervezése a második világháború után. Észak-Amerika és Nyugat-Európa országai: a posztindusztriális társadalom kialakulása.....	74
III. FEJEZET. KELET-KÖZÉP-EURÓPA ORSZÁGAI: ÁTALAKÍTÁSI FOLYAMATOK	
9.§ Kelet-Közép-Európa országainak fejlődési sajátosságai az 1940-es évek második – az 1950-es évek első felében.....	75
10.§ Kelet-Közép-Európa országai az 1950-es évek második felében – az 1960-as években.....	85
11.§ Kelet-Közép-Európa országai az 1970–1980-as években.....	95

12.§	Kelet-Közép-Európa országai az 1990-es években – a XXI. század elején.....	104
	Gyakorlati foglalkozás. A Szovjetunióban zajló politikai folyamatok befolyása a kelet-közép-európai államok 1945–1991 közötti fejlődésére	116
	A III. fejezet összegzése.	
	Kelet-Közép-Európa országai: átalakulási folyamatok	116
	Gyakorló tesztfeladatok a III. fejezet alapján.	
	Kelet-Közép-Európa országai: átalakulási folyamatok	116

IV. FEJEZET. ÁZSIA, AFRIKA ÉS LATIN-AMERIKA ORSZÁGAI: ÚTVÁLASZTÁS

13.§	Japán	117
14.§	Kína	123
15.§	India	131
16.§	A közel-keleti konfliktus és a rendezésére tett kísérletek.....	137
17.§	Afrika országai	152
18.§	Latin-Amerika országai.....	161
	Gyakorlati foglalkozás. Az új ázsiai független országok innovatív fejlődésének modelljei	170
	A IV. fejezet összegzése.	
	Ázsia, Afrika és Latin-Amerika országai: a fejlődés módjának megválasztása	170
	Gyakorló tesztfeladatok a IV. fejezet alapján.	
	Ázsia, Afrika és Latin-Amerika országai: a fejlődés módjának megválasztása	170

V. FEJEZET. NEMZETKÖZI KAPCSOLATOK

19.§	Nemzetközi kapcsolatok az 1950–1980-as években	171
20.§	A „hidegháború” befejezése. Nemzetközi kapcsolatok a XX. század végén – a 21. század elején	185
	Gyakorlati foglalkozás. A vietnami és az afganisztáni háború, és azok hatása a nemzetközi kapcsolatokra.....	196
	Gyakorlati foglalkozás. Oroszország Ukrajna elleni agressziója, és annak hatása a nemzetközi kapcsolatokra	196
	Az V. fejezet összegzése. Nemzetközi kapcsolatok.....	196
	Gyakorló tesztfeladatok az V. fejezet alapján.	
	Nemzetközi kapcsolatok	196

VI. FEJEZET. MINDENNAPI ÉLET ÉS KULTÚRA

21.§	Posztindusztriális (információs) társadalom. A tudomány és a technika fejlődése .	197
22.§	Az irodalom és a művészet fejlődésének főbb tendenciái a XX. század második felében – a XXI. század elején	206
	Gyakorlati foglalkozás. A modern (indusztriális) és a posztmodern (posztindusztriális, információs) társadalom: időkeretek és változások.....	216
	A VI. fejezet összegzése. Mindennapi élet és kultúra.....	216
	Gyakorló tesztfeladatok az VI. fejezet alapján. Mindennapi élet és kultúra	216
	ÖSSZEFOGLALÁS	217
	Kronológia	220
	Szótár	222

Навчальне видання

ГІСЕМ Олександр Володимирович
МАРТИНЮК Олександр Олександрович

**ВСЕСВІТНЯ ІСТОРІЯ
(рівень стандарту)**

**Підручник для 11 класу
з навчанням угорською мовою
закладів загальної середньої освіти**

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за державні кошти. Продаж заборонено

Переклад з української

Перекладач *Ч. Федінець*

Угорською мовою

Редактор *І. Сакал*

Коректор *Є. Сабов*

Технічний редактор *С. Максимець*

Верстка *В. Моцкіна*

В оформленні підручника використані джерела,
викладені у вільному доступі в мережі Інтернет.

Формат 70х90/16. Ум. друк. арк. 16,67. Обл.-вид. арк. 21,70. Наклад 946 прим. Зам. № 1437.

Видавець і виготовлювач видавничий дім „Букрек“, вул. Радищева, 10, м. Чернівці, 58000.

www.bukrek.net.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта видавничої справи ЧЦ № 1 від 10.07.2000 р.

Відомості про користування підручником

№ з/п	Прізвище та ім'я учня / учениці	Навчальний рік	Стан підручника	
			на початку року	у кінці року
1				
2				
3				
4				
5				